

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі
Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Щедрова Г. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин, Університет імені Альфреда Нобеля

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджієв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри загальноправових дисциплін, Національний університет «Запорізька політехніка»

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 13 від 29 червня 2023 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 21499-11299P від 18.08.2015 р.)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**Демиденко Н. М.**

Деякі аспекти політологічних поглядів М. Грушевського, В. Винниченка, В. Липинського щодо концепції державотворення в Україні.....7

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ**Бучин М. А., Бурій Д. А.**

Енергетична війна Російської Федерації проти України як різновид гібридної війни.....13

Веденєєв В. О.

Концептуальні засади політики толерантності міжнаціональних відносин як інструменту інтеграції суспільства та формування ідентичності.....18

Вовк С. О., Бадер А. В.Рефлексивний погляд на збройне насилля та теорію справедливої війни в контексті російсько-української війни¹.....23**Нerasymovych V. A.**

Features of involving a third party in negotiations to resolve political conflicts.....30

Назаров М. С.

Соціальна стійкість як ресурс для післявоєнного відновлення територіальних громад в Україні.....35

Науменко О. М.

Політична реклама як складова формування громадської думки.....39

Скриль С. А.

Політико-правові теорії європейської інтеграції: системний аналіз.....46

Сокур Н. В., Остапчук Т. С., Гнезділова С. П.

Механізм просування по службі у ЗСУ: теоретичний аспект.....52

Столярова А. Ю.

Роль політичної компетентності громадян у процесі інституціоналізації груп інтересів.....57

Швець С. Л.

Міграційні потоки в країни ЄС: виклики та шляхи регуляції.....63

Шелест О. С.

Регіональні компоненти політичних процесів.....68

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ**Іванова О. В.**

Особливості формування та утвердження в Україні засад демократії та громадянського суспільства.....73

**РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ
ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Антонюк Н. В. Становлення, сутність і відмінності наднаціональної партійної системи у Європейському Союзі.....	78
Войтович О. І. Американо-британські відносини (1989–1997 рр.).....	86
Гайдаєнко П. Л. Вплив харизматичного лідерства на формування національної ідентичності Туреччини: історична ретроспектива.....	92
Галіпчак В. Д. Інституційні чинники інформаційної політики євроінтеграції України: безпековий вимір.....	97
Дудко І. Д. Популізм Д. Трампа: контент, витоки, специфіка в політичному дискурсі США.....	103
Yehorova O. V. Political decisions for the implementation of international justice regarding Russian aggression.....	110
Манелюк Ю. М., Чубур Н. В. Феномен глобалізації у трактуванні наукових шкіл: історія та сучасність.....	115
Мироненко В. В. Особливості міжнародної регіональної політики договірного врегулювання обмеження ракетно-ядерних озброєнь.....	120
Половко О. О. Реакція Європейського Союзу на війну в Україні в контексті концептуальних засад розвитку ЄС.....	126
Roslon D. T., Kalashnyk S. T., Kryzhov D. V. The foreign policy strategy of Russia towards the Baltic states is the implementation of the “new doctrine of limited sovereignty”.....	131

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Demydenko N. M. Some aspects of the political views of M. Hrushevskyi, V. Vynnychenko, V. Lypynskyi regarding the concept of state formation in Ukraine.....	7
--	---

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Buchyn M. A., Burii D. A. The energy war of the Russian Federation against Ukraine as a kind of hybrid war.....	13
Vedenieiev V. O. Conceptual foundations of tolerance policy in international relations as a tool for society integrating and identity forming.....	18
Vovk S. O., Bader A. V. A reflexive view of armed violence and the just war theory in the context of the Russian-Ukrainian war.....	23
Herasymovych V. A. Features of involving a third party in negotiations to resolve political conflicts.....	30
Nazarov M. S. Social resilience as a resource for the post-war recovery of territorial communities in Ukraine.....	35
Naumenko O. M. Political advertising as a component of public opinion formation.....	39
Skryl S. A. Political-Legal Theories of European Integration: a systemic analysis.....	46
Sokur N. V., Ostapchuk T. S., Gniezdilova S. P. Promotional mechanism in the Ukrainian Armed Forces: theoretical aspect.....	52
Stoliarova A. Yu. The role of political competence of citizens in the process of institutionalization of interest groups.....	57
Shvets S. L. Migratory flows to EU taps: challenges and ways of regulation.....	63
Shelest O. S. Regional components of political processes.....	68

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Ivanova O. V. Formation and establishment of democratic principles and civil society in Ukraine.....	73
---	----

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS

Antonyuk N. V. Formation, essence and differences supranational party system in the European Union.....	78
Voytovynych O. I. The USA-British relations (1989–1997).....	86
Haidaienko P. L. The influence of charismatic leadership on the formation of Turkey’s national identity: a historical retrospective.....	92
Halipchak V. D. Institutional factors of information policy of European integration in Ukraine: security dimension.....	97
Dudko I. D. Populism of D. Trump: content, origins, specifics in the US political discourse.....	103
Yehorova O. V. Political decisions for the implementation of international justice regarding Russian aggression.....	110
Maneliuk Yu. M., Chubur N. V. The phenomenon of globalization in the interpretation of scientific schools: history and modernity.....	115
Myronenko V. V. Features of the international regional policy of the contractual regulation of the limitation of missile and nuclear weapons.....	120
Polovko O. O. The reaction of the European Union to the war in Ukraine in the context of the conceptual foundations of EU development.....	126
Roslon D. T., Kalashnyk S. T., Kryzhov D. V. The foreign policy strategy of Russia towards the Baltic states is the implementation of the “new doctrine of limited sovereignty”.....	131

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Демиденко Надія Михайлівна

Деякі аспекти політологічних поглядів М. Грушевського, В. Винниченка, В. Липинського щодо концепції державотворення в Україні

УДК 94(477) 092
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.1>

Демиденко Надія Михайлівна
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри гуманітарних
дисциплін
Сумської філії Харківського
національного університету
внутрішніх справ
вул. Миру, 2, Суми, Україна
ORCID: 0000-0002-4392-6722

У публікації проаналізовано власну теорію та стратегію М. Грушевського щодо досягнення державної незалежності, яку він обґрунтував у публікаціях «Звідки пішло українство і чого воно хоче», «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Українська самостійність її історична необхідність», та циклу статей під назвою «Вільна Україна». Акцентовано увагу на тому, що, виступаючи за автономію України у складі федеративної демократичної Росії, він категорично виступав проти колоніального стану у складі тоталітарної більшовицької Росії.

Охарактеризовано політологічну спадщину В. Винниченка, який, проаналізувавши помилки державотворення під час національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., надає конкретні поради майбутнім «борцям за визволення»: обов'язкове здобуття власної державності; досягнення свободи за рахунок підтримки власного народу, а не зовнішніх союзників.

Проаналізовано ідейно-теоретичну наукову спадщину В. Липинського та його позиції до проекту суверенної та демократичної України. Особливу увагу приділено його теорії територіального націоналізму. Акцентовано увагу на характеристиці В. Липинським націоналізму двох типів: державотворчому і державно-руйнівному. До першого, державотворчого, він відносив націоналізм територіальний, а до другого – націоналізм «екстериторіальний і віросповідний». Зазначено, що для В. Липинського абсолютно неприйнятним був як український націоналізм (на його думку він підриває єдність багатонаціонального суспільства), так і будь-який інтернаціоналізм. Підкреслено, що В. Липинський застерігав, що для формування національної держави необхідно спиратись не на етнічну, а на політичну націю.

Зроблено висновок, що теоретична спадщина М. Грушевського, В. Винниченка, В. Липинського, яку можна вважати їх політичним заповітом, має стати повчальним досвідом для успішного поступу в майбутнє і забезпечення від подальших помилок, які, як свідчить історія, є неминучими для тих, хто першими втілює в життя великі справи.

Ключові слова: автономія, федерація, консерватизм, лібералізм, самоврядування, самостійність, територіальний націоналізм.

Вступ. Дослідження поглядів на процес державотворення видатних українських мислителів є важливою органічною складовою вітчизняної політологічної науки. Серед поважних мислителів – інтелектуалів першої третини ХХ ст. яскраво вирізняються політичні і громадські діячі Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, В'ячеслав Липинський. Науковий інтерес до багатой політико-правової спадщини цих мислителів пов'язаний з вагомих значенням їх праць для сучасної науки і практики державного будівництва, розвитку української національної ідеології.

Актуальність обраної теми наукового дослідження полягає в необхідності аналізу і переосмисленні ідейно-теоретичної наукової спадщини Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, В'ячеслава Липинського, оскільки їх пропозиції щодо проекту суверенної та демократичної України набувають сьогодні особливої ваги. У своїх працях мислителі виклали своє обґрунтоване бачення на подальший розвиток української політики, су-

польного життя і культурного розвитку майбутньої української державності. Але їх багатогранна політико-правова спадщина залишається все ще недостатньо дослідженою.

Метою даної статті є спроба розкрити окремі аспекти поглядів М. Грушевського, В. Винниченка, В. Липинського на складні державотворчі процеси, що висвітлені у їх політичній, ідеологічній та історіографічній спадщині.

Методи дослідження. Наукова публікація ґрунтується на загальнонаукових принципах достовірності та об'єктивності. У виконаному дослідженні використані теоретичні методи – аналіз та порівняння, а також порівняльно-історичний і ретроспективний методи.

Аналіз досліджень та публікацій. Дана тема стала активно вивчатися ще в середині ХХ ст. Важливими для вибудовування об'єктивної характеристики діяльності та політологічних поглядів М. Грушевського, В. Винниченка та В. Липинського є публікації дослідників українського зарубіжжя,

які активно висвітлювали дану проблему, а саме О. Прицака, Т. Приймака, А. Проника, Д. Гирського, Ю. Лавріненка.

Серед вітчизняних дослідників необхідно зазначити Г. Корольова, В. Колесника, О. Копиленка та ін. Дотепер залишаються неоднозначними оцінки громадсько-політичної діяльності Володимира Винниченка у працях В. Солдатенка, С. Кульчицького, О. Салтовського, О. Удода, І. Старовойтенко, І. Гошуляка та інших. Окремі питання ідейно-політичної та громадсько-політичної діяльності досліджували такі вітчизняні автори як Д. Веденєєв, М. Горєлов, М. Держалюк, І. Тукаленко, О. Самойленко, І. Передерій та ін.

Виклад основного матеріалу. Лише за часів незалежності України повернулися з багаторічного небуття не лише імена видатних провідників української нації Михайла Грушевського (1866-1934), Володимира Винниченка (1880-1951), В'ячеслава Липинського (1882-1931), а головне – їх наукові праці, які є їх політичним заповітом. Зокрема, М. Грушевський власну теорію та стратегію досягнення державної незалежності обґрунтував у публікаціях «Звідки пішло українство і чого воно хоче», «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Українська самостійність її історична необхідність», циклі статей під назвою «Вільна Україна» [1, с. 21].

У своїх працях М. Грушевський проголошував прихильність до федеративного устрою на «як найбільш «досконалого способу сполучення державного союзу з інтересами вільного і не затримованого розвитку національного життя» [2, с. 228].

Необхідно зазначити, що виступаючи за автономію у складі федеративної держави, М. Грушевський підкреслював, що вона може існувати лише за умови, якщо Росія стане демократичною державою. Він категорично виступав проти колоніального стану у складі тоталітарної більшовицької Росії: «Ми всі втомлені і знеохочені страшним і прикрим централізмом старого російського режиму і не хочемо, щоб він жив далі, хоч би й під республіканським червоним стягом» [3, с. 132].

У статті «Якої ми хочемо автономії і федерації» М. Грушевський чітко формулює поняття української автономії: «Українці в політичній справі хочуть: утворити широку національно-територіальну автономію України у складі Федеративної Російської Республіки. Що значать ці слова і який устрій означається ними? Автономія – грецьке слово, по-нашому б сказати само законність, се значить право жити по своїм законам, самим собі становити закони, а не жити по чужим законам і під чужою властю» [4, с. 157].

М. Грушевський пропонує, щоб з українських земель Російської держави була утворена одна національна українська територія. До неї мають увійти українські губернії (в цілому або більшою

частиною): Київська, Волинська, Подільська, Херсонська, Катеринославська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Таврійська і Кубанська. Від цих українських губерній необхідно відокремити території неукраїнські, наприклад, деякі повіти Чернігівської губернії, Кубані. Натомість М. Грушевський пропонує приєднати до України деякі українські повіти сусідніх губерній: «Хотинський та Акерманський Бессарабської, східні частини Холмської, полудневі окрайці губерній Гродненської, Мінської, Курської, західні часті Воронежчини, Донщини, Чорноморської і Ставропольської губерній» [4, с. 141]. Таким чином, за переконанням М. Грушевського, утвориться територія, де українці становлять більшість.

М. Грушевський виступає за широке самоврядування територіальних громад, яке вирішуватиме всі головні питання на окремих територіях: «економічні, культурні, політичні, содержувати своє військо, розпоряджати своїми дорогами, своїми доходами, землями і всякими натуральними багатствами, мати свою адміністрацію і суд» [4, с. 142]. У компетенції центральної федеративної влади мають залишатися лише питання, які є спільними для всієї Російської держави: «вона має приймати постанови загального її представительства...» [4, с. 142]. М. Грушевський протягом всієї багаторічної науково-політичної діяльності залишався послідовним прихильником ідей федералізму, за якого українська держава має стати федерацією земель, сполученими штатами України. Не дивлячись на історичні непорозуміння в окремих регіонах, їх мають об'єднувати спільні завдання і спільні цілі. Після захоплення більшовиками влади у 1917 році М. Грушевський заявляв, що під своїм федералізмом вони приховують найгірший терористичний централізм.

Актуальним на сьогоднішній день є ідея М. Грушевського відстоювання широкого надання прав місцевим органам самоврядування, звільнення від втручання центрального керівництва та місцевих урядників. Він наводить приклади країн, котрі живуть «таким автономним життям», зокрема деякі колонії Англії (Канаду, Австралію, Нову Зеландію). На думку М. Грушевського, автономія може представлена не лише у вигляді регіонального самоуправління так і повної державності. Вчений наголошує, що, вивчаючи досвід інших цивілізованих країн, необхідно на практиці спиратися у першу чергу на власний історичний досвід, зберігати самобутність, традиції: «Не треба підганять нашого життя до котрого-небудь західно-європейського взірця, хоч би й німецького...» [3, с. 149].

У праці «Хто такі українці і чого вони хочуть» трактує свою прихильність до територіального націоналізму, даючи відповідь на риторичне питання «хто може вважатися українцем?». На переконання М. Грушевського, окрім тих, хто «зроду українець»

до них відноситься той, хто «щиро хоче бути з українцями і почуває себе їх однодумцем і товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра. Якого б не був він роду, віри чи звання – се не важно» [4, с. 155].

Важливим є зауваження М. Грушевського про те, що народні маси цікавлять не лише питання національно-культурного характеру, а і економічного. Головне, що має зробити українська влада, це «поставити народ на твердий ґрунт, забезпечити йому силу, розвиток, добробут» [3, с. 160]. Вчений постійно відстоював ідею пріоритету інтересів народу, суспільства над інтересами держави.

Вчений дійшов висновку, що основою української нації є селянство, яке має твердий моральний світогляд, оригінальну культуру. Разом з тим М. Грушевський констатує також і негативні сторони народного характеру: брак свідомості, низький рівень освіти, культурного та політичного виховання, слабкість національного інстинкту, особливо у східних українців.

Перебуваючи в еміграції, М. Грушевський критично осмислював також чинники зовнішнього втручання в українські події, адже представників Центральної Ради в народі називали «німецькими запроданцями» [5, с. 198].

Отже, М. Грушевський розглядав можливість культурного і соціального розвитку українського народу у складі вільної демократичної Росії. Дати відповідь на риторичне питання «чи мала Росія хоч найменші перспективи на демократичність?» у 20-х рр. ХХ ст. було вельми складно.

Подібні ідеї широкої автономії у складі демократичної федеративної Росії відстоював і керівник першого уряду УНР, один із авторів чотирьох універсалів та інших конституційних і політичних документів Центральної Ради, натхненник усіх селянських, військових та робітничих з'їздів 1917 року людина великого творчого потенціалу, не позбавлена політичної амбітності Володимир Винниченко [6, с. 3].

Політичний і державний діяч є автором науково-публіцистичних творів «Про мораль пануючих і гноблених» (1911 р.); «Відродження нації» (1920 р.); «За яку Україну?» (1934 р.); «Заповіт борцям за визволення» (1949 р.); «Два спростовання» (1950 р.); «Слово за тобою, Сталіне!» (1950 р.).

Праця «Заповіт борцям за визволення», написана у 1949 році, буде опублікована в Україні лише у 1991 році. Проаналізувавши помилки національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., автор дає поради майбутнім «борцям за визволення». По-перше – це обов'язкове здобуття власної державності. Так само як і М. Грушевський, В. Винниченко зазначає, що сили для здобуття свободи необхідно шукати у власному народові, а не у зовнішніх союзниках. Теоретик застерігає, що орієнтація на зовнішні сили «била нас всю

нашу давню і недавню історію, била і не навчила» [8, с. 17].

На його тверде переконання, щоб мати підтримку власного народу необхідно дбати про його соціальні інтереси, тобто національне повинне поступатися соціальному. В. Винниченко конкретизує, що стало пріоритетним для народу, який «самої України без «чогось іншого» не схотів і пішов за тими, які те «щось» обіцяли йому дати негайно (що вже потім дали, то було потім...). А що саме було те «щось»? Це було, – ще і ще раз згадаймо, – задоволення його економічних і соціальних інтересів... Тепер ми знову стоїмо перед тим самим питанням, і я так само, як у 1917-1919 рр., попереджаю і застерігаю: наша правда і наша сила на орієнтацію в нашому народові. Йому треба догоджати, йому треба обіцяти (і то щиро, чесно, всією душею!) всебічне задоволення його «святого егоїзму». І тоді буде порозуміння, оте злиття з ним, тоді всім своїм єством він буде за Україну...» [8, с. 107]. Головну причину поразки В. Винниченко вбачав у помилковій економічній політиці, яка була «соціально непослідовна, нерішуча, невиразна і несоціальна» [8, с. 15].

У «Заповіті» Винниченко згадує досвід Богдана Хмельницького у розбудові козацької держави: «Поки Хмельницький ... спирався на всебічні інтереси нації, поки голосно і вільно лунав клич «Україна без хлопа і пана», доти він мав перемоги над Польшею та над усіма зовнішніми силами. ... а коли вигнані польські пани почали замінятися панами українськими, вилупленими з козацьких полковників, – так колишній ентузіазм народу, який творив перемоги, почав опадати і Хмельницький почав мати поразки за поразками» [8, с. 13].

Особливо актуальною залишається політично-філософська теорія В. Винниченка *колектокрації* – системи всесторонньої гармонії між людьми, яка передбачає зміну моралі, психіки, побуту, родинних стосунків і навіть системи харчування. На глибоке переконання Винниченка, лише оновлена людина зможе змінити світ: «Вірю в тайну найбільшу, – в життя... Не горем, не стражданням, не клопатами буде виміряти вік людини, а днями її радості...» [7, с. 17].

Особливе місце у плеяді політиків-теоретиків державотворення посідає політичний діяч, політолог, дипломат В'ячеслав Липинський, чиї погляди ще за його життя були предметом різкої полеміки.

Теоретична спадщина В. Липинського охоплює понад 200 наукових праць. Найбільш знайними є «Шляхта на Україні» (1909 р.), «Україна на переломі 1657-1659 рр. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті» (1920 р.), «Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму» (1919-1926 рр.), «Релігія і церква в історії України» (1925 р.), «Хам і Яфет» (1928 р.). Безцінним дже-

релознавчим матеріалом є також листи В. Липинського, опубліковані у Києві у 2003 р., які за своїм змістом фактично є політичними трактатами про модель побудови української незалежної держави [3].

В. Липинський не сприймав революційних подій, розпочатих у 1917 р., бо вони створювали хаос і ділили людей на два протилежних табори, що спонукало до кровопролиття. У своєму есе «Хам і Яфет» політолог писав: «Хам український і не розуміє повік не зрозуміє, що таке законність, загальність, що таке вірність і шляхетність в будові держави...» [11, с. 455] (Яфети у розумінні Липинського – це спадкоємці козацького «племені Яфетового», так у XVIII ст. називали себе козаки. «Хами», за твердженням В. Липинського, були грабіжниками і провокаторами, які дискредитували ідею Української держави.

В. Липинський вважав, що необмежена демократія є хаотичною у своїй організаційній основі і неодмінно підриває основи правопорядку в суспільстві. Причому державна влада, на його думку, при демократії фактично концентрується у руках багатіїв, які активно користуються послугами найманих професійних політиків із середовища інтелігенції.

Пояснюючи негативне ставлення до демократії, В. Липинський зазначав: «...не демократ я тому, що народовладний демократичний метод організації громадського життя, опертий на спекуляції найгіршими інстинктами мас, веде власне народ до загибелі» [12, с. 190]. На його думку, якщо верховна влада належить «всім», то політична ситуація, як підтверджує історичний досвід, завжди закінчується «стихийною тягою нашого народу до чужих монархій» [9, с. 417].

Слід зазначити, що критика В. Липинським демократії базувалась не на запереченні демократичних цінностей як таких, а передусім на переконанні щодо встановлення в Україні монархічного правління як попереднього та необхідного етапу на шляху консолідації суспільства та вироблення державницької традиції. Липинський посилався на досвід американської демократії де яскраво не проявляються негативні риси демократичного республіканського ладу тому, що правлячі кола опираються на стару монархічну консервативну традицію [13, с. 44].

Відстоюючи монархічні принципи, В. Липинський стверджував, що найвірніший шлях в українському державотворенні є традиційне Гетьманство є. Так, політичним ідеалом для українців могла б стати спадкова монархія на чолі з гетьманом як символом української національної ідеї. Враховуючи досвід українського державотворення козацько-гетьманської доби у XVII ст. за Богдана Хмельницького, В. Липинський стверджував, що держава не зможе стати міцною без сильної цен-

тральної, тобто Гетьманської влади. Аналізуючи історичний досвід спроб українського державотворення, переконливо доводить, що українцям потрібна не розперезана республіканська свобода, і не самодержавна диктатура, а монархія. Але саме така монархія, яка не знищує остаточно свободи і в той же час не допускає «завеликої» свободи. Тобто він виступав за конституційну монархію.

Реагуючи на критику інших теоретиків, які стверджували про незмінну любов українців до свободи, Липинський зауважував: «Історія вчить нас, що своєї завеликої республіканської свободи народ наш не хотів і завжди кидав своїх занадто «свободолюбивих» провідників та йшов за чужими монархіями. Але опинившись під царською чи більшовицькою нагайкою, він теж робив повстання, бо ці самодержавні монархії, або, інакше кажучи, диктатури, не те що обмежували, а зовсім нищили свободу...» [9, с. 417].

Важливим є трактування Липинським змісту націоналізму. Він наголошував, що націоналізм є двох типів: державотворчий і державно-руйнівний. До першого, державотворчого, він відносив націоналізм територіальний, а до другого – націоналізм «екстериторіальний і віросповідний». Для Липинського абсолютно неприйнятним був як український націоналізм (на його думку він підриває єдність багатонаціонального суспільства), так і будь-який інтернаціоналізм. Він вважав, що при формуванні національної держави необхідно спиратись не на етнічну, а на політичну націю. Причому для формування нації недостатньо лише одного бажання: «... нема нації, коли це хотіння і ідея єсть, але воно не реалізується в матеріальних формах держави» [15, с. 29]. Тобто, головною складовою існування нації Липинський вважав територію, «землю», бо без власної держави не може бути і української нації, є лише народ у його етнічному значенні.

Дискусійними залишаються думки Липинського щодо питання поневолених державних народів (генетично не пов'язаних з чужоземною владою) та недержавних народів. Українців, які не спроможні розбудити в собі прагнення до створення власної держави, В. Липинський вважав нацією недержавною. Адже саме недержавна нація сама закликає чужу владу на свою територію і не буде своєю власною державою аж до послаблення митрополії. А поневолена державна нація придушується іншою, сильнішою нацією. І якщо для поневоленої нації головним є підтримка зовнішніх союзників, то для нації недержавної, якою є українська, головною умовою існування є внутрішня консолідація [16, с. 103].

Одним із найважливіших пунктів своєї політичної програми В. Липинський вважав поняття територіального патріотизму, тобто любові до своєї землі і до всіх без винятку її мешканців. Він засу-

джував націоналізм, в основі якого лежить почуття спільності з людьми, наприклад, однієї віри, хоча і на чужій території. Подібні судження повністю співпадали з висновками і М. Грушевського про те, що як немає чистокровних американців, так немає і чистокровних українців а справжнім українцем є той, хто хоче, щоб Україна перестала бути колонією. Пророчими видались думки В. Липинського, які він виклав у листі до редактора «Українського Голосу» професора Д. Греголінського про те, що «одна – однісінька соборність у нас можлива – це соборність політична» [9, с. 424].

Найстабільнішою верствою суспільства В. Липинський вважав хліборобів (великих землевласників), які міцно пов'язані з певною територією. Саме прив'язаність до своєї рідної землі формує і підтримує національну свідомість. І тому, на думку В. Липинського, провідниками визвольного руху мають бути «організатори хліборобства, індустрії, військовики» [14, с. 179]. Саме їх Липинський відносив до національної аристократії.

Вже перебуваючи в еміграції у Відні він став учасником створення «Українського союзу хліборобів-державників», в основу якого покладена монархічна ідея в її національній формі – гетьманщині [17, с. 158]. «Ідея Українського Гетьманства – це ідея нового монархізму, нового аристократизму... Гетьманство – це символ єдності української нації і сили української держави...» – писав В. Липинський [10, с. 2].

Висновки. Не з усіма твердженнями мислителів можна погодитись. Вони належали своїй добі, яка є головним мірилом оцінки політичних діячів. Успадкувавши від своїх попередників ліберально-народницького напрямку української політичної думки переконаність у необхідності підтримки концепції автономії української демократичної соціалістичної державності в складі демократичної Росії., вони прагнули втілити свої ідеї в життя.

Для 20-х років ХХ століття, який характеризувався недостатньо високою національною свідомістю широких народних мас, ця концепція була найбільш оптимальною. Але послідовно дотримуючись демократичних принципів у вирішенні політичних і соціальних питань, вони програли більшовикам в їх підступній політиці, що і унеможливило подальше існування української держави. Але державотворчі концепції М. Грушевського, В. Винниченка, В. Липинського дають змогу набагато краще зрозуміти не лише минулий час, а й сучасну добу, в якій Україна знову перебуває «на переломі».

Критично переосмисливши їх політологічні погляди, необхідно вибрати з них те «цінне і тривке», що стане повчальним досвідом для успішного поступу в майбутнє і забезпечить від подальших помилок, які, як свідчить історія, є неминучими для тих, хто першими втілює в життя великі справи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Копиленко О. Чи допоможе нам рік 1917-й зрозуміти рік 1991-й. *Наука і суспільство*. 1991. №9. С. 20-21.
2. Прицак О. У століття народин М. Грушевського. Ідеї і люди визвольних змагань 1917-1923 рр. Нью-Йорк, 1968. С. 197-230.
3. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1993. 246 с.
4. Грушевський М. С. Якої ми хочемо автономії і федерації. Твори : у 50-и т. Т.4. Кн.1: Серія «Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної ради березень 1917 – квітень 1918)». Львів : Світ, 2007. 432 с.
5. Лобай Д. Непереможна Україна: видання комітету українців Канади. Атака на історика Грушевського і його послідовників. Торонто, 1950. 239 с.
6. Жулинський М. Володимир Винниченко (1880-1951). *Літературна Україна*, 1989, 30 листопада. С. 3.
7. Винниченко В. Щоденник. 1911-1920. Едмонтон-Нью-Йорк, 1980. 254 с.
8. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. Видавниче товариство «Криниця» книголюбів України. К., 1991. 127 с.
9. Листування В. Липинського / Редактори Я.Пеленський, Р.Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т.1. К. : Смолоскип, 2003. 960 с.
10. Босий В. В'ячеслав Липинський – ідеолог української трудової монархії. Торонто, 1951. 160 с.
11. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. Львів : Львівське відділення ІУАД ім. М. С.Грушевського НААУ, 2007. 808 с.
12. Ситник П. К. Дербак А. П. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні. Монографія. К. : НІСД, 2004. 226 с.
13. Потульніцький В. А. Політична доктрина В. Липинського. *Український історичний журнал*. 1992. №9. С. 37-45.
14. Слабошпицький М. «Я хочу, щоб була Україна...». *Київ*. 2011, №4-5. С. 176-186.
15. Краснодемська І. «Господь не даремно створив Україну, дав мені віру в Україну і я служитиму їй до скону...». *Українознавство*. 2012. №12. С. 27-32.
16. Ходань П., Гаврилюк С. *Проблема поневоле-них і недержавних народів у В'ячеслава Липинського*. Перші та другі читання пам'яті В. Липинського (Луцьк, 21-23 квітня 1994 та 27-28 квітня 1995 рр.) Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського Національної академії наук України, Львівське відділення. Луцьк-Львів, 1996. С. 103-105.
17. Дробот І. «Ніхто не збудує нам держави, коли самі її не збудуємо». *Пам'ять століть*. 2006. №2. С. 155-164.

REFERENCES:

1. Kopylenko, O. (1991) Will the year 1917 help us understand the year 1991. *Nauka i suspilstvo*, 9, 20-21 [in Ukrainian].
2. Pritsak, O. (1968) *In the 100th anniversary of the birth of M. Hrushevskiy. Ideas and people of the liberation struggles of 1917-1923*. New York [in Ukrainian].
3. Hrushevskiy, M.S. (1993). *Who are Ukrainians and what do they want*. Kyiv [in Ukrainian].

4. Hrushevskiy, M.S. (2007). *What autonomy and federation do we want*. (Vol. 4, Book 1: Series "Social and political works (era of the Ukrainian Central Council, March 1917 – April 1918). Lviv: Svit [in Ukrainian].
5. Lobai, D. (1950). *Invincible Ukraine: publication of the Committee of Ukrainians of Canada. An attack on the historian Hrushevskiy and his followers*. Toronto [in Ukrainian].
6. Zhulynskiy, M. (1989) Volodymyr Vynnychenko (1880-1951). *Literaturna Ukraina*, November, 30, 3 [in Ukrainian].
7. Vynnychenko, V. (1980). *Diary. 1911-1920*. Edmonton – New York [in Ukrainian].
8. Vynnychenko, V. (1991). *A testament to the liberation fighters*. Kyiv: Krynytsia [in Ukrainian].
9. Pelenskyi, Ya., Zalutskiy, R., Pelensla, Kh. (Eds.) (2003) *Correspondence of V. Lypynskiy* (Vol. 1). Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
10. Bosyi, V. (1951). *Viacheslav Lypynskiy – ideologist of the Ukrainian labour monarchy*. Toronto [in Ukrainian].
11. Dashkevych, Ya. (2007). *Figures: Essays on figures of history, politics, and culture*. Lviv: Lvivske viddilennia IUAD im. M.S. Hrushevskoho NAAU [in Ukrainian].
12. Sytnyk, P.K., Derbak, A.P. (2004). *Problems of formation of national self-awareness in Ukraine*. Monograph. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
13. Potulnytskyi, V.A. (1992) Political doctrine of V. Lypynskiy. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 9, 37-45 [in Ukrainian].
14. Slaboshpytskyi, M. (2011). «I want Ukraine to exist ...». *Kyiv*, 4-5, 176-186 [in Ukrainian].
15. Krasnodemska, I. (2012). «The Lord did not create Ukraine in vain, gave me faith in Ukraine and I will serve it until the end...». *Ukrainoznavstvo*, 12, 27-32 [in Ukrainian].
16. Khodan, P., Havryliuk, S. (1996). The problem of enslaved and stateless peoples in Viacheslav Lypynskiy. *Pershi ta druzhi chytannia pamiati V.Lypynskoho (Lutsk, 21-23 of April 1994, 27-28 of April 1995 (pp.103-105) – Lutsk-Lviv: nstitute of Ukrainian Archeography and Source Studies named after M. Hrushevsky of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].*
17. Drobot, I. (2006). «No one will build a state for us if we do not build it ourselves». *Pamiat stolit*, 2, 155-164 [in Ukrainian].

Some aspects of the political views of M. Hrushevskiy, V. Vynnychenko, V. Lypynskiy regarding the concept of state formation in Ukraine

Demydenko Nadiia Mykhailivna

Candidate of Historical Sciences,
Senior Research Officer,
Professor at the Department
of Humanities
Sumy Branch of Kharkiv National
University of Internal Affairs
Myru str., 2, Sumy, Ukraine

The article analyzes M. Hrushevskiy's own theory and strategy for achieving state independence, which he substantiated in the publications "Where did Ukraine come from and what does it want", "What kind of autonomy and federation do we want", "Who are Ukrainians and what do they want", "Ukrainian independence and its historical necessity", and a series of articles entitled "Free Ukraine". Attention is focused on the fact that, advocating the autonomy of Ukraine as part of federal democratic Russia, he categorically opposed the colonial state as part of totalitarian Bolshevik Russia.

The political legacy of V. Vynnychenko is characterized, who, having analyzed the errors of state formation during the national liberation struggles of 1917-1921, provides specific advice to future "liberation fighters": mandatory acquisition of one's own statehood; achieving freedom through the support of one's own people, not external allies.

The ideological and theoretical scientific heritage of V. Lypynskiy and his proposals for the project of a sovereign and democratic Ukraine are analyzed. Special attention is paid to his theory of territorial nationalism.

Attention is focused on V. Lypynskiy's characteristics of two types of nationalism: state-building and state-destructive. To the first type, state-building, he attributed territorial nationalism, and to the second one – "extraterritorial and religious" nationalism. It is noted that Ukrainian nationalism (in his opinion, it undermines the unity of a multinational society) and any internationalism was absolutely unacceptable for V. Lypynskiy. It is emphasized that V. Lypynskiy warned that for the formation of a national state it is necessary to rely not on an ethnic, but on a political nation.

It is concluded that emphasized that the theoretical legacy of M. Hrushevskiy, V. Vynnychenko, and V. Lypynskiy, which can be considered their political testament, should become an instructive experience for successful progress into the future and protection from further mistakes, which, as history shows, are inevitable for those who are the first to implement great things.

Key words: *autonomy, federation, conservatism, liberalism, self-government, independence, territorial nationalism.*

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Бучин Микола Антонович
Бурій Дар'я Андріївна

Енергетична війна Російської Федерації проти України як різновид гібридної війни

УДК 327:355
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.2>

Бучин Микола Антонович
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-9087-5123

Бурій Дар'я Андріївна
студентка кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна
ORCID: 0009-0003-9578-8397

У статті досліджено актуальну проблематику – енергетичну війну як різновид сучасних гібридних воєн. Показано, що у контексті гібридної війни держава-агресор може використовувати енергетичні ресурси для здійснення гібридного впливу на державу-жертву. Виокремлено дві основні стратегії використання державою-агресором енергетичних ресурсів (нафти, природного газу, викопного палива тощо) для тиску на державу-жертву. Така стратегія може застосовуватися державами, які є потужними експортерами енергоресурсів, шляхом завищення ціни на природні ресурси, припинення чи обмеження їхнього транзиту, шантажу щодо намірів це зробити тощо. Друга стратегія використовується як один із інструментів класичної війни для нанесення ураження об'єктам енергетичної інфраструктури держави-жертви.

Автори використали комплекс загальнонаукових, емпіричних і логічних методів задля досягнення сформульованої мети – проаналізувати особливості здійснення Російською Федерацією енергетичної війни проти України як різновиду гібридної війни. Наголошено на тому, що з періоду розпаду СРСР Російська Федерація використовує енергетичний потенціал задля гібридної агресії проти України.

Зроблено висновок, що Росія до повномасштабного нападу на Україну 24 лютого 2022 р. робила акцент на реалізації першої стратегії енергетичної війни – використовувала свій статус держави-експортера для здійснення тиску на Україну. Після повномасштабного вторгнення російської армії на територію України 24 лютого 2022 р. Російська Федерація більше зосередила свою увагу на другій стратегії енергетичної війни. У її рамках російські війська здійснювали ракетні удари по об'єктах енергетичної інфраструктури України. Підсумовано, що Російська Федерація не змогла досягнути поставлених цілей в контексті енергетичної війни проти України.

Ключові слова: гібридна війна, енергетична війна, енергетичні ресурси, газові війни, Україна, Російська Федерація.

Вступ. Застосування енергетичних війн Росією є досить актуальною темою, оскільки енергетичні ресурси вже декілька століть залишаються елементом шантажу, спекуляцій, маніпуляцій та впливу. Україна за історію своєї незалежності пройшла декілька енергетичних воєн, відчувши на собі тиск та вплив Росії щодо закупівлі, використання та транспортування енергоресурсів. Європа в свою чергу також стала жертвою енергетичної війни Росії, бо транзитуює російські енергоресурси та донедавна майже повністю залежала від них. Росія не раз погрожувала Україні та країнам ЄС відрізати їх від постачання енергетичних ресурсів і заморозити, таким чином змушуючи купувати російський газ і нафту та продовжувати бути в залежності. Усе це показує, що Росія використовувала енергетичні ресурси як один з методів ведення гібридної війни. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну питання енергетичної залежності європейських країн постало знову, адже РФ намагалася продовжувати свій шантаж, щоб отримати вигоду для себе, оскільки продаж енергоресурсів приносить їй велику частку державного бюджету. Це вкотре доводить, що

енергетична війна є очевидним різновидом гібридного конфлікту, завдяки якому Росія хоче підірвати стабільність держав, мати важіль впливу та диктувати свої правила. Звідси виникає потреба дослідження та аналізу ведення Росією енергетичних війн для запобігання подальшим маніпуляціям, скороченням енергетичної залежності від Росії та пошуку альтернативних видів палива та можливостей його постачання.

Проблема енергетичних воєн як різновиду гібридних конфліктів, а також їхнього використання РФ проти України стала об'єктом вивчення низки вітчизняних і зарубіжних науковців, експертів та аналітиків. Серед українських дослідників варто виокремити А. Білала, М. Гончара, О. Іщука, І. Січня, А. Чубика та ін. Серед зарубіжних науковців варто відзначити таких, як В. Бутрімас, А. Гранічас, А. Дюпої, М. Крале, Д. Нуссбаум та ін.

Попри увагу науковців до проблематики енергетичних війн як різновиду гібридних конфліктів, здійснення енергетичної агресії з боку Росії проти України є менш дослідженим. Це особливо характерно для енергетичної агресії з боку Росії в період повномасштабного російського вторгнення на

територію України. Це значною мірою пояснюється тим, що російсько-українська війна досі триває, тому можна прогнозувати, що тематика енергетичної війни Росії проти України у контексті повномасштабного російського вторгнення буде більш ґрунтовно аналізуватися у майбутньому. Відтак проблема здійснення Росією енергетичної війни проти України потребує більш ґрунтовного політологічного аналізу.

Мета та завдання. Мета публікації – проаналізувати особливості здійснення Російською Федерацією енергетичної війни проти України як різновиду гібридної війни. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: дослідити енергетичну війну як різновид гібридного конфлікту; проаналізувати історичні витоки енергетичного конфлікту Росії та України; з'ясувати особливості та способи ведення енергетичних війн як різновиду гібридної війни Росії проти України.

Методи дослідження. У статті нами було використано загальнонаукові, емпіричні та логічні методи дослідження. Із загальнонаукових методів були використані такі методи, як: системний, завдяки якому ми розглядали гібридну війну як систему, елементом якої є енергетичні, зокрема газові війни; структурно-функціональний, завдяки якому ми аналізували внутрішню структуру енергетичної війни та функції її окремих складових; порівняльний, завдяки якому змогли проаналізувати подібність та відмінність енергетичних війн Росії у рівні історичні періоди. Також у дослідженні використано історичний метод, який дав змогу дослідити історичні особливості виникнення та розвитку енергетичної війни між Росією та Україною. Серед емпіричних методів дослідження ми використовували такі: методу аналізу статистичних даних, завдяки якому було з'ясовано наслідки здійснення Росією енергетичної війни проти України; метод аналізу документів, завдяки якому проаналізовані умови газових контрактів, укладених між Росією та Україною. Також нами активно використовувались такі логічні методи, як аналіз і синтез, індукція та дедукція. Вибір зазначених методів дав змогу охарактеризувати об'єкт та предмет дослідження, досягнути поставленої мети і завдань.

Результати. На сучасному етапі розвитку людської цивілізації конфлікти ведуться оновленими, новаторськими, радикально іншими засобами та способами, ніж класичні збройні конфлікти попередніх епох. Наразі явище сучасної гібридної війни дедалі менше пов'язане із збройною боротьбою. Тут важливо зазначити, що концепція гібридної війни не нова, проте вона стала значно актуальнішою останнім часом, коли держави використовують недержавних акторів та інформаційні технології задля перемоги над своїми супротивниками (як за відсутності, так і додатково під час прямого збройного конфлікту).

Гібридна війна має дві особливі ознаки:

– По-перше, межа між війною і миром стає розмитою. У цьому контексті гібридна війна трактується як заходи, які здійснюють держави або недержавні актори, з метою дестабілізації та завдання шкоди своєму опоненту, використовуючи різні поєднання відкритих і прихованих військових і невійськових засобів. Гібридна війна складається з таких елементів, як дезінформація, кібератаки, використання енергетичних ресурсів, економічний тиск, розгортання нерегулярних збройних формувань та застосування регулярних військ. Все перелічене вище може поєднуватися та здійснюватися протягом тривалого часу [2].

– По-друге, гібридна війна стає прихованою через те, що її важко операціоналізувати. Гібридні атаки характеризуються великим рівнем невизначеності. Країна, яка стала ціллю, нездатна розпізнати гібридну атаку або не може ідентифікувати державу, яка спонсорує її або безпосередньо здійснює. Це ускладнює розроблення відповідної політики і стратегічної відповіді держави, проти якої ведеться агресія [1].

Гібридну війну також можна називати війною в «сірій зоні», яка здебільшого ведеться з меншою інтенсивністю, ніж у традиційному військовому конфлікті. Вона має на меті ослаблення довіри населення до громадянського суспільства і демократії, використовуючи такі засоби, як кібератаки на критичні елементи інфраструктури, зокрема енергетичної, або використовуючи цілеспрямовану дезінформацію. Застосовуючи ці заходи, країна-агресор несе потенційну загрозу суверенітету, бо надає іншим країнам, терористичним організаціям і злочинцям відносну анонімність та недорогий, ефективний метод впливу на політику і державні стратегії інших держав. Потенційними цілями можуть бути об'єкти критичної інфраструктури, які можуть надати супротивникові певні переваги, такі як:

– переривання енергопостачання задля посилення тиску та використання маніпуляцій;

– переривання постачання послуг для цивільної інфраструктури, що може підірвати згуртованість суспільства та створити певні труднощі для військових;

– демонстрація свого руйнівного потенціалу та можливостей з метою залякування [2].

Коли йдеться про «невійськові» засоби гібридної війни, одну з ключових ролей серед них відіграють енергетичні ресурси та енергетична інфраструктура. Часто суспільство та влада держави-жертви не розуміє та недооцінює масштабів (а інколи – і сам факт) енергетичної війни. Однак наслідки енергетичної війни можуть бути схожими чи навіть перевершувати наслідки реальної війни.

На нашу думку, під енергетичною війною слід розуміти гібридну агресію, яка передбачає використання в якості інструменту власних енерге-

тичних ресурсів держави-агресора, або / та спрямування гібридної агресії проти енергетичних ресурсів держави-жертви.

Також енергетичну війну можна трактувати як зіткнення двох енергетичних потенціалів. Перемагає не той, хто має найбільший потенціал, а той, хто забезпечує більшу його концентрацію на напрямку основного удару, який зазвичай зосереджується на найбільш вразливій точці супротивника. При цьому вразливість держави-жертви пов'язана не тільки із його зовнішньою обороною, але і з внутрішніми умовами функціонування [5].

Енергетична війна може завдати значної шкоди економічному потенціалу держави-жертви та спровокувати системну кризу. Вона також здатна уповільнити чи навіть відкинути країну в економічному розвитку, різко зменшити можливість тривалої оборони території у разі подальшої збройної агресії. Інструментом енергетичної війни є енергетична зброя. Вона визначається як комплексна система енергетичного та інфраструктурного потенціалу держави, що використовується з метою розгрому потенційного противника [5].

У контексті запропонованого нами визначення енергетичної війни стає очевидним, що її здійснення може відбуватися шляхом реалізації двох основних стратегій. Їх умовно можна назвати збройною та незбройною. Збройна стратегія ведення енергетичної війни найчастіше відбувається в умовах наявного збройного конфлікту як його доповнення. Така стратегія, на нашу думку, передбачає нанесення відкритих або прихованих (диверсійних) ударів по об'єктах енергетичної інфраструктури держави-жертви з метою залякування населення та дестабілізації внутрішньополітичного, економічного та енергетичного становища в державі, яка стала об'єктом такої агресії. Серед об'єктів енергетичної інфраструктури, які можуть стати ціллю збройної стратегії енергетичної війни, на нашу думку, можна виокремити насамперед електричні станції, нафтопереробні заводи, сховища паливно-мастильних матеріалів, газосховища, енергорозподільчі станції, гарові та нафтові трубопроводи тощо.

Незбройна стратегія енергетичної війни використовується, як правило, державами, які володіють потужними енергетичними ресурсами, для здійснення тиску на держави-жертви, які здебільшого є слабкими у плані володіння енергетичними ресурсами. Основними інструментами у контексті цієї стратегії енергетичної війни, на нашу думку, є такі:

- маніпуляції щодо ціни на енергетичні ресурси: її підвищення для країни-жертви та зниження для країн-партнерів;
- маніпуляції щодо умов транзиту та об'ємів поставок енергетичних ресурсів;
- запровадження штрафних санкцій за невиконання умов договору щодо спожитих енергоресурсів;

- створення штучного дефіциту енергетичних ресурсів на світовому ринку;
- шантаж щодо поставок енергетичних ресурсів;
- дискредитація через ЗМІ країн-транзитерів енергетичних ресурсів;
- підкуп чиновників, що лобіюють прийняття вигідних рішень для країни-постачальника енергетичних ресурсів та ін.

На сучасному етапі одним із головних суб'єктів енергетичної війни є Російська Федерація. Однією із держав-жертв енергетичної агресії з боку Росії стала й наша держава. Слід сказати, що енергетичні війни проти України Росія почала здійснювати майже одразу після розпаду СРСР. Спочатку вони відбувалися у формі надання знижок на російські енергетичні ресурси в обмін на політичну лояльність та вигідні Росії геополітичні вектори України. Згодом, за часів президентства В. Ющенка, енергетичний конфлікт відбувався у формі відкритих газових воєн.

Нинішня криза в Україні у контексті енергетичної війни з боку Росії бере початок з листопада 2013 р., коли президент В. Янукович відмовився від угоди про економічні та політичні зв'язки з ЄС, натомість віддавши перевагу зв'язкам з Росією. Цей вчинок викликав антиурядові протести в Києві, що призвело до втечі В. Януковича зі столиці. Як результат, Росія анексувала Криму та здійснила окупацію частини Донбасу. Боротьба за політичну легітимність та національну ідентичність в результаті була також боротьбою за енергетичну стабільність та безпеку.

Україна не є значним виробником енергетичних ресурсів. Однак територією України пролягає один з основних транзитних маршрутів російського газу до ЄС. За даними Управління енергетичної інформації США (EIA), у 2013 році Європа імпортувала 30% від потреб природного газу, більшу частину – від російського газового гіганта «Газпром». Приблизно половина імпортованого ЄС російського природного газу транспортувалася по трубопроводах, що пролягають через Україну. Тому, на думку експертів, енергетика зіграла ключову роль у бажанні Росії захопити Крим військовим шляхом. Анексувавши цей регіон, Росія фактично подвоїла контрольовану нею територію в акваторії Чорного морі, на якій, як вважають, знаходяться мільярди барелів нафти та величезні запаси природного газу [6].

Повністю відмовитися від поставок газу до Європи через Україну Росія планувала після 2018 року. Російський «Газпром» істотно скоротив обсяги газу, що експортувалися через Україну, і планував надалі зменшувати цей об'єм шляхом диверсифікації транзиту через «Північний потік» і «Турецький потік», які були побудовані в обхід України [7].

У 2021 р. ціни на природний газ для ЄС зросли на 800% з початку року. Підняття ціни було спро-

воковане дискусією щодо газопроводу «Північний потік-2», будівництво якого було практично завершено, а також суперечкою щодо трубопроводу Ямал-Європа, який зазвичай транспортував російський газ до Західної Європи, через реверсне постачання газу з Німеччини до Польщі. Таким чином Росія тиснула на Європу, щоб підписати довгострокові контракти на постачання газу і припинити затримки в будівництві та введенні в експлуатацію газопроводу «Північний потік-2» [4].

Після повномасштабного вторгнення Росії Український кризовий комітет 26 лютого 2022 року оголосив про заборону нетранзитного експорту природного газу з України [8]. У подальшому ТОВ «ГТС України» почало зупиняти роботу газорозподільних станцій.

Крім того слід зазначити, що поразки Росії на лінії фронту змушують її застосовувати інші методи досягнення своїх цілей в Україні. У зв'язку з цим найбільш показовими та небезпечними є намагання Москви знищити енергетичну систему України, завдаючи масованих ракетних ударів по критично важливим об'єктам інфраструктури. В рамках реалізації таких планів Росія завдала значних збитків українській енергетиці. Однак, українські фахівці успішно відновлюють її роботу. У такий спосіб Кремль прагне залякати українське населення та створити нестерпні життєві умови, розраховуючи на те, що це примусить українське керівництво капітулювати. Крім того, окрема мета режиму В. Путіна – це повне знищення економіки як основи української державності. Такі дії стали логічним продовженням московської політики з використання енергетичного чинника як одного із найбільш дієвих інструментів тиску на інші країни [3].

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що Україна з часу проголошення незалежності зазнавала гібридної агресії з боку РФ. Вона відбувалася, в тому числі, у форматі енергетичних воєн. Росія застосовувала проти України як збройну (акцент на ударах по об'єктах енергетичної інфраструктури) так і незбройну (акцент на використанні Росією власних енергетичних ресурсів для тиску на нашу державу). До повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Росія використовувала незборну стратегію енергетичної війни, яка залежно від політичної кон'юнктури варіювалася від надання знижок на енергетичні ресурси в обмін на політичну лояльність до шантажу, дискредитації чи відкритих газових воєн. Після повномасштабного вторгнення РФ почала активно застосовувати збройну стратегію енергетичної війни, здійснюючи ракетні удари по енергетичній інфраструктурі нашої держави. Проте досягнути поставлених цілей («заморозити» нашу державу, дестабілізувати українське суспільство та зму-

сити українську владу до переговорів та поступок) Росія так і не змогла досягнути. Зважаючи на той факт, що Росія продовжує енергетичну війну проти України, проблематика зберігатиме актуальність і в майбутньому. Відтак перспективним для подальших наукових розвідок вбачаємо дослідження наслідків енергетичної війни Росії проти України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білал А. Гібридна війна – нові загрози, складність і «довіра» як антидот. *NATO REVIEW*. 30 листопада 2021 р. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-nov-zagrozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html>
2. Дюпіюї А., Нуссбаум Д., Бутрімас В., Граніцас А. Енергетична безпека в добу гібридних воєн. *NATO REVIEW*. 13 січня 2021 р. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/01/13/energetichna-bezpeka-v-dobu-gbridnih-von/index.html>
3. Січень І. Ракетно-енергетична війна. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Бориссфен Інтел»*. 2 грудня 2022 р. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/raketno-energetichna-vijna/>
4. Europe's missteps stoke gas price, says Russia, as fuel flows east. *CNBC*. 24 грудня 2021 р. URL: <https://www.cnn.com/2021/12/24/europes-missteps-stoke-gas-price-says-russia-as-fuel-flows-east.html>
5. Gonchar M., Chubyk A., Ishchuk O. Energy Component in New Generation Warfare. Case of Russia's hybrid aggression against Ukraine. 2015. URL: <https://geostrategy.org.ua/en/analysis/research/energetichnyi-komponent-viyni-novogo-pokolinnya-priklad-rosiyskoyi-agresiyi-proti-ukrayini/zavantazhiti-pdf-eng>
6. Klare M. Twenty-first-century energy wars. *Le Monde diplomatique*. 8 липня 2014 р. URL: <https://mondediplo.com/openpage/twenty-first-century-energy-wars>
7. Russia's gas pipelines to Europe by 2018. *TAAC*. 2018. URL: <https://tass.ru/en/infographics/7275>
8. Ukraine Stops Exporting Natural Gas. *Energy Industry Review*. 4 березня 2022 р. URL: <https://energyindustryreview.com/oil-gas/ukraine-stops-exporting-natural-gas/>

REFERENCES:

1. Bilal A. Hybridna viina – novi zahrozy, skladnist i «dovira» yak antydot. [Hybrid warfare – new threats, complexity and “trust” as an antidote]. *NATO REVIEW*. 30 lystopada 2021 r. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-nov-zagrozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html> [in Ukrainian].
2. Diupiui A., Nussbaum D., Butrimas V., Hranitsas A. Enerhetychna bezpeka v dobu hibrydnykh voien. [Energy security in the age of hybrid wars]. *NATO REVIEW*. 13 sichnia 2021 r. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/01/13/energetichna-bezpeka-v-dobu-gbridnih-von/index.html> [in Ukrainian].
3. Sichen I. Raketno-enerhetychna viina. [Missile and energy war]. *Independent Analytical Center for Geopolitical Research «Borysfen Intel»*. 2 hrudnia 2022 r. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/raketno-energetichna-vijna/> [in Ukrainian].

4. Europes missteps stoke gas price, says Russia, as fuel flows east. *CNBC*. 24 hrudnia 2021 r. URL: <https://www.cnn.com/2021/12/24/europes-missteps-stoke-gas-price-says-russia-as-fuel-flows-east.html>

5. Gonchar M., Chubyk A., Ishchuk O. Energy Component in New Generation Warfare. Case of Russias hybrid aggression against Ukraine. 2015. URL: <https://geostrategy.org.ua/en/analysis/research/energetichniy-komponent-viyini-novogo-pokolinnya-priklad-rosiyskoyi-agresiyi-proti-ukrayini/zavantazhiti-pdf-eng>

6. Klare M. Twenty-first-century energy wars. *Le Monde diplomatique*. 8 lypnia 2014 r. URL: <https://mondediplo.com/openpage/twenty-first-century-energy-wars>

7. Russias gas pipelines to Europe by 2018. *TAAS*. 2018. URL: <https://tass.ru/en/infographics/7275>

8. Ukraine Stops Exporting Natural Gas. *Energy Industry Review*. 4 bereznia 2022 r. URL: <https://energyindustryreview.com/oil-gas/ukraine-stops-exporting-natural-gas/>

The energy war of the Russian Federation against Ukraine as a kind of hybrid war

Buchyn Mykola Antonovych

Doctor of Political Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
S. Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9087-5123

Burii Daria Andriivna

Student at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
S. Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0003-9578-8397

The article examines the current issue – energy war as a type of modern hybrid wars. It is shown that in the context of a hybrid war, the aggressor state can use energy resources to exert a hybrid influence on the victim state. Two main strategies of the aggressor's use of energy war to achieve their goals are singled out. The first strategy involves the use of energy resources (oil, natural gas, fossil fuels, etc.) by the aggressor state to put pressure on the victim state. Such a strategy can be applied by states that are powerful exporters of energy resources, by increasing the price of natural resources, stopping or limiting their transit, blackmailing about intentions to do so, etc. The second strategy is used as one of the tools of classical warfare to damage the energy infrastructure of the victim state.

The authors used a complex of general scientific, empirical and logical methods to achieve the formulated goal – to analyze the peculiarities of the Russian Federation's energy war against Ukraine as a type of hybrid war. It is emphasized that since the collapse of the USSR, the Russian Federation has used its energy potential for hybrid aggression against Ukraine. It was concluded that before the full-scale attack on Ukraine on February 24, 2022, Russia emphasized the implementation of the first energy war strategy – used its status as an exporting country to exert pressure on Ukraine. After the full-scale invasion of the Russian army on the territory of Ukraine on February 24, 2022, the Russian Federation focused its attention more on the second energy war strategy. As part of it, Russian troops carried out missile strikes on energy infrastructure facilities in Ukraine. It was concluded that the Russian Federation could not achieve the set goals in the context of the energy war against Ukraine.

Key words: hybrid war, energy war, energy resources, gas wars, Ukraine, Russian Federation.

Веденєєв Віталій Олексійович

Концептуальні засади політики толерантності міжнаціональних відносин як інструменту інтеграції суспільства та формування ідентичності

УДК УДК 32.1.8

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.3>

Веденєєв Віталій Олексійович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри
соціально-гуманітарних
та загальноправових дисциплін
Криворізького навчально-наукового
інституту
Донецького державного університету
внутрішніх справ
вул. Тільги, 21, Кривий Ріг,
Дніпропетровська область, Україна
ORCID: 0000-0002-1307-3837

Проаналізовано концептуальні засади політики толерантності міжнаціональних відносин як інструменту інтеграції суспільства та формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни.

Розкрито значення суб'єктивної передумови формування загальної ідентичності населення, якою виступає цілеспрямована діяльність політичних акторів, що має, відповідно до особливостей поведінки людини, поліваріантний характер.

Визначено роль толерантності міжнаціональних відносин як підґрунтя соціальної інтеграції різних етнічних спільнот в процесі формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни. Розкрито сутність понять «згода» та «соціальна солідарність».

Охарактеризована концепція формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни, яка пов'язана з формуванням наднаціональної політичної спільноти, де національно-державна ідентичність визначається як стійкий взаємозв'язок людини з наднаціональною спільнотою, що підтримується за допомогою інституту держави та політико-культурної традиції державності.

Акцентовано увагу на тому, що наявна в історичній пам'яті українського народу правова спадщина та ідеї громадської солідарності, які сприяли поширенню серед населення демократичних традицій організації суспільства та влади, толерантності міжнаціональних відносин, потребують забезпечення сприятливих правових, політичних та культурних умов розвитку.

Розкрито причинно-наслідковий зв'язок між проявами соціальної солідарності, злагоди різних етнічних спільнот суспільства та рівнем його інтеграції, яка забезпечує нормальне функціонування суспільства та добробут всіх його членів.

У ході дослідження були використані наступні методи: історичний, соціокультурний, компаративний, аналіз та синтез.

Ключові слова: згода, ідентичність, концепція політики ідентичності, міжнаціональні відносини, соціальна солідарність, толерантність.

Вступ. Для сучасного українського суспільства пошук концептуальних засад формування загальної ідентичності, внутрішньої суспільної інтегрованості є особливо актуальним тому, що в Україні проживає майже 130 етнічних спільнот [16, р. 89–103]. Вся територія країни поділяється на 12 регіонів, для кожного з яких характерна своя комбінація етнічних маркерів: мов, культур, ментальностей, етнічних самосвідомостей [2, с. 138]. Ця комбінація етнічних маркерів визначається тим, що окрім українців та руських в цих регіонах проживає від 3-ох до 8-ми інших етнічних спільнот, які налічують від 0,2% загального складу населення регіону [1, с. 105]. Все вище перераховане ускладнює вигляд етнічного ландшафту українського суспільства та процес забезпечення його загальної ідентичності на засадах політики толерантності міжнаціональних відносин.

Слід також враховувати і той факт, що інтегрованість українського суспільства значно зросла саме за умов повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, яке спричинило переакцентація політичних цінностей та настанов громадян, завдяки підвищенню значущості образу єдиної Батьківщини та проявам реальних загроз життю рідних та близьких, що врешті-решт і стимулювало прояв доцентрових тенденцій в середині суспільства, забезпечувало підсилення процесу інтеграції

українського суспільства та демонстрацію загальної ідентичності.

В умовах відсутності зовнішніх загроз, як правило, в українському суспільстві знаходять прояв відцентрові тенденції розвитку, яким притаманне поширення діаметрально протилежних політичних цінностей та настанов громадян, пов'язаних з регіональними, конфесійними та етнічними відмінностями спільнот, що врешті-решт призводило до дезінтеграції суспільства та проявів суспільного протистояння.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали ідеї Дж. Локка – як засновника дискусії про віротерпимість на ранніх етапах Сучасності, І. Канта – як родоначальника природно-правового підходу до тлумачення ліберальної толерантності, Дж. Милля – як автора утилітаристської парадигми толерантності, а також теоретиків різних напрямів політико-філософської думки: ліберально-деонтологічної (Дж. Ролза та Р. Дворкіна), мультикультуралістської (Ч. Тейлора, М. Сендела та У. Кимлика) та солідаристської (М. Уолцера, Ю. Хабермаса та С. Бенхабиба).

Також нам виявилися у нагоді публікації вітчизняних дослідників: В. Євтуха, М. Колесніченка, В. Крячко, С. Кульчицького, Н. Ротар, М. Хараджи, О. Хижняка та закордонних дослідників: Б. Андерсона, Дж. Гібсона, Е. Дюркгейма, М. Капуті, Дж. Кутюра,

П. Маселла, М. Мерфі, Р. Пеллетіра, Г. Подолера, Д. Сандерса, Е. Хобсбаума.

Методи дослідження. У ході дослідження була застосована наступна сукупність методів: *історичний метод* надав можливість за допомогою наведених історичних фактів, виявити антиукраїнський характер заходів, які проводили представники центральної влади Речі Посполитої, Австро-Угорщини, Російської імперії та СРСР; *соціокультурний метод* сприяв виявленню: по-1-е, у політико-культурній спадщині українців ідеї народовладдя та відповідних їм стандартів і моделей політичної й громадської поведінки та, по-2-е, соціокультурної динаміки у вигляді доцентрових та відцентрових тенденцій й політичних цінностей та настанов, які ці процеси спричиняють; *компаративний метод* сприяв виявленню нового політичного вигляду старих проблем національної ідентичності в країнах «сталої демократії»; *методи аналізу та синтезу*, сприяли розкриттю: по-1-е, сутності понять «згода», «соціальна солідарність», «інтеграція» та, по-2-е, особливостей запропонованої концепції формування ідентичності в Україні.

Мета та завдання. Мета статті полягає в пошуку теоретично обґрунтованих засад, забезпечення толерантності міжнаціональних відносин в Україні як інструменту інтеграції суспільства та формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни. Відповідно до мети можливо сформулювати наступні **завдання**: по-1-е, розкрити значення суб'єктивної передумови (активності політичних акторів) в процесі формування загальної ідентичності; по-2-е, визначити роль толерантності міжнаціональних відносин як підґрунтя інтеграції різних етнічних спільнот в процесі формування загальної ідентичності населення країни; по-3-е, охарактеризувати концепцію формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни, яка відповідає сучасним умовам існування українського суспільства.

Результати. Доволі природним є потреба забезпечити внутрішню злагоду для суспільства, яке переживає процес трансформації та існує в умовах воєнного стану в наслідок повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. Аксиоматичним є твердження стосовно того, що перетворення потребують від суспільства злагодженості спільних дій всіх громадян країни, які належать у поліетнічній країні до різних етнічних спільнот. Одним з засобів забезпечення такої внутрішньої злагоди є впровадження політики толерантності у міжнаціональних відносинах, яке сприяє формуванню внутрішньо суспільної ідентичності, цілісності суспільства та запобігає міжнаціональним чварам.

Втім історична пам'ять постійно нас повертає до тих часів, коли в межах поліетнічних суспільств все українське викликало та породжувало антиукраїнські заходи з боку центральної влади (за часів Російської імперії: 1863 р. – Валуєвський циркуляр, що забороняв видання на українській мові наукової та релігійної літератури; 1876 р. – Емський указ, що запроваджував повну заборону українського книговидання, концертної та театральної діяльності [14, р. 23–50]; за часів радянської влади: 1922 р. – проголошення керівництвом ЦК КП(б)У «теорії» боротьби в Україні двох субкультур, української – «селянської» за характером та московитської – «міської» за характером, в якій перемогти повинна московитська; 1926 р. – лист І. Сталіна «Товаришу Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У» про початок боротьби з націонал-комуністами [3, с. 135] та «національним ухилом» в культурному житті й послідовне переслідування активних діячів процесу «українізації» та ін.).

Такими діями у попередні епохи влада намагалася прищепити українцям комплекс меншовартості, а всьому українському надати статус «провінційності». Вірогідніше за все це були намагання дистанціювати український народ від його історичної пам'яті, в якій була закарбована правова спадщина та ідеї громадської солідарності, що сприяли поширенню серед населення демократичних традицій організації суспільства та влади, толерантності міжнаціональних відносин. Мова може навидь йти про ті часи, коли українство було роз'єднане по окремим державам та позбавлене державності, але в суспільній свідомості в соціально обмеженому вигляді існували ідеї упорядкованості суспільного життя на засадах народовладдя та толерантності міжнаціональних відносин. Шкідливість для центральної влади Речі Посполитої, Австро-Угорщини, Російської імперії та СРСР цих демократичних традицій полягала в тому, що вони трансливали серед населення нетипові для правлячої верхівки цих країн стандарти та моделі політичної й громадської поведінки.

Зважаючи на все вище сказане та завдання сучасного етапу розвитку українського поліетнічного суспільства, коли наші громадяни намагаються створити демократичну державу та громадянське суспільство, ці демократичні традиції минулого потрібно для початку актуалізувати в суспільній свідомості, а потім забезпечити їм сприятливі правові, політичні та культурні умови розвитку.

Але виявляється, що це є доволі складним та тривалим процесом, якому потрібно навчатися. Однією з складових цього процесу «навчання демократії» є виховання серед пересічних громадян країни засад толерантності міжнаціональних відносин, які можуть свідомо прищеплюватися українцям традиційними засобами масової інформації та сучасними онлайн-платформами завдяки популяризації понять «соціальна солідарність», «згода» та «толерантність міжнаціональних відносин». Середовище соціальних мереж та блогосфера, взагалі дають можливість визначати актуальні питання, ідеологічні пріоритети, цілеспрямовано розповсюджувати серед користувачів потрібну інформацію, тобто займатися тим, що Е. Тоффлер назвав свого часу «проекуванням»

інформації» [15, р. 186–189] та вибудовуванням майбутнього, завдяки формуванню потрібного порядку денного.

Але для початку потрібно розібратися у концептуальних засадах поняття «згода». Використання у даному контексті поняття «згода», вочевидь, йде від терміну «соціальної солідарності» Е. Дюркгейма. «Соціальна солідарність» за Е. Дюркгеймом розуміється, як прояв взаємозалежності між різними індивідами та суспільством в умовах відсутності соціальних конфліктів та наявності усталених соціальних зв'язків [6]. Вірогідно, що в даному випадку поняття «згоди» виступає повним синонімом терміну «соціальної солідарності». Виникнення явища «згоди» пов'язується з необхідністю подолання наслідків розподілу суспільної праці. З часом це подолання створює соціальну спільноту у вигляді нації, в солідарній зв'язки якої людина потрапляє природним шляхом в момент народження. Зрозуміло, що ця згода є вимушеною, оскільки у величезній більшості випадків нам матеріально та морально неможливо дистанціюватися від нашої національності [7, с. 177–209].

Але якщо Е. Дюркгейм виходив з того, що для досягнення міжнаціональної солідарності достатньо існування об'єктивних передумов, то подальший розвиток науки вказує на те, що її формування не відбувається автоматично. Воно передбачає соціальну активність людей, яка є «штучним конструюванням... і соціальною інженерією» [9, с. 20]. Відповідно, нація представляється «уявною спільнотою» [4], ціннісні сенси якої конструюють політичні актори, закладаючи тим самим основи «політики ідентичності» [5]. Політика ідентичності може розглядатися, як результат прояву суб'єктивних передумов у вигляді цілеспрямованої діяльності різних політичних акторів: держави, владної еліти, контреліти, громадських активістів, різних політичних партій, суспільно-політичних організацій та рухів.

Але там, де свідомо діють політичні актори, інтереси яких є потенційно конфліктними, там і розвиток політичних процесів, і прояв ціннісних сенсів, заздалегідь має поліваріантний характер, що може призводити до оспорювання результатів суспільних дій, тобто до боротьби (яка з точки зору проблеми ідентичності може визначатися як «боротьба за ідентичність»).

Ця боротьба характерна не лише для України, але і для країн «сталого демократії», які на початку XXI ст. зіткнулися з новими викликами, що породжуються процесами міграції та переродженням старих проблем загальної ідентичності поліетнічного населення. В нових умовах XXI століття ці старі проблеми загальної ідентичності поліетнічного населення набувають, відповідно, нового політичного вигляду [12].

До низки старих проблем загальної ідентичності поліетнічного населення країн сталої демократії можливо віднести суперечки в Канаді між Оттавою та Квебеком; в Королівстві Іспанії між Мадридом та Барселеною; у Сполученому Королівстві Великої

Британії і Північної Ірландії між Лондоном та Единбургом; у Німеччині між європейською та турецькою частинами громади; у Франції між європейською та арабською частинами громади. Звичайно, що головним полем цієї боротьби є реальна політика, але її джерелом виступають теоретичні дискусії, які доволі довгий час точаться навколо протилежних позиціях конфлікуючих концепцій.

Якщо повернутися до первинного значенні поняття «політика ідентичності», то воно з початку використовувалося для визначення дій політичних акторів, які були спрямовані на захист національних меншин [10]. Згодом таке змістовне наповнення поняття «політики ідентичності» стає класичним та пов'язується з реальною політикою мультикультуралізму [11]. Необхідним смисловим доповненням цієї концепції стає вимога дотримання толерантності, як дієвого інструменту зняття внутрішньо суспільної напруженості та вирішення міжетнічних конфліктів, спричинених мультикультуралізмом і політичною гетерогенністю поліетнічних суспільств [8, р. 331]. Міжнародну згоду, що виникає на підґрунті цієї концепції можливо визначити, як сформовані на принципах толерантності міжнародні відносини, які формують громадянську націю у вигляді сукупності етносів, що її складають.

Згодом, замість вищезгаданої ідеї, виникла концепція формування наднаціональної політичної спільноти, де національно-державна ідентичність визначається як стійкий взаємозв'язок людини з наднаціональною спільнотою, що підтримується за допомогою інституту держави та політико-культурної традиції державності [13].

Складності ситуації додає те, що вищенаведене становить лише теоретичну складову вирішення проблеми формування в Україні поліетнічної наднаціональної громадянської спільноти. В реальному житті починаючи з набуття Україною незалежності у 1991 р. влада не опікувалася практичної складовою цього питання – не було визначене проблемне коло питань, які потребують вирішення, відповідно не була сформульована стратегія національного розвитку міжнародних відносин в поліетнічному суспільстві; не були визначені кроки по запровадженню запобіжників, які б унеможливили конфлікти на національному підґрунті. Суспільний консенсус довгий час забезпечувався завдяки природній толерантності тих етносів, які мешкають у сучасній Україні. І такий стан речей міг існувати доволі довгий час, як би політики у XXI столітті час від часу не почали використовувати національне (релігійне та мовне) питання як інструмент збільшення чисельності та мобілізації власного електорату.

Втім пересічні громадяни, як виявляється, є набагато мудрішим ніж представники українського політикуму. Звертає на себе увагу той факт, що звичайні люди різних національностей демонструють громадянську зрілість та толерантність в міжнародній

них відносинах. Незважаючи на вищесказане владі потрібно мати на увазі, що ця сфера суспільних відносин потребує постійного контролю та запровадження у разі необхідності профілактичних заходів, враховуючи остаточну неврегульованість міжетнічних відносин та можливість їх доволі швидкої радикалізації (за умов військових дій, соціально-політичної, економічної невизначеності).

Висновки. Концептуальні засади становлять підґрунтя будь-якої раціональної та ефективної державної політики, не є виключенням і політика розбудови міжетнічних відносин у поліетнічному українському суспільстві. Мета цієї політики – забезпечення толерантності міжнаціональних відносин, яка виступає основою інтеграції поліетнічної спільноти та є підґрунтям для формування загальної ідентичності українського суспільства. Теоретичною основою сучасної політики міжнаціональних відносин в Україні, враховуючи особливості нашого суспільства та специфіку сьогодення, могла б стати концепція формування наднаціональної політичної спільноти, де національно-державна ідентичність громадян визначається як стійкий взаємозв'язок людини з наднаціональною спільнотою, який підтримується за допомогою інституту держави та політико-культурної традиції державності.

Особливу увагу, при реалізації цієї політики формування загальної ідентичності поліетнічного населення, слід відвести врахуванню суб'єктивних передумов політичної діяльності, які пов'язуються з цілеспрямованою діяльністю різних політичних акторів. Саме діяльність політичних акторів, зважаючи на поліваріантний характер поведінки людини, може привести до різних результатів.

Втім саме ефективна політика формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни здатна забезпечити розвиток багатонаціонального суспільства, впливаючи на рівень його соціальної інтеграції. Соціальна інтеграція суспільства дає можливість політичним акторам, які представляють різні етнічні спільноти, реалізовувати заявлені цілі політичної діяльності, пов'язані з забезпеченням економічного процвітання, соціального благополуччя та комфортного етнокультурного ландшафту суспільства. Такі політичні цілі досягаються за умови прояву в суспільстві соціальної солідарності, згоди між представників різних етнічних спільнот, підґрунтям існування соціальної солідарності великою мірою виступає міжетнічна толерантність. Врешті-решт, виникає причинно-наслідковий зв'язок між проявами соціальної солідарності різних етнічних спільнот суспільства та рівнем його інтеграції, яка забезпечує нормальне функціонування суспільства та добробут всіх його членів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колесніченко М. В. Міжетнічна толерантність як чинник соціальної когезії в етнічно диверсифіко-

ваному суспільстві. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип. 4. С. 99–110.

2. Крячко В. І. До питання про визначення маркерів етнічності у соціальному просторі. *Нова парадигма*. 2013. Вип. 116. С. 136–147.

3. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / За заг. ред. В. Смоля. Київ: Альтернативи, 1999. 336 с.

4. Anderson B. Imagined communities: reflections on the origins and spread of nationalism. London; New York: Verso, 1991. 224 p.

5. Caputi M. National identity in contemporary theory. *Political Psychology*. 1996. Vol. 17, N 4. P. 683–694.

6. Durkheim E. Le suicide, Paris: Presses Universitaires de France, 2007, 463 p.

7. Durkheim E. De la division du travail social. Paris: Presses Universitaires de France, 2013. 420 p.

8. Gibson J.L. Political intolerance in the context of democratic theory. *The Oxford Handbook of Political Science* / R.E. Goodin (ed). Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 323–341.

9. Hobsbawm E. J. Nations and Nationalism since 1780. 2nd ed. London: Cambridge University Press, 2012. 206 p.

10. Masella P. National identity and ethnic diversity. *Journal of population economics*. 2013. Vol. 26, N 2. P. 437–454.

11. Murphy M. Multiculturalism: a critical introduction. London: Routledge, 2012. 196 p.

12. Pelletier R., Couture J. Identity and political trust in multinational democracies: the cases of Québec and Catalonia. *Trust, distrust, and mistrust in multinational democracies: comparative perspectives* / D. Karmis, F. Rocher (eds). Montreal; Kingston; London; Chicago: McGill-Queen's university press, 2018. P. 300–330.

13. Podoler G. Who was Park Chung-hee? The memorial landscape and National Identity Politics in South Korea. *East Asia*. 2016. Vol. 33. P. 271–288.

14. Saunders D. Russia and Ukraine under Alexander II: The Valuev Edict of 1863. *The International History Review*. 1995. №17 (1). P. 23–50.

15. Toffler A. Future Shock. Now York: Random House, 1970. 505 p.

16. Yevtikh V. Russkiye in Ukraine: myths versus realities or vice versa. Ethnicity: Ukrainian perspectives. General introduction. Warsaw; Kiev, 2013. P. 89–103.

REFERENCES:

1. Kolesnichenko, M. V. (2022). Mizhethnichna tolerantnist yak chynnyk sotsialnoi kohezii v etnichno dyversyfikovanomu suspilstvi. [Interethnic tolerance as a factor of social cohesion in an ethnically diversified society]. *Kulturolohichniy almanah*. [Cultural almanac]. Vyp. 4. S. 99–110 [in Ukrainian].

2. Kryachko, V.I. (2013). Do pytannia pro vyznachennia markeriv etnichnosti u sotsialnomu prostori. [To the issue of defining markers of ethnicity in the social space]. *Nova paradyhma*. [New paradigm]. Vyp. 116. S. 136–147 [in Ukrainian].

3. Kulchytskyi, S. (1999). Ukraina mizh dvoma viinamy (1921–1939 rr.) [Ukraine between the two wars (1921–1939)] / V. Smolii (Ed.). Kyiv: Alternatyvy. 336 s. [in Ukrainian].

4. Anderson, B. (1991). *Imagined communities: reflections on the origins and spread of nationalism*. London; N.Y.: Verso. 224 p.
5. Caputi, M. (1996). National identity in contemporary theory. *Political Psychology*. Vol. 17, N 4. pp. 683–694.
6. Durkheim, E. (2007). *Le suicide*, Paris: Presses Universitaires de France. 463 p.
7. Durkheim, E. (2013). *De la division du travail social*. Paris: Presses Universitaires de France. 420 p.
8. Gibson, J.L. (2007). Political intolerance in the context of democratic theory. *The Oxford Handbook of Political Science / R.E. Goodin (ed)*. Oxford: Oxford University Press. pp. 323–341.
9. Hobsbawm, E. J. (2012). *Nations and Nationalism since 1780*. 2nd ed. London: Cambridge University Press. 206 p.
10. Masella, P. (2013). National identity and ethnic diversity. *Journal of population economics*. Vol. 26, N. 2. pp. 437–454.
11. Murphy, M. (2012). *Multiculturalism: a critical introduction*. London: Routledge. 196 p.
12. Pelletier, R. & Couture, J. (2018). Identity and political trust in multinational democracies: the cases of Québec and Catalonia. In: *Trust, distrust, and mistrust in multinational democracies: comparative perspectives*. Karmis D., Rocher F. (eds). Montreal; Kingston; London; Chicago: McGill-Queen's university press. pp. 300–330.
13. Podoler, G. (2016). Who was Park Chung-hee? The memorial landscape and National Identity Politics in South Korea. *East Asia*. Vol. 33. pp. 271–288.
14. Saunders, D. (1995). Russia and Ukraine under Alexander II: The Valuev Edict of 1863. *The International History Review*. №17 (1). pp. 23–50.
15. Toffler, A. (1970). *Future Shock*. Now York: Random House. 505 p.
16. Yevtukh, V. (2013). Rusскиye in Ukraine: myths versus realities or vice versa. *Ethnicity: Ukrainian perspectives. General introduction*. Warsaw; Kiev. pp. 89–03.

Conceptual foundations of tolerance policy in international relations as a tool for society integrating and identity forming

Vedenieiev Vitalii Oleksiyovych

Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of Social Humanities
and Legal Disciplines
Kryvyi Rih Educational
and Scientific Institute
of Donetsk State University
of Internal Affairs
Tilgi str., 21, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk
region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1307-3837

Conceptual foundations of tolerance policy in international relations are analysed as a tool for society integrating and common identity forming for polyethnic country population.

In the study has been revealed the meaning of subjective pre-condition for common population identity forming, which is goal-directed activity of political actors, that is multivariate, in accordance with the man behavior features.

The role of tolerance in international relations has been determined as a foundation of different ethnic community social integration in the process of common identity forming for polyethnic country population. The essence of such concepts as «consent» and «social solidarity» is revealed.

The concept of a common identity forming for polyethnic country population is characterized which is related to forming of supranational political community, where a nationally-state identity is determined as a sustainable intercommunication between a person and a supranational community which is supported by the state institution and the politico-cultural of the statehood tradition.

Attention is focused on the fact that legal heritage and public solidarity ideas presented in historical memory of the Ukrainian people, which contributed to the spread of the democratic traditions of society and power organization, tolerance in international relations among the population, require providing of favourable legal, political and cultural terms of development. The cause-and-effect relationship between the manifestations of social solidarity, harmony of various ethnic communities of society and its integration level is revealed, that provides the normal functioning of society and welfare of all his members.

During research next methods were used: historical, sociocultural, comparative, analysis and synthesis.

Key words: consent, identity, conception of identity policy, international relations, social solidarity, tolerance.

Вовк Світлана Олександрівна
Бадер Антон Васильович

Рефлексивний погляд на збройне насилля та теорію справедливої війни в контексті російсько-української війни¹

УДК 323.2:316.485.26
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.4>

Вовк Світлана Олександрівна
доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри політології
та правознавства
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
вул. Ковалюка, 3, Полтава, Україна
ORCID: 0000-0001-6818-4107

Бадер Антон Васильович
доктор політичних наук, доцент,
директор навчально-наукового
інституту історії, міжнародних відносин
і соціально-політичних наук
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
вул. Ковалюка, 3, Полтава, Україна
ORCID: 0000-0002-3670-5753

Російське військове вторгнення в Україну, спочатку в Крим, а потім – на Донбас, що розпочалося 20 лютого 2014 р. у гібридній формі та триває донині всупереч нормам міжнародного права, стало яскравим історичним прецедентом у сучасному світі. Міжнародна спільнота вимушена докорінно переглянути своє ставлення до багатьох підходів і норм, які стали усталеними після Другої Світової війни. Екзистенціальний вимір російсько-української війни як глобальної нового покоління проксі-війни з гібридними тактиками та акцентом на інформаційних інструментах зміни поведінки людей, суспільної думки та системи сприйняття супротивником, мирним населенням та світовою спільнотою подій, що відбуваються, обумовлює переосмислення теорії справедливої війни. Застосування цієї теорії до російсько-української дозволяє критично оцінити дії та наміри агресора, законність і справедливість застосування Україною збройного насилля у цьому конфлікті.

Нарешті, поява недержавних утворень як значних акторів у збройному конфлікті також вимагає переосмислення традиційної теорії справедливості війни. Оскільки недержавні утворення, як в даному випадку ДНР-ЛНР, становлять загрозу не тільки для конкретної держави, а й для світового правопорядку, необхідно оцінювати, як можуть застосовуватися принципи теорії справедливості війни до цих акторів та боротьби з ними.

Метою статті є рефлексія щодо збройного насилля в умовах російсько-української війни з точки зору теорії справедливої війни. З огляду на мету перед нами виникають такі завдання: 1) розглянути теоретичні аспекти справедливої війни в умовах гібридних, проксі-, інформаційних війн; 2) аналіз маніпуляцій росією критеріями справедливої війни; 3) аргументи та рефлексія необхідного і законного застосування збройного насилля Україною в протиборстві з агресором.

Для досягнення поставленої мети використовуватиметься комбінація методологічних підходів, таких як структурно-функціональний, конфліктологічний, компаративістський і соціокультурний підхід, політичний, юридичний та етичний аналіз. Через поєднання цих підходів стаття пропонує комплексне розуміння питання застосування Україною збройного насилля необхідним і законним.

Застосування Україною збройного насилля з метою протистояти повномасштабним діям росії, щоб відстояти власний суверенітет, територіальну цілісність і захистити населення від агресії є необхідним, справедливим і законним. Маніпулювання росією критеріями справедливої війни не позбавляє агресора від відповідальності.

Ключові слова: російсько-українська війна, теорії «справедливої війни», екзистенціальний вимір війни, маніпулювання, інформаційне протиборство, недержавні утворення.

Вступ. Російсько-українська війна, яка почалася 2014 р. і продовжується до сьогодні, довела в черговий раз, що вся історія людства, на жаль, пов'язана, з таким феноменом як збройне насилля. Війни XXI ст. (проксі-, гібридні, інформаційні війни, гуманітарні інтервенції, конфлікти низької інтенсивності тощо) контроверсують з класичними уявленнями про: процес соціокультурної та матеріальної підготовки до війни; мирну деескалацію конфлікту за допомогою запобігання агресії та уникнення гонки озброєння; поняття військова битва, перемоги і співвідношення між обороною і нападом; критерії справедливості та обмеження засобів ведення війни; межі між ворогами та союзниками; розмежування комбатантів та некомбатантів; модель раціонального вибору.

Метою статті є рефлексія щодо збройного насилля в умовах російсько-української війни з точки зору теорії справедливої війни. З огляду на мету перед нами виникають такі завдання: 1) розглянути теоретичні аспекти справедливої війни в умовах гібридних, проксі-, інформаційних війн; 2) аналіз маніпуляцій росією критеріями справедливої війни; 3) аргументи та рефлексія необхідного і законного застосування збройного насилля Україною в протиборстві з агресором.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовуватиметься комбінація методологічних підходів, таких як структурно-функціональний, конфліктологічний, компаративістський і соціокультурний підхід, політичний, юридичний та етичний аналіз. Через поєднання цих підходів

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021.

стаття пропонує комплексне розуміння питання застосування Україною збройного насилля необхідним і законним.

Виклад основного матеріалу. У ХХ ст. до проблематики «справедливої війни» зверталися у своїх працях такі мислителі, як Н. Фоушин, М. Уолтцер, Дж. Джонсон, Х. Маргентау, К. Уолтц й інші. Загальний аналіз праць дослідників дозволяє виокремити дві групи етико-правових принципів «справедливої війни»: *jus ad bellum* (право на війну), тобто обґрунтований початок війни; *jus in bello* (воєнне право, право війни) – справедливе ведення війни. Кожна група містить сутнісні принципи або критерії, які розкривають квінтесенцію справедливості.

Значення принципів *jus ad bellum* характеризується наступним чином:

1. Війна повинна мати справедливі мотиви, а її мета може бути виправдана з погляду моралі.
2. Ведення війни повинно відповідати встановленій справедливій меті.
3. Право оголошувати війну належить тільки легітимній владі.
4. Війна має бути останнім засобом у вирішенні поставленого завдання (принцип крайнього заходу).
5. Війна не може бути розпочата без відповідних шансів на успіх.
6. Передбачуваний тягар війни має бути адекватним практичним цілям.

Принципи *jus in bello* (право війни) визначають норми та обмеження, які регулюють поведінку воюючих сторін під час збройного конфлікту. Ці принципи становлять частину міжнародного гуманітарного права і мають на меті зменшити страждання цивільного населення та обмежити застосування зайвої сили під час ведення війни. Основні принципи *jus in bello* включають:

1. Вимога розмежування між воєнними і цивільним населенням, між цивільними об'єктами та військовими цілями. Воюючі сторони повинні вживати заходи для запобігання ненавмисному спричиненню шкоди цивільному населенню та цивільним об'єктам.
2. Протиборчі сторони повинні обмежити застосування сили до того рівня, який є необхідним для досягнення військових цілей, і уникати ненавмисних жертв серед цивільного населення.
3. Застосування сили повинно бути пропорційним до очікуваних військових переваг і досягнення військової мети (принцип пропорційності).
4. Заборона невиправданого страждання або здійснення жорстокого поводження з військовими полоненими, беззахисними особами або вразливими групами населення.
5. Заборона невиправданого насильства, заборона посягати на життя, фізичну цілісність та гідність осіб, які перебувають під владою воюючих сторін.

Науковий дискурс визначення дефініції «справедлива війна» відображає спектр від «...обґрунтування війни, як крайньої міри, що не може використовуватися для егоїстичних цілей, а слугує необхідністю захисту людей, які зазнають агресії» [1, с. 5]; «...шляхів інтеграції положень концепції силової політики з ідеями справедливості, гуманності та захисту прав особистості» [2, с. 69] до того, що справедлива війна «...не є позитивним концептом, справедливі війни визначаються злом, але меншим і необхідним» [3, с. 103].

Російсько-української війну можна охарактеризувати як глобальну нового покоління «...проксі-війну з гібридними тактиками та акцентом на інформаційних інструментах зміни поведінки людей...» [4], суспільної думки та системи сприйняття супротивником, мирним населенням та світовою спільнотою подій, що відбуваються. Дослідники росії та її країн-союзників, апологети «руського мира» на Заході ставлять під сумнів відповідність критеріїв справедливої війни щодо застосування Україною збройного насилля або намагаються маніпулювати сутністю деяких критеріїв сучасних трансформованих теорій справедливої війни.

Критерії-принципи теорії «справедливої війни» дозволяють говорити про справедливий характер і законне застосування Україною збройного насилля в російсько-українській війні. Російська військова агресія, створення та підтримка незаконних воєнних формувань на сході України, анексія Криму порушили принцип суверенітету, який вимагає поваги до кордонів держав та забороняє їх незаконне порушення. Україна, як суверенна держава, згідно з міжнародним правом має право на самооборону від зовнішньої агресії із залученням міжнародної спільноти для забезпечення своєї безпеки та захисту.

Ведення повномасштабних дій росією на території України призвело до гуманітарної кризи:

1. Погіршення стану здоров'я та добробуту через обмежений доступ цивільного населення до медичних послуг та ліків. «Попри вісім місяців війни, система охорони здоров'я в Україні в цілому продовжує функціонувати, проте для дедалі більшої кількості цивільного населення зростаючі вартість, логістичні перешкоди та пошкоджена інфраструктура роблять доступ до основних послуг все більш проблематичним» [5].

2. Загроза харчової безпеки через обмеження вирощування продуктів харчування та обмежений доступ до гуманітарної допомоги. В звіті «...ФАО (Продовольчої та сільськогосподарчої організації ООН) щодо гуманітарного реагування вказується на зростаючу кількість свідчень того, що порушення ланцюжків постачання та зростання цін у поєднанні зі зниженням доходів населення суттєво вплинули на доступ до продовольства та його доступність, що призвело до зростання

залежності від продовольчої допомоги. Ціни на основні товари, включаючи продукти харчування, значно зросли по всій країні, особливо в районах, де ведуться активні бойові дії. Більш ніж половина опитуваних сільських домогосподарств повідомили, що за останні три місяці витрати на продукти харчування становили більш ніж половину їхніх загальних витрат» [6].

3. Зруйнування житлового фонду та інфраструктури, що призводить до бездомності та погіршення умов проживання. За даними віцепрем'єр-міністра - міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Ірини Верещук «повністю зруйноване житло, те, що... є в реєстрі — це 170 тисяч людей. І це не враховуючи тимчасово окуповані території, де ми ще не можемо порахувати зруйноване житло... 200 тисяч українців наразі мешкають у місцях компактного проживання, зокрема близько 5 тисяч українців — у 25 побудованих модульних містечках...» [7].

4. Порушення прав людини та свобод населення. За висновками Моніторингової місії (очільниця М. Богнер) «...збройний напад Російської Федерації справив руйнівний вплив на здійснення прав людини по всій країні... Порушення прав людини стосувалися як цивільних осіб, так і комбатантів, і включають умисні вбивства, свавільні затримання та насильницькі зникнення, катування та жорстоке поводження, а також сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом» [8].

5. Соціальні розлади та втрата соціальної ідентичності через етнічну дискримінацію та російську пропаганду. «Основною метою застосування концентрованої зброї є вилучення людей з традиційної для них культурно-конфесійної спільноти і перетворення їх з народу на розрізнених та роздрібнених соціальних індивідів, які мали б відчужені почуття щодо колишнього етносу» [16].

6. Вимушена міграція призвела до того, що сотні тисяч людей були змушені покинути свої домівки і шукати притулок у безпечних місцях, зокрема і за кордоном; багато людей стали бездомними. Маємо наступні статистичні дані: «...дані УВКБ ООН... з 24 лютого минулого року з України виїхало та не повернулось 5,2 млн осіб. Однак, ця оцінка не враховує українців, які втікали від війни через територію росії та згодом знайшли притулок в інших країнах світу ... станом на 12 грудня 2022 року на обліку внутрішньо переміщених осіб в Україні перебуває 4 893 079 осіб, з яких 1 093 821 — діти» [9].

7. Обмеження доступу до гуманітарної допомоги, здебільшого було встановлено блокаду доставки гуманітарної допомоги. Не можливим є у першу чергу, транспортуванням гуманітарної допомоги на тимчасово окуповані території, а саме продуктів, ліків. На жаль, міжнародні організації в цьому не змогли посприяти.

Отже, застосування Україною збройного насилля з метою протистояти повномасштабним діям росії, що призвели до гуманітарної кризи, відповідає критерію правильного наміру.

Регулярна армія росії, приватні воєнні кампанії (які визнані міжнародною спільнотою терористичними організаціями) та незаконні воєнні формування ДНР-ЛНР в своїх діях прагнуть завдати якомога більше шкоди та страждань цивільному населенню. Це доводять як наслідки окупації Бучі, Ірпеня, Ізюму, Лиману, так ракетні удари по всій території України. Згідно з принципами справедливої війни порушується одним з основних принципів мінімізувати страждання цивільних осіб. В свою чергу, Україна не дозволяє собі обстріли цивільної інфраструктури і населення країни-агресора, хоча і має на сьогодні вже відповідні можливості.

Україна, яка захищає свою територіальну цілісність та суверенітет, постійно зіткається з нераціональним застосуванням сили з боку агресора, який не зважає на міжнародне гуманітарне право, що встановлює обмеження та заборони щодо використання певних видів зброї та методів ведення війни.

В першу чергу, використання заборонених збройних засобів, а також зброї, яка наносить непотрібний страждання або має непропорційно широкий руйнівальний вплив. Факти останнього неодноразово підтверджували міжнародні правозахисні організації у своїх матеріалах. Так, «...у звіті Human Rights Watch «Інтенсивна та тривала шкода: напади з використанням касетних боєприпасів в Україні» [10] зазначається, що точну кількість нападів Російської Федерації на Україну з використанням касетних боєприпасів встановити неможливо. Однак сотні з них уже задокументовано. Крім того, багато нападів були вчинені в густонаселених районах. Щонайменше вісім областей України зазнавали нападу з використанням касетних боєприпасів: Чернігівська, Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Херсонська, Миколаївська, Одеська та Сумська області.

Неодноразовими є приклади нападів медичний персонал, медичні автомобілі та конвої, які евакуюють поранених або хворих. Під час ракетних ударів зруйновані медичні заклади. За інформацією МОЗ України на травень 2023 р. «...пошкоджено 1433 об'єкти медичних закладів... від початку вторгнення повністю зруйновано 177 медичних закладів» [11]. Відповідно до норм міжнародного права «цивільні лікарні, організовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом» [12].

Росія порушує норми про заборону здійснювати насильство, погрози життю або фізичні знущання

над військовополоненими, пораненими, або будь-якими особами, що перебувають у владі супротивника. Військовополонені офіційно захищені з 1929 року III Женевською конвенцією. Її принципи передбачають гуманне ставлення, обмін інформацією про них та право посадових осіб нейтральних держав відвідувати їхні табори. За даними ООН, Женевську конвенцію підписали 196 країн, серед яких є і росія.

З початку повномасштабного вторгнення агресор здійснив дії щодо знищення або незаконного захоплення культурних або історичних об'єктів, таких як музеї, археологічні розкопки, пам'ятники архітектури тощо. За даними Міністерства культури та інформаційної політики на травень 2023 р. більше 550 пам'яток культури та об'єктів культурної спадщини зруйновано або пошкоджено окупантами [13].

Отже, навіть, аналіз основних класичних принципів теорії «справедливої війни» доводить, що застосування Україною збройного насилля, починаючи з анексії Криму і військової інтервенції на Сході України, є справедливим і законним.

Але екзистенціальний вимір російсько-української війни обумовлює рефлексію теорію «справедливої війни», застосування збройного насилля, зокрема і його інформаційної складової, та маніпулювання росією критеріями для виправдання власних дій та дискредитації дій України.

Одним із особливостей російсько-української війни є застосування інформаційної складової збройного насилля. На сьогодні, для такого виду зброї / методу збройного конфлікту не існує міжнародно-правової кваліфікації, незважаючи на те, що, відповідно до результатів опрацювання українськими дослідниками праць науковців країна-агресор, є «...відкритим або прихованим цілеспрямованим інформаційним впливом систем одна на одну для отримання певного виграшу в політичній, економічній чи ідеологічній сферах...» [14, с. 70]

Застосування принципів справедливої війни в контекст інформаційного протистояння є досить проблематичним. Встановлення факту успіху важко визначити, оскільки не тільки факт перемоги, але й ймовірність перемоги загалом складно визначити. Поняття блага та пропорційності втрачають чіткість, оскільки декларована мета фізичної війни – мир і захист мирного населення, тоді як мета інформаційної війни – сама війна. При цьому територіально та адресата застосування такої зброї, як інформація, важко обмежити однією країною, а у випадку російсько-української війни це взагалі охоплює увесь світ. Так, майже одночасно в провідних міжнародних ЗМІ з'явилися публікації і коментарі щодо «..покладання вини за розв'язування агресії проти України на США, яким, начебто, вигідна війна...», локального характеру українсько-російського «конфлікту», який

не матиме серйозного впливу на глобальні процеси..., закликів до ЄС «вийти з-під тиску США» і самостійно здійснювати зовнішню політику...» [15].

Реалізації принципу крайнього засобу ускладнюються тим, що будь-яка операція впливу може бути трактована як не крайній засіб, а інформаційна війна розглядається як результат військових дій. Принцип відмінності також суперечливий, оскільки інформаційна війна спрямована здебільшого саме на цивільне населення. Завдяки масовому доступу до Інтернету збільшилася в рази ефективність інформаційних операцій. А популярність соціальних мереж дозволило не тільки миттєво поширювати інформацію чи дезінформацію, але й приховувати справжню мету та суть інформаційних операцій. На першому етапі російсько-української війни, на жаль, спостерігалось домінування у медіапросторі російської сторони. З тактики інформаційної війни це начебто гарантує перемогу, але застосування Україною у відповідь власної інформаційної стратегії дозволили знизити шанси на перемогу.

Принципи вибірковості та пропорційності теорії справедливої війни також отримують інший зміст в умовах інформаційного протистояння, оскільки кожна людина, яка сприймає і транслює інформацію, стає учасником воєнних дій, навіть якщо вона прагне миру. Бажання миру в інформаційній війні часто призводить до його продовження, оскільки незгода, протест та неприйняття інформаційного послання збільшують «зону поразки». Дотримання принципу пропорційності в інформаційному протистоянні може здатися абсолютним на перший погляд, оскільки фізичне знищення не відбувається, але намагання здійснити інформаційну експансію так, щоб опонент не мав можливості протидіяти, робить його безсилим. Принцип вибірковості передбачає чітку відмінність об'єктів впливу, але точність впливу на цільову аудиторію не гарантує, що інформація буде спрямована тільки на неї і не матиме непередбачуваних наслідків для цивільного населення. Оскільки «...відбувається: зниження загального рівня свідомості людей; руйнування у людей стійкої системи світоглядних цінностей і заміщення їх різними ціннісними симулякрами (від лат. *simulacrum* – подoba, копія, що спотворює прототип) і як наслідок – зниження родової і культурної пам'яті людей, невротизація суспільства, що призводить навіть до появи маніакально-бурхливих відхилень у нормах поведінки і водночас робить повністю керованими; руйнування традиційних механізмів самоідентифікації і заміщення їх механізмами ідентифікації нового типу через створення різного роду «груп участі»; впровадження в суспільство спеціально сконструйованої матриці цінностей, норм поведінки і реакцій як єдино можливої моделі життєдіяльності

населення; знищення здатності ставити глобальні і стратегічні цілі – руйнування суб'єктності цілих етносів і народів; здійснення цивілізаційної перевербування етносів і народів...» [16].

Таким чином, в інформаційному протистоянні принципи справедливої війни, на які апелювала росія стали лише заявою про наміри бути моральними.

Аргументуючи широкомасштабне вторгнення росія апелювала до аргументів превентивної війни: змушені почати військові дії запобігання потенційній загрозі, яку вони передбачають в майбутньому. Тобто розглядали превентивний удар як засіб усунення потенційної загрози власній національній безпеці перед тим, як вона перетвориться на безпосередньо атаку.

З точки зору класичних підходів до теорії жодна превентивна війна не може бути справедливою, оскільки вона порушує права держав на суверенітет, територіальну цілісність заради такої сумнівної і несумісної з таким сумнівною і зовсім неідентичною мирному співіснуванню цінності, як міжнародний баланс сил. Але російські ідеологи в цьому питанні апелюють до Д. Любена, який допускає низку випадків-винятків превентивної війни коли можна говорити про відповідність критеріям-принципам теорії справедливої війни, не акцентуючи увагу на змісті винятків. Д. Любен [17] говорить про випадки, що стосуються, насамперед, реакції на військові приготування до актів агресії з боку держав-ізогів. Відповідно і зникає звична різниця між превентивними і запобіжними ударами, оскільки країна-ізогй перманентно становить загрозу безпеці та територіальній цілісності інших держав. Інший випадок стосується боротьби з терористичними мережами на території інших держав (щоправда, лише тоді, коли існує небезпека одержання терористами зброї масового знищення). При цьому у всіх випадках-винятках право на ведення превентивної війни набуває тільки та держава, яка є потенційною жертвою нападу, а не будь-який член міжнародного співтовариства.

Класичний підхід до теорії «справедливої війни» розглядає застосування критеріїв у випадку «держава (держави) проти держави (держав)». Російсько-українська війна, як і більшість сучасних збройних протистоянь, як учасника мають, недержавні об'єднання. Тобто мова йде про збройне протистояння за лінією «держава проти не-держави». Росія звинувачує у незаконному використанні Україною збройного насилля проти так званих ДНР-ЛНР, захист яких було проголошено як одна з цілей російської спеціальної воєнної операції.

Розгляд проблеми про справедливість застосування збройного насилля проти «не-держав» / бунтівників є в роботі Н. Фоушина «Дві теорії справедливої війни» [18]. Американський дослідник наголошує «...якщо відповідь держави на військові

дії бунтівників є превентивною, то це може бути виправдано. Чому так? По-перше, плани бунтівників зазвичай не випадкові. Вони не планують використовувати військову силу лише в разі конкретної події. Скоріше, ці плани є першим кроком у процесі, який поступово призведе до насильства. Тому вони фактично перебувають у стані війни з державою. Таким чином, будь-яка військова відповідь на бунтівників є превентивною, але вона спрямована проти вже існуючої атаки» [18, р. 60]. Більш того держава має право удар, якщо бунтівники «... мають намір або вже здійснюють тактику нападу на вразливі об'єкти, вони можуть завдати значної шкоди державі, що важко протистояти. Заколотні групи можуть атакувати залізничні станції, школи, комерційні будівлі, автобуси та майже будь-що, що їм заманеться» [18, р. 61]. Особливо це торкається ситуацій, коли недержавні групи поступово оформлюються таким чином, що більшою мірою починають функціонувати як держава.

З огляду вище сказане, застосування збройного насилля з боку України проти утворень ДНР-ЛНР є законним і справедливим, і жодні маніпуляції з боку росії з цього приводу не можуть ставити це під сумнів.

Висновки. Аналіз класичних принципів і сучасних підходів до трактування теорії справедливої війни, які враховують особливості збройних конфліктів ХХІ століття (гібридний характер; участь недержавних утворень; використання цивільного населення як інструменту для досягнення політичних цілей; руйнування критичної інфраструктури; міжнародну підтримку; інформаційним протистоянням) доводить, що застосування Україною збройного насилля з огляду на необхідність самооборони, досягнення легітимних цілей війни, відсутність альтернатив для вирішення збройного конфлікту є необхідним і не порушує норм і принципів міжнародного гуманітарного права. Останньому не відповідає зміст російських маніпулювань щодо виправдання власної агресії та незаконних дій України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравченко В., Пашенко В. Практика та теорія «справедливої війни» в ХХІ столітті. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. № 1. С. 4 – 13.
2. Пода Т. Теорія «справедливої війни»: від античності до сучасності. *Вісник НАУ. Серія. Філософія. Культурологія*. 2016. №1 (23). С. 66 – 69.
3. Семчинський К. Контроверса теорії справедливої війни у працях філософів і християнських теологів. URL: http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20641/11_Semchinsky.pdf?sequence=1.
4. Прокальчук О. Проксі-війна і інформаційні операції. LB.ua. 13 грудня 2017. URL: https://lb.ua/society/2017/12/13/384643_proksiviyana_i_informatsiyni.html.
5. Доступ до медичних послуг в Україні після восьми місяців війни: система охорони здоров'я зали-

шається стабільною, проте ключові медичні послуги та ліки стають все менш доступними. URL: <https://ukraine.un.org/uk-доступ-до-медичних-послуг-в-україні-після-восьми-місяців-війни-система-охорони-здоров'я>.

6. Україна: ФАО посилює свою присутність для забезпечення технічної та гуманітарної допомоги. URL: <https://ukraine.un.org/uk/206128-україна-фао-посилює-свою-присутність-для-забезпечення-технічної-та-гуманітарної-допомог>.

7. Ізожікова А. У 2,5 мільйонів українців пошкоджено або зруйновано житло внаслідок російського вторгнення — Верещук. Суспільні новини. 27 квітня 2023. URL: <https://suspihne.media/459105-у-25-мільйонів-українців-пошкоджено-або-зруйновано-житло-внаслідок-російського-вторгнення-вересук/>.

8. Рощина О. ООН: Напад Росії на Україну сильно вдарив по дотриманню прав людини. Українська правда. 27 вересня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/27/7369305/>

9. Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організації. URL: <https://www.oporaua.org/report/viyna/24523-vpliv-povnomashtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintsiv-iaak-mashtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi>.

10. Богданьок О. РФ застосувала проти України щонайменше шість видів касетних боєприпасів – Human Rights Watch. Суспільні новини. 12 травня 2022. URL: <https://suspihne.media/238477-rf-zastosuvala-proti-ukraini-sonajmense-sist-vidiv-kasetnih-boepripasiv-human-rights-watch/>

11. Собенко Н. У МОЗ назвали кількість зруйнованих медзакладів внаслідок війни. Суспільні новини. 8 травня 2023. URL: <https://suspihne.media/469394-u-moz-nazvali-kilkist-zrujnovanih-medzakladiv-unaslidok-vijni/>

12. Конвенція про захист цивільного населення під час війни м. Женева, 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

13. Російські війська пошкодили та зруйнували понад 550 пам'яток культури – Ткаченко. Радіо свобода. 18 квітня 2023 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosiiski-viiska-poshkodzhenia-pamyatky-kultury/32368783.html>

14. Нофенко А. Гібридна війна Росії проти України: інформаційний наступ та механізми протидії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2019. 2(16). С. 68 – 77. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/110/101>.

15. Косунський С. Інформаційна складова війни: як росія намагається послабити підтримку Заходу. Радіо свобода. 20 квітня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiy-na-viyna-rosiyskyu-vplyv/31811302.html>.

16. Анісімович-Шевчук О. Сучасні інформаційно-психологічні впливи в системі міжнародних відносин в контексті російсько-української війни 2014 – 2022 років. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/276/7545/15720-1?inline=1>.

17. Luban D. Preventive War. *Philosophy & Public Affairs*. 2004. vol. 32. no 3. pp. 207–248.

18. Fotion N. Two Theories of Just War. *Philosophia*, 2006. vol. 34. pp. 53–64.

REFERENCES:

1. Kravchenko, V., Pashchenko, V. (2016). *Praktyka ta teoriia «spravedlyvoi viiny» v XXI stolitti*. [Practice and theory of «just war» in the 21st century]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*. vol. 1. pp. 4 – 13. [in Ukrainian].

2. Poda, T. (2016). *Teoriia «spravedlyvoi viiny»: vid antychnosti do suchasnosti*. Visnyk NAU. [The theory of “just war”: from antiquity to modern times.]. *Seriia. Filosofii. Kulturolohiia*. vol. 1. no. 23. pp. 66 – 69. [in Ukrainian].

3. Semchynskiy, K. (2004). *Kontroversa teorii spravedlyvoi viiny u pratsiakh filosofiv i khrystyianskykh teolohiv*. [The controversy of the theory of just war in the writings of philosophers and Christian theologians]. Retrieved from: http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20641/11_Semchinsky.pdf?sequence=1. [in Ukrainian].

4. Prokalchuk, O. (2017). *Proksi-viina i informatsiini operatsii*. LB.ua. 13 hrudnia. [Proxy war and information operations]. Retrieved from: https://lb.ua/society/2017/12/13/384643_proksiviyana_i_informatsiyni.html. [in Ukrainian].

5. *Dostup do medychnykh posluh v Ukraini pislia vosmy misiatsiv viiny: systema okhorony zdorovia zalyshaietsia stabilnoiu, prote kliuchovi medychni posluhy ta liky staiut vse mensh dostupnymy*. [Access to health services in Ukraine after eight months of war: the health system remains stable, but key health services and medicines are becoming less accessible]. Retrieved from: <https://ukraine.un.org/uk-dostup-do-medychnykh-posluh-v-ukraini-pislia-vosmy-misiatsiv-viiny-systema-okhorony-zdorovia>. [in Ukrainian].

6. *Ukraina: FAO posyliuie svoiu prysutnist dlia zabezpechennia tekhnichnoi ta humanitarnoi dopomohy*. [Ukraine: FAO strengthens its presence to provide technical and humanitarian assistance]. Retrieved from: <https://ukraine.un.org/uk/206128-ukraina-fao-posyliuie-svoiu-prysutnist-dlia-zabezpechennia-tekhnichnoi-ta-humanitarnoi-dopomoh>. [in Ukrainian].

7. Izoshchikova, A. U. (2023). *2,5 milioniv ukraintsiv poshkodzheni abo zruinovani zhytlo vnaslidok rosiiskoho vtorhnennia — Vereshchuk*. *Suspilni novyny*. 27 kvitnia. [2.5 million Ukrainians had their homes damaged or destroyed as a result of the Russian invasion — Vereshchuk]. Retrieved from: <https://suspihne.media/459105-u-25-miljoniv-ukrainciv-poskodzeno-abo-zrujnovano-zitlo-vnaslidok-rosijskogo-vtorgnenna-veresuk/>. [in Ukrainian].

8. Roshchyna, O. (2022). *OON: Napad Rosii na Ukrainu sylno vdaryv po dotrymanniu prav liudyny*. *Ukrainska pravda*. 27 veresnia. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/27/7369305/>. [in Ukrainian].

9. *Vplyv povnomashtabnoi viiny na mihratsiiu ukraintsiv: yak mashtaby peremishchennia otsiniuiut derzhava Ukraina ta mizhnarodni orhanizatsii*. [The impact of a full-scale war on the migration of Ukrainians: how the scale of displacement is assessed by the state of Ukraine and international organizations]. Retrieved from: <https://www.oporaua.org/report/viyna/24523-vpliv-povnomashtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintsiv-iaak-mashtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi>. [in Ukrainian].

10. Bohdanok, O. (2022) RF zastosovala proty Ukrainy shchonaimenshe shist vydiv kasetnykh boieprypasiv – Human Rights Watch. [The Russian Federation has used at least six types of cluster munitions against Ukraine - Human Rights Watch]. *Suspilni novyny*. 12 travnia. Retrieved from: <https://suspilne.media/238477-rf-zastosovala-proti-ukraini-sonajmense-sist-vidiv-kasetnih-boeipripasiv-human-rights-watch>. [in Ukrainian].

11. Sobenko, N. (2023) U MOZ nazvaly kilkist zruinovanykh medzakladiv vnaslidok viiny. [The Ministry of Health named the number of destroyed medical facilities as a result of the war.]. *Suspilni novyny*. 8 travnia. Retrieved from: <https://suspilne.media/469394-u-moz-nazvali-kilkist-zruinovanih-medzakladiv-unaslidok-vijni/>. [in Ukrainian].

12. Konventsia pro zakhyst tsvyvilnoho naseleattia pid chas viiny m. Zheneva, 12 serpnia 1949 r. [Convention on the Protection of the Civilian Population in Time of War]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text. [in Ukrainian].

13. Rosiiski viiska poshkodyly ta zruinuvaly ponad 550 pamiatok kultury – Tkachenko. *Radio svoboda*. 18 kvitnia 2023 r. [Russian troops damaged and destroyed more than 550 cultural monuments - Tkachenko]. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosiiski-viiska-poshkodzhennia-pamyatky-kultury/32368783.html>. [in Ukrainian].

14. Nofenko, A. (2019). Hidrydna viina Rosii proty Ukrainy: informatsiinyi nastup ta mekhanizmy protydii. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*. 2019. vol. 2(16). pp. 68 – 77. [Russia's hydrogen war against Ukraine: information offensive and countermeasures]. Retrieved from: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/110/101>. [in Ukrainian].

15. Kosunskyi, (2022). S. Informatsiina skladova viiny: yak rosiia namahaietsia poslabyty pidtrymku Zakhodu. *Radio svoboda*. [The information component of war: how Russia is trying to weaken support for the West]. 20 kvitnia. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiyna-viyna-rosiyskyy-vplyv/31811302.html>. [in Ukrainian].

16. Anisimovych-Shevchuk, O. (2021). Suchasni informatsiino-psykholohichni vplyvy v systemi mizhnarodnykh vidnosyn v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny 2014 – 2022 rokiv. [Modern informational and psychological influences in the system of international relations in the context of the Russian-Ukrainian war of 2014-2022]. Retrieved from: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/276/7545/15720-1?inline=1>. [in Ukrainian].

17. Luban, D. (2004). Preventive War . *Philosophy & Public Affairs*. vol. 32. no 3. pp. 207–248.

18. Fotion, N. (2006). Two Theories of Just War. *Philosophia*. vol. 34. pp. 53–64.

A reflexive view of armed violence and the just war theory in the context of the Russian-Ukrainian war

Vovk Svitlana Oleksandrivna

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Political Science and Law
State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University"
Kovalya str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6818-4107

Bader Anton Vasylovych

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Director of the Educational and Scientific Institute of History and International Relations and Social and Political Sciences
State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University"
Kovalya str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3670-5753

The Russian military invasion of Ukraine, beginning with Crimea and then spreading to Donbas on February 20, 2014, in a hybrid form and continuing to this day in violation of international law, has become a significant historical precedent in the modern world. The international community is forced to fundamentally reconsider its stance towards many approaches and norms that have become established since World War II. The existential dimension of the Russo-Ukrainian war as a globally significant new generation proxy war with hybrid tactics and emphasis on informational instruments that change people's behavior, public opinion, and the perception system of the adversary, civilian population, and the global community of events taking place, calls for a reassessment of the theory of just war. Applying this theory to the Russo-Ukrainian context allows for a critical evaluation of the actions and intentions of the aggressor, as well as the legality and justice of Ukraine's use of armed violence in this conflict.

Furthermore, the emergence of non-state entities as significant actors in armed conflict also necessitates a reevaluation of the traditional theory of just war. Since non-state entities, such as the Donetsk People's Republic (DPR) and the Luhansk People's Republic (LPR) in this case, pose threats not only to a specific state but also to the global order, it is necessary to assess how the principles of the theory of just war can be applied to these actors and their resistance. The purpose of this article is to reflect on armed violence in the context of the Russo-Ukrainian war from the perspective of the theory of just war. Considering the purpose, the following tasks arise: 1) examine the theoretical aspects of just war in the context of hybrid, proxy, and informational warfare; 2) analyze Russia's manipulations with the criteria of just war; 3) present arguments and reflections on the necessary and lawful use of armed violence by Ukraine in its confrontation with the aggressor.

To achieve the stated objective, a combination of methodological approaches will be employed, including structural-functional, conflictological, comparative, and sociocultural approaches, as well as political, legal, and ethical analysis. By combining these approaches, the article offers a comprehensive understanding of the question of Ukraine's use of armed violence as necessary and lawful.

Ukraine's use of armed violence to counter Russia's full-scale actions in order to defend its own sovereignty, territorial integrity, and protect its population from aggression is necessary, just, and lawful. Russia's manipulation of the criteria of just war does not absolve the aggressor of responsibility.

Key words: russo-ukrainian war, just war theories, existential Dimension of war, manipulation, information warfare, non-state Entities.

Herasymovych Vadym Anatoliyovych

Features of involving a third party in negotiations to resolve political conflicts

UDC 303.6+327.5
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.5>

Herasymovych Vadym Anatoliyovych
Ph.D. in Political Science,
Associate Professor at Department
of Sociology and Political Science
National Aviation University
Lubomyra Huzara Ave., 1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4696-0990

*The relevance of the topic is due to the movement of Ukrainian society toward democratic values requires knowledge and the ability to coordinate interests between political forces and branches of government. Negotiations remain the only civilized method of reaching an agreement in the modern world. In addition, the multi-party system of Ukraine requires finding civilized means of resolving conflicts between the interests of various political forces, parties, and currents. The task of the article is to reveal the multifaceted nature of the activities of the third party during negotiations on the resolution of political conflicts (in particular, taking into account the political experience of independent Ukraine). Methodology To solve the task of this article, general scientific methods such as analysis, synthesis, deduction, induction, abstraction, and generalization were used. The main methods and approaches were dialectical, historical-logical, interdisciplinary, and systemic. Results It was established that for the effective functioning of the third party, it is important to use not only representatives and tools of official diplomacy but also representatives and tools of the public sector (representatives of the intelligentsia, religious organizations, opinion leaders) in conflict resolution. It is emphasized that in helping constructive discussion and finding a conflict resolution, the third party in the negotiations determines the choice of the final solution, which is the prerogative of the conflicting parties. The importance of the participation of the «third party» in the negotiations is also due to the fact that the mediator must have two main points: to be sufficiently knowledgeable and competent, and therefore must thoroughly analyze the conflict situation and possess mediation skills, as well as impartiality, which consists in the fact that he should take a neutral position, not giving support to either side of the conflict. **Key words:** third party, facilitator, negotiation, political conflict, political process, negotiation styles.*

Introduction. The relevance of the research topic is due to the fact that the events of the post-bipolar world even more forced world leaders to turn to negotiations as a way to settle both international conflicts in different parts of the globe. The events in Ukraine, Iraq, Syria, the Korean Peninsula, and other “hot spots” of the Earth are inevitably connected with the fact that negotiations become especially relevant for conflict resolution and peace. As a result, it becomes especially important to understand the specifics of the preparation, conduct, and consequences of negotiations in the settlement of conflicts between certain players of political, social, or military events.

The task of the article is to reveal the multifaceted nature of the activities of the third-party during negotiations on the resolution of political conflicts (in particular, taking into account the political experience of independent Ukraine).

Methodology. To solve the tasks of this article, such general scientific methods as analysis, synthesis, deduction, induction, abstraction, and generalization were used. The main methods and approaches were dialectical, historical-logical, interdisciplinary, and systemic. Dialectical method – revealed certain contradictions of negotiations in the context of modern political development of Ukraine, systemic approach – determined the specifics of the ways of existence and integration of the analyzed phenomena (negotiations) into logical integrity; interdisciplinary – allowed to involve not only political studies but also psychological and sociological ones, which contributed to a more

holistic study of the analyzed phenomenon; the historical-logical method – revealed not only the external aspect of the development of the negotiations but also the internal, that is, the causes and consequences of certain transformations of the negotiations. Such a set of methodological principles and approaches helped to carry out systematic research and solve the tasks of this dissertation.

Results. In general, the term “third party” is broad and collective. Three main forms of third-party participation in conflict resolution can be distinguished.

1) Court. The difference from other forms of third-party participation in conflict resolution is that the court itself has a clearly developed, legally established procedure for consideration of issues, as well as the obligation for participants in the conflict to implement the decisions made by the “third party”. In this case, the participation of the third party is maximal with a high degree of intervention in the conflict.

2) Arbitration. Arbitration is characterized by the absence of strict rules that regulate the process of discussion around the issue, as well as the right to choose a “third party” by the direct participants in the conflict.

3) Mediation is a special form of “third party” participation in conflict resolution. The goal is to contribute not only to the process of negotiations between the participants in the conflict but also to a constructive discussion and search for a solution to the problem. In this case, the mediator does not have the appropriate authority to determine the choice of the final deci-

sion, which is the prerogative of the conflicting parties. The mediator is obliged to emphasize the fact that the responsibility for the fiasco at the negotiations and the possible escalation of the conflict are borne by the participants in the conflict, and not by the “third party” [6].

In general, if we define the term “third party”, it traditionally includes any person who does not have the status of a mediator or observer, but is engaged in the settlement of conflict relations between other parties. It is important to pay attention to the fact that among the above-mentioned forms of “third party” participation in conflict resolution, only the last one is oriented towards the use of a negotiation approach.

Accordingly, the “third party” at negotiations was most often represented by people who enjoyed undeniable authority and respect, and whose advice and recommendations they had to listen to. Making decisions at their own discretion, they could establish who is right and who is guilty. In medieval Europe even before the formation of national states, the role of the third party in the settlement of conflicts was played by the Pope [2, p. 80]. He acted more as a judge than a mediator, deciding how the conflict should end. Over time, the role of the Pope in conflict resolution has significantly decreased. States tried not to involve the church in internal affairs in order to prevent its interference.

From the moment of its formation until today, states continue to act as a “third party” in the settlement of conflicts. This is especially noticeable when there is an armed conflict that may affect the interests of those countries that are not directly involved in it.

The concept of “third party” is quite broad and can include such terms as “mediator”, “observer of the progress of negotiations”, and “the arbitrator”. A “third party” should be understood as a person with the status of an observer or mediator, who deals with issues of conflict resolution between the parties. The foreign researcher claims that the “third party” can intervene in the conflict both independently and at the request of the conflicting parties. The influence of the “third party” on the participants of the conflict is diverse. Among the means of influence, two groups are distinguished:

- persuasion and assistance for the purpose of peaceful settlement of the conflict;
- coercion, application of pressure, and limitation of conflict actions [3, p. 92].

The main means of the “third party” during negotiations are persuasion and assistance in resolving the conflict situation, although the use of political and economic pressure should not be excluded. The role of a third party in negotiations can be performed by a mediator, a consultant, an authorized person of the arbitration court, or a facilitator.

Let us now consider in detail mediation and facilitation as a form of third-party participation in negotiations.

Actually, diplomats define mediation as one of the effective means of peaceful settlement of international disputes, the essence of which is that a third party, on its own initiative or on the initiative of the conflicting parties, organizes negotiations between them with the aim of a peaceful resolution of the conflict and takes a direct part in them.

In general, mediation, as noted by the Western researcher R.J. Fisher has many different definitions that reflect a number of its main characteristics. They are usually seen as the intervention of skilled and dispassionate mediators to help reach a solution that satisfies everyone on the issues underlying the conflict between them. Mediation, the foreign scientist emphasizes, is a peaceful and non-binding approach to conflict resolution, in which the parties participate only of their own free will, retaining control over the content of the agreement. Thus, mediation is, first of all, a method of purposeful solution to a problem between both parties and usually one that does not affect the nature of social relations between them [6].

Mediation is most often understood as one of the most common forms of “third-party” participation. According to G. Raiffa, a mediator is “a dispassionate person who seeks to help the negotiators find a compromise solution. The mediator helps to conduct negotiations, but he has no right to dictate decisions” [8, p. 87]. The purpose of his activity is not so much to offer a ready-made solution as to help the parties to the negotiations to determine whether there are compromises that would satisfy them.

At the same time, we can note that mediators are not endowed with official power, they perform their function voluntarily. They can settle disputes or impose their decision. The mediator’s duties include the organization of constructive interaction between conflicting parties. A professional mediator must possess the qualities of a communicator, a listener, and a person who can use trust.

The American scientist J. Schellenberg singles out a number of features of mediation, namely:

- 1) The mediator’s role is to provide assistance in conducting negotiations in the event of certain difficulties in the independent settlement of the conflict by the existing parties.
- 2) The intermediary is a “neutral third party”.
- 3) Mediation is a voluntary process.
- 4) The mediator can lead the negotiations, but the negotiators are always responsible for the decisions.
- 5) Mediation is a personal and confidential process.
- 6) If the parties do not reach an agreement, no sanctions are applied. In the case of voluntary agreements, the absence of consent is also considered acceptable and neither party is to blame.
- 7) The mediator is a trained professional. It should promote absolutely open communication between

the parties and consider the problem as a goal to be mutually beneficially achieved. The mediator should help the parties to discuss the differences that exist, direct their discussion to the solution of the problem, and not to the discussion of who can win at the expense of the other [9, p. 35].

Therefore, it should be emphasized that, the mediation is most effective and necessary when the parties do not have experience in negotiating interaction and if the negotiations have reached a dead end. It is worth bearing in mind the fact that not one person, but a group of persons can act as a mediator. True, leaders may appear among a group of people and this will potentially lead to a decrease in efficiency in negotiations.

It is customary to single out the following types of mediation, some of which are listed below:

- «– consultative mediation and mediation with elements of arbitration, depending on the degree of participation of the mediator in the negotiations;
- state mediation;
- mediation of intergovernmental and non-governmental organizations;
- official and unofficial (depending on the degree of officiality);
- permanent and temporary (by duration);
- unilateral and multilateral (depending on the number of parties)» [4, p. 206].

Consultative mediation differs from other types in that the mediator gives the parties prior consent to the condition that, if the parties cannot find a solution to the problem, he will express himself in consultation. The opinion expressed by the mediator is not binding on the negotiators, and the parties consult the mediator only if the negotiations have reached an impasse.

In contrast to consultative mediation, mediation with elements of arbitration involves the parties agreeing before direct mediation begins that, in the event that negotiations do not result in the desired resolution of the problem, the mediator will make a binding decision on the disputed issue.

As V. Zymohliad notes, management mediation can be used as a method of managing intra-organizational conflicts, and in this case, the role of the mediator is performed by one of the organization's managers. At the same time, the manager who chose the role of mediator may not be the head of one of the conflicting parties. If the head of one of them acts as a mediator, then in such a situation he is not a neutral person in the conflict, since he may have his own interests that must be taken into account when working out the final decision [3, p. 91].

Considering facilitation as a form of "third party" participation in negotiations, first of all, it should be noted that this phenomenon can be defined from the point of view of process and result. From a process point of view, it is the development and management of processes that facilitate the efficient execution

of work, minimizing the common problems faced by the participants in the negotiation interaction together. Facilitation is a process that focuses on the following issues:

- what they want to achieve;
- who should be involved;
- development of the scheme of the process in which participants participate, and the sequence of performed tasks;
- communication;
- achieving the appropriate level of participation and use of resources;
- the driving forces and capabilities of the participants. [2, p. 80].

The main goal of facilitation is to increase group efficiency. From the point of view of the result, it is about helping the group to become better, namely:

- improve the quality of decisions;
- increase responsibility for the decisions made;
- to significantly reduce the time of implementation of decisions;
- improve relations in the group;
- increase the personal satisfaction of group members;
- promote organizational learning [5, p. 12].

In turn, "facilitation, as noted by the Ukrainian researcher O. Blyzniukova, is a form of group work aimed at clarifying and achieving the set goal by the group, at making a decision regarding very difficult or very important tasks. In general, facilitation is understood as an increase in the speed or productivity of an individual's activity as a result of the actualization in his mind of the image (perception, representation) of another person or a group of people who are rivals or observers of the actions of this individual" [1].

The purpose of facilitation is to resolve the conflict within the group and help it reach a solution acceptable to all parties if the negotiators cannot do it on their own. Facilitation is needed when it is necessary to agree on opinions in the middle of the group, to help outline ways to solve this or that problem, and to demonstrate various methods of decision-making in order to increase group efficiency.

H. Raiffa emphasizes that, the task of the facilitator is to provide the opportunity for the parties to sit down at the negotiating table. The practice of international negotiations shows that a facilitator can provide an optimal place for negotiations and comprehensively promote them while creating favorable conditions. The facilitator may not directly participate in the negotiations, but at the stage of implementation of legal details, he provides assistance [8, p. 34].

According to L. Shypylova, the facilitator performs a number of functions, namely:

- 1) settlement of intra-group conflict and helping the group work out a solution acceptable to the parties.
- 2) "increasing group efficiency", coordinating "opinions in the middle of the group", assisting in identifying

options for “solving this or that problem”, demonstrating existing methods of “decision-making”.

There are two types of facilitation:

- basic facilitation;
- developmental facilitation.

For both the first and second types of facilitation, the negotiators have the opportunity to “influence the process” at any time. However, in the case of “basic” facilitation, “the process is managed by the facilitator, offering, in his opinion, the most effective” “work techniques” to the group. In the case of “developing” facilitation, “the members of the group themselves lead the process of discussion and decision-making, and the facilitator only corrects it, suggesting how to solve the problem faster or more constructively” [7, p. 100].

The facilitation procedure has a number of advantages. Therefore K. Kliuiev writes: «this procedure is one of the most modern ways of solving any problems related to effective group work. In addition, researcher singles out the most successful form among the main advantages of facilitation, when management functions are distributed among several people, and those responsible for decision-making have the opportunity to pay primary attention to this aspect» [5, p. 8].

Actually, the mission of the “third party” in the negotiations is to facilitate the settlement of the conflict, and its presence during the negotiations is a fairly common practice today. It is worth remembering that the most effective conflict resolution process can be considered the one when the agreements reached by the parties are supported by a system of guarantees and control by a “third party”, and the resolution of the conflict situation occurs as a result of fulfilling the obligations.

Conclusions. Thus, the importance of the third party as mediation in negotiations is to help in constructive discussion and finding a solution to settle the political conflict; the mediator in the negotiations determines the choice of the final solution, which is the prerogative of the conflicting parties. The main aspects of the participation of the “third party” in the negotiations are: expressing proposals regarding certain options for the meeting place of the parties; active participation in setting the agenda; providing assistance in finding a solution; determination of deadlines for completion of negotiations; control over the execution of the agreement.

BIBLIOGRAPHY:

1. Близнюкова О.М. (2020). Фасилітація як ефективна технологія вирішення проблеми. Режим доступу: http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/3107/1/Фасилітація_як_ефективна_техноло.pdf.
2. Бондар Г.Л. Переговорний процес у державному управлінні / Г. Л. Бондар // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Моги-

лянська академія»]. Серія: Політологія. 2016. Т. 273, Вип. 261. С. 79-83. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2016_273_261_17

3. Зимогляд В.Я. Конфлікт та консенсус у процесах формування громадянського суспільства. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Випуск 16. С. 85-95. 2018р.

4. Кіндратець О. М. Деякі аспекти розв'язання політичних конфліктів в Україні. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Соціологія. 2016. № 3. С. 204-207. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuas_2016_3_23

5. Ключев, К. Г. Сучасні технології розв'язання політичних конфліктів [Текст] : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Костянтин Георгійович Ключев; наук. кер. Л. М. Дунаєва; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2016. 210 с.

6. Лященко О. О. Політична криза як чинник трансформації взаємовідносин громадянського суспільства і влади (на прикладі подій в Україні 2013-2014 р. р.). Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 4. С. 42-49. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpdu_2015_4_9

7. Шипілова Л. Прийняття політичних рішень: організаційно-управлінський аспект. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2012. № 3. С. 98-104. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_3_15

REFERENCES:

1. Blyzniukova, O. M. (2020). Fasylytatsiia yak efektyvna tekhnolohiia vyrishennia problem [Facilitation as an effective problem-solving technology] Rezhym dostupu: http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/3107/1/Фасилітація_як_ефективна_техноло.pdf [in Ukrainian].
2. Bondar, H. L. (2016). Perekhovorni protses u derzhavnomu upravlinni [The negotiation process in public administration], *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. Seriiia : *Politolohiia*, T. 273, Vyp. 261, s.79-83 [in Ukrainian]. [in Ukrainian].
3. Zymohliad, V. Ya. (2018). Konflikt i konsensus u protsesakh formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Conflict and consensus in the processes of civil society formation in Ukraine], *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*, Vypusk 16, s. 85-95. [in Ukrainian].
4. Kindratets O. M. (2016). Deiaki aspekty rozviazannia politychnykh konfliktiv v Ukraini [Some aspects of resolving political conflicts in Ukraine], *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriiia: *Sotsiolohiia*, № 3, s.204-207. [in Ukrainian].
5. Kliuiev, K.H. (2016). Suchasni tekhnolohii rozviazannia politychnykh konfliktiv [Modern technologies for resolving political conflicts]: avtoref. dys... kandydata politychnykh nauk 23.00.02. – politychni instytuty ta protsesy. Odesa, 21 s. [in Ukrainian].
6. Liashchenko, O. O. (2015). Politychna kryza yak chynnyk transformatsii vzaemovidnosyn hromadianskoho suspilstva i vlady (na prykladi podii v Ukraini

2013–2014rr.)], *Teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia*, Vyp. 4 (51) Rezhy m dostupu: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-4/doc/1/07.pdf> [in Ukrainian].

7. Shypylova, L. (2012). Pryiniattia politychnykh rishen: orhanizatsiino-upravlinskyi aspekt [Political

crisis as a factor in the transformation of civil society and government relations (on the example of events in Ukraine in 2013–2014)], *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, №3, s. 98-104. [in Ukrainian].

Особливості залучення третьої сторони до переговорів щодо вирішення політичних конфліктів

Герасимович Вадим Анатолійович

кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціології та політології
Національного авіаційного університету
просп. Любомира Гузара, 1,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-4696-0990

Актуальність теми зумовлена тим, що події постбіполярного світу ще більше змусили світових лідерів звернутися до переговорів як способу врегулювання обох міжнародних конфліктів у різних частинах земної кулі. Події в Україні, Іраку, Сирії, на Корейському півострові та інших «гарячих точках» Землі неминуче пов'язані з тим, що переговори набувають особливої актуальності для вирішення конфліктів і миру. Завдання статті – розкрити багатоаспектність діяльності третьої сторони під час переговорів щодо вирішення політичних конфліктів (зокрема з урахуванням політичного досвіду незалежної України). Методологія Для вирішення завдання даної статті були використані такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, дедуція, індукція, абстракція, узагальнення. Основними методами та підходами були діалектичний, історико-логічний, міждисциплінарний, системний. Результати Встановлено, що для ефективного функціонування третьої сторони важливо використовувати в конфлікті не лише представників та інструменти офіційної дипломатії, а й представників та інструменти громадського сектору (представників інтелігенції, релігійних організацій, лідерів думок). дозвіл. Наголошується, що, сприяючи конструктивній дискусії та вирішенню конфлікту, третя сторона переговорів визначає вибір остаточного рішення, яке є прерогативою конфліктуючих сторін. Важливість участі «третьої сторони» в переговорах зумовлена ще й тим, що медіатор повинен мати два головних моменти: бути достатньо обізнаним і компетентним, а отже, повинен ретельно аналізувати конфліктну ситуацію і володіти навичками медіації, т.к. а також неупередженість, яка полягає в тому, що він повинен займати нейтральну позицію, не надаючи підтримки жодній із сторін конфлікту.

Ключові слова: третя сторона, фасилітатор, переговори, політичний конфлікт, політичний процес, стилі переговорів.

Назаров Микола Сергійович

Соціальна стійкість як ресурс для післявоєнного відновлення територіальних громад в Україні

УДК 321.022

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.6>

Назаров Микола Сергійович
доцент кафедри психології, політології
та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
вул. Римського-Корсакова, 2,
Суми, Україна
ORCID: 0000-0002-4504-7908

Соціальна стійкість громади є важливою характеристикою внутрішніх процесів у спільноті та виражає наявний потенціал до відновлення, а у подальшому і до розвитку. Для розуміння феномену соціальної стійкості необхідно розібрати аспекти як індивідуальної стійкості, так і безпосередньо стійкості спільнот (громад). Війна в значній мірі мінімізує людський потенціал громад. Масова евакуація цивільного населення, міграції та людські втрати радикально вплинули на структуру та чисельність населення. Поряд з цим органи місцевої влади не володіють повним масивом інформації стосовно соціально-демографічного складу населення, міграційних процесів, що обмежує управління людським потенціалом громади.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну актуалізувало соціальні, економічні, інфраструктурні проблеми, які роками накопичувалися в територіальних громадах України. Особливим викликом для розвитку громад є довіра між жителями та довіра до влади, від чого залежить перспектива успішного післявоєнного відновлення. Відновлення має включати комплекс управлінських рішень, спрямованих на відновлення як інфраструктури, так і соціо-культурного та економічного життя в громадах.

У фокусі представлено дослідження домогосподарств Київської, Львівської, Закарпатської, Миколаївської, Сумської, Чернігівської, Дніпропетровської територіальних громад). Цільовою групою є жителі, які наразі проживають у визначених ТГ, або ж проживали до повномасштабного вторгнення, але на час опитування знаходяться в евакуації. Всього охоплено 1089 домогосподарств, які проживають або проживали до повномасштабного російського вторгнення у досліджуваних областях.

Результати дослідження свідчать, що соціальну стійкість варто розглядати комплексно як на рівні індивіда, так і громади. Негативні соціальні та психологічні наслідки війни впливають як на індивіда, так і інтегрально на всю громаду. Сьогодні на соціальну стійкість громади суттєво впливає міграційні процеси, ситуація на ринку праці, безпекова ситуація в громаді та особисті сімейні обставини. На перспективу післявоєнного відновлення в значній мірі будуть впливати соціальні процеси в Україні та здатність громадян та суспільства в цілому проявляти стійкість до різноманітних загроз.

Ключові слова: національна стійкість, соціальна стійкість, територіальна громада, післявоєнне відновлення, безпека.

Вступ. Дослідники феномену стійкості запропонували велику кількість визначень стійкості індивіда [3]. Згідно з цими дослідженнями, стійкість – це процес, особиста схильність, результат або набір поведінкових тенденцій, і її багатовимірні визначення включають як аспект впливу несприятливих ситуацій, так і подальшу позитивну адаптацію. Отже, його вимірювали різними елементами сприяння стійкості, такими як збільшення ресурсів [4], задовільна продуктивність у вікових завданнях розвитку [5] або рівень симптомів дистресу.

Крім різних визначень, дослідники погоджуються з двома основними питаннями: по-перше, стійкість є складною, багатогранною концепцією, вимірювання якої викликає значні дискусії [2]. По-друге, концепція стійкості часто використовувалася під час обговорення здатності людей протистояти стресам і негараздам [1].

Стійкість є характерною рисою особистості і водночас характеризує сім'ї та цілі спільноти. Соціальна стійкість громади показує взаємодію між окремими індивідами та їх спільнотою та стоюється успіху громади в забезпеченні потреб своїх членів, а також ступеня, в якому людям допомагає їхня спільнота. Соціальна стійкість, аналогічно до індивідуальної визначається вченими по-різному,

і ці визначення досить схожі на визначення індивідуальної стійкості.

Іншими словами, соціальна стійкість представляє здатність спільноти передбачати ризик, обмежувати вплив і швидко відновлюватися шляхом виживання, адаптації, еволюції та зростання в умовах бурхливих змін. Соціальна стійкість напряму пов'язана із збільшенням місцевого потенціалу: створенням додаткових точок зростання в громадах, збільшенню довіри та соціальної підтримки на місцях.

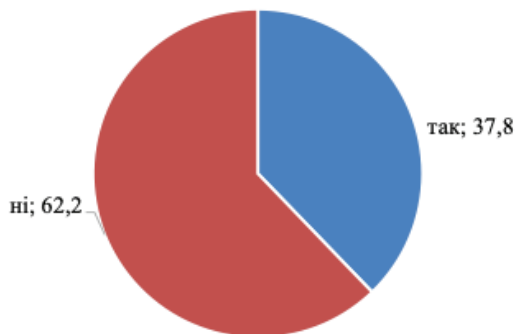
Метою наукової праці є оцінка складових соціальної стійкості, які найбільш ефективні у післявоєнному відновленні України.

Методи дослідження. Дослідження проведене науковцями Центру соціальних досліджень Сумського державного університету протягом вересня-листопада 2022 року та оцінює спроможності територіальних громад Київської, Львівської, Закарпатської, Миколаївської, Сумської, Чернігівської, Дніпропетровської областей до соціальної стійкості, відновлення та розбудови в умовах воєнного стану [6]. Цільовою групою є жителі, які наразі мешкають у зазначених територіальних громадах, або ж проживали там до повномасштабного вторгнення, але на час опиту-

вання знаходяться в евакуації. Опитування відбувається шляхом заповнення google-форми через верифікацію інтерв'юерів. Окремі групи респондентів були опитані методом віч-на-віч або телефоном. Всього охоплено 1089 домогосподарств, які проживають або проживали до повномасштабного російського вторгнення у досліджуваних областях.

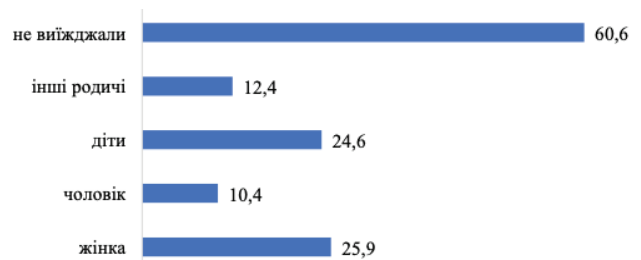
Результати. Війна помітно вплинула на стійкість українських сімей, збільшивши кількість вразливих груп – безробітні, неповнолітні діти, особи похилого віку та внутрішньо-переміщені особи. До повномасштабного вторгнення ми не вважали еміграцію чи наявність дитини вразливістю, але зараз оцінюємо ситуацію інакше.

Половина сімей в Україні мають у своєму складі безробітних (49,2%), а 46,9% – неповнолітніх дітей. Трохи менше третини домогосподарств мають осіб старшого віку, а також переміщених осіб. Більше 10 % сімей мають у своєму складі людей з інвалідністю, а 12,4% – самотні особи. Такі обставини вимагають комплексних рішень у підходах до оцінки та посилення соціальної стійкості громад, адже розуміння вразливостей на сьогоднішній момент є необхідною. Важливо також зазначити, що третина українських сімей розлучилися через війну, зокрема у 37,8% сімей виїхати хтось із членів сім'ї (Діаграма 1).

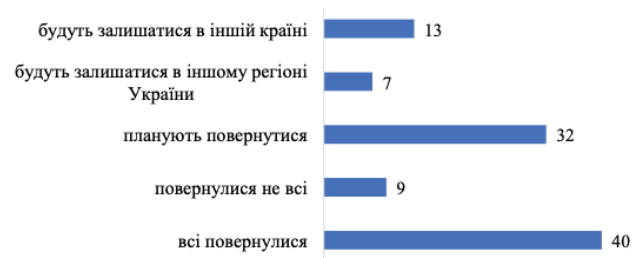
Діаграма 1. Чи виїжджали/виїхали в період військового вторгнення хтось із членів сім'ї?

Цей показник відрізняється за областями в залежності від близькості кордону з РФ, а також інтенсивністю бойових дій. Найбільше виїздів членів родини відмічають опитані у Київській (46,6%) Миколаївській (58,3%), та Чернігівській (43,6%) областях. Ці показники є очікуваними, адже ці області більш за інших постраждали від обстрілів та вторгнення у перші місяці війни. Також підтверджується теза про вразливість сімей, які мають неповнолітніх дітей, адже у 25,9% домогосподарств виїхали жінки, 24,6% – діти (Діаграма 2). Значна частина чоловіків призовного віку виїздила за межі своїх областей/громад у більш безпечні місця (більше 10% домогосподарств).

Діаграма 2. Хто саме з членів Вашої сім'ї виїжджали/виїхали? (Респонденти могли обрати декілька варіантів відповіді, тому сума перевищує 100%)

Навіть у ситуаціях, коли військові дії ще не закінчилися, з певними загрозами для життя та з великими руйнуваннями, обмеженнями та негараздами, які перешкоджають поверненню до нормального життя, населення має оцінити перспективи та, зокрема, готовність тих, хто виїхав, повернутися. Жителі, як правило, повертається до громад, які не перебувають у зонах бойових дій. Таким чином, 40% домогосподарств, члени яких виїхали, повернулися всі, тоді як інші 9% домогосподарств повернулися частково. Тобто половина сімей, роз'єднаних війною, повністю або частково возз'єдналися. 32% домогосподарств, члени яких виїхали, наразі планують повернутися. А серед сімей, які виїхали, 20% членів родини взагалі не мають наміру повертатися (Діаграма 3). Кількість людей, які вирішили не повертатися, може бути непрямим показником того, наскільки успішно інтегрувалися на новому місці.

Діаграма 3. Чи планують повернутися або вже повернулися члени сім'ї? (Дані стосуються домогосподарств, члени яких виїжджали)

Критерії безпеки та перспективи працевлаштування відіграють ключову роль у рішенні повернутися в Україну. У третини сімей, в яких члени виїхали за кордон, є готовність повернутися лише після завершення бойових дій, у 27% є готовність повернення у випадку покращення безпечної ситуації в громаді, а 16% можливість знайти роботу у своїй громаді (Діаграма 4). Для 8% опитаних домогосподарств питання повернення додому пов'язане з перспективами завершення власних справ (навчання, лікування, робота), що свідчить також про потужний вплив економічних та соціальних факторів, які впливатимуть на рішення повернутися в Україну.

Діаграма 4. Що може впливати на рішення повернутися? (Дані стосуються домогосподарств, члени яких виїжджали)

Крім того, 6% домогосподарств, члени яких виїхали, готові повернутися, якщо їх житло буде відновлено. Можна припустити, що це частина представників родини, які частково або повністю втратили житло. Чітко виявлено серед всіх респондентів загальне відчуття небезпеки, яке не проходить. 13,7% респондентів відчували себе небезпечно вдома, а 12,7% – у громаді, хоча в період дослідження на більшості територій активні бойові дії вже не ведуться. За оцінками респондентів, близько 65% почуваються більш-менш безпечно у своїх громадах. Лише кожен п'ятий респондент відчував себе в цілковитій безпеці: 20,8% відчували себе в цілковитій безпеці вдома, а 22,4% – у громаді.

Отже, зазначені закономірності говорять скоріше про деяку невизначеність та страх у питаннях безпеки. Зазначимо, що в травні 2022 року нами були зафіксовані такі показники: 50% жителів/чок досліджуваних громад почуваються у небезпеці, 24,5% – мають відчуття невизначеності, 25,1% почуваються в безпеці. Таким чином, безпекова ситуація радикально змінилася, у першу чергу в тих громадах, де маємо результати дослідження і можемо їх співставляти, а це Київська, Львівська, Миколаївська, Сумська територіальні громади.

Зазначимо, що оцінки рівня власної безпеки наразі суттєво відрізняються в різних областях. Відносно безпечно вдома почувають себе жителі Сумської, Дніпропетровської, Чернігівської областей. Цілковито безпечно вдома почуваються більше третини опитаних Закарпатської та Львівської областей. Натомість більше 30% респондентів Миколаївської області відповіли, що почуваються вдома в небезпеці. На даному етапі ми не задавали питання щодо рівня тривожності чи очікувань, проте припускаємо на основі низки оцінок, які стосуються як відчуття безпеки, так і стану психо-фізичного здоров'я опитаних.

Висновки. Стійкість відіграє важливу роль у стабільному функціонуванні суспільства та робить можливим керування відновлювальніми заходами. Соціальна стійкість являє собою як індивідуальні якості людини, так і колективні (соціальні)

якості громади витримувати виклики та стабілізуватися. Повномасштабна війна РФ проти України актуалізувала соціально-економічні проблеми України та створила більше вразливих соціальних груп населення, які потребують уваги як з боку держави, так і громади. Від соціальної стійкості, тобто здатності спільнот повернутися до стану рівноваги та зменшити негативні соціально-економічні фактори залежить перспектива післявоєнного відновлення України. Післявоєнне відновлення України буде опиратися на процеси безпосередньо в громадах: на створеннях на базі громад «точок зростання», які будуть стимулювати всю державу до відновлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ajdukovic, D, Kimhi, S. & Lahad, M., (Eds.). (2015). *Resiliency: Enhancing coping with crisis and terrorism*. Amsterdam, the Netherlands: IOS Press. The NATO Science for Peace and Security Programme.
2. Bonanno, G., Romero, S.A., Klein, S.I. (2015). *The Temporal Elements of psychological resilience: An Integrative framework for the study of Individuals, families, and communities*. *Psychological Inquiry*, 26(2), p. 139-169.
3. Fletcher, D., Sarkar, M. (2013). *Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory*. *European Psychologist*, 18, p.12-23.
4. Hobfoll, S. E., Canetti-Nisim, D., Johnson, R. J., Varley, J., Palmieri, P. A., & Galea, S. (2008). *The association of exposure, risk and resiliency factors with PTSD among Jews and Arabs exposed to repeated acts of terrorism in Israel*. *Journal of Traumatic Stress*, 21, p.9–21.
5. Masten, A. S. (2011). *Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy*. *Development and Psychopathology*, 23, p.493-506.
6. Аналітичний звіт «Соціальна стійкість територіальних громад в умовах воєнного часу: спроможність до відновлення та розбудови» – https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/90540/1/Kostenko_2022_2.pdf

REFERENCES:

1. Ajdukovic, D, Kimhi, S. & Lahad, M., (Eds.). (2015). *Resiliency: Enhancing coping with crisis and terrorism*. Amsterdam, the Netherlands: IOS Press. The NATO Science for Peace and Security Programme.
2. Bonanno, G., Romero, S.A., Klein, S.I. (2015). *The Temporal Elements of psychological resilience: An Integrative framework for the study of Individuals, families, and communities*. *Psychological Inquiry*, 26(2), p.139-169.
3. Fletcher, D., Sarkar, M. (2013). *Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory*. *European Psychologist*, 18, p.12-23.
4. Hobfoll, S. E., Canetti-Nisim, D., Johnson, R. J., Varley, J., Palmieri, P. A., & Galea, S. (2008). *The association of exposure, risk and resiliency factors with PTSD among Jews and Arabs exposed to repeated acts of terrorism in Israel*. *Journal of Traumatic Stress*, 21, p.9–21.

5. Masten, A. S. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy. *Development and Psychopathology*, 23, p.493-506.

6. Analitichnyi zvit «Sotsialna stiikist terytorialnykh hromad v umovakh voiennoho chasu: spromozhnist do vidnovlennia ta rozbudovy» – https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/90540/1/Kostenko_2022_2.pdf

Social resilience as a resource for the post-war recovery of territorial communities in Ukraine

Nazarov Mykola Serhiyovych

Associate Professor at the Department of Psychology, Political Sciences and Socio-Cultural Technologies
Sumy State University
Rimskogo-Korsakova str., 2,
Sumy, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4504-7908

Social resilience of the community is an important characteristic of the internal processes in the community and expresses the existing potential for recovery, and in the future, for development. In order to understand the phenomenon of social resilience, it is necessary to analyze the aspects of both individual resilience and the resilience of communities (communities). War greatly minimizes the human potential of communities. Mass evacuation of the civilian population, migration and human losses radically affected the structure and number of the population. Along with this, local authorities do not have a complete array of information regarding the socio-demographic composition of the population, migration processes, which limits the management of the community's human potential.

The full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine actualized the social, economic, and infrastructural problems that had been accumulating for years in the territorial communities of Ukraine. A special challenge for the development of communities is trust between residents and trust in the authorities, on which the prospect of successful post-war reconstruction depends. Restoration should include a set of management solutions aimed at restoring both infrastructure and socio-cultural and economic life in communities.

The focus of the presented study is on the households of Kyiv, Lviv, Zakarpattia, Mykolaiv, Sumy, Chernihiv, and Dnipropetrovsk territorial communities. The target group is residents who currently live in the designated TGs, or who lived before the full-scale invasion, but are under evacuation at the time of the survey. A total of 1,089 households living or living before the full-scale Russian invasion in the study areas were covered.

The results of the study show that social resilience should be considered comprehensively both at the level of the individual and the community. The negative social and psychological consequences of war affect both the individual and the whole community as a whole. Today, the social stability of the community is significantly influenced by migration processes, the situation on the labor market, the security situation in the community, and personal family circumstances. Social processes in Ukraine and the ability of citizens and society as a whole to show resilience to multifaceted threats will greatly influence the prospects of post-war recovery.

Key words: national resilience, social resilience, territorial community, cohesion, security.

Науменко Ольга Михайлівна

Політична реклама як складова формування громадської думки

УДК 32.019.5: 659.4 (477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.7>

Науменко Ольга Михайлівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
проспект Перемоги, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0136-460X

У статті розглядається політична реклама як складова формування громадської думки. Визначено формування сутності поняття «політична реклама» в нормативних документах України. Політична реклама відіграє ключову роль у впливі на сприйняття політичних систем, обраних лідерів і думок, особливо перед виборами. Проаналізовано правильність визначення політичної реклами в стандартах Ради Європи. Відповідно до рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи має включатися заборона на розповсюдження партійних передвиборчих повідомлень на день, що передує голосуванню. При опитуваннях громадської думки, регуляторна база повинна гарантувати, що їх поширення включає: назву політичної партії чи іншої організації або особи, яка замовила та оплатила опитування; визначити організацію, яка проводить опитування, та використану методологію; вказати вибірку та похибку опитування; вказати дату та/або період проведення опитування. Метою статті є дослідження політичної реклами як складової формування громадської думки. В дослідженні використано історичний метод, що допоміг простежити еволюцію формування на законодавчому рівні сутності політичної реклами. Порівняльний метод надав зіставлення громадської думки населення до початку парламентських виборів. Інституційний метод дозволив визначити формування виборчого фонду президентської виборчої кампанії як складової виборчого процесу. Структурно-функціональний метод показав аналіз особливостей структури політичної реклами. Проаналізовано витрачену на засоби масової інформації та виготовлення передвиборчої агітації значну кількість коштів з виборчих фондів кандидатів на пост Президента 2014 р. Оскільки, засоби масової інформації були ефективним засобом впливу на свідомість людей і їх електоральну поведінку. Лідерами щодо обсягів витрат на використання ЗМІ впродовж електорального процесу були: Бойко Ю. А., Тягнибок О. Я., Тігіпко С. Л., Рабінович В. З., Коновалюк В. І. Найменшу кількість коштів на застосування засобів масової інформації з виборчого фонду витратили: Симоненко П. О. та Богомолець О. В. Розглянуто громадську думку України відповідно до загальнонаціонального дослідження, яке було проведене з 12 по 21 вересня 2014 р. Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» з Київським міжнародним інститутом соціології. В Україні цифрова політична агітація мала значні оберти в виборчому циклі 2019 р. Витрати на політичну рекламу в Інтернеті були рекордними. Завдяки президентській кампанії Володимира Зеленського, українські вибори 2019 р. першими зазнали особливої впливу цільової цифрової політичної комунікації. Політичні партії активно проводили кампанію в шести найпопулярніших соціальних мережах країни, включаючи додатки Telegram і Viber, запускали чат-боти, керували списками розсилки та розробляли індивідуальні мобільні додатки.

Ключові слова: політична реклама, парламентські вибори, громадська думка, виборча кампанія, цифрова політична агітація.

Вступ. Основні засоби політичної реклами спрямовані на цілеспрямований вплив на громадську думку. Важливість політичної реклами є високою під час проведення виборів. Політична реклама як складова комунікативного процесу відбувається задля адресного впливу на визначені електоральні групи і групи населення, в спонуканні їх членів до відповідних дій, політичного вибору та у цілому до участі в політичних процесах. Політична реклама як концентроване комунікативне вираження політичної платформи відповідних політичних сил, допомагає впровадженню в масову свідомість зрозумілого уявлення про їх характер і формування бажаних психологічних настанов відповідного політичного вибору. Дане впровадження та формування здійснюється на основі емоційних та раціональних засобів впливу на аудиторію, які спрямовані на неусвідомлювані та усвідомлювані реакції індивідів [11, с. 96].

Мета та завдання. Метою статті є дослідження політичної реклами як складової формування гро-

матської думки. Головною особливістю є визначення сутності поняття «політична реклама» та «громадська думка». Аналіз політичної реклами в українському законодавстві та на європейському просторі. Виявлення та дослідження громадської думки під час президентської та парламентських електоральних виборчих кампаній. Простеження впливу цифрової політичної агітації в ході виборчої кампанії.

Методи дослідження. Методологічна складова дослідження включає ряд методів, які допомагають здійснити аналіз політичної реклами та її вплив на громадську думку. В дослідженні використано історичний метод, що допоміг простежити еволюцію формування на законодавчому рівні сутності політичної реклами. Порівняльний метод надав зіставлення громадської думки населення до початку парламентських виборів. Інституційний метод дозволив визначити формування виборчого фонду президентської виборчої кампанії як складової виборчого процесу. Структурно-функ-

ціональний метод показав аналіз особливостей структури політичної реклами.

Результати. Засоби масової інформації відіграють важливу роль у проведенні демократичних виборів. Засоби масової інформації забезпечують партії та кандидата платформою для висловлення своїх політичних поглядів, але вони також надають різноманітну та плюралістичну інформацію виборцям і можуть служити «сторожовим псом» за діями уряду та всіх політичних акторів загалом [13, р. 45].

Політична реклама, офлайн чи онлайн, відіграє ключову роль у впливі на сприйняття політичних систем, обраних лідерів і думок, особливо перед виборами.

Останніми роками виборчу кампанію змінили цифрові технології та соціальні медіа, які пропонують політичним діячам широке охоплення за низьку ціну.

Новими правилами ЄС щодо політичної реклами задля допомоги створення безпечнішої та справедливої цифрової сфери, у 2022 р. Європейським парламентом було ухвалено Закон про цифрові послуги (DSA) і Закон про цифрові ринки.

У лютому 2023 р. Європейський парламент підтримав пропозицію щодо додаткових правил, спрямованих на запобігання образливій політичній рекламі в Інтернеті та офлайн. Учасники парламентських переговорів прагнуть досягти згоди щодо правил з країнами ЄС до виборів до Європарламенту 2024 р. [16].

Надзвичайно важливою є необхідність правильного визначення політичної реклами та політичних повідомлень. Це наголошується в стандартах Ради Європи: «громадськість має бути усвідомленою, що повідомлення є проплаченою політичною рекламою». На практиці це також має включати деталі того, хто розмістив рекламу [13, р. 54].

Громадською думкою є сукупність загальновізнаних та узвичаєних в певному суспільстві оцінок, уявлень, суджень щодо суспільно значущих подій, явищ, проблем та особистостей. Формування суспільних уявлень залежить від змісту, форм та засобів поширення соціальної інформації. На зміну природи суспільної свідомості впливає розвиток інформаційних технологій і масових комунікацій, зокрема, збільшення кількості електоральних засобів масової інформації [7].

Політична реклама є одним із впливових і вагомих інструментів проведення політичних кампаній, надаючи суб'єктам політичного процесу значні можливості щодо маніпуляції свідомістю електорату [3, с. 1]. Зокрема, політична реклама це невід'ємна частина політичного маркетингу, який застосовується суб'єктами політичного процесу для з метою впливу на громадську думку. Політична реклама здійснюючи пропагандистську і інформаційну функції, впливає на якість і зміст традицій та норм, соціальних цінностей, що регу-

люють політичні відносини. Стан політичної культури в суспільстві встановлюється характером і рівнем політичних знань, оцінок та дій громадян, на що здійснює вплив політична реклама. Політична реклама є невіддільною складовою передвиборчої кампанії на виборах до органів влади усіх рівнів [6, с. 77–78].

Формування громадської думки є складним системним процесом, як невіддільна частина політичної сфери суспільства. В абсолютних величинах громадська думка може бути фікцією, оскільки цілковита згода всіх індивідів в межах одного соціуму є сумнівною. Громадською думкою є позиція значної кількості соціальних груп чи верств або експертних середовищ. Важливість громадської думки полягає у формуванні внутрішньої і зовнішньої політики держави [5, с. 69].

Політична реклама спроможна інтегрувати дії різноманітних чинників, створюючи даний вплив та підпорядковуючи його виборчій стратегії відповідної партії чи кандидата. Політична реклама є відповідним вектором, який з'єднує воєдино можливі поведінкові реакції електорату та надає їм одного напрямку, що в змозі створити успіх на виборах. Вагомим наповненням політичної реклами є окреслення проблем електорату. Комунікаційним завданням політичної реклами є поєднання запису об'єкта і пропозиції суб'єкта [3, с. 5].

Відповідно до Закону України від 17.11.2011 р. № 4061-VI «Про вибори народних депутатів України», ст. 68. п. 3 «політична реклама – це розміщення або поширення матеріалів передвиборної агітації за допомогою рекламних засобів. До політичної реклами належить також використання символіки або логотипів партій – суб'єктів виборчого процесу, а так само повідомлення про підтримку партією – суб'єктом виборчого процесу або кандидатом у депутати видовищних чи інших публічних заходів або привернення уваги до участі у таких заходах партії – суб'єкта виборчого процесу чи певного кандидата у депутати. Реклама друкованих видань (газет, журналів, книг), інших товарів та послуг з використанням прізвищ чи зображень (портретів) кандидатів, назв чи символіки партій – суб'єктів виборчого процесу також є політичною рекламою» [8].

До Верховної Ради України у 2000 р. вносився проект Закону України «Про політичну рекламу та політичну агітацію», реєстровий номер № 6123 від 5.10.2000 р., внесений народним депутатом України В. Мішурою, який набрав 127 голосів і було відхилено [10].

Проект Закону України «Про політичну рекламу» (реєстровий номер № 3143 від 21.01.2004 р.) де «політична реклама – це будь-які не заборонені законодавством України друковані, усні, звукові і аудіовізуальні види і форми інформаційного впливу на людей, що мають на меті

прямо або опосередковано привернути увагу до суб'єктів політичного процесу, сформувати у суспільстві і у свідомості громадян позитивне до них (суб'єктів) ставлення та/або спрямувати поведінку громадян на підтримку суб'єктів політичного процесу, в тому числі на виборах і референдумах», що не став чинним [9].

Відповідно до ст. 57 п. 8 Виборчого кодексу України № 396-IX 19 грудня 2019 р. зазначено, що «включення до інформаційних теле-, радіограм передвиборних агітаційних матеріалів кандидатів на пост Президента України або політичної реклами забороняється. Політична реклама повинна бути відокремлена від інших матеріалів і означена як така».

Зокрема, в Р. XXXII. Прикінцеві та перехідні положеннях Виборчого кодексу зазначено про внесення змін до ст. 1 Закону України «Про рекламу» (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 8, ст. 62 із наступними змінами) після абзацу восьмого доповнити новим абзацом такого змісту: «політична реклама – інформація у будь-якому вигляді, поширена в будь-якій формі, яка має на меті популяризацію діяльності політичної партії (організації партії), привернення уваги до діяльності політичної партії (організації партії) та її позиції щодо питань загальнодержавного (місцевого) значення. До політичної реклами належать також використання символіки або логотипів політичних партій (організацій партій), повідомлення про підтримку політичною партією (організацією партії) видовищних чи інших публічних заходів або привернення уваги до участі у таких заходах політичної партії (організації партії)» [1].

Проаналізувавши позачергові вибори Президента України 2014 р. можна побачити, що виборчий фонд кандидата на пост Президента України формувався за рахунок власних коштів кандидата, добровільних членських внесків фізичних осіб, та кошти політичних партій, яка висунула кандидата. Під час позачергових Президентських виборів 2014 р. добровільний внесок фізичної особи до виборчого фонду одного кандидата не міг перевищувати чотирьохсот мінімальних розмірів заробітної плати. На 2014 р. розмір мінімальної заробітної плати складав 1218 грн., тоді як добровільний внесок фізичної особи не мав перевищувати 487 200 грн., чи близько 42 500 доларів. Основною утворення виборчого фонду кандидата на пост Президента являється фінансування політичної реклами і передвиборчої агітації.

Відповідно до каналів комунікації існують такі форми політичної реклами: застосування друкованих матеріалів у вигляді листівок, журналів, газет; публічні заходи; використання друкованих та електронних ЗМІ. Значна кількість коштів з виборчих фондів кандидатів на пост Президента 2014 р. були витрачені на ЗМІ та виготовлення передви-

борчої агітації. ЗМІ були ефективним засобом впливу на свідомість людей і їх електоральну поведінку. Лідерами щодо обсягів витрат на використання ЗМІ впродовж електорального процесу були: Бойко Ю. А. – 97,7 % всіх витрат, Тягнибок О. Я. – 97,3 %, Тігіпко С. Л. – 95,8 %, Рабінович В. З. – 95,78 %, Коновалюк В. І. – 90,37 %. Найменшу кількість коштів на застосування ЗМІ з виборчого фонду витратили: Симоненко П. О. – 0 % та Богомолець О. В. – 25,5 %. Найрозповсюдженішим каналом політичної реклами і політичної агітації були ЗМІ телевізійного формату [6, с. 78; 80–81].

Відповідно до загальнонаціонального дослідження громадської думки України, яке було проведено з 12 по 21 вересня 2014 р. Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» з Київським міжнародним інститутом соціології. На питання «Чи збираєтеся Ви взяти участь у виборах до Верховної Ради, які мають відбутися 26 жовтня 2014 року?», – вересень 2012 р.: безумовно, так – 56,7 %; скоріше, так – 21,3 %; скоріше, ні – 3,8 %; точно, ні – 13,9 %; важко сказати – 4,3 %; вересень 2014 р.: безумовно, так – 46,1 %; скоріше, так – 18,9 %; скоріше, ні – 9,1 %; точно, ні – 17,8 %; важко сказати – 8,1 %.

На питання «Якби у найближчу неділю відбувалися вибори до Верховної Ради України, чи взяли б Ви участь у голосуванні? ЯКЩО «ТАК». А яким був би Ваш вибір, якби у виборах брали участь такі партії?», – Блок Петра Порошенка (Ю. Луценко): населення загалом – 18,3 %; до тих, хто збирається брати участь у виборах – 26,9 %; Комуністична партія України (П. Симоненко): 2,1 %; 3,0 %; Партія «Батьківщина» (Ю. Тимошенко): 3,6 %; 5,5 %; Партія «Воля» (Є. Соболєв): 0,1 %; 0,15 %; Партія «Громадянська позиція» (А. Гриценко): 3,2 %; 4,6 %; Партія «Народний фронт» (А. Яценюк): 2,7 %; 3,9 %; Партія «Об'єднання Самопоміч» (А. Садовий): 1,2 %; 1,7 %; Партія «Правий сектор» (Д. Ярош): 0,7 %; 0,9 %; Партія регіонів (В. Рибак): 0,8 %; 0,9 %; Партія розвитку України (Ю. Мірошніченко): 0,3 %; 0,2 %; Партія «Свобода» (О. Тягнибок): 2,2 %; 3,3 %; Партія «Сильна Україна» (С. Тігіпко): 2,4 %; 2,8 %; Партія «УДАР» Віталія Кличка: 2 %; 2,8 %; Партія «Україна-Вперед!» (Н. Королевська): 0,3 %; 0,4 %; Партія «Україна Майбутнього» (С. Олійник): 0 %; 0,0 %; Партія «Центр» (В. Рабінович): 0,8 %; 1,3 %; Радикальна партія Олега Ляшка: 4,8 %; 6,2 %; Соціалістична партія України (М. Рудьковський): 0,2 %; 0,2 %; за іншу партію: 0,6 %; 0,7 %; закреслив би всі політичні партії у бюлетені/зіпсував бюлетень: 2 %; 1,5 %; не брав би участі в голосуванні: 22,5 %; 0 %; важко сказати: 29 %; 32,8 % [2].

В Україні цифрова політична агітація мала значні оберти в виборчому циклі 2019 р. Витрати на політичну рекламу в Інтернеті були рекордними. Завдяки президентській кампанії Володимира Зеленського, українські вибори 2019 р. першими

зазнали особливого впливу цільової цифрової політичної комунікації. Їхня аудиторія включала понад 21 мільйон користувачів Інтернету (13 мільйонів з них у Facebook), причому 23,5 % українців отримують новини переважно з соціальних мереж.

Політичні партії активно проводили кампанію в шести найпопулярніших соціальних мережах країни, включаючи додатки Telegram і Viber, запускали чат-боти, керували списками розсилки та розробляли індивідуальні мобільні додатки. Використовуючи дані Facebook, українська виборча «Громадська мережа «ОПОРА» встановила, що за період активної кампанії партії розмістили 40 427 таргетованої політичної реклами, витративши на це понад 1 мільйон 800 тисяч доларів США.

Українське виборче законодавство не розмежувало між офлайн- та онлайн-кампанією та не змогло встановити чіткі механізми звітності про кошти, витрачені на цифрову рекламу. Політична агітація в Інтернеті залишається переважно нерегульованою в Україні, незважаючи на зусилля громадянського суспільства [12].

За час війни зросла зацікавленість населення політикою: політикою цікавляться – 60,5 %, дуже цікавляться – 29,9 %. Щодо вільного висловлення своїх поглядів, то погоджуються 75,9 % респондентів. Рівень згоди з тим, що в Україні наявні політичні лідери, які мають змогу ефективно керувати державою досить висока – 60,2 %. Зросла кількість довіри надання влади політичним партіям та рухам – з 24 % у 2021 р. до 34,5 % у 2022 р. [4].

Перемога на Президентських виборах 2019 р. В. Зеленського зумовлена декількома факторами, що являють собою своєрідне поєднання «надії на диво» (типова для слов'янської ідентичності), нетерплячисті електорату, його своєчасна поява на політичній арені та низка стратегічних помилок П. Порошенка і його команди.

Необхідно підкреслити два додаткові фактори: 1) Фактор «Голобородько». Запущене у 2015 р. телешоу «Слуга народу» показав ідеалістичну картину того, як звичайний шкільний вчитель Василь Голобородько (у виконанні Зеленського) зумів стати справді національним (народним) президентом у країні, контрольованій і нещадно експлуатованою олігархами. Образ Голобородька та його шлях до президента – з його знаменитою промовою (щедро насиченою прихованою нецензурною лексикою), яка завершується словами «Якби я був там [президентський офіс] хоч тиждень, я б їм показав!» – могла стати однією з головних причин успіху Зеленського. З поширенням серіалу пересічні українці стали міцно асоціювати Зеленського з його екранним героєм, а його екранних опонентів – зі справжньою українською політичною елітою. 2) Фактор «Квартал 95». Ефект «Слуги народу» підсилювали й інші надзвичайно популярні продукти «Кварталу 95», які наприкінці 2018 р. перетворили

на відкритий агітаційний майданчик, що команда Зеленського використовує як рупор і невід'ємну частину виборчої кампанії. В. Зеленський заявив про рішення балотуватися в президенти на телеканалі 1+1 під час новорічного шоу. Передвиборча риторика Зеленського представляла надзвичайно цікаве поєднання цинізму та висміювання опонентів на різних підставах, донесена до пересічних українців простою мовою, тому, легко зрозуміла широкій аудиторії.

В. Зеленський був обраний завдяки своєму іміджу і значним сподіванням, які поклалися на поєднання його реального та образу екранного героя Василя Голобородька [15].

Парадигма президентських виборів 2019 р. змінилася разом із європейським цивілізаційним вибором України. Громадськість вимагала вищих стандартів, більшої прозорості та була більше не задоволена сприйняттям заяв своїх лідерів за чисту монету. Наразі українці мають повноваження, а розширене громадянство – це те, що вестиме Україну вперед, довго після того, як старі політичні обличчя зникнуть [14].

Комітет міністрів Ради Європи також рекомендував, щоб «держави-члени могли розглянути переваги включення положення в їхній нормативній базі про заборону розповсюдження партійних передвиборчих повідомлень на день, що передують голосуванню». Це також може включати публікацію опитувань громадської думки та екзит-полів. Щодо опитувань громадської думки, регуляторна або саморегулююча база повинна гарантувати, що їх поширення включає: назву політичної партії чи іншої організації чи особи, яка замовила та оплатила опитування; визначити організацію, яка проводить опитування, та використану методологію; вказати вибірку та похибку опитування; вказати дату та/або період проведення опитування.

Будь-які обмеження держав-членів щодо заборони публікації/трансляції опитувань громадської думки (про голосування намірів) у день голосування або за кілька днів до виборів має відповідати ст. 10 Закону Європейська конвенція з прав людини у тлумаченні Європейського суду з прав людини [13, р. 54].

Висновки. Політична реклама в передвиборчій кампанії 2014 р. фахівцями з рекламного бізнесу була визнана найгіршою. Під час електорального процесу відбувається активна «політизація» реклами і «комерціалізація» політики. Найбільший вплив на електоральну поведінку здійснювали засоби масової інформації. Політична реклама здійснює суттєвий вплив на поведінку виборців, тому необхідним є її якість і канали розповсюдження. Але не завжди значні кошти та якісний рекламний продукт є гарантією успіху на виборах [6, с. 81].

Здійснений аналіз витрачених на засоби масової інформації та виготовлення передвиборчої агі-

тації значної кількості коштів з виборчих фондів кандидатів на пост Президента 2014 р. Оскільки, засоби масової інформації були ефективним засобом впливу на свідомість людей і їх електоральну поведінку. В Україні цифрова політична агітація мала значні оберти в виборчому циклі 2019 р. та витрати на політичну рекламу в Інтернеті були рекордними. Особливого впливу цільової цифрової політичної комунікації зазнали першими українські вибори 2019 р. під час президентської кампанії В. Зеленського. В парламентській виборчій кампанії 2019 р. політичні партії активно проводили кампанію в найпопулярніших соціальних мережах країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виборчий кодекс України : Закон України від 19 груд. 2019 р. № 396–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
2. Громадська думка населення України: парламентські вибори-2014, вересень. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва : веб-сайт*. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-naselennya-ukraini-parlamentski-vibori-2014-veresen> (дата звернення: 11.06.2023).
3. Гурицька М. С. Політична реклама як невід'ємна складова виборчого процесу. *Політологічні записки*. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_24 (дата звернення: 06.06.2023).
4. Дембіцький С. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство» Громадська думка в Україні після 10 місяців війни. *Київський міжнародний інститут соціології*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1175&page=1> (дата звернення: 11.06.2023).
5. Калініченко Б. М. Формування громадської думки як чинник забезпечення успіху в інформаційній війні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2020. № 22 (27). С. 69–74. URL: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnsdp/article/view/856/778> (дата звернення: 07.06.2023).
6. Музиченко Г. В. Ефективність політичної реклами в електоральному процесі: досвід позачергових виборів Президента України 2014 р. *Грані*. 2014. № 9 (113). С. 76–82.
7. Розумний М. М. Громадська думка. Енциклопедія Сучасної України. Т. 6: «Го» – «Гю» / Гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. 712 с. URL: <https://esu.com.ua/article-31955> (дата звернення: 11.06.2023).
8. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 лист. 2011 р. № 4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
9. Про політичну рекламу : Проект Закону від 21 січ. 2004 р. № 3143. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3143&skl=5 (дата звернення: 20.05.2023).

10. Таблиця поправок Про політичну рекламу та політичну агітацію (Друге читання). *Верховна Рада України* : офіційний веб-портал. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/pt/reports.pstable?ptid=1354> (дата звернення: 20.05.2023).

11. Шпортько О. Особливості політичної реклами як елемента комунікативного процесу. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 96–105.

12. Bohdanova T. (2020). In Ukraine, digital political campaigning ramps up – with little oversight. *openDemocracy free thinking of the world : web portal*. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-digital-political-campaigning-ramps-little-oversight/> (Last accessed: 07.06.2023).

13. Furnémont J.-F., Kevin D. (2020). Regulation of political advertising: A comparative study with reflections on the situation in South-East Europe. Council of Europe. pp. 74. URL: <https://rm.coe.int/study-on-political-advertising-eng-final/1680a0c6e0> (Last accessed: 07.06.2023).

14. Mefford B. (2019). Ukraine's 2019 elections may be completely unpredictable but five things are certain. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-s-2019-elections-may-be-completely-unpredictable-but-five-things-are-not/> (Last accessed: 25.06.2023).

15. Sukhankin S. (2019). Ukrainian Presidential Elections 2019 and their Consequences: A Pessimist's view. *The International Centre for Defence and Security (ICDS)*. Estonia. URL: <https://icds.ee/en/ukrainian-presidential-elections-2019-and-their-consequences-a-pessimists-view/> (Last accessed: 25.06.2023).

16. Why new EU rules for political advertising are important. (2023). *News European Parliaments : web portal*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20230202STO71504/why-new-eu-rules-for-political-advertising-are-important> (Last accessed: 08.06.2023).

REFERENCES:

1. Vyborchyi kodeks Ukrainy [Election Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 19 hrud. 2019 r. № 396–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (data zvernennia: 20.05.2023). [in Ukrainian].
2. Hromadska dumka naseleennia Ukrainy: parlamentski vybory-2014, veresen. (2013). [Public opinion of the population of Ukraine: parliamentary elections-2014, September.]. *Fond Demokratychni initsiatyvy imeni Ilka Kucheriva : veb-sait*. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-naselennya-ukraini-parlamentski-vibori-2014-veresen> (data zvernennia: 11.06.2023). [in Ukrainian].
3. Hurytska M. S. (2013). Politychna reklama yak nevid'iemna skladova vyborchoho protsesu. [Political advertising as an integral part of the election process]. *Politolohichni zapysky*. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_24 (data zvernennia: 06.06.2023). [in Ukrainian].
4. Dembitskyi S. (2023). Sotsiolohichni monitorynh «Ukrainske suspilstvo» Hromadska dumka v Ukraini pislia 10 misiatsiv viiny. [Sociological monitoring «Ukrainian society» Public opinion in Ukraine after 10 months of war.]. *Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiolohii*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=report>

ts&id=1175&page=1 (data zvernennia:11.06.2023). [in Ukrainian].

5. Kalinichenko B. M. (2020). Formuvannia hromadskoi dumky yak chynnyk zabezpechennia uspikhu v informatsiinii viini. [The formation of public opinion as a factor in ensuring success in the information war]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*. № 22 (27). S. 69–74. URL: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnspd/article/view/856/778> (data zvernennia: 07.06.2023). [in Ukrainian].

6. Muzychenko H. V. (2014). Efektyvnist politychnoi reklamy v elektorálnomu protsesi: dosvid pozacherhovykh vyboriv Prezidenta Ukrainy 2014 r. [The effectiveness of political advertising in the electoral process: the experience of the 2014 extraordinary presidential elections of Ukraine]. *Hrani*. № 9 (113). S. 76–82. [in Ukrainian].

7. Rozumnyi M. M. (2006). Hromadska dumka. [Public Opinion]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. T. 6: «Ho» – «Hiu» / Hol. redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTS. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. 712 s. URL: <https://esu.com.ua/article-31955> (data zvernennia: 11.06.2023). [in Ukrainian].

8. Pro vybory narodnykh deputativ Ukrainy [About the elections of People's Deputies of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 17 lyst. 2011 r. № 4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text> (data zvernennia: 20.05.2023). [in Ukrainian].

9. Pro politychnu reklamu [About political advertising] : Proekt Zakonu vid 21 sich. 2004 r. № 3143. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3143&skl=5 (data zvernennia: 20.05.2023). [in Ukrainian].

10. Tablytsia popravok Pro politychnu reklamu ta politychnu ahitatsiiu (Druhe chytannia). [Table of amendments On political advertising and political

campaigning (Second reading)]. Verkhovna Rada Ukrainy : ofitsiinyi veb-portal. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/pt/reports.ptable?ptid=1354> (data zvernennia: 20.05.2023). [in Ukrainian].

11. Shportko O. (2007). Osoblyvosti politychnoi reklamy yak elementa komunikatyvnoho protsesu. [Peculiarities of political advertising as an element of the communicative process]. *Politychnyi menedzhment*. № 6. S. 96–105. [in Ukrainian].

12. Bohdanova T. (2020). In Ukraine, digital political campaigning ramps up – with little oversight. *openDemocracy free thinking of the world : web portal*. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-digital-political-campaigning-ramps-little-oversight/> (Last accessed: 07.06.2023). [in English].

13. Furnémont J.-F., Kevin D. (2020). Regulation of political advertising: A comparative study with reflections on the situation in South-East Europe. Council of Europe. pp. 74. URL: <https://rm.coe.int/study-on-political-advertising-eng-final/1680a0c6e0> (Last accessed: 07.06.2023). [in English].

14. Mefford B. (2019). Ukraine's 2019 elections may be completely unpredictable but five things are certain. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-s-2019-elections-may-be-completely-unpredictable-but-five-things-are-not/> (Last accessed: 25.06.2023). [in English].

15. Sukhankin S. (2019). Ukrainian Presidential Elections 2019 and their Consequences: A Pessimist's view. *The International Centre for Defence and Security (ICDS)*. Estonia. URL: <https://icds.ee/en/ukrainian-presidential-elections-2019-and-their-consequences-a-pessimists-view/> (Last accessed: 25.06.2023). [in English].

16. Why new EU rules for political advertising are important. (2023). *News European Parliaments : web portal*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20230202STO71504/why-new-eu-rules-for-political-advertising-are-important> (Last accessed: 08.06.2023). [in English].

Political advertising as a component of public opinion formation

Naumenko Olha Mykhaylivna

Ph.D. in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Technologies
Kyiv National Economic University
named after Vadim Hetman
Peremohy Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0136-460X

The article considers political advertising as a component of public opinion formation. The formation of the essence of the concept of «political advertising» in the normative documents of Ukraine has been determined. Political advertising plays a key role in influencing perceptions of political systems, elected leaders and opinions, especially before elections. The correctness of the definition of political advertising in the standards of the Council of Europe is analyzed. According to the recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe, a ban on the distribution of party pre-election messages on the day before the vote should be included. In the case of public opinion polls, the regulatory framework should ensure that their distribution includes: the name of the political party or other organization or person who ordered and paid for the poll; identify the organization conducting the survey and the methodology used; specify sampling and survey error; specify the date and/or period of the survey. The purpose of the article is to study political advertising as a component of public opinion formation. The historical method was used in the study, which helped to trace the evolution of the formation of the essence of political advertising at the legislative level. The comparative method provided a comparison of the public opinion of the population before the beginning of the parliamentary elections. The institutional method made it possible to determine the formation of the election fund of the presidential election campaign as a component of the election process. The structural-functional method showed the analysis of the features of the structure of political advertising. A significant amount of money from the election funds of candidates for the post of President in 2014 spent on mass media and production of pre-election campaigning was analyzed. Because mass media were an effective means of influencing people's consciousness and their electoral behavior. The leaders in the volume of expenses for the use of mass media during the electoral process were: Boyko Yu. A., Tyagnibok O. Ya., Tshipko S. L., Rabinovych V. Z., Konovalyuk V. I. The smallest amount of funds for the use of mass media from the election fund was spent by: Simonenko P. O. and Bogomolets O. V. The public opinion of Ukraine was considered according to the national survey, which was conducted from September 12 to 21, 2014 by the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation with the Kyiv International Institute of Sociology. In Ukraine, digital political campaigning gained significant momentum in the 2019 election cycle. Spending on political advertising on the Internet was a record. Thanks to the presidential campaign of Volodymyr Zelenskyi, the 2019 Ukrainian elections were the first to be particularly influenced by targeted digital political communication. Political parties actively campaigned on six of the country's most popular social networks, including Telegram and Viber, launched chatbots, managed mailing lists, and developed custom mobile apps.

Key words: political advertising, parliamentary elections, public opinion, election campaign, digital political campaigning.

Скриль Сергій Анатолійович

Політико-правові теорії європейської інтеграції: системний аналіз

УДК 327.82 (477+4)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.8>

Скриль Сергій Анатолійович
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових
дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-8850-0883

Актуальність тематики дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу концепцій європейської інтеграції, зважаючи на особливості об'єднавчих процесів на різних стадіях формування єдиної континентальної спільноти. У ХХ-ХХІ століттях об'єднання держав у різноманітні союзи з метою посилення кожного із учасників такого союзу та вирішення спільних завдань набуло особливих рис. Геополітичні виклики, пов'язані із світовими війнами, посилення економічного протистояння між державами, формування релігійної світової мапи виступили об'єктивними факторами нової парадигми співіснування країн. У деяких регіонах співробітництво між державами мало економічний характер, але найбільш актуальною, зокрема в Європі, стала тематика комплексного об'єднання держав, як на економічному рівні, так і на безпековому та зовнішньополітичному.

Сучасний єдиний європейський політичний простір варто розглядати у контексті реалізації доктрини цивілізаційного союзу, заснованому на спільних християнських цінностях, геополітичних інтересах, економічній інтеграції. Водночас, створення політично та економічно потужного регіонального об'єднання держав призвело до зміни парадигми міжнародних відносин, побудованої на статутних принципах ООН. Зокрема, принцип суверенної рівності держав отримав додатковий імпульс розвитку. Йдеться про більш широке тлумачення суверенітету, а саме розповсюдження цього поняття на групу держав, об'єднаних в юридично оформлений Союз. Суверенним стає сам Союз, оскільки визнається іншими державами самостійним суб'єктом міжнародного права, наділений у повному обсязі міжнародною правосуб'єктністю. Така правосуб'єктність має похідний (вторинний) характер відносно первинної правосуб'єктності держав – учасниць Співтовариства. Але із зовнішньополітичної точки зору союзна правосуб'єктність надає можливість виступати одним із найвпливовіших учасників світової політики. І, звісно, що розширення європейського політичного простору, приєднання до Союзу нових членів ще більше посилює його міжнародні можливості.

Новий, більш широкий зміст, отримав і принцип права народів та націй на самовизначення, змістовно пов'язаний із принципом суверенної рівності держав у міжнародних відносинах. Зокрема, інтеграцію необхідно розглядати як одну із форм реалізації права народів на самовизначення. Варто наголосити, що поступове формування єдиного європейського політичного простору призвело не тільки до геополітичних змін у світі, але й до трансформації принципів взаємовідносин держав у міжнародній політиці. Крім того, із середини ХХ століття завдяки об'єднавчим процесам у Європі відбулись глобальні зміни і в системі світової економіки.

Ключові слова: європейська інтеграція, правова система, політична система, федералізм, міжнародні відносини, цивілізаційні цінності.

Вступ. Ідея об'єднаної Європи має тривалу історію. Так, на початку XIV століття радником короля Франції Філіпа XIII П'єром Дюбуа був розроблений проект поновлення на релігійній основі втраченої єдності європейських народів, який передбачав утворення церковного собору та арбітражного трибуналу з метою забезпечення мирного співіснування між християнськими державами та ведення спільної боротьби проти мусульман. У 1464 р. монарх Богемії Подобрад запропонував об'єднання 16 європейських королівств з метою проведення спільної військової політики у стримані Османської імперії. Близьку за сутністю ідею висував радник Генріха IV герцог Сюллі у 1617 р., «Великий план» якого передбачав утворення федерації 15 християнських держав для підтримання стабільності на континенті та боротьби із зовнішньою загрозою. Аналогічні концепції об'єднаної християнської Європи розроблялися мислителями епохи Просвітництва – Еріком Лакруа, Вільямом Пенном, французьким абатом Сен-П'єром, авто-

ром «Проекту вічного миру в Європі» (1713 р.). У 1795 р. німецький філософ Е. Кант написав трактат з такою самою назвою. Майже усі доктрини європейського об'єднання передбачали створення окремих наддержавних інститутів (Сенату, Конгресу, арбітражу), які мали б координувати діяльність країн у зовнішніх зносинах та у військовій сфері. Концептуально пріоритетні напрямки співробітництва розроблялись в геополітичному аспекті. Саме такий підхід до об'єднавчих процесів в Європі історично залишався одним із ключових. Водночас, важливою передумовою створення єдиного військово-політичного європейського простору мислителі різних епох вбачали спільні християнські цінності народів континенту.

Отже, європейська ідентичність як фундамент міждержавного діалогу стала ідеєю єднання різних народів. В подальшому впродовж ХVIII–ХІХ століть концепції об'єднання європейських народів розроблялись французькими та германськими істориками і економістами в контексті створення

економічного союзу, ядром якого мала виступити Німеччина. У ХХ столітті виникли нові концепції європейської інтеграції – федералістська (інтегральна, політично-безпекова), комунікативна та міжурядова теорії, традиційний функціоналізм та неофункціоналізм, теорія десоверенізації та ін.

Мета дослідження. Метою статті є системне дослідження теорій європейської інтеграції та встановлення характеру їх використання в науковому дискурсі та на практиці формування і розширення єдиного європейського простору.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать історичний, системний та міждисциплінарний підходи, за допомогою яких досягнуто означеної мети. Також використовувались такі загальнонаукові методи пізнання, як індукція та дедукція, аналіз і синтез, порівняння, узагальнення й абстрагування.

Результати. Геополітичні зміни у світі, що відбулися після закінчення Першої світової війни і призвели до втрати європейськими народами частини території, континентальної економічної кризи та посилення впливу Сполучених Штатів Америки на політичні та економічні процеси, виступили каталізатором відродження проєктів європейської інтеграції. У міжвоєнний період виникають два напрямки федералістської концепції єдиної Європи – інтегральний (А. Дандрьо, Е. Муньї, О. Марк, Д. Ружмон), сутність якого полягає в обґрунтуванні об'єктивної необхідності утворення наднаціональних європейських структур з відповідними повноваженнями національних представництв, та політично-безпековий (А. Спінеллі, Р. Арон), орієнтований на протистояння тоталітарним режимам. «Федералістська модель, – писав А. Спінеллі, – пропонує повагу до суверенітету національних держав в усіх сферах... передаючи його до європейського уряду, що перебуває під демократичним контролем Європейського Парламенту і діє згідно з європейськими законами у сфері зовнішньої політики, оборони, економіки та захисту громадянських прав. Федералістська модель пропонує справді наднаціональну державу, яка співіснує з державами-членами і використовує суверенітет у межах своєї компетенції» [1, с. 48].

Обмеження державного суверенітету європейських країн розглядалось як важливий запобіжник регіональних конфліктів. При цьому складовими елементами ефективного політичного об'єднання держав Європи вважалися «спільний ринок», «митний союз» а також «захист економічно відсталих європейських регіонів». Саме така концепція єдиного європейського простору знайшла закріплення в «Меморандумі про організацію режиму федеративного європейського союзу», оприлюдненому французьким урядом у травні 1930 р.

Аналогічні ідеї продовжені в Маніфесті об'єднаної Європи, який було прийнято в Мілані

у 1943 р. на засіданні Європейського федералістського руху.

Водночас, без урахування політичного дизайну у кожній окремій державі, без консолідації національних еліт навколо ідеї європейської інтеграції, будь-які намагання окремих політиків реалізувати теоретичні напрацювання не мали перспективи.

Варто зазначити, що в історичний період між двома світовими війнами міждержавні відносини на європейському континенті слід характеризувати як нестабільні та конфліктні. Тоталітарні політичні режими в деяких державах, розширення впливу фашистської ідеології на політичні системи об'єктивно гальмували інтеграційні процеси в Європі.

Після закінчення Другої світової війни і фактичного поділу Європи між двома центрами впливу – Сполученими Штатами Америки та СРСР, стало зрозумілим, що федералістській устрій Європи не є можливим в даних історичних умовах. Федералістські концепції європейської інтеграції будувалися на утвердженні спільних цілей та потреб народів різних країн, але геополітичний розкол Європи, складні економічні умови післявоєнного періоду виступали перешкодою у створенні наднаціональних структур, які б змогли ефективно виконувати об'єднувачу функцію на континенті. Крім того, федералізація Європи не могла виникнути на підставі одноразового акту, який би передбачив нормативне закріплення політичних та економічних інтересів всіх учасників європейської спільноти, оскільки в різних державах такі інтереси мали інколи протилежний характер. Тому об'єднання стає можливим лише в разі поетапного вирішення загально-континентальних політичних та економічних проблем. Саме таку позицію відстоював теоретик європейського інтеграційного процесу Жан Монне. На його переконання федералізація Європи має стати завершальною стадією об'єднання: «Я завжди підтримував позицію, що політичний союз у Європі має формуватися, як і економічна інтеграція, крок за кроком. Одного дня цей процес призведе нас до Європейської федерації» [2].

Інший підхід до інтеграційних процесів в Європі розроблявся на основі теорії традиційного функціоналізму, одним із ідеологів якого був англійський соціолог Девід Мітрані. Він вважав, що необхідно враховувати реальні тенденції та потреби міжнародних відносин у міжвоєнний період. Сутність концепції полягала в «попередженні політичних розбіжностей шляхом поширення мережі міжнародних агентств, націлених на інтеграцію життєвих інтересів усіх націй» [3]. Тобто, спочатку необхідно створити умови для узгодження інтересів всіх учасників об'єднання, при цьому не допускаючи жодних примусово-силових засобів інтеграції, яка має відбуватися еволюційним шляхом. Перший

крок – визначення спільних актуальних проблем, які необхідно вирішити для забезпечення економічного та соціального добробуту. Співробітництво у соціально-економічній сфері та узгоджене ефективне управління галузями транспорту, енергетики може стати поштовхом для подальшого поглиблення інтеграції. Крім того, успіхи у розвитку спільного ринку призведуть до поступового приєднання до союзу інших європейських країн. В залежності від кількості учасників співтовариства та перспектив розширення, на наступному етапі інтеграційних процесів варто створити та нормативно врегулювати функціонування наднаціональних інститутів, які з часом будуть здійснювати загальноєвропейське управління з урахуванням особливостей та потреб кожної європейської держави. Форми наддержавних інститутів, на думку Д. Мітрані, мають визначатися природою та характером проблем, що спільно вирішуються. Вчений вважав економічне, соціальне та культурне співробітництво «позитивними» функціями, оскільки в зазначених сферах більше порозуміння у розробці спільної стратегії розвитку. Водночас, політику, право та безпеку слід відносити до «негативних» функцій, враховуючи, що саме з цих питань найчастіше виникають розбіжності і певне протистояння між різними державами [3].

На початку 1950-х років набула активного розвитку неофункціоналістська концепція політичної інтеграції, основні положення якої були розроблені американським політологом Ернестом Хаасом [4]. У подальшому ця доктрина розвивалась Філіппом Шміттером [5], Леоном Ліндбергом [6], Стюартом Шайнгольдом [7], Полом Тейлором [8].

З точки зору неофункціоналістів, економічна взаємодія є найважливішою умовою позитивного співробітництва та поступової політичної інтеграції, своєрідною протиотрутою щодо націоналізму. Регіональна інтеграція знаходиться у взаємозв'язку з політичним процесом узгодження та збалансування суспільних інтересів. Саме неофункціоналісти обґрунтовують доктрину десуверенізації держав як закономірність та результат ефективного регіонального співробітництва. Але єдиний політичний простір має утворюватися природнім шляхом, без будь-якого силового впливу. Певну лояльність до наддержавних інституцій варто інтерпретувати з точки зору економічного прагматизму. У цьому аспекті погляди неофункціоналістів наближуються до класичного федералізму. Водночас, теоретики неофункціоналізму відзначають важливу роль суб'єктів транснаціональної економіки у формуванні збалансованої регіональної континентально-європейської політики. Фактично неофункціоналізм – це теорія «синергетичної глобалізації» як у системі міжнародних відносин, так і на рівні регіональних об'єднань.

Вплив зовнішніх факторів на процеси політичної інтеграції обґрунтував Джозеф Най, який класифікував фактори, що впливають на регіональну інтеграцію на «активні» та «пасивні» [9]. Особливу увагу аналізу негативних зовнішніх факторів приділяв Ф. Шміттер, на думку якого держави – не члени регіонального об'єднання вимушені вибудовувати протекціоністську політику у взаємовідносинах з країнами співтовариства. За таких умов розширення зони вільної торгівлі гальмується. У свою чергу, це підштовхує регіональне угруповання шукати більш складні форми співробітництва та знаходити інструменти залучення нових країн до спільної зовнішньої політики [5].

Послідовник неофункціоналістів Е. Хааса та Ф. Шміттера Р. Гінсберг, розширюючи концепцію екстерналізації, стверджує: «Деякі треті країни, зацікавлені у зменшенні негативного впливу на їхню експортну економіку цього нового замкнутого торговельного блоку, будуть претендувати на членство, асоційоване членство чи просто торговельні відносини з європейським об'єднанням, побудовані на контрактній основі. Інші намагатимуться змінити дискримінаційну торгову політику Союзу. Функціональне «переливання», особливо в нові політичні сфери, такі як Єдиний європейський ринок, діятиме як стимулюючий фактор у Європі, на який орієнтуватимуться інші країни, оцінюючи вигоди та втрати від нечленства у Співтоваристві. Такі процеси поділяють зовнішнє оточення європейського об'єднання на дві групи: для першої характерне активне зовнішнє «переливання», для другої – протидія, яка включає компетентну оцінку ставлення конкретних країн – нечленів Союзу та їхніх еліт до європейської інтеграції. В цілому, ці держави не бажають брати участь й із самого початку протистоять впливові Співтовариства, що зростає, висловлюючи скептицизм щодо наднаціональних принципів і цілей» [10].

Неофункціоналістські теорії інтеграції виокремлюють такий важливий аспект пошуку балансу інтересів різних держав як економічний прагматизм. В умовах глобалізації саме економічний фактор має виступити тією «крапкою біфуркації», що об'єктивно поступово призведе до розширення єдиного політичного простору. Але цей процес може гальмуватися урядами окремих європейських країн, які, керуючись національними інтересами, будуть вишукувати певні запобіжники від «економічної експансії» Співтовариства.

Федералістські, функціоналістські та неофункціоналістські теорії європейської інтеграції (які у науковому співтоваристві вважаються класичними) мали певний вплив на формування політики поступового еволюційного зближення та конвергенції національних економік держав – засновників Європейського Союзу – Бельгії, Нідерландів, Люксембургу, Німеччини, Франції, Італії. Але процеси

розширення об'єднання вимагали більш глибокого розуміння тенденцій розвитку держав в умовах глобалізації.

Дискусія щодо розроблення ефективних механізмів європейської інтеграції призвела до виникнення нових концепцій «єдиної об'єднаної Європи», а саме: теорій «поглиблення задля розширення» та «первинного розширення», інтерговерменталістського (міжурядового) бачення інтеграційних процесів, «синхроністських» та комунікативних доктрин. Пріоритетними питаннями, навколо яких йшло обговорення перспектив європейської інтеграції, стали наступні:

- визначення політико-правових механізмів співробітництва урядів держав – членів Співтовариства;
- обґрунтування ефективних шляхів поглиблення інтеграційних процесів;
- формування критеріїв та умов прийняття нових членів і розширення Співтовариства;
- розробка нормативних процедур функціонування наддержавних інститутів;
- вирішення проблеми співвідношення «європейського суверенітету» та «національного суверенітету»;
- встановлення сфер та меж співробітництва між країнами – учасницями Союзу;
- формування парадигми безпекової та зовнішньої політики.

Так, прихильники міжурядової теорії європейської інтеграції А. Мілверд [11], Р. Дорендорф [12], Х. Валлас [13] вважали, що основою об'єднання виступає співробітництво урядів, а наддержавні інститути мають виконувати координаційну функцію і не здійснювати жодного контролю за їх діяльністю. С. Хоффман наголошував на необхідності комплексного підходу до економічних та політичних сфер співробітництва. При цьому він вважав, що економічна взаємодія держав формуватиметься з урахуванням інтересів кожного члена Співтовариства. При цьому економічний ефект від об'єднання легко піддається математичному аналізу, оскільки структура економіки та вектори зовнішньої торгівлі кожної європейської держави є зрозумілими. У свою чергу, політична інтеграція стикається з проблемами «маятникової» зміни партійно-політичних груп в урядах країн. Тому політичне об'єднання варто розглядати як помірковане пристосування до зовнішніх викликів, і лише з питань, які не викликають суттєвих принципів розбіжностей. Метою регіональної інтеграції для кожної держави виступає зміцнення власної національної державності [14]. Аналогічну позицію займав прихильник ліберального міжурядового підходу А. Моравчик, який наголошував на домінуванні міжурядового співробітництва в питаннях регіональної європейської інтеграції. Саме внутрішньополітичні сили визначають «межу

об'єднання» та впливають на політику щодо розширення повноважень наднаціональних координуючих структур [15]. Отже, помірковане ставлення до можливостей створення єдиного європейського політичного простору є характерною ознакою зазначеної теорії. При цьому безпековий та зовнішньополітичний фактори ретельно не досліджувались, акценти розставлялись більше у внутрішньополітичній та економічній сферах.

Розробник комунікативної теорії інтеграції американський політолог Карл Дойч навпаки проголошував основною метою об'єднання європейських народів забезпечення миру і стабільності. На його переконання політична інтеграція має відбуватися навколо саме безпекових питань. Підтримуючи кантівську ідею «вічного миру» між демократичними режимами, він вважав, що за умов політичної інтеграції, буде забезпечене мирне співіснування європейських народів. Окрім того, незворотними стануть процеси демократизації європейських держав. Поступове приєднання народів до єдиної спільноти призведе до утворення «плюралістичного співтовариства безпеки», характерними ознаками якого є висока ступінь взаємодії між людьми (на національному рівні) та взаємозалежність між національними урядами (на міжнародному рівні). Стабільність такого комунітарного об'єднання визначатиметься інтенсивністю комунікацій, як між його учасниками, так і між самою європейською спільнотою та зовнішнім світом. Продовженням безпекової комунікативної політики виступає економічна конвергенція. Розширення об'єднання має об'єктивні причини, оскільки держави – не члени вимушені адаптуватись до нових реалій посилення «комунікативної спільноти». А найкращий спосіб адаптації – приєднання до ефективно функціонуючої системи [16].

У комунікативній теорії виділяють два підходи до розуміння інтеграційних процесів – плюралістично-безпековий та об'єднано-безпековий. Перша концепція передбачає утворення союзу держав на основі співробітництва урядів, але без обмеження суверенітету учасників об'єднання. Цей шлях визначають як найпростіший у досягненні мети утворення єдиної європейської спільноти, але найменш ефективний. Відсутність наднаціональних координуючих органів об'єктивно призводить до нестабільності такої моделі співробітництва. При розгляді проблем спільної безпеки можуть виникати протиріччя у розумінні певних питань, і уряди країн, керуючись більше національними інтересами, не завжди знайдуть збалансоване рішення.

«Об'єднане співтовариство безпеки» є союзом найвищого політичного рівня, який передбачає функціонування самостійних, незалежних від урядів держав, політичних інститутів. Таке об'єднання варто вважати міжнародною федерацією. Лише

подібна модель інтеграції європейських держав здатна забезпечити безпеку та мир на континенті. При цьому функціональне співробітництво невійськового характеру спочатку виступає додатковим фактором єднання, але з часом відіграє не менш важливу роль у поглибленні інтеграційних процесів. Як наслідок, – десуверенізація і формування союзного суб'єкта міжнародного права.

Проблематика десуверенізації держав-учасниць європейського об'єднання досліджувалась французьким економістом Андре Маршалем. На його переконання, створення життєздатної моделі європейського Співтовариства можливе лише за умови приблизно однакового економічного та політичного потенціалу країн-членів. В іншому випадку, у разі значного економічного відставання одних держав від інших виникає конфлікт інтересів, який призводить до деструктивних тенденцій у Союзі. Державам-кандидатам на вступ до Співтовариства варто пройти «перехідний період» підготовки до приєднання, за допомогою «лідерів Союзу» підвищити темпи економічного розвитку з метою досягнення визначених стандартів. Тобто розширення об'єднання не може відбуватись повільно лише за бажанням окремих держав приєднатись до Союзу. Але виконання державами-кандидатами певних економічних умов сприятиме розширенню європейського Співтовариства. А. Маршалль вважав, що з метою посилення впливу на світову економіку варто створити наднаціональний центр управління справами об'єднання та обмежити суверенітет держав-учасниць [17].

При всій різноманітності підходів до європейської інтеграції представників неофункціоналізму та комунікативної теорії, їх зближує однакове трактування гальмуючих факторів інтеграції, а також результату об'єднання країн.

Висновки. Аналізуючи доктрини створення єдиного європейського простору в історичному розвитку, варто наголосити на їх основних суттєвих аспектах.

По-перше, в усіх теоріях об'єднання Європи наголошується на спільних цивілізаційних цінностях європейських народів, які мають виступати умовою та фундаментом поступових інтеграційних процесів.

По-друге, мислителі різних епох звертають увагу на процеси поширення на континенті романо-германської правової системи, що у значній мірі спрощує діалог націй в питаннях визначення політико-правових механізмів поглиблення співробітництва та розробки стандартів функціонування наддержавних інститутів.

По-третє, важливим фактором об'єднання європейських народів виступає необхідність забезпечення безпеки та недопущення у майбутньому будь-яких військових протистоянь в Європі.

По-четверте, економічне співробітництво розглядається як матеріальна основа ефективної єдиної безпекової та зовнішньої політики.

По-п'яте, результатом інтеграційних процесів має стати утворення нового актора в системі міжнародних відносин – Союзу держав, який виступає в інтересах усіх своїх учасників. Формування нового суб'єкта міжнародного права передбачає часткове обмеження суверенітету держав-членів Співтовариства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Spinelli A. Vers l'Union européenne . Six Conference Jean Monnet, 13 juin 1983. *Institute European*. 1983. 162 p.
2. Monnet J. *Memoirs*. London. 1978. 544 p.
3. Mitrany D. *Working Peace System an Argument for the Functional Development of International Organization*. London. 1995. 362 p.
4. Haas E. *Limits and Problems of European Integration*. The Hague.1963.144 p.
5. Schmitter P. *Revised Theory of Regional Integration*. Cambridge. 1971. 243 p.
6. Lindberg L. *Europe's would be Polity*. N.J. 1970. 314 p.
7. Scheingold S. *Law and Politics in Western European Integration*. Ann Arbor. 1963. 428 p.
8. Taylor P. *International Organization in the Modern World: The Regional and the Global Process*. London. 1993. 262 p.
9. Nye J. *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*. Boston. 1971. 316 p.
10. Gingsberg J. *Finish Defense Policy and European Integration*. London. 1992. 234 h.
11. Milward A. *The Frontier of National Sovereignty: history and Theory 1945-1992*. London. 1993. 234 p.
12. Dahrendorf R. *Whose Europe? Competing Vision for 1992*. London. 1989. 106 p.
13. Wallace H. *Policy Making in the European Communities*. Chishester.1983. 451 p.
14. Hoffmann S. *After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991*. Harvard University.1993. 481 p.
15. Moravcsik A. *Déjà vu All Over Again*. Newsweek. 2006. May 22. P 26.
16. Doucet D. *L'elargissement de l'Europe: un risqué pour le Sud*. Paris. 2001. 283 p.
17. Marchal A. *L'Europe solidaire*. Paris. 1970. Vol. 2.

REFERENCES:

1. Spinelli A. (1983). *Vers l'Union européenne . Six Conference Jean Monnet, 13 juin 1983. Institute European*. 162 p. [Français]
2. Monnet J. (1978). *Memoirs*. London. 544 p. [Français]
3. Mitrany D. (1995). *Working Peace System An Argument for the Functional Development of International Organization*. London. 362 p. [English]
4. Haas E.(1963). *Limits and Problems of European Integration*. The Hague.144 p.[English]
5. Schmitter P. (1971). *Revised Theory of Regional Integration*. Cambridge. 243 p.[English]

6. Lindberg L. (1970). Europe's would be Polity. N.J. 314 p.[English]
7. Scheingold S. (1963), Law and Politics in Western European Integration. Ann Arbor. 428 p.[English]
8. Taylor P. (1993). International Organization in the Modern World: The Regional and the Global Process. London. 262 p.[English]
9. Nye J. (1971). Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization. Boston. 316 p.[English]
10. Gingsberg J. (1992), Finish Defense Policy and European Integration. London. 234 p.[English]
11. Milward A. (1993). The Frontier of National Sovereignty: history and Theory 1945-1992. London. 234 p.[English]
12. Dahrendorf R. (1989). Whose Europe? Competing Vision for 1992. London. 106 p. [English]
13. Wallace H. (1983). Policy Making in the European Communities. Chishester. 451 p. [English]
14. Hoffmann S. (1993). After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991. Harvard University. 481 p. [English]
15. Moravcsik A. (2006). Déjà vu All Over Again. Newsweek. May 22. P. 26.[Français]/
16. Doucet D. (2001). L'élargissement de l'Europe: un risqué pour le Sud. Paris. 283 p. [Français]
17. Marchal A. L'Europe solidaire. Paris. 1970. Vol. 2. [Français]

Political-Legal Theories of European Integration: a systemic analysis

Skryl Serhii Anatoliyovych

Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Head of the Department of State
and Legal Disciplines
Odesa State University of Internal Affairs
Uspenska str., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8850-0883

The relevance of the research theme is determined by the necessity for a comprehensive analysis of the concepts of European integration, considering the peculiarities of unifying processes at various stages of forming a unified continental community. In the 20th and 21st centuries, the consolidation of states into various unions to enhance each participant's strength within the union and to address common tasks has taken on distinctive features. Geopolitical challenges arising from world wars, intensified economic rivalries among states, and the shaping of a global religious map have become objective factors of a new paradigm of coexistence among countries. In some regions, state cooperation has mainly an economic character, but the most relevant theme, particularly in Europe, has become the complex unification of states, both at the economic and security levels, as well as in foreign policy. The modern unified European political space should be viewed in the context of realizing the doctrine of a civilization union, based on shared Christian values, geopolitical interests, and economic integration. At the same time, the creation of a politically and economically powerful regional union of states has led to a shift in the paradigm of international relations based on the fundamental principles of the United Nations. Specifically, the principle of sovereign equality of states has gained additional impetus. This refers to a broader interpretation of sovereignty, extending this concept to a group of states united within a legally established Union. The Union itself becomes sovereign, recognized by other states as an independent subject of international law endowed with full international legal personality. Such legal personality is derivative (secondary) in relation to the primary legal personality of the member states of the Community. However, from a foreign policy perspective, the union's legal personality provides the opportunity to be one of the most influential participants in global politics. And, of course, the expansion of the European political space and the accession of new members to the Union further enhance its international capabilities. The principle of the right to self-determination of peoples and nations has also gained a new, broader content, closely linked to the principle of sovereign equality of states in international relations. In particular, integration should be considered as one form of realizing the right to self-determination of peoples. It is worth emphasizing that the gradual formation of a unified European political space has led to not only geopolitical changes in the world but also to transformations in the principles of state interactions in international politics. Furthermore, starting from the mid-20th century, due to the integrating processes in Europe, significant changes have occurred in the global economic system.

Key words: European integration, legal system, political system, federalism, international relations, civilization values.

Сокур Наталя Володимирівна
Остапчук Тарас Степанович
Гнезділова Світлана Павлівна

Механізм просування по службі у ЗСУ: теоретичний аспект

УДК 355:316.477
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.9>

Сокур Наталя Володимирівна
кандидат політичних наук, доцент,
викладачка кафедри гуманітарних
та соціально-економічних дисциплін
Військової академії (м. Одеса)
вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса,
Україна
ORCID: 0009-0009-8814-7480

Остапчук Тарас Степанович
кандидат педагогічних наук, полковник,
начальник кафедри гуманітарних
та соціально-економічних дисциплін
Військової академії (м. Одеса)
вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0001-7461-5508

Гнезділова Світлана Павлівна
кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедри
українознавства
Національного університету «Одеська
морська академія»
вул. Дідріхсона, 8, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0002-2885-1192

Вступ. У теперішній час Збройні Сил України зазнають кардинальних змін шляхом приведення їх до нового вигляду. Під впливом цього процесу має вдосконалюватися весь механізм проходження військової служби у Збройних Силах, у тому числі в частині, що стосується просування військовослужбовців по службі. Для створення системи просування по службі військовослужбовців спочатку необхідно зрозуміти, що ж таке просування по службі і дати теоретико-правове визначення цього поняття.

Просування військовослужбовців по службі тісно пов'язане з проходженням військової служби, правом на працю. Тому почати дослідження просування військовослужбовців по службі необхідно саме з розуміння цих понять.

Проходження військової служби – це процес практичного служіння державі особи, призначеної на державну посаду державної служби, виконання відповідного виду управлінської чи іншої державної службової діяльності.

Під проходженням військової служби розуміється зміна службово-правового становища військовослужбовців у зв'язку з такими юридичними

У статті авторами відображаються основні поняття просування військовослужбовців по службі, принципи військової служби, проходження військової служби.

Авторами проаналізовано погляди вчених на визначення термінів «просування» та «кар'єра». Про це свідчить і жвава дискусія, що триває на сторінках періодичних та наукових видань за участю вітчизняних і зарубіжних державних діячів, політиків, воєнних експертів щодо військово-реформаційних проблем в Україні.

Авторами зазначено, що носієм можливостей Збройних Сил України є персонал – навчений особовий склад, який разом з озброєнням та військовою технікою, запасами матеріально-технічних засобів та елементами військової інфраструктури становить організаційно-штатну структуру військових формувань, визначає ступінь реалізації бойових можливостей. Крім цього, для вітчизняної науки та управлінської практики важливе значення має наукова розробка та практична реалізація ефективних механізмів управління персоналом в органах державної влади, у тому числі органах військового управління, що базуються на вітчизняному та зарубіжному досвіді.

Автори зазначають, що пошук способів урегулювання відповідності співвідношення військовослужбовців всіх категорій таким стандартам є одним з основних завдань обґрунтування обрису нової системи, утворення нової моделі Збройних Сил – армії нового типу, основу якої повинні складати професійні кадри, здатні реалізувати свій високопрофесійний потенціал і постійну готовність виконати військовий обов'язок, яка б відповідала сучасним світовим стандартам. Авторами зроблені висновки щодо визначення понять військова кар'єра і просування по службі військовослужбовців з метою відповідності оновленій системі управління Збройних Сил України і їх здатності якісно виконувати визначені завдання.

Ключові слова: управління, механізм проходження військової служби, Збройні Сили України, просування військовослужбовців, військова посада, кар'єра.

фактами, які згідно з чинним законодавством породжують, змінюють або припиняють військово-службові відносини.

Більш точним, на наш погляд, є визначення, дане О.В. Кривенко, який зазначає, що проходження військової служби – це «зміна службово-правового стану військовослужбовців, а також військовозобов'язаних, які призвані на навчальні, перевірні або спеціальні збори, у зв'язку з такими юридичними фактами, які згідно з тим законодавством породжують, змінюють та припиняють військово-службові відносини» [2].

Проходження є строковою військовою служби; солдатами, сержантами і старшинами за контрактом; за контрактом особами офіцерського складу.

Мета та завдання. З урахуванням здобутків теорії вітчизняної практичних аспектів реформування військової сфери, обґрунтувати напрямки механізмів просування по службі у Збройних Силах України, в умовах реформування та підвищення ефективності управління персоналом з метою дотримання належного рівня обороноздатності держави.

З огляду на мету, визначено такі **дослідницькі завдання**:

- уточнити зміст ключових понять дослідження: «проходження військової служби», «військова посада», «просування» та «кар'єра».

- обґрунтувати теоретико-методологічні підходи до дослідження проблем просування по службі у Збройних Силах України;

- обґрунтувати шляхи формування та підвищення ефективності механізмів просування по службі у Збройних Силах України в умовах реформування.

Методи дослідження. У статті використано систему загальнонаукових і спеціальних методів досліджень, а саме: системний аналіз та узагальнення вихідної емпіричної та теоретичної основи дослідження аспектів просування військовослужбовців по службі, а також використання можливостей історико-порівняльного, соціологічного, структурно-функціонального методів аналізу соціальних процесів стосовно механізмів просування по службі, що розглядалися в широкому діапазоні у взаємозв'язку та взаємообумовленості з розвитком органів управління (у тому числі органів військового управління), а також теорії і практики військового управління в Україні з метою синтезу та узгодження категорійного, понятійного і термінологічного апарату теорії державного управління у військовій сфері.

Результати. В інституті проходження військової служби виділяють ряд під інститутів, у тому числі і під інститут зміни службово-посадового становища. Службово-посадове становище військовослужбовця, як і будь-якого державного службовця, визначається ним посадою. За допомогою посади персоніфікується правовий статус державного службовця, в т.ч. і військовослужбовця, (службові обов'язки та права, обмеження та заборони, відповідальність), а також визначаються вимоги до професійної підготовки. Класифікація посад, у т.ч. і військових, сприяє професіоналізації апарату держави та підвищення рівня компетентності його службовців. Вона націлює громадянина, в тому числі і військовослужбовця, на придбання певних знань, навичок, виконання певної роботи, отримання певного місця в службовій ієрархії, придбання службових та особистих прав, тобто на просування по службі [5].

Правовою основою військового обов'язку і військової служби є Конституція України, Закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», інші закони України, а також прийняті відповідно до них укази Президента України та інші нормативно-правові акти щодо забезпечення обороноздатності держави, виконання військового обов'язку, проходження військової служби, служби у військовому

резерві та статусу військовослужбовців, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [3].

З поняттям військової посади, як стрижневим, пов'язані всі інші поняття, що стосуються військової служби, зокрема і просування по військовій службі.

Для повного та всебічного розкриття поняття просування по службі необхідно усвідомити семантичне значення термінів «просування» та «кар'єра».

Отже, просуватися по службовій сходинці – це підвищення службового, громадського і т.п. положення, у т.ч. у військовій сфері. Просуватися означає, досягати успіху у службовій кар'єрі, а саме присвоєння військового звання. Підвищення посади – це перехід на більш високу, більш відповідальну посаду.

Стосовно Збройних Сил України, цей термін використовується у контексті «військовослужбовці Збройних Сил України призначаються на посади, передбачені штатами (штатними розписами) військових частин. Призначення військовослужбовців на посади і переміщення по службі здійснюються з урахуванням результатів оцінювання на підставі Резерву кандидатів для просування по службі» [6].

Присвоєння та позбавлення військових звань, пониження та поновлення у військовому званні військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, переатестація осіб, які мають спеціальні звання або класні чини, присвоєння військових звань здійснюється у порядку, визначеному статутами Збройних Сил України, положеннями про проходження військової служби, положеннями про проходження громадянами України служби у військовому резерві. Військові звання присвоюються довічно [6].

Таким чином, смислове значення слова «просування» полягає в процедурі, яка складається з двох етапів: перший – знаходження відмінностей між кількома кандидатами та виділення більше авторитетного і шанованого, другий – перехід на більш високу, більш відповідальну посаду більше авторитетного, більш поважного кандидата.

Кар'єра (від. фр. Carriere – біг, життєвий шлях, терен) – успішне просування в області суспільної, службової, наукової та пр. діяльності. Кар'єра – шлях до успіхів, відомому положенню, на службовому терені, а також саме досягнення такого стану.

Таким чином, смислове значення слова «кар'єра» можна визначити як успішне просування, наприклад, по службі, а також досягнення особистого добробуту та певної вигоди (наприклад, матеріального чи соціального характеру), слави і пошани.

Підводячи підсумок роздумів з приводу семантичних значень понять «просування по службі», «кар'єра», можна, на наш погляд, зробити наступний висновок: кар'єра – це ланцюжок послідовно

змінюють один одного процедур просування по службі, в результаті яких досягається особисте благополуччя, виходять певні вигоди, набувається пошана, повага і слава.

Просування по службі (кар'єра) як суспільне явище є об'єктом вивчення багатьох наук, таких як психологія, соціологія, менеджмент, юриспруденція та ін. Саме тому для встановлення теоретико-правових положень, які розкривають зміст поняття просування по службі (кар'єри), здійснюються дослідження у різних галузях знань [8].

В. Залужний, Головнокомандувач Збройних Сил України зазначає, що «у найближчій перспективі ми маємо перейти на нові стандарти управлінських процесів, досягнути визначених оперативних (бойових, спеціальних) спроможностей. Тому важливого значення набувають наукові дослідження з пошуку та обґрунтування шляхів підвищення боєздатності військ (сил), удосконалення системи їх підготовки, створення сучасних зразків озброєння та військової техніки, впровадження сучасних стандартів, прийнятих у державах-членах НАТО. Система наукових установ Збройних Сил України відповідає оновленій системі управління Збройних Сил України і здатна якісно виконувати визначені завдання, а науковий потенціал має значні резерви щодо його ефективного використання. Впевнений, що науковці Збройних Сил України і надалі будуть продовжувати наукове супроводження розвитку Збройних Сил України, формувати воєнну думку та бути прикладом самовідданої праці в інтересах обороноздатності нашої держави» [4].

І.Автушенко стверджує, що вивчення процесу просування по службі військовослужбовців у незалежній Україні, все більше привертає уваги дослідників. Для кожного офіцера військова кар'єра – це свідомо обраний шлях, який реалізується через просування на різноманітних посадах. Рух уперед – це показник відданості професії, надбання досвіду та майстерності.

Кар'єра військовослужбовця відображає низку поетапних змін службового положення, пов'язаних із просуванням по службовим сходам у ЗСУ. І в першу чергу військовослужбовець повинен мати особистий інтерес з метою зробити військово-службову кар'єру [1].

Крім цього, просування по службі впливає на свідомість військовослужбовців, що проходять військову службу за контрактом, і тим самим викликає у них зацікавленість у сумлінному виконанні обов'язків військової служби, вдосконалення військової майстерності і т.ін. Тобто, «колективна мотивація – це прагнення воїнів до узгодження своїх дій, до взаємної підтримки й розвитку успіху, досягнутого товаришами. Це практичний прояв колективізму особистості. В основу колективної мотивації покладена ідейна, політико-моральна єдність воїнів. Прагнення воїнів діяти колективно, допомагати

один одному є також результатом усвідомлення ними своєї взаємної залежності, необхідності підпорядкування своїх особистих успіхів – успіху колективу. Великий вплив на колективну мотивацію чинять взаємини, що склалися в підрозділі, – дух дійсного товариства, відповідальності один за одного й за спільну справу або ж стан нездорового суперництва, прагнення до особистих показників і байдужість до результатів товариша» [7].

Вивчивши положення вчених з питання просування по державній службі, можна зробити ряд принципових висновків:

1) просування по службі військовослужбовців і досягнення в результаті його самого високого посадового становища у військовій ієрархії являє собою один із сутнісних принципів інституту проходження військової служби і самої військової служби. Просування по службі, як принцип проходження військової служби, виступає, свого роду, несучою конструкцією, на основі якої спочиває і реалізується вся система – військова служба. Без просування по службі немає інституту військової служби;

2) основним видом просування по службі є призначення державних службовців на вищі посади в порівнянні з тими, які вони займали;

3) привласнення державному службовцю чергового класного чину, військового чи спеціального звання, дипломатичного рангу є просуванням по службі;

4) підвищення державному службовцю грошового утримання у разі підвищення на посаді, встановлення більш високого окладу, розряду, в межах колишньої посади, є просуванням по службі;

5) нагородження державних службовців державними та відомчими нагородами і знаками, присвоєння почесних звань (державних і відомчих), отримання вчених ступенів і звань є просуванням по службі;

6) до просування по службі стосується і просування, пов'язане з престижними моментами, наприклад, збільшення числа підлеглих, що супроводжується зміною ролі керованого підрозділу в загальній діяльності підприємства. Просування по службі (кар'єра) можливо також у формі переміщення на рівнозначну посаду, якщо при цьому оптимізується використання праці службовця, створюються більш комфортні умови для його службової діяльності. У переломленні до військової служби таким просуванням буде призначення на посади, часом навіть нижчі, у військовій частині, організації та установи, розташовані в центральних районах країни, містах федерального значення, в обласних містах, містах обласного підпорядкування, а також до органів військового управління, військово-навчальні та військово-наукові заклади [6].

Висновки. Таким чином, узагальнюючи всі вищезазначені позиції і на підставі зроблених з них висновків, можна дати такі визначення понять військова кар'єра і просування по службі військовослужбовців.

Військова кар'єра – це послідовна зміна військових посад від початку військової служби до її закінчення за допомогою процедур просування військовослужбовців по службі, в результаті яких досягаються певні, встановлені нормативними правовими актами, службові та моральні переваги, матеріальні вигоди.

Просування по службі – це юридично впорядкований, що проходить на конкурсній основі і характеризується альтернативністю, процес переміщення військовослужбовця на вищу військову посаду, який полягає у підготовці цього військовослужбовця до призначення на іншу посаду, визначенні результатів такої підготовки, об'єктивної оцінки готовності до виконання обов'язків по передбачуваної посади та виданні адміністративного акта про призначення на вищу посаду.

Крім цього, при просуванні військовослужбовців по службі враховуються наступні аспекти:

1. Військовослужбовцям здійснюються чергові присвоєння військових звань за різними службовими показниками, тільки після того як будуть перевірені результати діяльності по службі, котрі зазначені і затверджені в атестаційному порядку.

2. Військовослужбовцям здійснюється підвищення матеріально-грошового забезпечення. При цьому враховується вислуга років, особисті досягнення у службовій діяльності. Це застосовується і якщо, військовослужбовець працює на займаній посаді, так і при призначенні на іншу посаду.

3. Нагородження військовослужбовців, отримання вчених ступенів, наукових звань, присвоєння почесних звань дає змогу щодо збільшення матеріально-грошового заохочення та забезпечення.

4. Підвищення військовослужбовців, які проходять військову службу, що здійснюється для забезпечення вирішення зазначених завдань: на військову посаду, яка пов'язана з викладацькою та науковою діяльністю; на військову посаду до органів військового управління та у вищі органи військового управління; на військові посади у військові частини, організації та установи.

5. Може бути здійснено призначення на рівноцінну посаду. Це відбувається, коли збільшується чисельність підлеглих, змінюється роль підрозділу, яким відбувається керування та збільшується обсяг завдань, які виконуються.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Автушенко І. Кар'єрне зростання військовослужбовців Збройних Сил України: Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 20. Том 1. 2018. URL: <https://dspu.edu.ua/sites/hsci/wp-content/uploads/2019/02/3-3.pdf> (дата звернення: 12.06.23)

2. Кривенко О.В., Качан І.І. Військова адміністрація (право військової сфери у визначеннях та схемах): навч. посібник. Київ, 2008. URL: https://www.dut.edu.ua/uploads/l_1613_23569406.pdf (дата звернення: 12.06.23)

3. Малиновський В.Я. Публічна служба в Україні: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор». 2018. 312 с. URL: <file:///C:/Users/User/Desktop/199400191.pdf> (дата звернення: 12.06.23)

4. Наукова і науково-технічна діяльність у Збройних Силах України: Річник 2020. URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/science_note.pdf (дата звернення: 12.06.23)

5. Паламарчук В.О. Організаційно-правові засади проходження військової служби за контрактом у Збройних Силах України [Текст] : дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Національна академія оборони України. Київ, 2002. 194 с.

6. Про затвердження Змін до Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 19.03.2022. №91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0455-22#Text> (дата звернення: 12.06.23)

7. Просування по службі. 2022. URL: <https://posibniki.com.ua/post-prosuvannya-po-sluzhbi> (дата звернення: 12.06.23).

8. Стукан С.О., Білошицький В.І., Бех С.М., Скуз Я.А. Організація та методика роботи з особовим складом: навчально-методичний посібник. Київ: НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», 2019. 128 с.

REFERENCES:

1. Avtushenko I. Kar'ierne zrostannia viiskovosluzhbovtsiv Zbroinykh Syl Ukrainy: Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp.20, tom 1. 2018. URL: <https://dspu.edu.ua/sites/hsci/wp-content/uploads/2019/02/3-3.pdf> [in Ukraine].

2. Kryvenko O.V., Kachan I.I. Viiskova administratsiia (pravo viiskovoi sfery u vyznachenniakh ta skhemakh): navch. posibnyk. Kyiv, 2008. URL: https://www.dut.edu.ua/uploads/l_1613_23569406.pdf [in Ukraine].

3. Malynovskiy V.I. Publichna sluzhba v Ukraini: pidruchnyk. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kondor», 2018. 312 s. [in Ukraine].

4. Naukova i naukovo-tekhnichna diialnist u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: Richnyk 2020. URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/science_note.pdf [in Ukraine].

5. Palamarchuk V.O. Orhanizatsiino-pravovi zasady prokhodzhennia viiskovoi sluzhby za kontraktom u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Tekst] : dys. kand. yuryd. nauk.: 12.00.07. Natsionalna akademiia oborony Ukrainy. Kyiv, 2002. 194 s. [in Ukraine].

6. Pro zatverdzhennia Zmin do Instruktсии pro orhanizatsiiu vykonannia Polozhennia pro prokhodzhennia hromadianamy Ukrainy viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 19.03.2022. №91/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0455-22#Text> [in Ukraine].

7. Prosuvannia po sluzhbi. 2022. URL: <https://posibniki.com.ua/post-prosuvannya-po-sluzhbi> [in Ukraine].

8. Stukan S.O., Biloshytskyi V.I., Bekh S.M., Skuz Ya.A. Orhanizatsiia ta metodyka roboty z osobovym skladom: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho», 2019. 128 s. [in Ukraine].

Promotional mechanism in the Ukrainian Armed Forces: theoretical aspect

Sokur Natalia Volodymyrivna

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Lecturer at the Department of Humanities and Socio-Economic Disciplines
Odesa Military Academy
Fontanska Road str., 10, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0009-8814-7480

Ostapchuk Taras Stepanovych

Candidate of Pedagogy Science, Colonel, Head of the Department of Humanities and Socio-Economic Disciplines
Odesa Military Academy
Fontanska Road str., 10, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7461-5508

Hniezdilova Svitlana Pavlivna

Candidate of Public Administration, Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Studies
National University "Odesa Maritime Academy"
Didrichsona str., 8, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0002-2885-1192

In the article, the authors describe the main concepts of the servicemen promotion on duty, principles of military service and the military service itself.

The authors analyze the views of scientists regarding the definition of the terms "advancement" and "career". This is evidenced by the lively discussion that continues on the pages of periodicals and scientific publications with the participation of domestic and foreign statesmen, politicians and military experts on military reform problems in Ukraine.

The authors stated that the bearer of the capabilities of the Armed Forces of Ukraine is the personnel – trained specialists, who, together with weapons and military equipment, stocks of material and technical means and elements of the military infrastructure, constitute the organizational and personnel structure of military formations, determine the degree of realization of combat capabilities. In addition, the scientific development and practical implementation of effective personnel management mechanisms in state authorities, including military administration, based on domestic and foreign experience, is of great importance for domestic science and management practice.

The authors state that the search process for ways to regulate the appropriateness of the ratio servicemen of all categories to such standards is one of the key tasks, which helps to justify the outline of the new system, and to create a new model of the Armed Forces – the army of the new type, the basis of which should be professional personnel capable of realizing their own high professional potential and constant readiness to perform military duty, which would corresponded to modern world standards. The authors made conclusions regarding the definition of the concepts of military career and promotion of servicemen in order to comply with the updated management system of the Armed Forces of Ukraine and their qualitative capabilities to perform specified tasks.

Key words: *management, mechanism of military service, Armed Forces of Ukraine, promotion of military personnel, military post, career.*

Столярова Анастасія

Роль політичної компетентності громадян у процесі інституціоналізації груп інтересів

УДК 323.2:316.45-047.23
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.10>

Столярова Анастасія
аспірантка кафедри політичної теорії
факультету психології, політології
та соціології
Національного університету «Одеська
юридична академія»
ORCID: 0000-0001-8962-5776

Статтю присвячено визначенню ролі політичної компетентності громадян у процесі інституціоналізації груп інтересів. Відзначено, що політична компетентність громадян є однією із умов демократизації в Україні. Адже, саме у демократичній політичній системі групи інтересів утворюють публічні, правові та комунікативні механізми взаємодії із владою. Демократична взаємодія потребує відповідного рівня політичної компетентності від громадян, інституціоналізованих груп інтересів та представників публічної влади. Політичну компетентність пов'язують із здатністю робити вибір, адже в умовах демократичної політичної системи кожне рішення має декілька альтернатив. Визначено фактори, які впливають на рівень політичної компетентності громадян. До них належать: 1) формування мережевого суспільства, коли мережі приходять на зміну ієрархічній організації взаємодії між владою та групами інтересів. Для мереж, які утворюють власні інформаційні поля, більше не існує авторитетів, обумовлених місцем в ієрархії; 2) зростання ролі інформації у цілому та інтернет-комунікації, зокрема. Йдеться про перехід від панування традиційних медіа (телебачення, радіо, преса) у процесі формування політичної компетентності громадян до інтернет-комунікації; 3) вплив публічних інтелектуалів на рівень політичної компетентності громадян, груп інтересів та представників публічної влади. Інституціоналізованими групами публічних інтелектуалів в Україні використовуються соціальні мережі та інтернет-комунікації задля публікації звернень та відкритих листів, які впливають на громадську думку за допомогою раціональної аргументації.

З метою підвищення рівня політичної компетентності громадяни мають шукати альтернативні джерела інформації, під час виборчих кампаній знайомитись із програмами партій та кандидатів, оцінювати їх історію та політичні траєкторії, брати участь у обговоренні діяльності груп інтересів з іншими громадянами у просторі повсякденної взаємодії та соціальних мережах, критично осмислювати дії уряду та опозиції, брати участь у політичних заходах.

Обґрунтовано, що підвищення рівня політичної компетентності громадян має сприяти розв'язанню одного із головних конфліктів, пов'язаних із інституціоналізацією груп інтересів. Конфлікту між приватними та суспільним інтересом. Адже, групи інтересів чітко визначають свої потреби та знаходять засоби їх реалізації у публічній політиці. Політична компетентність громадян дозволяє примусити групи інтересів узгоджувати свою діяльність із громадянським суспільством та враховувати наявність суспільного інтересу.

Ключові слова: компетентність, політична компетентність, інституціоналізація, групи інтересів, демократизація, мережеве суспільство, публічні інтелектуали.

Вступ. Політична компетентність є важливою складовою демократичного політичного процесу. Сутність феномена політичної компетентності полягає у поєднанні необхідних знань про політику та «вмотивованого бажання та уміння» (А. Колодій) брати участь у політиці, застосовуючи на практиці знання, користуючись правами та виконуючи обов'язки [2]. Політичну компетентність громадян пов'язують із здатністю робити публічний вибір. В умовах мережевого суспільства на вибір громадян впливає політична інформація, яку вони отримують переважно з інтернет, а медіа грамотність стає невід'ємною складовою політичної компетентності. При цьому, сучасний політичний дискурс ідентифікується як не-громадянський (uncivil). У ньому переважають утопії, які транслюються олігархічними масмедіа та посилюються технологіями політичної пропаганди та PR [12]. Також у сучасних дослідженнях відзначається зростання ролі публічних інтелектуалів у забезпеченні політичної компетентності громадян. Зокрема, йдеться про те, що «Зараз інституціоналізація інтелектуальної

еліти відбувається в умовах медіатизації політики, а вимога посилення ролі раціональної аргументації у політичній комунікації наштовхується на спротив політичних партій, масмедіа, представників цеху політичного PR та іміджмейкерів. Водночас, в умовах воєнного стану зростає роль публічних інтелектуалів у раціоналізації політичної комунікації з метою забезпечення перемоги та збереження незалежності» [10].

Політична компетентність набуває особливої актуальності для перехідного українського суспільства, яке відмовилось від авторитаризму та знаходиться на етапі демократизації політичних відносин між владою та громадянами. У процесі європейської та євроатлантичної інтеграції до політичного класу висувається ще одна вимога – вміння налагоджувати конструктивну інституційну взаємодію із країнами-членами ЄС та НАТО.

У демократичних політичних системах одну із визначальних ролей відіграють групи інтересів. У політичній науці дослідженням інституціоналізації груп інтересів присвячено праці Т. Балуті,

Л. Ярової, В. Кольцова, М. Обушного, М. Ожевана, І. Рейтеровича, Д. Монастирського, Г. Музиченко, С. Наумкіної, С. Телешуна, Є. Тихомирової, ін. У сучасних умовах продовжується пошук моделі інституційного дизайну, а інституціоналізація груп інтересів є невід'ємною складовою цього процесу. Водночас, на думку Г. Касьянова, «Упродовж 1990-х – 2000-х років в Україні сформувалась система владних відносин, яка забезпечує економічні та політичні інтереси декількох бізнес груп та пов'язаних із ними угруповань у системі управління та силових структурах центру і регіонів, які (групи) використовують інститути державної влади та представницької демократії з метою просування корпоративних інтересів та в конкурентній боротьбі» [1].

Така спотворена система взаємодії між владою та групами інтересів сформувалась внаслідок нездатності громадянського суспільства та публічної влади ефективно захищати та відстоювати суспільний інтерес. Навпаки, посилення груп інтересів призвело до пріоритетності вузьких корпоративних інтересів, які у подальшому перетворились на приватні інтереси декількох олігархів. Певною мірою ці групи продовжують впливати на публічну політику, а тиск груп інтересів відчувається щодо деяких важливих питань порядку денного.

Поступовий перехід взаємодії між владою та групами інтересів у публічну площину потребує оцінки цієї взаємодії з боку громадян, підвищення ролі громадської думки у здійсненні контрольної функції, що спричинює зростання рівня політичної участі громадян у процесі інституціоналізації груп інтересів в Україні. Це актуалізує дослідження ролі політичної компетентності громадян у процесі інституціоналізації груп інтересів в Україні.

Мета статті – визначити роль політичної компетентності громадян у процесі інституціоналізації груп інтересів.

Методи дослідження. Задля досягнення визначеної мети використовувались загальнонаукові методи – аналізу та синтезу, структурно-функціональний, системний. Структурно-функціональний метод дозволив дослідити групи інтересів як складову політичної системи, а також інформаційне поле формування політичної компетентності громадян у структурі відносин між групами інтересів, публічною владою, масмедіа, публічними інтелектуалами тощо. Очевидно, що для визначення сутності процесу інституціоналізації найбільш релевантним є інституційний метод, зокрема – новий інституціоналізм. Завдяки цьому методу визначено етапи інституціоналізації груп інтересів та, відповідно, роль політичної компетентності громадян на кожному з етапів.

Результати. Рівень політичної компетентності визначається здатністю громадян робити раціональний політичний вибір між кандидатами, парті-

ями, ідеологіями тощо. Слід наголосити на тому, що «Осердям політичної компетентності є здатність громадян роботи вибір. Демократизація потребує участі громадян у виборчому процесі та публічному управлінні. Участь громадян у політиці має відповідати низці вимог, серед яких основна – здатність здійснювати раціональний вибір. Як під час електоральних кампаній, так і оцінюючи та контролюючи дії влади... Динамічні та масштабні зміни, спрямовані на розширення простору політичної свободи та плюралізму в Україні, неможливі без громадян, здатних здійснювати раціональний вибір. Задля цього вони мають критично оцінювати інформацію, визначати альтернативи та обирати одну із них із врахуванням як власного, так і суспільного інтересу» [9].

Для урядовців та політиків вимоги значно вище. Однією із вимог, окрім професійної компетентності, є сповідування демократичних цінностей, здатність усвідомлювати сутність суспільного інтересу та слідувати саме йому у своїй діяльності, а не приватному інтересу. Політична компетентність громадян повною мірою проявляється у процесі електорального вибору. Хоча електоральний вибір громадян ускладнюється в інформаційну епоху через надмірність інформації, а у контексті перехідних суспільств – ще й спробами маніпуляцій з боку політиків та масмедіа. У статті «Політична освіта та її роль у контексті основних стратегій протидії маніпулюванню» Л. Кучма наголошує: «Важливу роль у вирішенні проблеми підвищення рівня громадянської компетентності слід надати доступності та надійності інформації, що надходить від конкуруючих політичних партій та кандидатів на політичні та адміністративні посади. На основі цієї інформації виборці зможуть самостійно зробити свідомі висновки про ефективність здійснюваної політики, змістовність, об'єктивність та реалізованість програм й пропозицій партій і кандидатів, та чи варто взагалі довіряти політичним лідерам наскільки вони чесні та компетентні, вимагати від них звіту їх діяльності. Проте в існуючих умовах можливості сучасних інформаційних технологій можуть бути використані як для підвищення, так і для зниження рівня політичної компетентності «пересічних» громадян» [3].

В умовах демократії від рівня політичної компетентності громадян напряму залежить якість публічної політики та публічного адміністрування. Навпаки, авторитарні режими не зацікавлені у підвищенні рівня політичної компетентності громадян, обмежуючи простір їх політичного вибору. В Україні саме рівень політичної компетентності громадян виступає рушійною силою демократичних реформ. Принаймні, у 2004 та 2013-2014 роках, громадяни визначальним чином впливали на курс держави.

Як зазначає А. Колодій, «У кожній країні існують корпоративні інтереси та корпоративна свідомість

політичної еліти, але в Україні особливості попереднього періоду становлення державності призвели до повного відриву еліти від народу (в аспекті не лише інтересів, а й культури). Серед так званої еліти громадянськими чеснотами володіють одиниці, а народ не вірить у наявність громадянських чеснот навіть у цих одиниць. Тому переведення в Україні наявної міри соціального капіталу в політичні здобутки – справа надзвичайно складна. Українські громадяни повинні виконати не лише свою роль «добрих громадян», а й примусити політичну еліту виявити належну міру громадянськості. Ця міра має бути достатньою як для проведення економічних реформ, так і для радикального перезавантаження політико-правової системи» [2]. При цьому, здійснюючи політичний вибір, «добрі громадяни» також потрапляють у «пастку еліт»: усвідомлюючи (завдяки політичній компетентності) власний інтерес вони можуть надавати йому перевагу.

На політичну компетентність впливають рівень освіти, самоідентифікація, медіаграмотність, уміння орієнтуватись у поточних політичних подіях та інформаційних хвилях. Щодо освітнього простору, то у середній та вищій освіті набув поширення компетентнісний підхід, який зосереджується на формуванні у здобувачів освіти «ключових компетентностей». При цьому, компетентності не можуть зводитись до якогось комплексу фактичних знань учня, який він/вона мають засвоїти, «бути компетентним» не є синонімом до «бути освіченим», як вважає С. Макєєв [5]. Він наголошує на тому, що компетентність означає активну громадянську позицію. Відповідно до рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи, які наводить С. Макєєв, компетентність визначено як «...поєднання знань, умінь і ставлень стосовно певної ситуації, а ключові компетентності – як ті, що необхідні для особистої реалізації та розвитку, активного громадянського життя, соціальної єдності й працевлаштування» [5]. Повною мірою це відноситься до політичної компетентності, яка не є лише «знанням про політику». У контексті даного дослідження ролі політичної компетентності у процесі інституціоналізації груп інтересів досить вдалим видається застосування підходів до визначення необхідних компетентностей, які сформувались в українському освітньому просторі. Так, до ключових компетентностей, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України віднесено: вміння читати з розумінням; висловлювати власну думку в усній і письмовій формі; критично й системно мислити; логічно обґрунтовувати позицію; діяти творчо; виявляти ініціативу; конструктивно керувати емоціями; оцінювати ризики; приймати рішення; розв'язувати проблеми; співпрацювати з іншими [7].

Політична компетентність громадян є однією зі складових формування нового інституційного

дизайну. Варто відзначити, що «Інституційний дизайн сучасного українського суспільства залежить від багатьох факторів. Пошук оптимального інституційного дизайну стає одним із важливих завдань трансдисциплінарного наукового дискурсу. В умовах широкомасштабної військової агресії загострюються питання щодо ефективності діяльності окремих соціальних та політичних інститутів. Також є нагальна потреба визначення подальших напрямків інституціоналізації у процесі реалізації європейського вибору України» [11]. Слід наголосити на тому, що у демократичному суспільстві групи інтересів не підміняють суспільний інтерес. Навпаки, вони сприяють зростанню суспільного блага. Погодимось із українськими дослідниками: «У сучасних політичних процесах під час вироблення і прийняття рішень все більш важливу роль відіграють групи інтересів («зацікавлені групи»). Зазначені групи дослідники вважають важливою складовою сучасних демократичних режимів, адже в умовах представницької демократії вони є одним з каналів, завдяки якому забезпечується зв'язок між суспільством, громадянами та органами публічної влади. Сьогодні групи інтересів виконують функції артикуляції соціальних інтересів, сприяють просуванню вимог до владних структур і реалізації інтересів суспільства, представляють собою впливових акторів у сучасних політичних системах, що в значній мірі обумовлює актуальність їх вивчення та є предметом підвищеної уваги з боку науковців» [8].

Для підвищення рівня політичної компетентності необхідно, аби громадяни постійно шукали альтернативні джерела інформації щодо політичних подій, діяльності державних діячів та політичних лідерів (не обмежуючись традиційними масмедіа), знайомились із програмами партій та кандидатів, оцінювали їх політичні траєкторії, брали участь у їх обговоренні з іншими громадянами у просторі повсякденної взаємодії та соціальних мережах, критично осмислювали діяльність уряду та опозиції, проявляли ініціативу щодо участі у різних політичних заходах. При цьому, вкрай важливою є вимога щодо «конструктивного керування емоціями», адже зайва емоційність може стати на заваді політичному діалогу та співпраці з іншими. Нарешті, громадянин/громадянка має приймати рішення щодо певного політичного вибору, оцінюючи ризики та переваги від його реалізації. До речі, політична компетентність, як динамічне явище, що стосується мінливого простору політичної взаємодії, уможливорює зміну політичної позиції та здійснення у подальшому іншого політичного вибору.

Політична компетентність пов'язується із процесом інституціоналізації. Адже, утворення соціальних та політичних інститутів передбачає наявність та закріплення правил та норм щодо яких індивіди мають бути не лише обізнані, а й врахо-

увати їх у своїй поведінці. Відомий український соціолог С. Makeєв зазначає: «Інститути, володіючи історично й культурно зумовленими властивостями і вступаючи у складні взаємні відносини і взаємозв'язки, задають основні і специфічні параметри/характеристики конкретних суспільств. Або, по-іншому, встановлюють обов'язкові до виконання правила і конвенції спільного існування людей, володіючи ресурсами спонукати і примушувати індивідів дотримуватися їх і утримувати себе в рамках подібних нормативних розпоряджень. Звідси природна функція інститутів підтримувати ефективність та життєздатність умов і порядків відтворення комунікацій і взаємодій у соціумі... Тому в якості ідеальних типів інститути не без підстав убачаються набором зразків поведінки і колекцією ресурсів, котрі дають змогу забезпечувати схильність індивідів і дотримання таких зразків; інститути згуртовують, наглядають, заохочують, карають» [4].

На думку Г. Мороз, можна виділити наступні етапи інституціоналізації: «1) виникнення потреб, задоволення яких вимагає спільних організованих дій; 2) формування спільних цілей; 3) створення соціальних норм і правил у зв'язку зі спонтанною соціальною взаємодією; 4) поява процедур, пов'язаних з нормами і правилами; 5) інституціоналізація норм і правил; 6) встановлення санкцій для підтримки норм і правил; 7) створення системи статусів і ролей, що об'єднують усіх членів інституту» [6].

У процесі інституціоналізації груп інтересів від рівня політичної компетентності громадян залежить узгодженість їх діяльності із суспільним інтересом, або, навпаки, слідування корпоративним чи приватним інтересам. Завдяки політичній компетентності громадяни можуть контролювати взаємодію публічної влади та груп інтересів, а медіа грамотність дозволяє відрізнити достовірну інформацію від фейків. Щодо останнього, то становлення мережевого суспільства є одним із факторів формування політичної компетентності громадян у сучасних умовах. Внаслідок цього, на зміну ієрархічній моделі інформаційної взаємодії, поширення та споживання інформаційного продукту приходять мережа. Громадяни спілкуються у соціальних мережах із колом осіб, яких визначають (обирають) самі; у мережах формується інформаційний порядок денний; завдяки споживанню певної інформації у кожній мережі створюється специфічна картина світу.

Громадяни більше не довіряють інформації тільки через те, що вона поширюється зверху ієрархії (політичної, економічної, культурної, релігійної, ін.). У сучасному світі не існує джерел інформації, авторитет яких обумовлений лише місцем у певній ієрархії.

Іншим фактором є зростання ролі інтернет-комунікацій, перехід від традиційних масмедіа

(телебачення, радіо, преса) у процесі формування політичної компетентності громадян до споживання інформації з соціальних мереж.

Нарешті, слід виокремити ще один фактор впливу – це діяльність публічних інтелектуалів. Інституціоналізованими групами публічних інтелектуалів в Україні використовуються інтернет-комунікації задля публікації звернень та відкритих листів, які впливають на громадську думку за допомогою раціональної аргументації. Це важливий фактор формування політичної компетентності громадян, груп інтересів та представників публічної влади. Зокрема, «Публічні інтелектуали в Україні, як складова інтелектуальної еліти суспільства, відмовляючись від ідентифікації з «пострадянською інтелігенцією», пропонують власні раціональні візії демократизації та модернізації українського суспільства. Водночас, шукаючи власне місце у публічному дискурсі – від «іміджмейкерів», «політтехнологів», «креативного класу» та чергової версії «обслуги» «олігархічно-люмпенівського» альянсу до інтелектуальної еліти. У політичній комунікації публічні інтелектуали застосовують технологію відкритих листів, заяв та звернень. Апелюючи до громадськості, публічні інтелектуали виконують важливу функцію раціоналізації політичної комунікації» [10].

Маючи належний рівень політичної компетентності, кожний громадянин/громадянка визначає, наскільки його/її дії відповідають суспільному благу. Узгодження власних дій із розумінням суспільного інтересу є ознакою високого рівня політичної компетентності. Саме у процесі узгодження власних інтересів із суспільним благом визначальна роль належить політичній компетентності громадян, як важливого чинника інституціоналізації груп інтересів.

Висновки. Політична компетентність громадян є невід'ємною складовою процесу демократизації взаємодії між публічною владою та групами інтересів в Україні. Тільки у демократичній політичній системі публічна влада здатна примусити групи інтересів враховувати суспільні блага та слідувати їм завдяки правовим та комунікативним механізмам контролю. Демократична взаємодія потребує відповідного рівня політичної компетентності від громадян, інституціоналізованих груп інтересів та представників публічної влади. Політичну компетентність напряму пов'язують із здатністю робити вибір, а отже – із активною громадянською позицією. До ключових складових політичної компетентності належать: медіаграмотність, уміння висловлювати власну думку, здатність критично мислити та логічно обґрунтовувати власний вибір, проявляти ініціативу, оцінювати політичну ситуацію у цілому та наявні ризики, приймати рішення та розв'язувати проблеми, співпрацюючи з іншими. На політичну компетентність громадян визначальним чином

впливають: становлення мережевого суспільства, зростання ролі інтернет-комунікацій, раціональна аргументація, яку використовують публічні інтелектуали у зверненнях та відкритих листах.

Роль політичної компетентності громадян у процесі інституціоналізації груп інтересів в Україні полягає у розв'язанні конфлікту між корпоративними та приватними інтересами та суспільним благом на користь останнього. У процесі інституціоналізації групи інтересів чітко визначають свої потреби, шукаючи засоби їх реалізації у публічній політиці. Натомість, завдяки політичній компетентності громадян публічна влада має можливість примусити групи інтересів узгоджувати свою діяльність із громадянським суспільством та враховувати пріоритетність суспільних благ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Касьянов Г.В. Система владних відносин у сучасній Україні: групи інтересу, клани та олігархія. *Український історичний журнал*. 2009. № 1. С. 160-180. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2009_1_160

2. Колодій А. Соціальний капітал і політична участь громадянина в епоху змін. *Громадянська відповідальність у часи суспільних трансформацій: круглий стіл. Екуменічних соціальних тижнів в Україні*. 2014. 2 жовтня. URL: <http://esweek.org.ua/ua/%20ekumenichnij-cotsialnij-tizhden/7-est/dopovidi/847-antonina-kolodii>

3. Кучма Л. Політична освіта та її роль у контексті основних стратегій протидії маніпулюванню. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: Зб. наук. пр. Львів, 2008. Вип. 23. С. 102-107.

4. Makeiev S. Институційні стани: норма, патологія, надзвичайність. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 2. С. 22–39. URL: <https://doi.org/10.15407/sociology2022.02.022>.

5. Makeiev S. Ю. Розвиток поняття про ключові компетентності у працях європейських та українських вчених. *Академічні студії. серія «Педагогіка»*. 2022. 1(4). С. 143-151. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.1.21>

6. Мороз Г. Институціоналізація інтересів у контексті забезпечення екологічної функції держави. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1, С. 270-273. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.54>

7. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. *Верховна рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-p>

8. Рейтерович І. В., Парфенюк Т. В. Концептуальні підходи дослідження місця та ролі груп інтересів у виробленні публічної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 18. С. 92-98. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2021/17.pdf

9. Столярова А. Ю. Політична компетентність громадян як умова демократизації. *Актуальні проблеми філософії та соціології : Науково-практичний журнал*. 2022. Вип. 34. С. 65-68.

10. Яковлев Д. В. Публічні звернення інтелектуалів як технологія раціоналізації політичної комунікації. *Актуальні проблеми філософії та соціології : Науково-практичний журнал*. 2022. Вип. 38. С. 87-93.

11. Ярова Л. В., Кольцов В. М. Институціоналізація опозиції та груп інтересів у мережевому суспільстві. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 271-274*

12. Yakovlev D. V., Yeremenko O. M. Political discourse in a transitional society: between the scylla of anarchy and the charybdis of tyranny. *The level of efficiency and the need for the influence of social sciences on the development of modern civilization : collective monograph / K. S. Brenzovych, Yu. O. Ostapets, M. M. Palinchak, M. I. Tsalan, etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2020. P. 74-93.*

REFERENCES:

1. Kasianov, H.V. (2009). Systema vladnykh vidnosyn u suchasni Ukraini: hrupy interesu, klany ta oliharkhiia. [The system of power relations in modern Ukraine: interest groups, clans and oligarchy]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. (1). 160-180. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2009_1_160 [in Ukrainian].

2. Kolodii, A. (2014) Sotsialnyi kapital i politychna uchast hromadianyna v epokhu zmin [Social capital and political participation of the citizen in the era of changes]. *Hromadianska vidpovidalnist u chasy suspilnykh transformatsii: kruhlyi stil. Ekumenichnykh sotsialnykh tyzhniv v Ukraini*. October 2. URL: <http://esweek.org.ua/ua/%20ekumenichnij-cotsialnij-tizhden/7-est/dopovidi/847-antonina-kolodii> [in Ukrainian]

3. Kuchma, L. (2008). Politychna osvita ta yii rol u konteksti osnovnykh stratehii protydii manipuliuvanniu. [Political education and its role in the context of the main strategies of countering manipulation] *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku: Zb. nauk. pr. Lviv*. 23, pp.102-107. [in Ukrainian]

4. Makeiev, S. (2022) Instytutsiini stany: norma, patolohiia, nadzvychainist. [Institutional states: norm, pathology, emergency]. *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh*. (2). S. 22–39. URL: <https://doi.org/10.15407/sociology2022.02.022>. [in Ukrainian]

5. Makieiev, S. Yu. (2022) Rozvytok poniattia pro kluchovi kompetentnosti u pratsiakh yevropeyskykh ta ukrainskykh vchenykh. [Development of the concept of key competences in the works of European and Ukrainian scientists]. *Akademichni studii. serii «Pedahohika»*. 1 (4). S. 143-151. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.1.21> [in Ukrainian]

6. Moroz, H. (2020) Instytutsionalizatsiia interesiv u konteksti zabezpechennia ekolohichnoi funktsii derzhavy. [Institutionalization of interests in the context of ensuring the ecological function of the state]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. (1). S. 270-273. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.54> [in Ukrainian]

7. Pro deiaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity (2020) [About some issues of state standards of complete general secondary education]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia. № 898. Verkhovna rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-p>

8. Reiterovych, I. V., Parfeniuk, T. V. (2021). Kontseptualni pidkhody doslidzhennia mistsia ta roli hrup interesiv u vyroblenni publichnoi polityky. [Conceptual approaches to the study of the place and role of interest groups in the development of public policy] *Investytsii: praktyka ta dosvid*. (18). S. 92-98. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2021/17.pdf [in Ukrainian]

9. Stoliarova, A. Yu. (2022). Politychna kompetentnist hromadian yak umova demokratyzatsii. [Political competence of citizens as a condition for democratization]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii : Naukovo-praktychnyi zhurnal*. (34). S. 65-68. [in Ukrainian]

10. Yakovlev, D. V. (2022). Publichni zvernennia intelektualiv yak tekhnolohiia ratsionalizatsii politychnoi komunikatsii. [Public addresses of intellectuals as a technology of rationalization of political communication].

Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii : Naukovo-praktychnyi zhurnal. (38). S. 87-93. [in Ukrainian]

11. Yarova, L. V., Koltsov, V. M. (2022). Instytutsionalizatsiia opozytzii ta hrup interesiv u merezhevomu suspilstvi. [Institutionalization of the opposition and interest groups in the network society]. *Yevropeyskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh mashtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia»* (do 25-richchia Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia» ta 175-richchia Odeskoi shkoly prava) : u 2 t. : materialy Mizhnar.nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 17 chervnia 2022 r.) / za zahalnoiu redaktsiieiu S. V. Kivalova. Odesa : Vydavnychi dim «Helvetyka», (1). S. 271-274. [in Ukrainian]

12. Yakovlev, D. V., Yeremenko, O. M. (2020). Political discourse in a transitional society: between the scylla of anarchy and the charybdis of tyranny. *The level of efficiency and the need for the influence of social sciences on the development of modern civilization* : collective monograph / K. S. Brenzovych, Yu. O. Ostapets, M. M. Palinchak, M. I. Tsalan, etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres, pp. 74-93.

The role of political competence of citizens in the process of institutionalization of interest groups

Stoliarova Anastasiia

Postgraduate Student at the Department of Political Theory
Faculty of Psychology, Political Science and Sociology
National University "Odesa Law Academy"
ORCID: 0000-0001-8962-5776

The article is devoted to determining the role of the political competence of citizens in the process of institutionalization of interest groups. It has been noted that the political competence of citizens is one of the conditions for democratization in Ukraine. It is in the democratic political system that interest groups form public, legal, and communicative mechanisms of interaction with the power. Democratic interaction requires an appropriate level of political competence from citizens, institutionalized interest groups, and representatives of public power. Political competence is associated with the ability to make a choice because in the conditions of a democratic political system, each decision has several alternatives. The factors affecting the level of political competence of citizens have been identified. They include: 1) the formation of a network society when networks replace the hierarchical organization of interaction between the power and interest groups. For networks that form their own information fields, there are no longer authorities determined by the place in the hierarchy; 2) the growing role of information in general and Internet communications in particular. It is about the transition from the dominance of traditional media (television, radio, press) in the process of forming the political competence of citizens to Internet communications; 3) the influence of public intellectuals on the level of political competence of citizens, interest groups and representatives of public authorities. Institutionalized groups of public intellectuals in Ukraine use social networks and Internet communications to publish appeals and open letters that influence public opinion through rational argumentation.

In order to increase their level of political competence, citizens should look for alternative sources of information, during election campaigns get acquainted with the programs of parties and candidates, evaluate their history and political trajectories, participate in discussing the activities of interest groups with other citizens in the domain of everyday interaction and social networks, critically comprehend the actions of the government and the opposition, participate in political events.

It has been substantiated that increasing the level of political competence of citizens should contribute to the resolution of one of the main conflicts associated with the institutionalization of interest groups – the conflict between private and public interest. Interest groups clearly define their needs and find the means to implement them in public policy. The political competence of citizens makes it possible to force interest groups to coordinate their activities with civil society and take into account the presence of public interest.

Key words: competence, political competence, institutionalization, interest groups, democratization, network society, public intellectuals.

Швець Світлана Леонідівна

Міграційні потоки в країни ЄС: виклики та шляхи регуляції

УДК 3:32:314.1

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.11>

Швець Світлана Леонідівна
кандидат політичних наук,
викладач кафедри
політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-2886-1537

В статті розглянуто трансформацію міграційних потоків в країни ЄС, а також виклики для держав та шляхи регуляції міграційних потоків. Визначено, що міграційний потік не можна зупинити, та міграція це стало явище, яке завжди супроводжувало людське суспільство протягом його розвитку. Однак тенденція пошуку кращого місця для проживання та переміщення з регіонів, що мають економічні та соціально-політичні проблеми до стабільних та більш багатих зберіглася й досі. Тому європейський регіон залишається регіоном-реципієнтом для більшості міграційних потоків з Близького Сходу та країн Магрибу. З початком відкритої та повномасштабної війни Росії проти України збільшилася кількість міграційних потоків з України, тому прикордонні країни Європи отримали додатковий виклик та навантаження на свою політичну систему. Міграційні процеси мають як позитивні, так і негативні наслідки для країн-донорів та країн-реципієнтів. Про це неодноразово згадували як українські, такі зарубіжні дослідники. Сучасні міграційні потоки, спричинені біженцями, інтенсифікують рух людей по міграційним коридорам (включаючи трудові та освітні), що спонукає держави-реципієнти модернізувати міграційну політику та управляти новим міграційним потоком. Наразі є інтенсифікація міграційних потоків в прикордонні країни з Україною (Польща, Словаччина, Румунія, Молдова, Угорщина), але основний міграційний коридор залишається між Україною та Польщею. В статті визначається, що інтеграція мігрантів в суспільство це більше реалії, ніж необхідність, оскільки ця тактика показала свою ефективність під час міграційної кризи 2015 року. Також досліджується модель циркулярної міграції, яка частково вирішує проблеми як країн-донорів міграції, так і країн-реципієнтів.

Обґрунтовано, що вимушена міграція українців призводить до нових імміграційних викликів та спонукає уряди модернізувати напрямки міграційної політики або її окремі положення. Так, одним з пріоритетних напрямків є соціалізація іммігрантів, який активно продовжується і надалі. Міграційна криза 2015 року показала необхідність та важливість цього напрямку. Інтеграція іммігрантів в суспільство є важливою складовою будь-якої міграційної політики.

Ключові слова: міграція, міграційний процес, інтеграція іммігрантів, міграційна політика, трансформації, регуляція міграційних потоків.

Вступ. Міграційні процеси залишаються у фокусі досліджень вже не один рік. Проблема регуляції та управління міграційними потоками цікавить уряди різних країн, але вирішення цих питань потребує комплексного дослідження та індивідуального підходу. Протягом історії існування людства населення постійно переміщувалося в пошуку кращого життя та відкритті нових горизонтів. Ускладнення соціально-економічних зв'язків призвело до ускладнення вирішення міграційних проблем та відповіді на виклики, пов'язаних з міграцією. Остання десятиріччя європейські країни, США та Австралія є найбільш привабливими країнами-реципієнтами для міграційних потоків, що є підтвердженням теорії спрямування міграційних потоків в більш розвиненні та економічно сильніші регіони.

Мета та завдання. Метою цієї статті є визначення викликів, спричинених міграцією, та шляхи регуляції міграційних потоків країнами ЄС. Об'єктом дослідження є міграція, предметом дослідження – виклики міграції для країн ЄС та шляхи регуляції міграційних потоків. Основними завданнями є дослідження викликів сучасних міграційних процесів для держав та пошук нових шляхів управління міграцією.

Методи дослідження. Методи дослідження корелюють з метою та завданням дослідження. Відповідно до них були використані метод аналізу та синтезу, історичний та компаративний методи.

Результати. Після закінчення Другої світової війни європейські країни провадять політику залучення населення інших країн з метою відродження власних економік. Роки «звільнення Африки» та наслідки отримання незалежності країнами Африки призводять до інтенсифікації міграційних потоків в країни Європи як найбільш сприятливий та географічно близький регіон. Однак в ці роки не приймається активних рішень щодо подолання кризових явищ міграції. Подальші роки продукують передумови міграційних криз, але не пропонується урядових рішень щодо ефективного управління міграційними потоками. Однією з наймасштабніших міграційних криз, з якою зіштовхнулися країни ЄС, стала криза 2015 року. Криза, спричинена провалом політики мультикультуралізму та накопиченими проблемами соціально-політичного та економічного характеру, викликала широкий резонанс у всіх сферах суспільства в різних країнах та стала питанням номер один для обговорення.

Міграційні процеси є одним із викликів не лише для суспільства, а ще й для державної влади,

економічної системи, системи юриспруденції. Відповіді системи на виклики сформували позитивні та негативні наслідки міграційних процесів. «Протягом десятиліть міграція до сучасних розвинених країн була орієнтована на роботу. Однак світова нафтова криза поклала край цьому типу міграції в більшості розвинених країн, зберігши лише сімейну та гуманітарну міграцію» [4].

Проблеми міграції обговорювалися на різних майданчиках, та пропонувалися різні проекти для подолання кризи і шляхів управління міграцією. Більшість дискусій призводять до появи тези, що міграцією не можна управляти, але можна провадити політику, що буде сприяти регуляції міграційних потоків. «Зіткнувшись із серйозними труднощами щодо інтеграції попередніх груп мігрантів у їхні суспільства, уряди приймаючих країн почали бути більш вибірковими у своїй імміграційній політиці. Вони, як правило, націлювалися на тих мігрантів, які можуть краще задовольнити їхні потреби ринку праці та легко інтегруватися у свої громади. Нова політика також допомогла приймаючим країнам принести певну стабільність у потік мігрантів. Зайве говорити, що така політика створила нові наслідки для економіки країн-відправників. Найбільше згадується про втрату кваліфікованих кадрів у багатьох країнах походження» [4].

В кожній країні є прихильники та противники міграції, які використовують міграційні процеси як засіб збільшити власну популярність та здобути прихильність електорату. Популізм не має обґрунтування певним процесам і заходам, але розколює суспільство, що є вигідним для окремих політичних сил особливо під час виборів. Однак він не дає відповіді на міграційні виклики, тож шляхи регуляції міграційних потоків кожна країна обирає самостійно з урахуванням зовнішньої та внутрішньої політики, специфіки міграційного потоку, геополітичного розташування країни.

«ЄС ухвалив різні правила для управління легальними міграційними потоками, обробки запитів на надання притулку та повернення нелегальних мігрантів» [3]. До елементів управління міграційними потоками належить переселення, трудова міграція кваліфікованих кадрів, інші легальні трудові потоки (студенти та науковці).

«Переселення дозволяє біженцям, які потребують захисту, легально та безпечно потрапити до ЄС, не ризикуючи своїм життям, здійснюючи небезпечні подорожі. З 2015 року успішні схеми переселення, спонсоровані ЄС, допомогли понад 98 000 найбільш уразливих людей, які потребують міжнародного захисту, знайти притулок у Європейському Союзі. Перед реалізацією кожної схеми переселення країни ЄС оголошують свої обіцянки щодо кількості біженців, які вони планують прийняти. Разом із програмами гуманітарного прийому країни-члени ЄС наразі запропонували захист

близько 130 000 осіб: У 2016 році Європейська комісія запропонувала постанову про встановлення рамок переселення в ЄС для забезпечення безпечних і законних шляхів до міжнародного захисту для тих, хто цього потребує. Таким чином ЄС перейде від спеціальних схем переселення до більш стабільної системи з більшою стійкістю та передбачуваністю» [3]. Це може свідчити про розробку спільного правового каналу, який дозволить управляти міграційними потоками не лише на рівні ЄС, а й вийти поза його межі, створивши дорожню карту та рекомендації щодо правових шляхів захисту переселенців в ЄС.

«7 жовтня 2021 року Рада прийняла переглянуту директиву про синю картку. Нові правила ще більше гармонізують умови в'їзду та проживання для висококваліфікованих працівників з країн, що не входять до ЄС, і підвищують привабливість блакитної карти ЄС. Ця загальноєвропейська система прийому спрямована на залучення та утримання висококваліфікованих працівників, особливо в секторах, які стикаються з нестачею кваліфікації, зокрема шляхом: встановлення більш комплексних критеріїв прийому, сприяння мобільності всередині ЄС, полегшення возз'єднання сім'ї, спрощення процедур для визнаних роботодавців, надання дуже високого рівня доступу до ринку праці» [3]. «Зростаючий обсяг грошових переказів, створених трудовими мігрантами, і вплив цього фінансового потоку на розвиток і скорочення бідності в країнах-донорах є позитивним наслідком міграційних процесів. Визнання позитивного впливу грошових переказів на економіку країн, що розвиваються, є важливим і його необхідно заохочувати. У цьому контексті уряди країн-відправників повинні прийняти розумну курсову, грошово-кредитну та економічну політику, сприяти наданню банківських послуг, які забезпечують безпечний і своєчасний переказ коштів мігрантів. Вони також повинні сприяти створенню умов, необхідних для збільшення внутрішніх заощаджень і спрямування їх у продуктивні інвестиції. Проте міграція також може призвести до втрати найбільш кваліфікованих і найосвіченіших людських ресурсів у країнах, що розвиваються. Іншими словами, відтік мізків позбавляє державу доходів і не дозволяє країнам походження швидко повернути інвестиції, які вони зробили в освіту та навчання цих людей. Найсерйозніше, коли міграція передбачає від'їзд спеціалістів у таких секторах, як охорона здоров'я та освіта, вона може негативно вплинути на пропозицію та якість основних послуг» [4].

Як показує практика та дослідження, проблема витоку кваліфікованих кадрів є критичною для країн донорів, оскільки в більшості випадків мігранти приймають рішення залишатися в країні-реципієнті. «Дані опитування щодо частки іноземних випускників докторів філософії в галузі науки

і техніки, які залишаються за кордоном, показують, що 79% докторантів 1990-1991 років з Індії та 88% тих з Китаю все ще працювали в Сполучених Штатах у 1995 році. Натомість лише 11 % корейців і 15 % японців, які здобули докторський ступінь у галузі науки та техніки (S&E) в університетах США в 1990-1991 роках, працювали в Сполучених Штатах у 1995 році. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), близько 300 000 фахівців з африканського континенту живуть і працюють в Європі та Північній Америці. За деякими оцінками, вважається, що до третини фахівців з науково-дослідних робіт із країн, що розвиваються, проживають у регіоні ОЕСР» [4]. З метою запобігання витоку кваліфікованих кадрів багато дослідників пропонують моделі циркулярної міграції, яка є легальним переміщенням кваліфікованих трудових кадрів та одним із видів міграційного менеджменту. Концепція циркулярної міграції не новою, але з плином часу зазнала змін з урахуванням потреб часу та геополітичним розташуванням регіону. Серед українських дослідників це питання досліджували І. Грінько, О. Малиновська, Т. Мірошніченко та ін., серед зарубіжних дослідників варто виокремити З. Ванкову, Г. Хьюго, А., Рахіма, С. Каріма та інших. «Політична ідея сприяння циркулярній міграції увійшла на порядок денний Європейського Союзу більше десяти років тому як частина всесвітнього галасу серед міжнародників організацій, що він може забезпечити «потрійне вигрешне рішення», яке принесе користь усім. Це стало зрозуміло, що Європейська комісія хоче сприяти цьому типу міграції таким чином, щоб забезпечити певний ступінь законної мобільності мігрантів туди й назад між двома країнами. Для держав-членів це «потрійне вигрешне рішення» забезпечить інструмент, який резонує з їхнім небажанням відкривати більше каналів для легальної міграції, постійного поселення та шляхів до натуралізації, і це також зменшить будь-які нерегулярне перетримування. Оскільки циркулярна міграція нібито має тимчасовий характер, держави зможуть задовольнити свої потреби ринку праці і водночас відмовитися від інтеграційних проблем, пов'язаних із постійною міграцією» [6, с. 5]. Отже, циркулярна міграція є темою, яка набуває все більшого значення, для якої потрібна інформація для політики розвитку як на європейському, так і на світовому рівні, масштаби якої важко оцінити. Але у підсумку, «країни-відправники повинні будуть залучити цих емігрантів, щоб переконатися, що їх крихка економіка зможе утримувати достатню кількість висококваліфікованих фахівців для розвитку. Відновлення їх також може принести цінний досвід управління, підприємницькі навички та доступ до глобальних мереж. Однак досвід показує, що такі спроби здебільшого були марними. Одним із способів пом'якшити негативні наслідки витоку кваліфікова-

них робочих кадрів для країн-відправників є сприяння поверненню мігрантів та їх реінтеграції у рідні громади, а також розробка способів використання їхніх навичок. Заохочення повернення кваліфікованих мігрантів, які можуть зіграти вирішальну роль у передачі знань, навичок і технологій, також є загально визнаним способом вирішення проблеми відтоку мізків» [4].

Країни-члени ЄС зможуть підтримувати національні схеми для висококваліфікованих працівників паралельно зі схемою блакитної картки ЄС. Однак нові правила введуть низку положень, щоб гарантувати, що власники блакитних карток ЄС та їхні сім'ї не будуть у не вигідному становищі порівняно з власниками національних дозволів.

Інші легальні міграційні потоки, до яких відносяться студенти та науковці, також підлягають управлінню та контролю з боку держави, однак основна мета такої міграції – освітня, наукова та культурна складова. Найбільшою загрозою є перспектива залишення таких категорій іммігрантів в країнах-реципієнтах, та повернення до проблеми витоку кваліфікованих робочих кадрів.

«У 2016 році ЄС прийняв директиву, яка встановлює умови в'їзду та проживання громадян третіх країн з метою дослідження, навчання, навчання, волонтерської служби, схем обміну учнями або освітніх проектів та роботи по службі»[4]. Окрім цього існують наукові програми (Erasmus+), програми академічної мобільності для студентів та викладачів, окремі програми для підприємців, тренінги. У програмі на 2021-2027 роки велика увага приділяється соціальній інтеграції, переходу на зелені та цифрові технології та сприянню участі молоді в демократичному житті. «Економіка ЄС залежить від великої кількості сезонних працівників з-за меж ЄС, оскільки вона стикається з дедалі більшою нестачею робочої сили. Рада та Парламент прийняли Директиву про сезонних працівників у 2014 році. У ній визначено умови, за яких громадяни країн, які не входять до ЄС, можуть в'їжджати та залишатися в ЄС як сезонні працівники. Це допомагає гармонізувати та спростити правила прийому в державах-членах, захистити сезонних працівників з-за меж ЄС від експлуатації та поганих умов праці, вирішувати проблему сезонних працівників з-за меж ЄС, які нелегально залишаються в ЄС» [4].

Окремо існують програми для об'єднання сімей, вимушених мігрантів та біженців. 27 квітня 2022 року Європейська комісія представила повідомлення, в якому викладено підхід до нової та сталої політики ЄС у сфері легальної міграції, залучення навичок і талантів, необхідних ЄС для вирішення проблеми нестачі робочої сили та відповіді на демографічні зміни в Європі. Міграційна криза загострила це питання та підкреслила необхідність покращення гармонізації процедур і стандартів надання притулку.

Війна в Україні загострила ці процеси, спричинивши нову хвилю вимушених мігрантів в країні ЄС. Після військового вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року ЄС швидко відреагував і продемонстрував солідарність у дії, допомагаючи нужденним людям. Це включало пряму гуманітарну допомогу, екстрену допомогу цивільного захисту, підтримку на кордоні, а також надання захисту тим, хто тікає від війни та в'їжджає до ЄС.

«За перший місяць повномасштабної війни Україну покинули 3,6 млн осіб. Ще близько 6,5 млн. осіб, за оцінкою Міжнародної організації з міграції, залишили постійне місце проживання та переїхали всередину країни. У перші дні до пунктів пропуску на кордоні з країнами ЄС, насамперед з Польщею, були кілометрові черги. Щодня кордон перетинали до 150 тисяч осіб. Такі ж затори були і на виїздах з великих міст, які зазнали бомбардувань на початку війни. За даними Держприкордонслужби, станом на 20 березня 2022 року черги на кордоні з країнами ЄС значно скоротилися» [2].

«Вперше у своїй історії Європейський Союз активував Директиву про тимчасовий захист, яка встановлює правові норми, які допомагають керувати масовим прибуттям людей. Паралельно Єврокомісія швидко почала координацію з країнами ЄС для збору інформації про ситуацію на місці та запобігання торгівлі людьми. Концепція готовності до міграції та кризових ситуацій ЄС збирає важливу інформацію, наприклад про прибуття біженців, щоб належним чином сприяти управлінню міграцією» [5].

Країнами-реципієнтами для українських біженців стали країни, які мають спільні кордони з Україною (Молдова, Румунія, Угорщина, Польща), країна Балтії та інші країни Європи та Америки. Як показують дослідження, максимальний потік мігрантів з України був спрямований в країни, що мають довготривалі відносини з Україною у сфері міграції. На думку польських дослідників М. Дужчика та П. Качмарчика, «початок війни в Україні вплинув на багато сфер політичного, економічного та соціального життя. Зокрема, втеча із зони бойових дій кардинально змінила міграційну ситуацію як в самій Україні, так і в багатьох країнах ЄС, включно з Польщею. Польща відіграє найважливішу роль серед країн, які приймають біженців війни з України, з приблизно 3,5 мільйонами осіб, які прибули до Польщі в період з 24 лютого до середини травня 2022 року. Як ми показуємо в цій статті, це явище зумовлене не лише географічним фактором (спільний кордон), а й через давню традицію (трудої) міграції між Україною та Польщею. Незважаючи на це, безпрецедентний наплив біженців війни явно викликає питання щодо майбутніх подій і викликів, пов'язаних із перебуванням українських громадян у Польщі. Цей внесок є спробою оцінити можливу майбутню кількість іммігрантів з України

в країні та вказує на пов'язані з цим проблеми. Зі зрозумілих причин ця спроба є предметом великої невизначеності. Однак представлені сценарії вказують на те, що незалежно від розвитку подій на лінії фронту, ми маємо зважати на те, що кількість іммігрантів з України в Польщі буде значно більшою в найближчий час, ніж на початку 2022 року, і це створює певні виклики для державних служб та державних установ у Польщі. Ми показуємо, що трудова імміграція до Польщі, криза на польсько-білоруському кордоні та приплив біженців війни з України змінили статус Польщі з типової еміграційної країни на імміграційну, не проходячи через проміжну фазу, тобто еміграцію» [1].

Висновки. Вимушена міграція українців призводить до нових імміграційних викликів та спонукає уряди модернізувати напрямки міграційної політики або її окремі положення. Так, одним з пріоритетних напрямків є соціалізація іммігрантів, який активно продовжується і надалі. Міграційна криза 2015 року показала необхідність та важливість цього напрямку. Інтеграція іммігрантів в суспільство є важливою складовою будь-якої міграційної політики. Однак окрім цього уряди мають низку проблем, що пов'язані з системою фінансування, соціального забезпечення, лікуванням тощо. Деякі уряди наразі готуються переглядати свою міграційну політику, оскільки високі бенефіти для іммігрантів та членів їх родин призводить до інтенсифікації міграційного потоку та до низки поточних проблем. Також це не влаштовує місцеве населення, яке починає відкрито або латентно виступати проти міграції та наполягає на закритті міграційних каналів, що в свою чергу привертає увагу популістів та дестабілізує політичну атмосферу всередині країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Duszczak M., Kaczmarczyk P. The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges. URL: The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges – Intereconomics
2. Forced migration and the war in Ukraine (February 24 — March 24, 2022). URL: Forced migration and the war in Ukraine (February 24 — March 24, 2022) | Cedoss
3. How the EU manages migration flows. URL: How the EU manages migration flows – Consilium (europa.eu)
4. Kul Ya. Opportunities And Challenges Of International Migration For Sending And Receiving Countries. URL: Opportunities And Challenges Of International Migration For Sending And Receiving Countries / T.C. Dışişleri Bakanlığı (mfa.gov.tr)
5. Migration management: Welcoming refugees from Ukraine. URL: Migration management: Welcoming refugees from Ukraine (europa.eu)
6. Vankova Z. Circular Migration and the Rights of Migrant Workers in Central and Eastern Europe. URL: Circular Migration and the Rights of Migrant Workers in

Central and Eastern Europe: The EU Promise of a Triple Win Solution | SpringerLink

REFERENCES:

1. Duszczuk M., Kaczmarczyk P. The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges. (2022). URL: The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges – Intereconomics
2. Forced migration and the war in Ukraine (February 24 — March 24, 2022). (2022). URL: Forced migration and the war in Ukraine (February 24 — March 24, 2022) | Cedos
3. How the EU manages migration flows. (2022). URL: How the EU manages migration flows – Consilium (europa.eu)
4. Kul Ya. Opportunities And Challenges Of International Migration For Sending And Receiving Countries. (2007). URL: Opportunities And Challenges Of International Migration For Sending And Receiving Countries / T.C. Dışişleri Bakanlığı (mfa.gov.tr)
5. Migration management: Welcoming refugees from Ukraine. (2022). URL: Migration management: Welcoming refugees from Ukraine (europa.eu)
6. Vankova Z. Circular Migration and the Rights of Migrant Workers in Central and Eastern Europe. (2020). URL: Circular Migration and the Rights of Migrant Workers in Central and Eastern Europe: The EU Promise of a Triple Win Solution | SpringerLink

Migratory flows to EU taps: challenges and ways of regulation

Shvets Svitlana Leonidivna

Candidate of Political Science,
Lecturer at the Department of Political
and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2886-1537

The article examines the transformation of migration flows to EU countries, as well as challenges for states and ways of regulating migration flows. It was determined that the migration flow couldn't be stopped, and migration is a constant phenomenon that has always accompanied human society throughout its development. However, the trend of searching for a better place to live and moving from regions with economic and socio-political problems to stable and richer ones has continued to this day. Therefore, the European region remains the recipient region for the majority of migration flows from the Middle East and the Maghreb countries. With the beginning of the open and full-scale war of Russia against Ukraine, the number of migration flows from Ukraine increased, therefore the border countries of Europe received an additional challenge and burden on their political system. Migration processes have both positive and negative consequences for donor and recipient countries. This was repeatedly mentioned by both Ukrainian and foreign researchers. Modern migration flows caused by refugees intensify the movement of people along migration corridors (including labor and education), which prompts recipient states to modernize migration policies and manage the new migration flow. Currently, there is an intensification of migration flows to countries bordering Ukraine (Poland, Slovakia, Romania, Moldova, Hungary), but the main migration corridor remains between Ukraine and Poland. The article determines that the integration of migrants into society is more of a reality than a necessity, as this tactic proved effective during the migration crisis of 2015. The model of circular migration, which partially solves the problems of both donor countries and recipient countries, is also being studied.

It is substantiated that the forced migration of Ukrainians leads to new immigration challenges and prompts governments to modernize the directions of migration policy or its separate provisions. So, one of the priority directions is the socialization of immigrants, which is actively continuing in the future. The migration crisis of 2015 showed the necessity and importance of this direction. The integration of immigrants into society is an important component of any migration policy.

Key words: migration, migration process, integration of immigrants, migration policy, transformations, regulation of migration flows.

Шелест Олександр Сергійович

Регіональні компоненти політичних процесів

УДК 323
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.12>

Шелест Олександр Сергійович
аспірант кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0007-1773-398X

Регіональний політичний процес, як і будь-який суспільний процес, за своїми складовими є дуже різноманітним. До цього процесу входять інституціоналізація структур влади, пов'язана із змінами типу політичної системи, становлення та функціонування партійних структур, діяльність керівної еліти. Ці компоненти уможливають політичний процес у будь-яких регіонах, хоча й роблять його суперечливим через те, що він буде мати різний вигляд в залежності від особливостей даного політичного регіону.

Водночас політичні процеси, що трансформували систему суспільства, не могли не позначитись на інституційному, комунікативному, інформаційно-регулятивному аспектах регіонального політичного процесу.

Стаття розкриває необхідність теоретичного осмислення різноманіття та складності політичного процесу в різних регіонах світу, від динаміки якого безпосередньо залежить доля трансформації суспільства в цілому. Дослідження регіонального рівня політичних процесів набуває особливого значення у зв'язку з неоднозначністю того, що постійно відбувається у світі, та через трансформацію сучасного суспільства, загострення низки соціально-економічних проблем та нестабільністю у суспільстві у деяких країнах.

Основною метою роботи є визначення сучасних тенденцій у соціально-політичному розвитку держав світу, особливо те, як глобалізація впливає на різні політичні та географічні регіони.

Під час дослідження були задіяні такі методи: загальнонаукові методи спостереження, систематизації та класифікації явищ, методи структурно-функціонального аналізу та контент-аналізу.

Результати цієї роботи сприятимуть розвитку фундаментальних та прикладних наукових досліджень, розширенню експертно-аналітичної діяльності, розробці науково-методичних матеріалів та пропозицій щодо вирішення різноманітних ризиків з урахуванням специфіки різних країн та тенденцій сучасних міжнародних відносин.

Ключові слова: політичні процеси, регіональні політичні системи, регіональні політичні режими, групи інтересів, політичний простір.

Вступ. У повсякденному житті словосполучення «політичний процес» часто асоціюється з використанням владою свого особистого апарату насильства для переслідування політичних супротивників. При описі подібних явищ політологи також використовують цей вираз, однак у політичній науці слова «політичний процес» використовують, насамперед, для позначення однієї з базових категорій політичного аналізу. Політичний процес можна визначити як упорядковану послідовність одиничних дій та взаємодій політичних акторів, які, як правило, створюють і відтворюють політичні інститути [5].

Можна дати й інше визначення політичного процесу: політичний процес є розгортанням політики у часі й просторі як упорядкованої послідовності одиничних дій і взаємодій, яку пов'язує певна логіка чи сенс [7].

У світовій політичній науці виділяється три основні підходи до визначення характеру та змісту політичного процесу залежно від характеру політичних акторів, а також одиниці виміру часу: інституційний, біхевіоральний та структурно-функціональний [4].

Прихильники першого підходу пов'язують явище політичного процесу з трансформацією інститутів влади – основних суб'єктів цього процесу. Середовищні умови, наприклад, соціальна інфраструктура, при цьому враховуються лише

частково чи навіть побічно, оскільки розглядаються як такі, що мають другорядне значення. Одиниці виміру у цьому підході мають невелике значення, вони у разі охоплюють окремі історичні події. Представники біхевіорального підходу розглядають як суб'єктів політики окремих індивідів або групи людей. Тому політичний процес постає у вигляді «результуючого вектора» поведінки, політичних інтересів цих суб'єктів. Однак у рамках цього підходу не знаходять достатньо повного відображення масштабні структурні аспекти політичного процесу. Одиниці виміру тут також невеликі, вони дозволяють вивчати політичний процес переважно у рамках повсякденності. Третій підхід акцентує увагу не на стороні політичного процесу, яку можна безпосередньо спостерігати, а на внутрішніх структурно-функціональних особливостях політичної системи та середовища, що зумовлюють той чи інший спосіб і характер дії та взаємодії між акторами. Одиницями аналізу при цьому виступають не тільки індивіди та групи, а й великі структури політичної системи (й сама система в цілому), як і їх функціонально-рольова структура. Основна увага приділяється аналізу макроаспекту політичного процесу, що трактується деякими представниками цього напрямку як сукупність реакцій політичної системи на вплив довкілля з метою формування рішень, прийнятних провідних груп інтересів [3].

Подібне трактування дійсності найкраще підходить для аналізу політичних макропроцесів. Прихильники відповідного підходу найчастіше відображають напрямок та специфіку еволюційних змін у розвитку політичного життя суспільства. Водночас недоліки цього підходу є досить очевидними. У ньому занижується роль суб'єктивного чинника у процесі. Поведінка суб'єктів нерідко зводиться до реалізації ролей, зумовлених тією чи іншою функціональною позицією у політичній системі. При цьому, однак, слід зазначити, що серед прихильників структурно-функціонального підходу до аналізу політичних процесів були й дослідники, які намагалися поєднувати принципи структурного функціоналізму та біхевіоральний підхід. Насамперед тут слід згадати Д. Істона [8].

Теорія Д. Істона вивчає сукупності та взаємодій політичних інститутів, завдяки яким цінності затверджуються в суспільстві владним шляхом через «входи» та «виходи», які обумовлені сферами: внутрішньою – інтрасоцієнтальною, зовнішньою – екстрасоцієнтальною, та взаємодією регіональних політичних структур із ними. Облік вимог та підтримка середовища на «вході» – рішення та дії на виконання вимог на «виході» утворюють зворотний зв'язок, що дозволяє місцевій владі коригувати свої дії відповідно до ситуації, що змінюється [9].

Користуючись термінологією Істона, регіональний політичний процес є безперервний і взаємопов'язаний «потік поведінки», а, по Г. Алмонду, це різні ролі державних і недержавних акторів, що обумовлюються політичною культурою. Саме ролі утворюють інститути влади, а також владно-політичні рішення. «Вхід» до системи утворюють дії партій, груп інтересів, лідерів, ЗМІ тощо. «Вихід» – дії інститутів влади: парламенту, глави держави, уряду, судів тощо [10].

Методологія Г. Алмонда, орієнтує на аналіз функцій «входу» – артикуляції та агрегування інтересів, політичної соціалізації та рекрутації, політичної комунікації та функцій «виходу» – нормотворчості, виконання законів і правил, контроль за їх дотриманням та припинення правопорушень. Такий аналіз функцій передбачає вичленування в регіональному політичному процесі рівня диверсифікації інтересів різних верств, груп за віком, професією, соціальним статусом, трудовою діяльністю тощо. Це особливо важливо враховувати при розробці програм, ухваленні рішень, здійсненні регіональної соціальної та іншої політики з метою досягнення стабільності та сталого розвитку.

Майже в усіх країнах світу (за винятком карликових) існує як мінімум три рівні політичного простору, а отже, і будови всіх компонентів політичної системи: державний, субнаціональний (регіональний) та місцевий (муніципальний). Причому на регіональному рівні посилюється значення нефор-

мальних мереж та інститутів, зменшується роль офіційної громадської влади.

Політичні процеси відрізняються один від одного за масштабами, тривалістю, акторами, характером взаємодії між акторами і т.п. У політичній науці виділяють різні типи політичних процесів. Виходячи з різномасштабності політичних процесів, можна виділити кілька їх різновидів. Це насамперед повсякденні політичні процеси, які пов'язані насамперед з безпосередніми взаємодіями індивідуальних, групових та частково інституційних акторів. Як приклад можна навести законодавчий процес у якомусь парламенті. Іншим типом політичного процесу є історичний процес. Це процеси, пов'язані з скоєнням будь-якої історичної події. Так, політична революція, може бути представлена як процес такого роду. Як такий же історичний процес може розглядатися виникнення та розвиток якоїсь політичної партії.

Нарешті, ще існують еволюційні політичні процеси, які характеризуються участю великих акторів, а також піддаються вимірюванню за допомогою таких одиниць часу як роки, десятиріччя, століття, тощо. Такими процесами може бути, наприклад, процес перетворення поліса на імперську столицю, модернізація політичної системи внаслідок низки політичних реформ, або перехід до демократії внаслідок демонтажу авторитарного правління, проведення установчих виборів, а потім їх закріплення в низці регулярних змагальних виборів [2].

Структура політичного процесу може бути описана за допомогою аналізу взаємодії між різними політичними акторами, а також виявлення динаміки цього явища. Велике значення має також з'ясування чинників, які впливають на політичний процес. Таким чином, структуру політичного процесу можна визначити як сукупність взаємодій між акторами, а також їхню логічну послідовність. Кожен окремо взятий політичний процес має свою власну структуру і, відповідно, свій власний сюжет. Актори політичного процесу, сукупність їх взаємодій, послідовність, динаміка чи сюжет і навіть чинники, які зазвичай впливають на політичний процес, зазвичай зветься параметри політичного процесу.

Основними акторами політичного процесу є політичні системи, політичні інститути, організовані та неорганізовані групи людей, а також індивіди. Важливим моментом аналізу політичного процесу є виявлення його статичних та динамічних характеристик, узагальнених у поняттях «політична ситуація» та «політична зміна» [1].

Якщо поняття аналіз політичної зміни характеризує специфіку динаміки політичного процесу, то аналіз політичної ситуації дає зріз політичного процесу у конкретний час. Для аналізу ситуації характерне статичне уявлення про параметри політичного процесу. У ході такого аналізу виявляється система зв'язків та відносин між основними

елементами політичного процесу, що склалася на даний момент. Таким чином, створюється основа для порівняння кількох політичних ситуацій, різних у часі. Інакше кажучи, створюється основа виявлення динаміки політичного процесу [6].

Мета та завдання. Основна мета – визначити сучасні тенденції у соціально-політичному розвитку держав світу, виявити їх вплив на процеси регіоналізації, глобалізації. Основні напрями наукових досліджень у рамках заявленої теми включають широкий спектр питань політичного розвитку країн різних континентів, особливості, проблеми та перспективи політичного розвитку окремих країн та регіонів та їх вплив на світову політику. На основі порівняльного вивчення політсистем, систем державного управління, партійних систем, політичних еліт визначаються відмінності у національних політичних моделях, здійснюється моделювання та прогнозування соціально-політичного розвитку різних країн. На основі комплексного аналізу виявити динаміку, тенденції та особливості регіонального політичного процесу як суттєвої складової політичної систем різних держав.

Ця мета передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати сучасні теоретичні уявлення про регіональний політичний процес як категорію політології з погляду його структури, режимів функціонування, типології та на цій основі сформулювати концептуальну модель дослідження регіонального політичного процесу;

- розглянути сутнісні характеристики регіонального політичного процесу;

- виявити особливість та спрямованість розвитку цього процесу у порівняльному ключі.

Методи дослідження. Серед методів, що були задіяні під час дослідження, можна назвати загальнонаукові методи спостереження, систематизації та класифікації явищ, методи структурно-функціонального аналізу, контент-аналізу, а також елементи методу експертних оцінок. Теоретико-методологічна основа дослідження також включає два рівні: загальнонаукові принципи аналізу, а також методи і підходи самої політичної науки. Застосовано загальнонаукові принципи системності та об'єктивності, які дозволяють вивчати регіональний політичний процес не ізольовано, а як один із об'єктів політичного процесу.

Особливе теоретико-методологічне значення для вирішення завдань дослідження мали такі концепції та моделі: системний підхід, що передбачає взаємозв'язок елементів і складових частин політичного процесу; інституційна концепція, заснована на аналізі розвитку насамперед наявних у суспільстві політичних інститутів; модель політичного процесу.

Результати. Результати проведеного дослідження за вказаним напрямком сприятимуть роз-

витку фундаментальних та прикладних наукових досліджень, розширенню експертно-аналітичної діяльності, розробці науково-методичних матеріалів, програм, методик, рекомендацій, пропозицій, експертного прогнозу та пропозицій щодо вирішення різноманітних ризиків з урахуванням специфіки різних країн та тенденцій сучасних міжнародних відносин, що є особливо важливим в умовах динаміки прискорення глобальної та регіональної нестабільності.

Ця робота є комплексним дослідженням регіонального політичного процесу. Інноваційні компоненти дисертації полягають у наступному:

1. Здійснено теоретико-методологічне осмислення та аналіз регіонального політичного процесу як найважливішої складової політичного життя. Значну групу літературних джерел присвячено загально-теоретичним підходам до розгляду категорій «система», «регіональна політична система», «процес» у загальнотеоретичному ключі, структурному аспекті;

2. Обґрунтовано та розкрито категорії політичної науки, що сприяють виявленню змісту, спрямованості, динамізму політичного процесу в регіонах – регіональної політичної системи, регіональної політичної еліти, регіонального режиму, дана їх типологія, розкрито особливості;

3. Новизна дослідження забезпечується застосуванням концепції регіональних політичних систем у їхньому інституційному та комунікативному вимірах. У роботі висувається і підтверджується гіпотеза, що регіональні політичні системи як продукт теоретико-еволюційного процесу формується під впливом багатьох факторів.

Висновки. Політичний процес можна вивчати по-різному, залишаючись у межах наукового пізнання. Вибір предмета дослідження, спеціальних методів, побудова гіпотез і теорій, і навіть їх використання, специфіка отриманих результатів залежить, насамперед, від обраного дослідником методологічного підходу. Від цього залежить, наприклад, чи при аналізі політичних процесів дослідник приділятиме основну увагу специфіці індивідуальної політичної поведінки, її результатам, чи він зосередиться на макрорівні, з'ясовуючи, як структура конкретної політичної системи впливає на особливості перебігу політичних процесів у тій чи іншій країні. Вибір методології позначиться і тому, чи будуть ученим використовуватися, наприклад, опитувальні методи дослідження чи він застосуватиме методи моделювання. В результаті звернення до різної методології один індивід може робити висновки про поведінку виборця, а інший – про інституційні фактори, що впливають на результати електорального процесу.

Спостерігається і обернена залежність: від цілей та завдань дослідження може залежати і вибір певної методології. Так, якщо вчений ста-

вить собі за мету з'ясувати, які ж закономірності поведінки людей на масових заходах, наприклад, на мітингах, він звернеться до однієї методології, якщо перед ним стоїть завдання дослідження еволюції політичної системи, то він звернеться до іншої методології. Це, проте, означає, що вибір об'єкта і предмета дослідження однозначно диктує вибір однієї певної методології. Дослідник може використовувати кілька підходів одночасно. Проте їх набір так чи інакше обмежений дослідницькими цілями та завданнями.

Під час аналізу політичного процесу слід враховувати характер взаємодії між його суб'єктами. Тут важливо відзначити, що характер взаємодії великою мірою залежить від масштабу політичного процесу та акторів. Зокрема характер взаємодії між політичною системою та середовищем визначатиметься рівнем еволюційного розвитку системи та середовища, наприклад, ступенем внутрішньої диференціації. Водночас характер взаємодії між акторами, зокрема між громадянином та певною партією, визначатиметься іншими параметрами: інституційними умовами, особливостями партійного розвитку, місцем партії в політичній системі, соціально-психологічними особливостями розвитку особистості тощо. Загалом, абстрагуючись від специфіки політичних процесів та акторів, найчастіше характер взаємодії між акторами описується у термінах конфронтації, нейтралітету, компромісу, союзу, консенсусу.

Особливу роль політичної ідентифікації на регіональному і загальному рівнях грає соціокультурний чинник та історична пам'ять. Соціокультурні практики у структурі механізму регіональної політичної ідентифікації, є виборче перетин різних «історичних площин» для вибудовування певної моделі історичної пам'яті. На тип тип регіональної ідентичності можуть сильно впливати також короткострокові чинники: індикатори економічного та суспільного розвитку, етнічний і демографічний, соціально-стратифікаційний склад населення, політичний режим, система масової комунікації, параметри політичних акторів, тощо. Регіональна ідентичність може бути як базис для особливого сприйняття загальнонаціональних політичних проблем і складається на основі спільності території, особливості господарського життя, визначення системи цінностей, етнічної та конфесійної спільності.

Політичні міфи інтегрують регіональні спільності на основі протиставлення «ми – вони»; служать ірраціональним «кодом» приналежності до території. Укорінений та складний міф є ознакою високорозвиненої регіональної ідентичності. Функціональне призначення регіонального політичного міфу полягає у формуванні та підтримці регіональної ідентичності, без якої неможлива політична мобілізація регіонального співтовариства.

Регіональна міфологія трансформує локальний соціум з умовної соціальної спільності на реальну, у результаті відбувається перенесення ідеологічних символів і стандартів у масову психологію, поєднання абстрактних теоретичних підходів зі сферою повсякденного свідомості, причому у міфології домінує саме емоційний компонент. Стосовно регіонального простору його моделювання в міфологічній формі означає виділення регіональної спільності як певної особливості, протиставленні центру та іншим регіонам, наділення її виключно позитивними рисами та формування позитивного ставлення особистості даної території.

Таким чином, регіональний політичний простір можна охарактеризувати, спираючись на такі характеристики як цілісність, структурованість, замкнутість, щільність. Розглядаючи регіон у політологічному ракурсі, слід зважати на важливу обставину: регіональний політичний простір не можна співвідносити з політичним процесом локального характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексєєнко І.В. Міжнародні політичні процеси: навч. посібник. Донецьк: Норд-Прес, 2009. 289 с.
2. Гольцов А.Г. Політична географія: Навч. посіб. К.: МАУП, 2007. 256 с.
3. Гонюкова Л.В., Максимець Б.М. Суспільно-політичні об'єднання: теорія і практика: навч.-метод. посібник. К.: Генеза, 2009. 234 с.
4. Панченко Т.В. Політична регіоналістика: навчальний посібник. Х.:ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 188 с.
5. Піча В. М., Хома Н. М. Політологія: підручник для студ. вищ. закладів освіти. 5-те вид., стер. Л.: Новий Світ-2000, 2008. 304 с.
6. Сліпець П.П. Політичні цінності: теорія і методологія пізнання та реалізації. К.: Знання України, 2009. 251 с.
7. Цюрупа М.В., Ясинська В.С. Основи сучасної політології: підручник. К.: Кондор, 2009. 354 с.
8. Anderson P. The Invention of the Region 1945-1990 //EUI Working Papers EUI №94/2. Florence, 1991.
9. Keating M. The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change / M. Keating. Cheltenham: Edward Elgar, 1998. 242 p.
10. Markusen A. Regions: The Economics and Politics of Territory. New Jersey, 1987.

REFERENCES:

1. Alekseenko I.V. (2009) Mizhnarodni politychni processy: navch. posib. [International political processes: education. manual]. Donetsk: Nord-Press [in Ukrainian].
2. Goltsov A.G. (2007) Politychna geografiya: navch. posib. [Political geography: Education. manual]. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
3. Honyukova L.V., Maksymets B.M. (2009) Syspil'no-politychni ob'yednannya: teoriya i praktyka: navch.-metod. posibnyk [Socio-political associations: theory and practice: teach. method. manual]. Kyiv: Geneza [in Ukrainian].

4. Panchenko T.V. (2011) Politichna regionalistika: navchal'nyi posibnyk [Political regionalism: study guide]. Kharkiv: Kharkiv V.N. Karazin National University [in Ukrainian].
5. Picha V. M., Khoma N. M. (2000, 2008) Politologiya: pidruchnyk dlya stud. vysch. zakladiv osvity – 5-te vyd. [Political science: textbook for students of higher educational establishments – 5th ed.]. Novy Svit [in Ukrainian].
6. Slipec' P.P. (2009) Politychni cinnosti: teoriya i metodologiya pizhnannya ta realizatsii [Political values: theory and methodology of cognition and realization]. Kyiv: Knowledge of Ukraine [in Ukrainian].
7. Tsyurupa M.V., Yasynska V.S. (2009) Osnovy sychasnoi politologii [Basics of modern political science: a textbook]. Kyiv: Condor [in Ukrainian].
8. Anderson P. The Invention of the Region 1945-1990 // EUI Working Papers EUI №94/2. Florence, 1991.
9. Keating M. The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change / M. Keating. Cheltenham: Edward Elgar, 1998. 242 p.
10. Markusen A. Regions: The Economics and Politics of Territory. New Jersey, 1987.

Regional components of political processes

Shelest Oleksandr Serhiyovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0007-1773-398X

The regional political process, like any social process, is very diverse in terms of its components. This process includes the institutionalization of power structures associated with changes in the type of political system, the formation and functioning of party structures, and the activities of the leading elite. These components enable the political process in any region, although they make it controversial due to the fact that it will have a different appearance depending on the specifics of a given political region. At the same time, the political processes that transformed the system of society affected the institutional, communicative, informational and regulatory aspects of the regional political process without fail. The article reveals the need for a theoretical understanding of the diversity and complexity of the political process in different regions of the world, on the dynamics of which the transformation of society as a whole depends directly. The study of the regional level of political processes acquires special importance due to the ambiguity of what is constantly happening in the world, and due to the transformation of modern society, the aggravation of a number of socio-economic problems and instability in society in certain countries. The main goal of this work is to determine the current trends in the socio-political development of the states of the world, especially the effects of globalization on different political and geographical regions. The following methods were used during the research: general scientific methods of observation, systematization and classification of phenomena, methods of structural and functional analysis and content analysis. The results of this work will contribute to the development of fundamental and applied scientific research, the expansion of expert and analytical activities, the development of scientific and methodological materials and proposals for solving various risks, taking into account the specifics of different countries and trends in modern international relations.

Key words: political processes, regional political systems, regional political regimes, interest groups, political space.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Іванова Олена Василівна

Особливості формування та утвердження в Україні засад демократії та громадянського суспільства

УДК 321.01:316.334 (477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.13>

Іванова Олена Василівна
асистент кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук
та фізичного виховання
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
вул. Героїв Майдану, 8,
Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-0682-5607

Актуальність окресленої проблематики обумовлена потребою розуміти складний процес трансформації українського суспільства після отримання незалежності та постійними викликами, що виникають на цьому шляху. Метою дослідження є проаналізувати і пояснити особливості формування демократичних засад та громадянського суспільства в Україні. Для досягнення цієї мети були використані методи: історичний (систематизовані фундаментальні підходи до взаємодії у межах вітчизняної та зарубіжної науки), логічний (розкрито сутність та основні поняття процесу формування та утвердження в Україні засад демократії та громадянського суспільства), описовий (досліджено сутність та основні принципи взаємодії держави та громадянського суспільства), аналіз (описано теоретико-методологічні засади формування та утвердження в Україні засад демократії та громадянського суспільства та їх вплив на розбудову ефективної держави), синтез (структурно-функціональний аналіз формування та утвердження в Україні засад демократії та громадянського суспільства у сфері державного управління), узагальнення (характеризується функціональний вплив громадського суспільства на процесі формування та утвердження засад демократії). Результати дослідження демонструють, що Україна стикається з численними викликами під час формування та утвердження демократичних засад. Недостатня прозорість управління, корупція та інші проблеми створюють перешкоди на шляху до стабільної демократії. Крім того, геополітичне середовище впливає на процес формування демократичних цінностей в Україні. Висновки цього дослідження підкреслюють необхідність подальшої роботи над утвердженням громадянського суспільства в Україні. Реформи в сфері юстиції, боротьба з корупцією та зміцнення громадської участі є ключовими аспектами цього процесу. Крім того, важливо впроваджувати європейські стандарти та співпрацювати та співпрацювати з міжнародними організаціями для підтримки демократичних перетворень в Україні. Результати дослідження має значний потенціал для подальшого розвитку політичної науки та сприяє розумінню складних політичних процесів, що відбуваються в Україні. Отримані результати можуть бути корисними для політичних діячів, науковців та інших зацікавлених сторін, що прагнуть зміцнити демократію та громадянське суспільство в Україні.

Ключові слова: українське суспільство, політична трансформація, реформа, громадські інституції, громадянське суспільство, громадянська участь.

Вступ. Засади демократії та громадянського суспільства є важливими темами, особливо в контексті сучасної України. По-перше, Україна являє собою молоду демократію, яка зазнає значних трансформацій після отримання незалежності у 1991 році. Встановлення та утвердження демократичних засад є необхідною передумовою для побудови сильної, стабільної та розвинутої країни. В Україні існує ряд викликів і проблем, пов'язаних з формуванням демократичного суспільства. Це включає корупцію, низьку прозорість управління, невідповідність демократичних стандартів під час виборів, недостатню участь громадян у прийнятті рішень та інші. Вивчення та розуміння особливостей формування та утвердження демократії та громадянського суспільства допомагає знаходити шляхи подолання цих викликів та забезпечення стабільного розвитку країни. Геополітичне середовище, в якому знаходиться Україна, вносить свої особливості в процес формування демократії. Зміни в регіональних та глобальних політичних контекстах впливають на стан демо-

кратії в країні та потребують постійного вивчення та аналізу.

Мета та завдання. Мета статті полягає у визначенні особливостей формування та утвердження в Україні засад демократії та громадянського суспільства. Для досягнення встановленої мети необхідно вирішити такі завдання: окреслити особливості становлення демократії та громадянського суспільства в Україні; виявити негативні аспекти становлення демократії та громадянського суспільства в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є використання таких загальнонаукових і спеціально-наукових методів: історичного (систематизовані фундаментальні підходи до взаємодії у межах вітчизняної та зарубіжної науки), логічного (розкрито сутність та основні поняття процесу формування та утвердження в Україні засад демократії та громадянського суспільства), описового (досліджено сутність та основні принципи взаємодії держави та громадського суспільства), аналіз (описано теоретико-методоло-

гічні засади формування та утвердження в Україні засад демократії та громадянського суспільства та їх вплив на розбудову ефективної держави), синтез (структурно-функціональний аналіз формування та утвердження в Україні засад демократії та громадянського суспільства у сфері державного управління), узагальнення (характеризується функціональний вплив громадського суспільства на процес формування та утвердження засад демократії).

Результати. Протягом останніх років відбулися значні позитивні трансформації громадського суспільства в Україні. На розвиток громадянського суспільства вплинули як національні тенденції, так і місцеві зміни. Серед перших – зміцнення громадських організацій через розвиток неформальної освіти, запровадження нових механізмів участі, організація національних форумів та тренінгів для обміну досвідом між населеними пунктами, регіонами, впровадження міжнародних програм підтримки та зміцнення ролі громадянського суспільства, посилити співпрацю між державними органами та організаціями громадянського суспільства, створити фізичний простір для взаємодії організацій громадянського суспільства з активними громадськими та державними платформами, активізувати ініціативи та інституційний розвиток існуючих організацій, професіоналізувати організації громадянського суспільства та підвищити компетентність їх членів.

Незважаючи на позитивні зрушення у розвитку громадянського суспільства, існують бар'єри та проблеми, які перешкоджають сталому розвитку громадянського суспільства. Основними бар'єрами є: брак ресурсів (фінансових та людських); відсутність підтримки інституційного розвитку; відсутність політики диверсифікації для організацій громадянського суспільства та залежність від донорського фінансування; відсутність реального впливу громадянського суспільства на державну та регіональну політику та галузеві стратегії; девальвація або недооцінка роботи організацій громадянського суспільства та їхнього внеску в державний та регіональний розвиток; збереження недостатнього інституційного потенціалу багатьох організацій (відсутність фінансової прозорості, стратегічного та оперативного планування); відсутність системної діяльності організацій громадянського суспільства, збереження дискурсивного поділу організацій громадянського суспільства на «провладні» та інші; знецінення місцевої експертизи громадських організацій; відсутність організацій, які займаються аналітичною та моніторинговою діяльністю; необхідність підвищення рівня експертності та професіоналізму серед молодих організацій громадянського суспільства, вигорання громадських активістів. Розвитку громадянського суспільства гальмують також загальні

умови життя, зокрема відсутність активного та різноманітного культурного життя стимулює міграцію активної, творчої та освіченої молоді.

Позитивні зрушення сталися в інституціональній спроможності організацій, диверсифікації джерел фінансування, фінансовому менеджменті, громадському представництві, наданні послуг і ставленні з боку громадськості. Завдяки своїй ролі в Революції Гідності громадянське суспільство стало ідентифікуватись суспільством, державою і політиками як повноцінний гравець, який впливає на розвиток країни [2].

Включеність громадян у політичний процес виражається у різних формах політичної участі. Однією з форм є протестна поведінка. Політичні кризи в Україні, нездатність владних еліт забезпечити позитивні ефекти зворотного зв'язку призвели до алієнації – відчуження українського суспільства від політики, але в той же час – формуванню в окремих його частинах усвідомлення неправильності дій керівництва країною і необхідності щось змінювати. В результаті в політичній системі України сформувалася соціально і тематично різноманітна протестна практика участі громадянського суспільства у публічному просторі України, яка стала одним з основних і регулярних способів впливу суспільства на владу [6]. Такий вид самоорганізації політичних акторів – відповідна реакція на відсутність результатів зворотного зв'язку з владою і ситуативний пошук рішень з питань, які стоять перед незадоволеними групами.

В результаті системної перманентної протестної культури сформувалась в Україні революційна публічність, яка з одного боку викрила проблеми взаємодії між суспільством і владою, з іншого розкрила можливість для формування нових форм впливу на політику з боку громадянського суспільства.

Ще одним яскравим прикладом інституціоналізованого актора, який формує публічний капітал «знизу – вгору», можна назвати аналітичні спільноти, які виконують експертну, аудиторську та дорадчу функції в українській державі. За даними глобального індексу Global Go To Think Tank INDEX Report в Україні 2014–2020 рр. офіційно діяло більше 40 аналітичних центрів, які мають свою інтелектуальну репутацію і вносять фрагментарно внесок у політичні рішення держави [1].

Однією з основних проблем для даної категорії акторів в Україні є проблема підвищення їх суб'єктності і затребуваності в публічному просторі.

Особливо активно розвивається в публічному полі України ІТ-краудсорсинг, одна з головних задач якого, впровадження цифрових технологій в управління державою, що дозволяє громадянам бути включеними в процес прийняття рішень

є однією з основних умов електронної демократії. IT-краудсорсинг представлений в Україні численними стартапами, що пропонують інноваційні продукти для розширення публічного простору в мережі. Стартапери працюють над додатками і сервісами на основі відкритих даних, покликаних підвищити конкурентоспроможність України та сприяти розвитку громадянського суспільства [3].

Один із найшвидше зростаючих напрямків краудсорсингу в Україні – це проєктний. Прикладом можуть бути проєкти Є-Дата, «007» і Єрозслідування, створені за сприяння держави та громадянського сектора для впровадження в політичне поле системи публічних даних про державні фінанси. Розвиток цих проєктів, як різновиди політичного краудсорсинга дозволяє інституціонувати антикорупційні механізми і за допомогою онлайн-технологій контролювати владу.

Таким чином, формування нової моделі державної політики в Україні за траєкторією «знизу вгору» (інститути громадянського суспільства) відповідає світовим тенденціям зміни інститутів та практик взаємодії акторів політичних процесів, але має особливості та труднощі. Унікальність української версії полягає в тому, що громадянське суспільство швидше та ефективніше інституціонується як публічний актор, ніж держава, яка «не встигає» інституційно адаптуватися до змін і через традиції попередньої моделі управління гальмує участь державного сектору в політичне життя.

Однією з основних проблем є недостатня підготовленість нормативно-правової бази щодо статусу, прав та обов'язків державних інституцій громадянського сектору, що впливає на характер відносин з державними органами. Політико-правова база для участі громадянського сектору в громадському процесі потребує вдосконалення та адаптації до сучасних політичних тенденцій та внутрішньополітичних реалій.

Для більш детального аналізу принципів розвитку громадянського суспільства розглянемо організації, асоціації та рухи, які створюються для вирішення соціальних проблем. Такі рухи є результатом неформальної колективної ініціативи та неформальних зв'язків. Згодом, набувши необхідного досвіду та визначивши свою організаційну структуру, вони стають формальними, створюючи умови для подальшого розвитку громадянського суспільства. Крім того, наголошуємо, що для того, щоб співвідношення особистого і громадського в громадянському суспільстві було оптимально збалансованим [8, с. 32].

Зараз активно розвивається волонтерський рух, громадські ініціативи навколо всебічної підтримки реформ, боротьби з корупцією, допомоги армії та вимушеним переселенцям.

Сучасні заклики до розвитку та безпеки України викликають симетричні громадські ініціативи,

покликані змінити ситуацію на принципах відкритого спілкування, діалогу та відповідального лідерства. При цьому важливою складовою розвитку громадянського суспільства є необхідність розвитку співпраці, партнерства між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та органами громадянського суспільства, які б слугували для вирішення соціально важливих проблем, розробки та реалізації комплексу реформ, ефективні наглядові органи. Ще більш актуальним є зв'язок ОГС з різними верствами громадян [4, с. 42].

Подальші перспективи розвитку відносин між владою та організованим суспільством мають визначати сприяння новому урядовому колективу наблизити діяльність влади до народу шляхом децентралізації, посилення місцевого самоврядування та самоорганізації, можливостей впливу на формування виборчих списків політичних сил, обов'язкові консультації з громадськістю всіх зацікавлених сторін у розробці державної політики, стандартизації адміністративних процедур в органах державної влади, що змусило б її підтримувати зворотний зв'язок з громадянами [7].

Також у формуванні порядку денного діалогу між владою та громадянським суспільством важливо перенести акцент з формального спілкування між владою та організованим суспільством (що в основному практикується дотепер) на їх повне партнерство, загалом – важливо позбутися формальних і символічне ставлення до планування та організації громадянського суспільства, державних органів та установ різного функціонального призначення, що забезпечують їх діяльність. Тільки так можна подолати розрив між правлячим класом і більшістю суспільства та посилити соціальну легітимність державної політики. Завдання-максимум – повне використання величезного потенціалу державного сектору, що дозволило б компенсувати об'єктивну недостатність держави в окремих сферах суспільного життя.

Одним із основних критеріїв перспективності цього процесу в сучасній Україні є набуття державною політикою сприяння громадянському суспільству більш системної та послідовної, що також характеризує діяльність українських законодавців, спрямовану на створення необхідних умов для вільної самореалізації громадян та самоврядні громадські об'єднання, партнерські відносини між ними та владою, а саме: підвищення політичної культури населення; поширення знань про громадянське суспільство та організації, які його представляють; популяризація структур громадянського суспільства серед молоді, висвітлення позитивних сторін їх діяльності; створення нових можливостей для участі громадян в управлінні державними та громадськими справами; активізація процесу приватизації всіх сфер суспільного

життя, формування інститутів громадянського суспільства (благодійних фондів, споживчих товариств, клубів за інтересами, товариств, асоціацій тощо); розвиток різноманітних форм громадського самоврядування та самодіяльності; підвищення рівня фінансової життєздатності організацій третього сектору; розробка ефективних механізмів співпраці між організаціями громадянського суспільства та державними органами.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що Україна пройшла складний шлях у формуванні та утвердженні засад демократії та громадянського суспільства після отримання незалежності у 1991 році. Політичні та соціально-економічні трансформації в країні відображають складну природу цього процесу. Корупція, недостатня прозорість управління та інші проблеми викликають виклики для формування стійких засад демократії та громадянського суспільства в Україні. Подолання цих проблем вимагає системних зусиль, включаючи реформи в сфері юстиції, антикорупційні заходи та зміцнення громадської участі. Геополітичне середовище також впливає на формування демократичних засад в Україні. Втілення європейських цінностей, співпраця з міжнародними організаціями та дотримання міжнародних стандартів демократії є важливими аспектами цього процесу.

Подальші дослідження в цій сфері є важливими для розуміння та вирішення проблем, пов'язаних з формуванням демократії та громадянського суспільства в Україні. Аналіз ролі політичних інститутів, розвитку громадського сектору та ефективності реформ може сприяти досягненню прогресу в цих напрямках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». *Відомості Верховної Ради УРСР (БВР)*, 1991, № 25, ст. 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 04.06.2023).
2. Індекс сталості розвитку громадянського суспільства в Україні. *Творчий центр ТЦК*. URL: <http://ccc-tck.org.ua/> (дата звернення: 04.06.2023).
3. Інкубатор 1991. URL: <http://1991.vc/about/> (дата звернення: 04.06.2023).
4. Літовченко Б. В. Гуманізація менеджменту у глобальному середовищі. Дніпро: ЛІРА, 2017. 268 с.

5. Цимбалюк В. І., Гришко В. І., Міщук І. В. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні. Одеса: КУПРІСНКО СВ, 2019. 158 с.

6. Чальцева О. М. Роль політичних протестів в публічному діалозі (український і російський досвід). *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 75 (8). С. 480–482.

7. Чернокалова К. О. Роль механізмів державного управління у становленні та функціонуванні громадянського суспільства. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/152.pdf (дата звернення: 04.06.2023).

8. Яблонський В. М., Андриченко Т. В., Бекешкіна І. Е. та ін. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: аналіт. доповідь. Київ: НІСД, 2018. 128 с.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii» [Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organisations»]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
2. Indeks stalosti rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Civil Society Sustainability Index in Ukraine]. *Tvorchyi tsentr TTsK*. URL: <http://ccc-tck.org.ua/>
3. Inkubator 1991 [Incubator 1991]. URL: <http://1991.vc/about/>
4. Litovchenko B. V. (2017) Humanizatsiia menedzhmentu u hlobalnomu seredovishchi [Humanisation of management in the global environment.]. Dnipro: LIRA. 268 p.
5. Tsybaliuk V. I., Hryshko V. I., Mishchuk I. V. (2019) Formuvannia ta stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Formation and development of civil society in Ukraine]. Odessa: KUPRIENKO SV. 158 p.
6. Chaltseva O. M. (2013) Rol politychnykh protestiv v publicnomu dialozi (ukrainskyi i rosiyskyi dosvid) [The role of political protests in public dialogue (Ukrainian and Russian experience)]. *Hileia: naukovyi visnyk*. vol. 75 (8). pp. 480–482.
7. Chernokalova K. O. Rol mekhanizmv derzhavnogo upravlinnia u stanovlenni ta funktsionuvanni hromadianskoho suspilstva [The role of public administration mechanisms in the formation and functioning of civil society]. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/152.Pdf.
8. Iablonskyi V. M., Andriuchenko T. V., Bekeshkina I. E. ta in. (2018) Hromadianske suspilstvo Ukrainy: suchasni praktyky ta vyklyky rozvytku: analit. Dopovid [Civil Society of Ukraine: Modern Practices and Development Challenges: Analytical Report]. Kyiv: NISD. 128 p.

Formation and establishment of democratic principles and civil society in Ukraine

Ivanova Olena Vasylivna

Assistant at the Department
of Philosophy, Social and Humanitarian
Sciences and Physical Education
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law
Heroiv Maidan str., 8, Khmelnytskyi,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-0682-5607

The relevance of the outlined problem is determined by the need to understand the complex process of transformation of Ukrainian society after gaining independence and the ongoing challenges that arise along this path. The aim of the research is to analyze and explain the peculiarities of formation of democratic principles and civil society in Ukraine. To achieve this goal, the following methods were used: historical (systematized fundamental approaches to interaction within national and foreign science), logical (revealing the essence and basic concepts of the process of formation and establishment of democratic principles and civil society in Ukraine), descriptive (examining the essence and main principles of interaction between the state and civil society), analysis (describing the theoretical and methodological foundations of formation and establishment of democratic principles and civil society in Ukraine and their impact on building an effective state), synthesis (structural-functional analysis of the formation and establishment of democratic principles and civil society in Ukraine in the field of governance), generalization (characterizing the functional influence of civil society on the process of formation and establishment of democracy). The research results demonstrate that Ukraine faces numerous challenges in the process of formation and establishment of democratic principles. Insufficient governance transparency, corruption, and other problems create obstacles on the path to stable democracy. Additionally, the geopolitical environment affects the process of formation of democratic values in Ukraine. The conclusions of this study emphasize the need for further work on the establishment of civil society in Ukraine. Reforms in the justice system, the fight against corruption, and strengthening of civic participation are key aspects of this process. Moreover, it is important to implement European standards and cooperate with international organizations to support democratic transformations in Ukraine. The research results have significant potential for further development of political science and contribute to understanding the complex political processes taking place in Ukraine. The obtained findings can be valuable for policymakers, researchers, and other stakeholders who strive to strengthen democracy and civil society in Ukraine.

Key words: *Ukrainian society, political transformation, reform, civil institutions, civil society, civic participation.*

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Антонюк Наталія Володимирівна

Становлення, сутність і відмінності наднаціональної партійної системи у Європейському Союзі

УДК 329:061.1

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.14>

Антонюк Наталія Володимирівна
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри європейських
та регіональних студій
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців, 19,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0003-2532-782X

У нашій оглядовій статті проаналізовано становлення, сутність і відмінності феноменів наднаціональних партій і партійних/політичних груп в Європейському Союзі, зокрема європейських політичних партій та партійних/політичних груп у Європейському парламенті, в тому числі у контексті та на тлі функціонування національних чи внутрішніх партій країн-членів Європейського Союзу. Важливість розгляду означених опцій партійної організації полягає у тому, що вони політизують владний та управлінський процес в Європейському Союзі, хоча й роблять це по-різному та з різними ресурсами. Як наслідок, серед теоретиків та практиків й досі тривають дискусії на предмет того, в чому ж полягають базові відмінності між європейськими політичними партіями та політичними чи партійними групами в Європейському парламенті, які є варіантами функціонування наднаціональних партійних організацій. Причому ці дискусії вкрай цікаві й актуальні для України, яка і представники якої після завершення свого євроінтеграційного поступу неодмінно братимуть участь в роботі інститутів та структур влади Європейського Союзу, в тім числі тих, які детерміновані саме партійно. На цьому тлі завдяки інструментарію компаративістики, партійної теорії та неінституціоналізму з'ясовано сутність й еволюцію різних опцій наднаціональних партійних організацій у Європейському Союзі, а вже після цього їх порівняно, зокрема функціонально, представницько, інституційно тощо. Для цього забезпечено огляд основних партійних чи політичних груп у Європейському парламенті від моменту його заснування та до сьогодні. Виявлено, що раніше розмежування між європейськими політичними партіями та партійними чи політичними групами в Європейському Союзі було дуже розмитим, а сьогодні стало значно більше регламентованим та функціонально наповненим. Разом з цим, аргументовано, що саме політичні чи партійні групи в Європейському парламенті (передусім за рахунок своєї «сили» та інституційного функціоналу), а не європейські політичні партії (як виборчі канали партійно-політичного впливу), будучи разом організованими головно за ідеологічним, а не національним принципом, чинно найчастіше розглядаються та становлять розвинену, відносно стабільну й конкурентоспроможну партійну систему Європейського Союзу.

Ключові слова: європейська політична партія, політична чи партійна група, наднаціональна партійна система, Європейський Союз.

Вступ. Європейський Союз (ЄС) – це конфедеративне політичне утворення, владний і управлінський процес в якому безумовно політизується. Причому каналів політизації є чимало, бо серед них наднаціональні і національні політичні інститути та міжінституційні відносини, партії і вибори, позиції окремих держав, багаторівневе урядування тощо. У цьому контексті об'єднувальним чинником або ж каналом політизації влади й урядування в ЄС постають передусім політичні організації, в тому числі політичні партії. Однак специфікою феномена партій в ЄС є те, що це надзвичайно розмите поняття, адже і теоретики, і практики доволі часто (в тому числі помилково) до «політичних партій в ЄС» – які автоматично позначаються як наднаціональні, – зараховують доволі різні політичні організації, зокрема внутрішні чи національні політичні партії на рівні ЄС (а також окремих держав), європейські політичні партії, а також партійні чи політичні групи в Європейському парламенті тощо.

Відповідно, перед науковцями постає теоретико-методологічне завдання з приводу розмежування, з'ясування сутності, відмінностей й особливостей розвитку наднаціональних партій і партійних/політичних груп у ЄС. З емпіричного погляду розуміння цієї тематики надзвичайно актуальне для України, яка чинно перебуває на шляху євроінтеграції, а у випадку же вступу в ЄС безумовно братиме участь в роботі інститутів і структур влади Європейської Унії, в тому числі тих, які базово детерміновані партійно.

Мета та завдання. Дослідження націлене на розмежування, з'ясування сутності, відмінностей й особливостей розвитку наднаціональних партій і партійних/політичних груп у Європейському Союзі. Розв'язання цієї мети і завдання має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки, з одного боку, в політичній теорії та практиці і досі тривають суперечки з приводу наднаціональних організацій партій та їхньої суті і різновидів, а також, з іншого

боку, це важливо в контексті євроінтеграційного поступу України, яка у випадку вступу в Європейський Союз братиме участь в роботі інститутів і структур влади ЄС, які детерміновані саме партійно.

Виклад основного матеріалу і результати.

Проблематика «політичних партій на рівні ЄС» чи так званих наднаціональних партій в Європі давня і неоднозначна. Річ у тім, що партії завжди були важливими акторами європейської інтеграції, причому як на етапі формування ЄС, так і під час різних етапів його розширення або навіть скорочення (як у випадку «Брекзиту»). Відтак щойно кордони між європейськими країнами стали менш жорсткими і більш відкритими, відносини між національними партіями однакової політичної чи ідеологічної орієнтації почали ставати міцнішими. Це власне й призвело до оформлення, а згодом інституціоналізації доволі різних типів партійних організацій у Європі і ЄС – на наднаціональному рівні, – серед яких по-різному впливовими та функціональними постали політичні чи партійні групи в Європейському парламенті і європейські політичні партії, раніше відомі як політичні партії на європейському рівні чи на рівні ЄС [11]. Характеру ж наднаціональних вони набули внаслідок того, що збільшили свої ресурси, інституційну важливість та функціонал, тим самим суттєво концептуально відмежувавшись від внутрішніх чи національних партій країн-членів ЄС або ставши їхнім додатковим «відображенням».

Однак ці структури виникли неодномоментно, а мають певну специфіку свого становлення та розвитку і навіть певну передісторію (у цьому випадку – історію до моменту створення ЄС). Причому ця передісторія не завжди інституційна, оскільки не завжди писалась у рамках взаємодії національних парламентських партій тих чи інших країн (у тому числі країн-членів ЄС) у напрямі транснаціоналізації партійного життя [22]. Тут вартує згадати так звані «інтернаціонали» (зокрема, соціалістичний з 1889/1951 рр., комуністичний з 1919 р., так званий «християнсько-демократичний» з 1925/1961 рр., ліберальний з 1947 р., «демократичний» з 1985 р., «екологічний» з 2001 р., «піратський» з 2010 р. й інші [16; 20; 23; 45; 51]), які безумовно трактуються як своєрідні транснаціональні об'єднання ідеологічних (або позаідеологічних) партій національного чи внутрішнього рівня, частина із яких виникла ще до заснування так званих «Європейських спільнот» (Європейської спільноти з вугілля та сталі з 1951 р., Європейської спільноти з атомної енергії з 1957 р. і Європейської економічної спільноти з 1957 р.) як основних «стовпів» майбутнього ЄС [11; 21]. Однак в рамках ЄС і спільнот, які йому передували (як арени нашого дослідження), увагу потрібно передусім звернути на той факт, що за ідеологічним (а не національ-

ним) принципом першою в історію було організовано Загальну асамблею Європейської спільноти з вугілля та сталі (як «предтечу» сучасного Європейського парламенту), в якій з 1953 р. перегруповано представників за ідеологічними ознаками, а не національністю [28; 39]. Відповідно, значною мірою це зроблено наднаціонально, хоч і за рахунок співпраці між європейськими національними чи внутрішніми політичними партіями з країн-членів [11; 35; 41]. Більше того, саме за такою логікою почались і досі тривають одночасні процеси розширення (членства і кількості партійних/політичних груп – за винятком «Брекзиту») та зміцнення (особливо з 1979 р. – після введення всенародних виборів) Європейського парламенту з наднаціональними партійними організаціями [30]. У розрізі європейських політичних партій та політичних/партійних груп в Європейському парламенті це можна принаймні частково побачити на підставі даних з табл. 1.

Свого часу стало очевидно, що члени Європейського парламенту – партійні чи непартійні – вмотивовані ставати представниками політичних/партійних груп. Це зумовлено як правилами, процедурами і політичною практикою Європейського парламенту, так і можливістю отримати матеріальні ресурси й політичні переваги, в тім числі з приводу розподілу посад [1; 35]. Як наслідок, зацікавленими ставати членами європейських партій та політичних/партійних груп в Європарламенті виявились представники національних чи внутрішніх партій країн-членів ЄС, але це неодмінно вплинуло на ускладнення організаційної структури політичних/партійних груп, особливо після значних розширень ЄС [7]. Та й кількість європейських політичних партій постійно зростає, хоч з 2003 р. (зі змінами) цей феномен почали регламентувати на рівні ЄС [48]. Якщо більш інструментально й інституційно, то це можна пояснити наступним чином. Спершу національні чи внутрішні уряди (а не партії) приєднались до інтегрованих наднаціональних структур, які згодом розробили власну логіку міжінституційних відносин. Пізніше ці структури збільшили свою владу в тріаді прийняття рішень ЄС – у Раді міністрів, Європейській комісії та Європейському парламенті, – таким чином ставши привабливішою «інвестиційною» пропозицією для національних чи внутрішніх партій. Відтак на кожному етапі цього процесу національні партії були вимушені формулювати інституційну транснаціональну відповідь на доволі мінливий ландшафт управління в ЄС, в тому числі за рахунок формування та розвитку наднаціональних партійних організацій – як інституційних (приміром, в рамках Європейського парламенту), так і неінституційних (приміром, поза Європейським парламентом тощо) [22].

Примітно, що формування наднаціональних європейських партій (своєрідних «транснаціо-

Таблиця 1

Становлення й еволюція європейських політичних партій і політичних/партійних груп у Європейському парламенті (станом на 2023 р.) [8; с. 29–30; 9; 11; 14; 44]

Ідеологічна сім'я	Політичні партійні групи в Європейському парламенті								Чинні європейські партії	
	До 1979 р.	1979 р.	1984 р.	1989 р.	1994 р.	1999 р.	2004 р.	2009 р.		2014 р.
Християнська демократія	«Християнські демократи» (CD)	Європейська народна партія (християнських демократів) (EPP)	Європейська народна партія (християнських демократів)	Європейська народна партія (християнських демократів)	Європейська народна партія (християнських демократів)	Європейська народна партія (християнських демократів) (EPP)	Європейська народна партія (християнських демократів) (EPP)	Європейська народна партія (християнських демократів) (EPP)	Європейська народна партія (EPP)	Європейська народна партія (EPP)
Консерватизм	«Європейські консерватори» (C)	«Європейські демократи» (ED)	«Forza Europa» (FE) / Союз для Європи (UE)	«Союз для Європи» (UEN)	«Європейські демократи»	«Європейські консерватори та реформісти» (ECR)	«Європейські консерватори та реформісти» (ECR)	«Європейські консерватори та реформісти» (ECR)	Європейські консерватори та реформісти (ECR) + Європейський християнський політичний рух (ECPM)	Європейські консерватори та реформісти (ECR) + Європейський християнський політичний рух (ECPM)
Націонал-консерватизм	«Європейські прогресивні демократи» (EPD)	Європейський демократичний альянс (EDA)	«Європейські права» (ER)	«Європейські права» (ER)	«Ідентичність, традиція та суверенітет» (ITS)	«Ідентичність, традиція та суверенітет» (ITS)	«Ідентичність, традиція та суверенітет» (ITS)	«Ідентичність, традиція та суверенітет» (ITS)	«Ідентичність і демократія» (ID)	«Ідентичність і демократія» (ID)
Правий націоналізм	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Євроскептицизм	–	–	–	–	«Європа Націй» (EN)	«Європа демократії і розмаїття» (EDD)	«Європа демократії і розмаїття» (EDD)	«Європа свободи і демократії» (EFD)	«Європа свободи та прямої демократії» (EFDD)	–
Соціал-демократія	«Соціалісти» (SOC)	–	–	Партія європейських соціалістів (PES)	Партія європейських соціалістів (PES)	«Соціалісти в Європарламенті» (PES)	«Соціалісти в Європарламенті» (PES)	Прогресивний альянс демократів і демократів в Європарламенті (S&D)	Партія європейських соціалістів (PES)	Партія європейських соціалістів (PES)
Лібералізм і центризм	«Ліберали та демократи» (LD)	Ліберально-демократична реформістська група (LDR)	–	–	Європейська ліберально-демократична і реформістська партія (ELDR) / Європейський радикальний альянс (REA)	Європейська ліберально-демократична і реформістська партія (ELDR) / Європейський радикальний альянс (REA)	Європейська ліберально-демократична і реформістська партія (ELDR) / Європейський радикальний альянс (REA)	Альянс лібералів і демократів за Європу (ALDE)	«Оновити Європу» (RE)	Альянс лібералів і демократів за Європу (ALDE) + Європейська демократична партія (EDP)
Ліві (комуністи та соціалісти)	«Комуністи та союзники» (COM)	–	«Європейські об'єднані ліві» (EUL) / «Ліва Єдність» (LU)	«Європейські об'єднані ліві» (EUL) / «Ліва Єдність» (LU)	«Європейські об'єднані ліві» (EUL/NGL)	«Європейські об'єднані ліві» (EUL/NGL)	«Європейські об'єднані ліві» (EUL/NGL)	«Європейські об'єднані ліві» (EUL/NGL)	Партія Європейських лівих (PEL) + Альянс лівічних зелених лівих (NGLA)	Партія Європейських лівих (PEL) + Альянс лівічних зелених лівих (NGLA)
Екологізм і репонуалізм	–	«Веселка» (RBW)	«Веселка» (RBW)	«Зелені» (G) / «Веселка» (RBW)	«Зелені» (G)	«Зелені – Вільний Європейський Альянс» (GIEFA)	«Зелені – Вільний Європейський Альянс» (GIEFA)	«Зелені – Вільний Європейський Альянс» (GIEFA)	Європейська партія зелених (EGP) + Європейський вільний альянс (EFA) + Європейська піратська партія (PPEU) + «Volt Europa»	Європейська партія зелених (EGP) + Європейський вільний альянс (EFA) + Європейська піратська партія (PPEU) + «Volt Europa»
Технічні групи	–	Технічна група незалежних (TGI)	–	–	Технічна група незалежних (TGI)	–	–	–	–	–
Кількість груп	6	7	8	8	8	8	8	7	8	7

нальних партійних кон/федерацій») почалось ще у 1970-х роках, зокрема в очікуванні запровадження всенародних виборів до Європейського парламенту [21; 22]. І хоч не всі ідеологічні сім'ї з однаковою інтенсивністю були в цьому зацікавлені, врешті чи не всі вони все-ж сформували європейські політичні партії. Внаслідок цього європейський партійно-ідеологічний спектр з часом виявився максимально розмаїтим. При цьому, мабуть найпершими європейськими політичними партіями виявились Партія європейських соціалістів (PES), Європейська народна партія (EPP) й Альянс лібералів і демократів в Європі (ALDE), котрі були створені ще в другій половині 1970-х років, а найновішими станом на сьогодні є такі європейські партії, як Альянс прямої демократії в Європі (ADDE), Рух за Європу націй і свобод (MENL), Альянс за мир і свободу (APF), коаліція «За життя та сім'ю» (CVF), створені після 2015 р. тощо. Враховуючи історію та причини їхнього формування, вчені констатують, що «транснаціональні партійні федерації» зародилися як «еманація політичних груп у Європейському парламенті, які вважали за необхідне покладатися саме на партійні організації, присутні на європейському рівні» [15]. Однак деякі з цих «федерацій» так і залишились «федераціями», а деякі стали «партіями», хоча всі вони врегульовані як європейські політичні партії. Особливо інтенсивного вияву трансформація у партії набула після запровадження їхнього фінансування, а також розширення повноважень (електоральних, консультативних і призначальних) європейських партій [4].

На тлі формування та оформлення спочатку політичних або партійних груп у Європейському парламенті, а згодом виникнення й інституціоналізації європейських політичних партій між цими двома формами наднаціональних партійних організацій виникло чимало непорозумінь, в тому числі на предмет окреслення функціоналу та призначення. З огляду на це, одні теоретики підкреслюють важливість політичних або партійних груп у Європейському парламенті, наголошуючи на їхній більшій силі [1; 3; 29; 30; 35; 40], а інші вчені вважають, що впливовішими повинні бути європейські політичні партії або федерації, зокрема внаслідок їхньої прогресивнішої природи, можливості уніфікувати ідеологічні і національні інтереси, а також завдяки значним перспективам розвитку [6; 19; 26; 27; 36; 37]. Саме тому європейська інституційна і політична література часто фіксує те, що відносини поміж двома евроструктурами партійних організацій будуються у форматі незбалансованого розподілу ресурсів і відповідальності, причому з інституційною перевагою для політичних або партійних груп у Європейському парламенті, а не для європейських політичних партій [7; 10; 21]. Річ у тім, що політичні/партійні групи в Євро-

пейському парламенті є згуртованішими на предмет прийняття рішень через голосування, а відтак вони є «сильнішими» [5; 12; 22; 26]. З іншого боку, представництво у партійній/політичній групі в Європейському парламенті й досі не вимагає членства в європейській чи національній політичній партії і навпаки [11], хоч на практиці членство у них значною мірою збігається. Як наслідок (в тому числі враховуючи особливості фінансування), європейські партії не в змозі обмежити прихід на політичну сцену своїх нових конкурентів, які також розраховують на фінансування і можуть стати членами Європейського парламенту, не будучи членами європейських партій [9]. І це навіть попри той факт, що партійні чи політичні групи в Європейському парламенті отримали офіційне визнання та регламентацію за рамками Європейського парламенту лише після 1992 року [28].

Доповнюється це і тим, що політичні або партійні групи в Європейському парламенті майже ніколи не створюють відчутних проблем для національних чи внутрішніх партій країн-членів ЄС, адже такі групи позиціонуються як інституції, в яких національні партії через свої делегації в Європейському парламенті можуть домовлятися із приводу голосування. Відтак здебільшого є всі підстави для того, щоби домовитися про спільний підхід з приводу того чи іншого питання, а в тих випадках, коли цього зробити не вдається, депутати Європарламенту від відповідної національної або внутрішньої партії конкретної чи конкретних країн-членів ЄС можуть або утриматися від голосування, або проголосувати навіть проти більшості своїх колег у відповідній партійній чи політичній групі в Європарламенті. За рахунок цього національні партії зацікавлені в роботі політичних чи партійних груп, адже ця робота не ставить перші під тотальний контроль. У випадку же європейських політичних/наднаціональних партій ситуація складніша, оскільки самі по собі ці партійні організації є потенційно ускладненими. Зокрема, зовсім не відомо щодо того, як далеко центральна організація таких наднаціональних партій може дійти, прокладаючи «лінію», якої повинні дотримуватися її національні партії-члени [22]. А насправді зробити це можна в дуже обмеженій формі, оскільки національні чи внутрішні партії країн-членів ЄС зацікавлені і сповнені рішучості зберегти контроль над своїми наднаціональними операціями настільки сильно, наскільки це можливо. Відповідно, європейські партії станом на сьогодні не досягнули фази інтеграції їхньої транснаціоналізації, а натомість осередком наднаціональної співпраці й досі залишаються політичні групи всередині національних партій у Європейському парламенті, де суперечливі інтереси збалансовані і значно краще врегульовуються [25; 28; 31]. Загалом же з цього слідує, що і європейські наднаціональні партії на рівні ЄС,

і партійні чи політичні групи в рамках Європейського парламенту є досить слабкими «агентами» національних чи внутрішніх партій країн-членів ЄС, які постають в цьому розрізі як «принципали», що передають «агентам» свої завдання (причому далеко не найважливіші) [33; 46; 47; 50].

Разом із цим, сьогодні, в тому числі на підставі розробок та дискусій, про які йшлося вище, ситуація з приводу розмежування сутності різних наднаціональних партійних організацій у Європі більш очевидна. З одного боку, «політичну партію на європейському рівні» (а раніше «політичну партію на рівні ЄС») чи так звану європейську партію (неофіційно «європартію» [13]) трактують як тип організації партії, що функціонує наднаціонально/транснаціонально у Європі й окремих інститутах Європейського Союзу, про що засвідчує Регламент ЄС № 1141/2014 про європейські політичні партії та європейські політичні фонди [49]. З огляду на це, саме європейські політичні партії, які типово складаються з національних або внутрішніх партій країн-членів ЄС тощо, а не окремих осіб, мають виняткове право проводити агітацію під час європейських виборів і виражати свої політичні ідеї в Європейському парламенті, передусім через афілійовані політичні/партійні групи та членів Європарламенту [17]. Крім того, «європартії» впливають і беруть участь в ухваленні рішень Європейської Ради і Європейської Комісії, зокрема через своїх представників у політичних/партійних групах, на підставі зустрічей з главами держав й національних урядів тощо. З іншого боку, під політичними/партійними групами розуміють дещо вужче поняття, зокрема тип організації політичної партії, властивий лише для Європейського парламенту. Йдеться про офіційно визнані політичні групи, що складаються із законодавців чи депутатів у рамках узгоджених ідеологій Європейського парламенту. Річ у тому, що поточно Європарламент структурується передусім не на підставі членства окремих країн-членів ЄС чи внаслідок національних поділів, а на підставі окремих ідеологічних груп [24]. В цьому і виявляється унікальність Європейського парламенту на тлі інших існуючих у світі наднаціональних легіслатур/асамблей, бо у випадку невиконання якоюсь конкретною політичною чи партійною групою набору основних ідеологічних і програмних принципів вона може бути розпущена. Із цього слідує, що політична чи партійна група Європейського парламенту типово є офіційним парламентським представництвом однієї або декількох європейських політичних партій, внутрішніх чи національних партій країн-членів ЄС та навіть незалежних (не афілійованих з партіями) політиків (детально див. табл. 1). А в цьому власне і простежується базова відмінність політичних/партійних груп від «європартій», оскільки перші не мають права організовувати чи фінансу-

вати політичні кампанії під час європейських виборів, бо це є винятковою прерогативою других [18], хоч й інституційно та за повноваженнями і впливом «сильнішими» все-ж виступають саме перші, адже саме вони структурують наднаціональну партійну систему ЄС.

Це частково відповідає логіці градації національних партій залежно від рівня й організації їхнього функціонування (на місцях, у центральному офісі і з посадами) [32, с. 83; 34], бо на наднаціональному/європейському рівні партійна організація, яка займає державні посади, означена як політична чи партійна група, а партійна організація в центральному офісі – як європейська політична партія [2]. Своєю чергою, рівнем наднаціональних/європейських партій на місцях є або можуть бути національні чи внутрішні партії в країнах-членах ЄС, а не окремі члени «європартій» [11]. Складність лише у тому, що далеко не всі національні партії є євроінтеграційними, бо чимало з них виступають проти ЄС або є євроскептичними, а тому вони апріорно не дуже (чи меншою мірою) вписуються в логіку транснаціоналізації/європеїзації партій. З цього слідує, що європейські наднаціональні політичні партії (в цілому як збірне поняття) не у всьому концептуально і теоретико-методологічно «синонімізуються» з національними політичними партіями [38], а натомість швидше є їхнім комбінованим продовженням й додатковим – наднаціональним – «обличчям». Тим паче, що ЄС і досі впорядковується передусім міжпартійною змагальністю на рівні його країн-членів, а вже як наслідок – на рівні Європейського парламенту. Доповнюється це тим, що наднаціональні європейські політичні організації меншою мірою, аніж національні чи внутрішні партії самі по собі є соціальними організаціями [42], адже вони не настільки ефективно як національні партії можуть «контролювати відносини між громадянами та політичним режимом» [43, с. 26].

Висновки. Можна констатувати, що з часом розмежування між європейськими політичними партіями та політичними або партійними групами в Європейському парламенті стало більш очевидним, регламентованим і функціонально наповненим. Хоча й досі тривають дискусії на предмет порівняння важливості цих двох форм наднаціональних партійних організацій в Європейському Союзі. Разом з цим, саме політичні чи партійні групи в Європейському парламенті найчастіше розглядаються і становлять розвинену, відносно стабільну та конкурентоспроможну партійну систему (яка потребує окремішнього розгляду). Чи не основна причина цього у тому, що саме завдяки політичним чи партійним групам в Європарламенті (навіть незалежно від географічних рамок ЄС) стабілізується наднаціональне політичне та партійне життя, адже забезпечується посилення стиму-

лів для країн-членів ЄС організуватися за партійно-ідеологічною (а відтак поляризаційною або ж навіть частково біполярною), а не національною ознаками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Attina F. *The party groups in the European Parliament: From party group to European party status* // International Conference «The role of Central European Parliaments in the process of European integration» (Prague, September 12–14, 1997).
2. Bardi L. EU enlargement, European Parliament elections and transnational trends in European parties. *European View*. 2006. Vol. 2. No. 1. P. 13–19.
3. Bardi L. Transnational party federations in the European Community // Katz R., Mair P. *Party Organizations: A Data Handbook on Party Organization in Western Democracies, 1969–90*. London: Sage Publication, 1994.
4. Bardi L., Bressanelli E., Calossi E., Gagateg W., Mair P., Pizzimenti E. *How to Create a Transnational Party System*. Brussels: European Parliament, 2010. 113 p.
5. Bardi L., Bressanelli E., Calossi E., Gagateg W., Mair P., Pizzimenti E. *Political Parties and Political Foundations at European Level. Challenges and Opportunities: Report commissioned by the European Parliament*. Brussels, 2014. 70 p.
6. Bardi L., Calossi E. Party responses to new challenges: The emergence of Europarties // Cross W., DeBardeleben J., Pammatt J. *Activating the Citizen: Dilemmas of Citizen Participation in Europe and Canada*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2009. P. 151–172.
7. Bressanelli E. *Europarties after Enlargement. Organisation, Ideology and Competition*. New York: Palgrave MacMillan, 2014. 206 p.
8. Calossi E. *Anti-Austerity Left Parties in the European Union. Competition, coordination and Integration (Vol. 1)*. Pisa University Press, 2016. 222 p.
9. Calossi E. European Parliament Political Groups and European Political Parties: between Cooperation and Competition // *Challenges in Constitutional Affairs in the New Term: Taking Stock and Looking Forward*. Brussels: European Parliament. 2014. P. 87–102.
10. Calossi E. *Organizzazione e funzioni degli Europartiti*. Pisa: PLUS, 2011. 259 p.
11. Calossi E., Cicchi L. European Parliament Political Groups and European Political Parties: Development and relationship between two faces of the EU political system. *Quaderni del circolo rosselli*. 2019. Vol. 39. No. 2. P. 15–31.
12. Cicchi L. *Is Euro-voting truly supranational? National affiliation and political group membership in the European Parliament*. Pisa: Pisa University Press, 2016. 222 p.
13. Clasen P., Kaeding M., Müller M., Schmälder J. Does the Europarty Still not Matter? European Elections 2019 and the Party of European Socialists // *Die Europawahl 2019: Ringen um die Zukunft Europas*. Springer, 2020. P. 39–51.
14. Colomer J. How Political Parties, Rather than Member-States, Are Building the European Union // Steunenber B. *Widening the European Union: The Politics of Institutional Change*. London: Routledge, 2002.
15. Coosemans T. Les partis politiques transnationaux et les groupes politiques dans l'Union Européenne // *Courrier hebdomadaire du CRISP*. 2000. No. 1680–1681.
16. Day S. Transnational party political actors: The difficulties of seeking a role and significance. *EU Studies in Japan*. 2006. Vol. 26. No. 63–83.
17. *European political parties* // European Parliament: Official Website. URL: <https://www.europarl.europa.eu/contracts-and-grants/en/political-parties-and-foundations/european-political-parties>
18. *European political parties and foundations* // European Parliament: Official Website. URL: <https://www.europarl.europa.eu/contracts-and-grants/en/political-parties-and-foundations>
19. Gagateg W. *European Political Parties as Campaign Organisations: Towards a Greater Politicization of the European Parliament Elections*. Brussels: Centre for European Studies, 2010. 121 p.
20. Goldman R. *Transnational Parties: Organising the World's Precincts*. Lanham: University Press of America, 1983. 360 p.
21. Hanley D. *Beyond the Nation State: Parties in the Era of European Integration*. Basingstoke: Palgrave, 2008. 236 p.
22. Hanley D. Outside their comfort zone? National parties, European Parliament groups and transnational parties // Magone J. *Routledge Handbook of European Politics*. London, New York: Routledge + Taylor & Francis Group, 2015. P. 590–607.
23. Haupt G. *Socialism and the Great War: The Collapse of the Second International*. Oxford: Oxford University Press, 1972. 270 p.
24. Hines E. The European Parliament and the Europeanization of Green Parties. *Cultural Dynamics*. 2003. Vol. 15. No. 3. P. 307–325.
25. Hix S. Legislative Behaviour and Party Competition in the European Parliament: An Application of Nominate to the EU. *Journal of Common Market Studies*. 2001. Vol. 39. No. 4. P. 663–688.
26. Hix S. Parties at the European Level // Webb P., Farrell D., Holliday I. *Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 2002. P. 280–309.
27. Hix S. The Transnational Party Federations // Gaffney J. *Political Parties and the European Union*. London: Routledge, 1996. P. 308–331.
28. Hix S., Kreppel A., Noury A. The Party System in the European Parliament: Collusive or Competitive?. *Journal of Common Market Studies*. 2003. Vol. 41. No. 2. P. 309–331.
29. Hix S., Lord C. *Political Parties in the European Union*. London: Macmillan, 1997.
30. Hix S., Noury A., Roland G. *Democratic Politics in the European Parliament*. Cambridge University Press, 2007. 242 p.
31. Hix S., Noury A., Roland G. Power to the Parties: Cohesion and Competition in the EP, 1979-2000. *British Journal of Political Science*. 2005. Vol. 35. No. 2. P. 209–234.

32. Janda K. *A Conceptual Framework for the Comparative Analysis of Political Parties*. London: Sage, 1970. 51 p.
33. Kassim H., Menon A. The Principal-Agent Approach and the Study of the European Union: Promise Unfulfilled?. *Journal of European Public Policy*. 2003. Vol. 10. No. 1. P. 121–139.
34. Katz R., Mair P. The evolution of party organizations in Europe: The three faces of party organization. *American Review of Politics*. 1993. Vol. 14. No. 4. P. 593–617.
35. Kreppel A. *The European Parliament and Supranational Party System: A Study in Institutional Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 263 p.
36. Ladrech R. Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis. *Party Politics*. 2002. Vol. 8. No. 4. P. 389–403.
37. Ladrech R. National Political Parties and European Governance: The Consequences of «Missing in Action». *West European Politics*. 2007. Vol. 30. No. 5. P. 945–960.
38. Mair P. The Limited Impact of Europe on National Party Systems // Goetz K., Hix S. *Europeanised Politics? European Integration and National Political Systems*. London: Cass, 2001. P. 27–52.
39. Marquand D. *Parliament for Europe*. Jonathan Cape, 1979. 147 p.
40. McElroy G., Benoit K. Party Policy and Group Affiliation in the European Parliament. *British Journal of Political Science*. 2010. Vol. 40. No. 2. P. 377–398.
41. Murray P. Factors for Integration: Transnational Party Co-operation in the EP, 1952–79. *Australian Journal of Politics & History*. 2004. Vol. 50. No. 1. P. 102–115.
42. Panebianco A. *Political Parties: Organisation and Power*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 318 p.
43. Pedersen M. Europarties and European Parties: New Arenas, New Challenges, New Strategies // Anderssen S., Eliassen K. *The European Union: How Democratic Is It?*. London: Sage, 1996. P. 15–40.
44. *Political groups of the European Parliament* // Wikipedia: Official Website. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Political_groups_of_the_European_Parliament
45. *Political international* // Wikipedia: Official Website. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Political_international
46. Pollack M. Delegation, Agency and Agenda-setting in the EC. *International Organization*. 1997. Vol. 51. No. 1. P. 99–134.
47. Pollack M. *The Engine of European Integration: Delegation, Agency and Agenda-Setting in the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
48. *Regulation (EC) No 2004/2003 of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 on the regulations governing political parties at European level and the rules regarding their funding* // EUR-Lex: Official Website. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2003/2004/oj>
49. *Regulation (EU, Euratom) No 1141/2014 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 on the statute and funding of European political parties and European political foundations* // EUR-Lex: Official Website. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2014/1141/oj>
50. Tallberg J. Delegation to Supranational Institutions: Why, How, When and with What Consequences. *West European Politics*. 2002. Vol. 25. No. 1. P. 23–46.
51. Wood T. Reinforcing Participatory Governance Through International Human Rights Obligations of Political Parties. *Harvard Human Rights Journal*. 2015. Vol. 28. P. 147–203.

Formation, essence and differences supranational party system in the European Union

Antonyuk Nataliya Volodymyrivna

Doctor of Historical Sciences, Professor,
 Head of the Department of European
 and Regional Studies
 Ivan Franko National University of Lviv
 Sichovych Strilciv str., 19, Lviv, Ukraine
 ORCID: 0000-0003-2532-782X

In our review article, the emergence, essence and differences of the phenomena of supranational parties and party/political groups in the European Union are analyzed. These includes European political parties and party/political groups in the European Parliament, particularly in the context of the functioning of national or internal parties of the EU member states. The importance of examining these options of party organization lies in their politicization of the governance and power processes in the European Union, albeit with different approaches and resources. As a result, discussions among theorists and practitioners persist regarding the fundamental differences between European political parties and political or party groups in the European Parliament, which are the variations of functioning for supranational party organizations. Moreover, these discussions are highly relevant for Ukraine, whose representatives, after completing the EU integration process, will inevitably participate in the work of institutions and power structures of the European Union, including those determined by parties. Against this backdrop, using the toolkit of comparative studies, party theory and new institutionalism, the essence and evolution of different options for supranational party organizations in the European Union are clarified, followed by a comparative analysis of their functional, representative and institutional aspects. To achieve this, an overview of the main party or political groups in the European Parliament from its inception to the present day is provided. Furthermore, it is argued that it is political or party groups in the European Parliament, primarily due to their «strength» and institutional functionality, rather than European political parties as electoral channels for party-political influence, that are most often considered and constitute a developed, relatively stable and competitive party system of the European Union. Nevertheless, both these groups are organized based primarily on an ideological rather than a national principle.

Key words: European political party, political or party group, party organization, supranational party system, the European Union.

Американо-британські відносини (1989–1997 рр.)

УДК 94(73:410):327"1989/1997"
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.15>

Войтович Олексій Іванович
кандидат політичних наук, доцент
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0000-1524-9915

Розглядаються відносини США та Великобританії у період 1989–1997 рр., який був насичений подіями у Європі, Перській затоці та за їхніми межами. Дві країни зіграли одну з вирішальних ролей у розв'язанні проблем, що виникли там і тим самим довели, що насправді являються важливим фактором у досягненні стабільності та безпеки в міжнародних відносинах. Метою статті є дослідження діяльності англо-американського союзу в сучасних міжнародних відносинах. При цьому автором вирішувались завдання: проаналізувати «особливі відносини» двох країн крізь призму подолання кризових явищ, покладаючись на аналіз мемуарної літератури як джерела дослідження. Методами дослідження є порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Двосторонні відносини у період діяльності президента Дж. Буша та прем'єр-міністра М. Тетчер довели свою ефективність особливо під час змін, що відбувались у Східній Європі. Два лідери брали саму активну участь у вирішенні німецького питання. Сполучені Штати і Великобританія успішно протистояли виклику безпеці в регіоні Перської затоки і звільнили Кувейт. Втім ситуація в регіоні залишалась складною у тому числі через деструктивну діяльність іракського лідера. Відносини між двома країнами довели свою „особливість” і зміною лідерів: Б. Клінтон та Дж. Мейджор були ідейними наступниками своїх попередників, хоча були носіями децю різних, певною мірою, філософських поглядів. Англо-американський альянс продовжував брати участь у розв'язанні проблем на Балканах і що цікаво – у Північній Ірландії. Ольстерська проблема додала труднощів у стосунки Клінтон–Мейджор, але інтереси двостороннього альянсу від цього не постраждали. Вони не стали залежними від ситуації і довели, що мають ключовий характер. Відносини продемонстрували взаємозалежність двох країн, не дивлячись на те, що Сполучені Штати відіграють провідну роль у англо-американському альянсі. Думки про взаємозалежність дотримуються політики і науковці двох країн.
Ключові слова: англо-американський союз, особливі відносини, стратегія, ядерне роззброєння, Перська затока, ольстерське питання, боснійська проблема.

Вступ. Американо-британські відносини як «особливі» беруть свій початок за часів Другої світової війни. С. Гантінгтон пояснював високий рівень співробітництва між Америкою та Великобританією «тісною культурною спорідненістю між цими двома суспільствами» [4, с. 261]. У. Черчилль та Г. Макміллан вважали відносини «особливими». Г. Вільсон називав їх «тісними». Е. Хіт – «природними», а М. Тетчер – «екстраординарними», доказом чого було тісне співробітництво з президентом Р. Рейганом [3, с. 97–108]. «Незвичайним» називав англо-американський союз Дж. Мейджор, а Т. Блер – «міцними відносинами». При цьому, в Лондоні вважали, що Великобританія обов'язково повинна грати роль посередника у відносинах США з континентальною Європою. Сучасні британські консерватори проводять курс на збереження «особливих відносин» з США, на право Великобританії залишатись «ключовою прибічницею Америки» і бути «дуже лояльним союзником» [1, с. 59].

Метою статті є дослідження діяльності англо-американського союзу в сучасних міжнародних відносинах. При цьому автором вирішувались **завдання:** дати оцінку «особливим відносинам» двох країн крізь призму подолання кризових явищ у міжнародних відносинах, покладаючись на аналіз мемуарної літератури як джерела дослідження.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи:** порівняльно-

історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки.

Результати. Дж. Буш та його адміністрація, прийшовши в Білий дім у січні 1989 р., розглядали Західну Німеччину, а не Великобританію партнером номер один. Новий президент намагався децю дистанціюватись від тих відносин з Британією, що склались за часів його попередника – Р. Рейгана. Декілька причин пояснювали такий підхід американської сторони. Дж. Бушу не подобалось, що М. Тетчер задавала тон у політичних стосунках з Р. Рейганом. А головне, він вважав, на відміну від свого попередника, що він повинен бути єдиним лідером, як в двосторонніх відносинах, так і в НАТО. Дж. Буш писав: «...я був переконаний у тому, що саме Президент Сполучених Штатів повинен стояти на чолі альянсу» [5, р. 67].

Події 1989 року у Східній Європі внесли свої корективи. «Німецьке питання», яке перейшло у практичну площину порядку денного, потребувало свого невідкладного розв'язання, а потім і агресія Іраку проти Кувейту у серпні 1990 р. змусили Сполучені Штати змінити своє ставлення щодо Великобританії. Зближення між лідерами відбулось вже у ході подолання кризи у Перській затоці. М. Тетчер згадувала: «Під кінець мого прем'єрства між нами встановились добрі взаємовідносини. Тоді я вже знала, що повинна усту-

пити йому ініціативу в бесіді та не скупитись на похвалу» [10, р. 680].

Втім дві країни, як і раніше, тісно співпрацювали в багатьох напрямках: в питанні ядерного роззброєння, яке обговорювалось і було стрижневим у відносинах Схід–Захід наприкінці 80-х років. І Дж. Буш, і М. Тетчер поділяли точку зору (притаманну більшості країн-членів НАТО) згідно з якою альянс не може скорочувати численність тактичного ядерної зброї, поки не буде зменшена перевага у звичайних видах озброєння країн-учасниць Організації Варшавського договору (ОВД). Оскільки ОВД має перевагу, то і скорочення повинно бути асиметричним [5, р. 59]. Дж. Буш і М. Тетчер (на відміну від канцлера ФРН Г. Коля) були єдині у питанні модернізації тактичного ядерного озброєння [5, р. 64]. За словами М. Тетчер, воно було «важливою складовою стратегії гнучкого реагування НАТО» [10, р. 681].

М. Тетчер виступала за єдність НАТО (за будь-яку ціну і в цьому її підтримував Дж. Буш), основу якої складав союз США і Великобританії. Дж. Буш згадував слова Тетчер: «Саме головне – це злагода між США та Великобританією, оскільки без цих двох країн немає НАТО» [5, р. 69].

1 червня 1989 р. два лідери провели перші двосторонні переговори. Зустріч виявила схожість поглядів майже по всім ключовим питанням. Після цієї зустрічі кожен з них мав більше причин вважати, що знають один одного. М. Тетчер цінувала в президенті порядність і патріотизм. У свою чергу Дж. Буш високо ставив бажання прем'єр-міністра зберегти існуючі відносини зі Сполученими Штатами, задля чого вона була схильна йти на компроміс, або ж прислухатись до міркувань американської сторони. Це виявилось напередодні радянсько-американської зустрічі на найвищому рівні на Мальті в листопаді 1989 р. Тетчер зайняла жорстку позицію в питаннях роззброєння. Вона була проти, але вирішила підтримати президента.

Кінець листопада 1989 р. – падіння Берлінської стіни і початок стрімкого об'єднання Німеччини у викликав у Тетчер занепокоєння. Далі відносини між США та Великобританією розвивались через призму розв'язання німецького питання та процесів у Східній Європі. На відміну від президента, який був налаштований більш оптимістично, прем'єр-міністр неохоче підтримувала процес німецького об'єднання. У неї були певні побоювання перед економічним потенціалом об'єднаної країни; вважала, що в рамках ЄС єдина Німеччина може перетворитись в економічну імперію [5, р. 249], [10, р. 670–671]. На зустрічі з президентом у квітні 1990 р., після того, як американська сторона запропонували членство об'єднаної Німеччини у НАТО, висловились за те, щоб альянс й надалі залишався у якості основи оборонної системи Заходу. Належну роль вона відводила й Нараді з безпеки

та співробітництва в Європі (НБСЕ), як політичному форуму в рамках відносин Схід–Захід.

«Особливі відносини» проявились під час подолання кризи у Перській затоці. Дж. Буш писав: «Ми з Маргарет бачили ситуацію практично ідентично, що, я думаю, вселяло в нас упевненість» [5, р. 319]. Тільки-но сталась, на початку серпня 1990 р., агресія Іраку проти Кувейту, як Тетчер заявила американському президенту, що «не можна миритись агресором» [10, р. 698]. З самого початку категорично наполягала на силовому варіанті розв'язання цієї проблеми (за рахунок політичного): силі можна протиставити тільки силу і примусити Багдад, у тому числі зброєю, вивести свої війська з Кувейту. Вона запропонувала президенту британські війська для участі в коаліції проти Хусейна. (Можливо це впливало з того, що М. Тетчер називала С. Хусейна диктатором, який підкорює свою політику власним примхам, «бандитом міжнародного масштабу», «фанатиком війни» і порівнювала його з Гітлером, а Ірак під його керівництвом – «це не просто держава-ізгой, це ще й грабіжник, жертвами якого практично завжди стають інші мусульмани» [11, р. 226]. Хоча ще зовсім недавно, у роки ірано-іракської війни 1980–1988 рр., Захід був на боці іракського лідера. З цього приводу британський прем'єр-міністр Т. Блер зробив висновок, що підтримавши зброєю С. Хусейна у 1980-х роках, країни Заходу поступили необачливо. «То був тактичний хід, – писав він, – але стратегічна помилка» [2, с. 412].)

Дж. Буш згадував, що «Маргарет Тетчер проявляла нетерплячість» у підготовці військової акції, керуючись тими резолюціями, що країни альянсу вже отримали від ООН [5, р. 384]. За словами Дж. Мейджора, вона нібито сказала президенту: «Зараз не час вештатись, Джордж» [9, р. 223].

19–21 листопада 1990 р. у Парижі відбулась зустріч країн-учасниць НБСЕ. На форумі було підписано «Хартію для нової Європи», де констатовалось завершення «холодної війни». Як згадував Дж. Буш, він намагався морально підтримати М. Тетчер у дні роботи НБСЕ: зустріч у Парижі відбувалась одночасно з боротьбою в Консервативній партії за лідерство. Поразка Тетчер та її відставка з посади прем'єр-міністра 28 листопада була для американського президента повним розчаруванням, а, за свідченням Дж. Мейджора, – «потрясінням» [9, р. 225]. «Я вельми поважав Маргарет, – писав Дж. Буш, – захоплювався нею і відчуваю ці почуття й досі. Вона дуже мужня жінка з твердими переконаннями, підтримувала демократію у всіх революціях, які ми випестували, була мудрим другом і радником США та моїм особисто» [5, р. 410].

Наступником М. Тетчер став Дж. Мейджор для якого не існувало альтернативи «особливим відносинам» з США: у цьому питанні він був її ідейним наступником. Мейджор писав, що «спільність

інтересів та світогляду Англії та Америки в цілому дозволяла обходитись без дипломатичних тонкощів і швидко вирішувати питання по суті» [9, р. 119]. А на той час головним питанням були події у Перській затоці. Упродовж грудня США, Великобританія і СРСР продовжували дипломатичні зусилля (без особливої надії на успіх) з метою уникнути війни. «В Британії ми теж сподівались уникнути війни», – згадував Дж. Мейджор [9, р. 223]. Але Ірак не збирався залишити Кувейт.

21 грудня 1990 р. Дж. Мейджор, разом з дружиною Нормою, прибув у Вашингтон з метою, за його словами, «завоювати довіру американців», обговорити поточні питання двосторонніх відносин та військовий варіант розв'язання кризи у Перській затоці. «Я був знайомий з ним раніше, – згадував Дж. Буш, – і з самого початку відчув до нього симпатію» [5, р. 429]. Довірливі відносини між обома лідерами встановились з першої зустрічі. Між ними не існувало таємниць у питанні планування військової операції «Буря в пустелі», яка повинна була розпочатись 16 січня, тому Дж. Мейджор потім напише: «Війна у Перській затоці була війною під керівництвом США та Великобританії» [9, р. 226].

Раніше, у січні 1990 р., Дж. Буш заявив, що Сполучені Штати повинні використовувати військову могутність з метою, яка виходить за межі стримування. Такий підхід президента впливав з його політичної філософії, згідно якої Америка є маяком надії для всього світу, маяком свободи і справедливості та ідеї, яка стала вже практикою, забезпечення інтересів Сполучених Штатів за допомогою політики з позиції сили [8, р. 204]. Тепер, у січні 1991 р., він, як і раніше М. Тетчер, розглядав лише силовий варіант розв'язання проблеми, недовіряючи не стільки тому, що можна досягти результату дипломатичними зусиллями, а скільки – С. Хусейну. Економічні санкції проти Іраку, як і зусилля ООН та інших країн, лідери яких, наприклад, М.С. Горбачов вважали, що політичному варіанту подолання кризи немає альтернативи [9, р. 231], не дали очікуваного результату. С. Хусейн проігнорував заклики щодо неухильного і безкомпромісного виконати резолюції Ради Безпеки ООН.

«Буря в пустелі» відбулась 17 січня – 28 лютого 1991 р. Вона принесла перемогу військам коаліції. Кувейт було звільнено.

Зустріч лідерів країн «великої сімки» в Лондоні у липні 1991 р. була ще одним прикладом прояву «особливих відносин» між Сполученими Штатами і Великобританією та їхніми лідерами [9, р. 499]. Напередодні конференції провідних промислових націй Дж. Буш зустрівся за «чудовою приватною вечерею у Джона Мейджора на Даунінг-стріт, 10» [5, р. 507]. Це була зустріч двох політичних діячів, загартованих спільними діями у нещодавній військовій операції. Прем'єр-міністр писав у спогадах про президента: «Він був добрим другом. ...Його

знання світу було вражаючим, хоча стурбованість міжнародними зобов'язаннями Америки дорого коштувала йому на президентських виборах 1992 року» [9, р. 499].

Дж. Буш програв вибори. Перемогу здобув кандидат від Демократичної партії Б. Клінтон. У грудні 1992 р. Дж. Мейджор зустрівся з президентом Дж. Бушем. На порядку денному була Боснійська проблема та безпека наземних військ Америки, Великобританії або ж НАТО у тому разі, якщо вони там з'являться [9, р. 539]. З точки зору учасників переговорів, проблема на Балканах загострилась через «сербський експансіонізм». Втім щодо погіршення ситуації у регіоні існував й інший погляд. Колишній міністр закордонних справ Великобританії Д. Оуен вважав, що Європейське Співтовариство, визнавши Словенію та Хорватію, сприяло інтернаціоналізації конфлікту, його поглибленню. На його думку, для справжнього розв'язання проблеми потрібно було «шукати загальне політичне рішення для всієї колишньої Югославії й не допускати односторонніх відокремлень» [12, р. 2].

Візит засвідчив високий рівень співробітництва двох лідерів, які належали до консервативного табору. Вважалось, що дружба між Бушем та Мейджором негативно позначиться на відносинах останнього з новообраним президентом-прогресистом Клінтоном, що між ними існуватиме особиста неприязнь через уявні проблеми, які торкались періоду навчання Клінтона в Англії [9, р. 497].

Історія зовнішньої політики обох країн свідчить, що тривалий час вона була двопартійною. Такою – двопартійною вона залишилась, у всякому разі, у відносинах між двома націями. «Особливі відносини» довели свою пріоритетність і ефективність: тоді ж в грудні Мейджор зустрівся з Клінтоном. Він отримав запрошення відвідати Сполучені Штати з візитом і бути першим іноземним гостем після інаугурації. Обговорювалась також проблема Боснії та Північної Ірландії. Дж. Мейджор потім напише, що «між нами ніколи не було проблем», а президент «з самого початку показав, що зацікавлений у нашій співпраці» [9, р. 498]. Прем'єр-міністр розгледів такі важливі якості Клінтона, як вміння глибоко понуритись у проблему [9, р. 499]. (Цікаво що відносини Мейджор–Клінтон у цей перехідний період знайшли більшого відображення у спогадах Мейджора, аніж у спогадах Клінтона. Певна прохолода у відносинах все ж таки була.)

У лютому 1993 р. у Білому домі відбулась перша зустріч Дж. Мейджора з новообраним президентом США Б. Клінтоном. В центрі уваги були проблеми Боснії; йшлося про роз'єднання воюючих сторін. Тоді американці ще не були готові надіслати свої війська на Балкани. Прем'єр-міністр згадував: «Президент і я обговорювали це питання за обідом, на якому був присутній і віце-президент Ел Гор» [9, р. 539].

Слід сказати, що західні лідери тоді, як і раніше, у загостренні ситуації звинувачували боснійських сербів та лідера Сербії С. Мілошевича, який, на їхню думку, хотів створити «Велику Сербію». Дж. Мейджор писав, що Мілошевич «розпочав підриг тонко збалансованої системи регіональної автономії в країні, рішивши, що з попелу Югославії повинна відродитись «Велика Сербія»» [9, р. 532]. Такої точки зору був і Клінтон, який потім написав, що «бомбові удари НАТО та військові поразки сербської армії» поклали кінець цим намірам та війні в цілому [6, р. 511–512]. (Силове розв'язання, як наслідок одностороннього бачення витоків конфлікту, буде дещо пізніше. А в травні 1993 р., за словами Клінтона, «ми усі ще були дуже далекі від розв'язання цієї проблеми» [6, р. 513].) На думку ж Д. Оуена «це дуже складна війна за своїм походженням» [12, р. 2]; її витокі сягають часів Другої світової війни, коли хорвати та мусульмани «вчинили жахливу різанину сербів» [12, р. 7].

«Особливі відносини» між двома країнами проявились не тільки у сфері міжнародних відносин, що є цілком природним. Вони торкнулись і внутрішньополітичного розвитку Великобританії, коли президент Клінтон проявив ініціативу у врегулюванні ольстерського питання. Йдеться про тривалий конфлікт у Північній Ірландії між протестантами-юніоністами та католиками-ірландцями.

На початку 1994 р. виникло питання про надання американської візи лідеру північноірландської партії «Шин Фейн» Дж. Адамсу. Британський уряд рішуче виступав проти на тій підставі, що сама партія та Ірландська республіканська армія (ІРА) тривалий час займаються терористичною діяльністю, а Адамс не відмовився від насилля й не підтримав «Декларацію принципів», як основу для врегулювання проблеми [6, р. 579]. В оточенні Клінтона також були проти надання візи, зокрема держсекретар У. Крістофер, який аргументував своє ставлення тим, що це завдасть удару по «особливим відносинам» між двома країнами [6, р. 579].

Президент вирішив питання з візою на користь Адамса, який відвідав Америку наприкінці січня 1994 р., пообіцявши переконати свою партію «прийняти конкретні позитивні рішення» [6, р. 581]. Британський прем'єр-міністр був «здивований та роздратований» таким кроком американського президента так, як він, на його думку, не призведе до припинення вогню [9, р. 456]. Воно й не дивно після десятиліть кривавих сутичок. (Коли у квітні 1995 р. Дж. Мейджор відвідав США, то на зустрічі з Б. Клінтоном обговорювалось ольстерське питання. Президент заявив, що він буде жорстко вимагати від Адамса виконання взятих зобов'язань [9, р. 475].) За словами Клінтона, «британці були розлютовані» його рішенням, бо вважали, що Адамс не відмовився від насилля, від спроб вбити М. Тетчер [6, р. 580]. (Дехто при-

пускав, що такий крок з боку президента був помстою прем'єр-міністру за підтримку Дж. Буша під час президентської кампанії. Клінтон відхиляв таке припущення.) Через сім місяців ІРА оголосила про припинення вогню. «Це було початком, – згадував Клінтон, – моєї самої активної участі в тривалих, що викликали сильні емоції, складних пошуках миру в Північній Ірландії» [6, р. 581].

Таким чином, починаючи з 1994 р., у порядок денний двосторонніх відносин увійшло ольстерське питання. У його розв'язанні були злети і падіння, але варто зазначити, що «особливі відносини» як стратегічні для обох країн, з одного боку, сприяли подоланню проблеми, а з іншого – не стали залежними від неї. Англо-американський союз залишався міцним, навіть якщо у стосунках між лідерами була прохолода. Доказом чого був візит британського прем'єр-міністра у США наприкінці лютого 1994 р. Президент Клінтон був упевнений, що існуючі розбіжності між двома лідерами через візу Адамсу «не нанесуть збитків відносинам між Америкою та Великобританією і не заважатимуть нашій активній співпраці у врегулюванні ситуації в Боснії та розв'язанні інших проблем» [6, р. 583]. Мейджора Клінтон оцінив як «серйозну й розумну людину», яка щиро намагається розв'язати ольстерське питання [6, р. 583].

Наприкінці листопаду 1995 р. американський президент відвідав Лондон. Прем'єр-міністр згадував, що президент і він хотіли, щоб цей візит укріпив підтримку «мирного процесу» в Північній Ірландії. «За три дні свого перебування у Великобританії та Ірландії, – писав Дж. Мейджор, – Білл Клінтон ні разу не помилився» [9, р. 484]. Успіх у подоланні проблеми був пов'язаний з бажанням двох лідерів – Клінтона та Мейджора розв'язати її виключно політичними засобами, змусивши діяти саме так і представників ворогуючих сторін. Мейджор довів, що альтернативи політичним методам не існує. Він потім писав, що задля миру та всебічного політичного врегулювання він був готовий співпрацювати з усіма демократичними політичними партіями [9, р. 489]. (Нажаль, вони не завжди діяли саме так у випадках щодо інших країн.) У своїй промові в Палаті громад Клінтон дав високу оцінку діяльності та наполегливості Мейджора у врегулюванні ольстерської кризи та подякував «британців за підтримку мирного процесу в Боснії й готовність зіграти важливу роль в операціях НАТО в цьому регіоні» [6, р. 686].

На початку 1996 р. ситуація в Північній Ірландії погіршилась. ІРА відмовилась від припинення вогню. За порушення миру довіра до Дж. Адамса похитнулась. Клінтон вважав, що певну відповідальність за погіршення ситуації несе й британський уряд [6, р. 700].

Боснійська проблема, у загостренні якої звинувачувались серби, розглядалась упродовж 1994–

1995 pp. [6, p. 666]. У травні 1995 р. Б. Клінтон, Дж. Мейджор та Ж. Ширак обговорювали питання про створення сил швидкого реагування, щоб захистити миротворців ООН в Боснії від ймовірних нападів [6, p. 656]. А в середині вересня 1995 р. у Дейтоні (шт. Огайо) почались переговори по Боснії, які врешті-решт встановили мир [6, p. 669].

Не тільки регіональні або внутрішньополітичні конфлікти дають змогу простежити діяльність англо-американського альянсу. Вона проявилась і в інтерпретації політичними діячами двох країн подій та результатів Другої світової війни. 6 червня 1994 р. Б. Клінтон і Дж. Мейджор зустрілись з метою відзначити 50-річчя Дня Д – операції «Оверлорд» – висадки американо-британських військ у Нормандії (Північна Франція). Американський президент зазначив, що ця подія «ознаменувала приближення завершення Другої світової війни у Європі» [6, p. 598–599]. Хоча, як відомо німецький контрнаступ в Арденнах 16 грудня 1944 р. ледь не обернувся для союзників катастрофою: їм на допомогу прийшла Червона Армія.

На думку ж британського прем'єр-міністра, річниця варта того, щоб її відзначити «не в дусі шовінізму, а в дусі примирення», нагадавши про англо-американський «незвичайний союз, який приніс мир і свободу західному світу» [9, p. 528]. Так, в умовах, коли Захід заявив про свою перемогу у «холодній війні», перекреслювалася, нажаль, і вирішальна роль СРСР, якого не стало, у розгромі гітлерівської Німеччини та її союзників. У 1983 році британський історик М. Хастінгс писав, що сьогодні неможливо не визнати, що радянські війська зіграли вирішальну роль у «війні на Заході, розгромивши кращі сили німецької армії, знищивши біля двох мільйонів солдат, раніше ніж союзний солдат 6 червня 1944 року ступив на берег Франції» [7, p. 11].

Висновки. Розглянуто окреслене коло питань у відносинах США та Великобританії у період діяльності президентів Дж. Буша, Б. Клінтона і прем'єр-міністрів М. Тетчер та Дж. Мейджора. Ці майже десять років були сповнені драматичними подіями у Європі, та поза її межами. Сполучені Штати та Великобританія зіграли одну з ключових ролей у розв'язанні проблем, що виникли і тим самим довели, що альянс двох країн є важливим фактором у досягненні стабільності та безпеки в міжнародних відносинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бжезінський Зб. Велика шахівниця / пер. з англ. О. Фешовець. Харків: Ранок: Фабула, 2022. 288 с.
2. Блер Т. Шлях / пер. з англ. Петро Таращук. Київ: Темпора, 2011. 848 с.
3. Войтович О.І. М. Тетчер і Р. Рейган у спогадах сучасників: політичні портрети // *Вісник ОНУ. Політичні науки*. Одеса, 2016. Том 21. Випуск 4 (27). С. 97–108.

4. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / пер. з англ. Наталії Климчик. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.

5. Bush G. & Scowcroft B. A World transformed. New York: Alfred A. Knopf, 1998. xiv, 587 p. URL: <https://archive.org/details/worldtransformed0000bush> (Дата звернення: 3.08.2023)

6. Clinton B. My Life. New York: Alfred A. Knopf, 2004. 957, xlii p. URL: <https://archive.org/details/mylifeci00clin> (Дата звернення: 3.08.2023)

7. Hastings M. Overlord. D-Day and the Battle for Normandy. New York: Simon & Schuster, 1984. 368 p. URL: <https://archive.org/details/overlorddday00hast/mode/2up> (Дата звернення: 3.08.2023)

8. Looking Forward. An autobiography / by George Bush with Victor Gold. New York: Doubleday, 1987. xii, 270 p. URL: <https://archive.org/details/lookingforward-00bush> (Дата звернення: 3.08.2023)

9. Major J. The Autobiography. New York: HarperCollins Publishers, 1999. xxiii, 774 p. URL: <https://archive.org/details/johnmajor00john/page/774/mode/2up?view=theater>

1. (Дата звернення: 3.08.2023)

10. Margaret Thatcher. The Autobiography. New York: HarperCollins Publishers, 2010. xii, 788 p. URL: https://archive.org/details/margareththatcher0000that_s3y7 (Дата звернення: 3.08.2023)

11. Thatcher M. Statecraft. Strategies for a Changing World. London: HarperCollins Publishers, 2002. xxv, 486 p. URL: <https://archive.org/details/statecraft00marg> (Дата звернення: 3.08.2023)

12. The Future of the Balkans. An Interview with David Owen. *The Editors Foreign Affairs*. Spring, 1993. Vol. 72. № 2. P. 1–9.

REFERENCES:

1. Bzhezinsjkyj, Zb. (2022). Velyka shakhivnycja / per. z anghl. O. Feshovecj. [The Grand Chessboard]. Kharkiv: Ranok: Fabula, 288 s.
2. Bler, T. (2011). Shljakh / per. z anghl. Petro Tarashhuk. [A Journey]. Kyiv: Tempora, 848 s.
3. Vojtovych, O.I. (2016). M. Tetcher i R. Rejghan u spoghadakh suchasnykiv: politychni portrety [M. Thatcher and R. Reagan in their Contemporaries' Memoires: Political Portraits] // *Visnyk ONU. Politychni nauky*. Odesa. Tom 21. Vypusk 4 (27). S. 97–108.
4. Ghantington, S. (2006). Protystojannja cyvilizacij ta zmina svitovogho porjadku / per. z anghl. Nataliji Klymchyk. [The Clash of Civilization and the Remaking of World Order]. Ljviv: Kaljvarija, 474 s.
5. Bush, G. & Scowcroft, B. (1998). A World transformed. New York: Alfred A. Knopf, xiv, 587 p. URL: <https://archive.org/details/worldtransformed0000bush> (Дата звернення: 3.08.2023)
6. Clinton, B. (2004). My Life. New York: Alfred A. Knopf, 957, xlii p. URL: <https://archive.org/details/mylifeci00clin> (Дата звернення: 3.08.2023)
7. Hastings, M. (1984). Overlord. D-Day and the Battle for Normandy. New York: Simon & Schuster, 368 p. URL: <https://archive.org/details/overlorddday00hast/mode/2up> (Дата звернення: 3.08.2023)

8. Looking Forward. An autobiography / by George Bush with Victor Gold. (1987). New York: Doubleday, xii, 270 p. URL: <https://archive.org/details/lookingforward-00bush> (Дата звернення: 3.08.2023)

9. Major, J. (1999). The Autobiography. New York: HarperCollins Publishers, xxiii, 774 p. URL: <https://archive.org/details/johnmajor00john/page/774/mode/2up?view=theater> (Дата звернення: 3.08.2023)

10. Margaret Thatcher. (2010). The Autobiography. New York: HarperCollins Publishers,

xii, 788 p. URL: https://archive.org/details/margaretthatcher0000that_s3y7 (Дата звернення: 3.08.2023)

11. Thatcher, M. (2002). Statecraft. Strategies for a Changing World. London: HarperCollins Publishers, xxv, 486 p. URL: <https://archive.org/details/statecraft00marg> (Дата звернення: 3.08.2023)

12. The Future of the Balkans. An Interview with David Owen. The Editors // Foreign Affairs. Spring, 1993. Vol. 72. № 2. P. 1–9.

The USA-British relations (1989–1997)

Voytovynych Oleksiy Ivanovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor

I. I. Mechnikov Odessa National University
Dvoryanska str., 2, Odessa, Ukraine
ORCID: 0009-0000-1524-9915

The USA-British relations in the period 1989–1997 are analyzed. This period was rich in different events in Europe, in the Persian Gulf and in other places. These two countries played one of the decisive roles in the solutions of the problems, which had appeared there, and this fact really proved them to be the important factor in the achievement of the stability and safety in the international relations. The research of the English-American alliance activity in the current international relations is the purpose of this work. The following task was set by the author: to analyze the “special relations» of the two countries through the prism of the crisis phenomena overcoming. The research was based on the works of memoirs as the main source of information. The comparative historic and system research methods were applied as they promote the impartial interpretation of the scientific development object. The bilateral relations in the period of the president G. Bush and the Prime Minister M. Thatcher proved their efficiency, especially during the changes in the Eastern Europe. The two leaders took the most active part in the German question solution. The USA and Great Britain successfully oppressed the unsafe situation in the Persian Gulf region and liberated Kuwait. However the situation in the region remained hard, in some way due to the destructive Iraq leader’s activity. The relations between the two states in question proved their “specialty» with the change of the leaders: B. Clinton and G. Major were the mental followers of their predecessors, though they were bearers of the different (to some degree) philosophical views. The England-American alliance continued to take part in the Balkans problems solution, and what is more unusual – in Northern Ireland. The Ulster problem created the certain difficulties in Clinton–Major relationships. Still, this situation didn’t damage the bilateral interests. They didn’t become dependent on the situation and proved to remain based on the key principles. Despite the fact that the United States plays a leading role at the Anglo-American alliance, relations demonstrated the interdependence of the two countries. Thoughts about an interdependence are shared by politicians and scientists from both countries.

Key words: England-American alliance, special relations, strategy, nuclear disarmament, the Persian Gulf, Ulster problem, Bosnian problem.

Вплив харизматичного лідерства на формування національної ідентичності Туреччини: історична ретроспектива

УДК 316.3:316.334,3:316.46 (045)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.16>

Гайдаєнко Павло Леонтійович
аспірант кафедри політичних наук
і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-8256-7267

У статті проводиться оцінка внеску Мустафи Кемалю у побудову національної ідентичності Туреччини як харизматичного лідера. Актуальність теми для політичного дискурсу зумовлена тим, що вона сприяє глибшому розумінню процесів формування національної ідентичності, а також впливу харизматичного лідерства на політичні процеси. Метою статті є дослідження ролі конкретного харизматичного лідера – Мустафи Кемалю Ататюрка, засновника сучасної Туреччини, у процесі впровадження у суспільстві нову турецьку національну ідентичність а також виявлення впливу особистості та харизми політичного лідера на легітимізацію нового політичного порядку. Було застосовано такі методи дослідження, як метод аналізу особистості політика, метод синтезу та метод порівняльного аналізу. Під час аналізу історичного контексту, виявлено, що Ататюрк мав незаперечну харизму, яка приваблювала широкі маси населення та надихала їх на прагнення національної єдності. Його ідеї, такі як секуляризм, модернізація та просування західних цінностей, відіграли вирішальну роль у формуванні національної ідентичності Туреччини. Порівняльний аналіз із прем'єр-міністром, позбавленим такого впливу, показав, що відсутність харизми та статусу перешкоджали досягненню аналогічних політичних успіхів. Це підкреслює роль лідерської харизми та престижу у формуванні національної ідентичності та зміцненні політичної стабільності. Дослідження підтверджує, що харизма, престиж та статус Кемалю Ататюрка стали ключовими елементами у побудові національної ідентичності сучасної Туреччини. Його лідерські якості та ідеологічні принципи не лише дали початок формуванню політичної нації, а й сприяли модернізації та розвитку країни. Отримані результати підтверджують важливість харизматичного лідерства та його вплив на політичні процеси. Розуміння ролі харизми у формуванні національної ідентичності може мати важливі наслідки для стратегії та політичного управління державою. Стаття підкреслює важливість визнання та аналізу харизматичних лідерів у політиці та суспільстві, а також необхідність враховувати їхній внесок у формування національної ідентичності та соціальної єдності. Дослідження впливу харизматичного лідера, такого як Ататюрк, на формування національної ідентичності може пролити світло на механізми та фактори, що сприяють успішному політичному лідерству.
Ключові слова: національна ідентичність, лідерство, харизма, політичне лідерство, політичний процес, політична поведінка, легітимізація, політичний порядок, суспільство.

Вступ. Роль лідерства у формуванні соціальних і політичних уподобань є одним з найстаріших і найбільш обговорюваних питань у соціальних науках. Існує значна кількість наукової літератури, що стверджує, що еволюція історії та норм, в основному, визначається інститутами та соціальними детерміністичними силами.

Згідно з цими інтерпретаціями історії, лідери розглядаються як прості продукти свого оточення, і їхні мотиви, здібності чи поведінка не мають важливого впливу. З іншого боку, кілька теорій підтримують ідею, що окремі лідери відіграють центральну роль у впливі на траєкторію суспільства, в якому вони живуть. Це можна привести до «Теорії історії великих людей» Томаса Карлайла, згідно з якою «історія світу є лише біографією великих людей», або до більш детальних аргументів Макса Вебера, згідно з яким харизматична влада може стати ключем до легітимізації нових політичних порядків [4].

На підтвердження цього факту існує безліч прикладів осіб, які успішно впровадили нові порядки та суттєво вплинули на майбутнє своїх націй, класичні приклади це Олександр Македонський,

Джордж Вашингтон, Наполеон, Ганді, Сукарно, Хошимін та Мандела. Економічна література серйозно розглядає цю гіпотезу, а здатність певних індивідів формувати ідентичність та координувати великі групи мотивує значну кількість теоретичної літератури.

Однак, немає достатньої кількісної перевірки цієї гіпотези, що б підтверджувала або спростувала певну точку зору, через кілька емпіричних проблем. Що стосується пропозиції, лідери можуть спрямовувати свої зусилля переконання на аудиторію, яка вже схильна приймати ідеологію або ідентичність, яку вони намагаються просунути. Що стосується попиту, деякі групи, які більш готові прийняти нову ідентичність, можуть активніше спілкуватися з лідерами або бути в більшій взаємодії з ними.

В загальному, здатність лідера до дії, ринок можливостей, які він використовує для впливу на результати, і мережа, яку він розвиває, зазвичай є внутрішньою (ендогенною) і часто відбуваються поряд з іншими значними змінами, такими як війни або кризи.

Сьогоднішній розвиток і зміна соціальних цінностей призводить до варіацій у лідерській поведінці та очікуваннях, що стосуються всіх організацій, груп та менеджерів у соціальній структурі. Як наслідок, як у східних, так і у західних культурах акцентується на різних лідерських характеристиках, що відображають їхні культурні цінності. Таким чином, ефективність керівників, будь то авторитарні, демократичні, партиципаторні, трансформаційні, слугуючі, патерналістські або харизматичні, відрізняється від суспільства до суспільства, і ця різниця має суттєве значення. Незалежно від стилю лідерства, що обирається лідером та його впливу на підлеглих, велике значення мають основні характеристики, серед яких особливо виділяється «харизма» лідера. Для деяких осіб харизма є вродженою як властивість, тоді як у інших вона розвивається через освіту та придбання спеціальних навичок. Харизма є характеристикою лідерства, яка виникає в результаті взаємодії особистих характеристик з оточенням, згідно з деякими авторами. Наявність харизми у лідера означає, що його/її послідовники безумовно та з відданістю прагнуть слідувати лідеру та підтримувати організацію.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження ролі конкретного харизматичного лідера – Мустафи Кемалю Ататюрка, засновника сучасної Туреччини, у примусі громадян прийняти нову турецьку національну ідентичність а також виявлення впливу особистості політичного лідера на легітимізацію нового політичного порядку.

Методи дослідження. У статті було застосовано такі методи дослідження, як метод аналізу особистості політика, метод синтезу та метод порівняльного аналізу.

Результати. Для початку слід зусередитися на контексті турецької епохи націєтворення (1923-1946), яка є унікальною ситуацією. Після поразки Османської імперії під час Першої світової війни група османських солдатів забезпечила сьогодишню територію Туреччини від європейських армій. Ці зусилля опору були очолені Мустафою Кемалем, османським маршалом, який набув великого престижу та підтримки завдяки своїй ролі в битві при Галліполі у 1915 році, вирішальній перемозі Османської імперії [7].

Кемаль, сприйнятий як рятівник решток Османської імперії, отримав статус героя незалежності, що привело до його правління країною. Він був засновником Турецької Республіки в 1923 році і керував радикальними і авторитарними реформами національного будівництва до своєї смерті в 1938 році. Метою цих реформ було створення «сучасної», «вестернізованої», «світської» і «етнічно однорідної» національної держави замість багатокласової Османської імперії, що мала багатий релігійний, етнічний та лінгвістичний склад [6; 7].

Його активна роль і велике впливове знаряддя привели до того, що йому присвоєно прізвисько «Ататюрк», що перекладається як «батько турок». Часто його наводять як архетиповий приклад «харизматичного лідера» [3], і його слова і дії широко цитуються.

Для повноти розуміння харизми Ататюрка і його значення для культури і політики сучасної Туреччини, слід надати короткий огляд історичного контексту, розглянути канали харизматичного імпульсу і їх наслідки.

Після поразки Османської імперії в Першій світовій війні, Мустафа Кемаль із групою руху опору забезпечили захист території Туреччини від європейських армій, що призвело до утворення нової незалежної національної держави в 1923 році. Наступною метою Кемалю та його союзників було впровадження радикальних політик національного будівництва зверху вниз, що охопило всі аспекти суспільства: політичні, правові, економічні, соціальні та культурні [7]. Головною метою Кемалю та його союзників було створення нової турецької нації, яка була б «світською», «сучасною» та «вестернізованою», а також більш інклюзивною для жінок. Ця нація була побудована навколо турецької етнічної приналежності (Зюрхер 2017).

Для досягнення цієї мети, Кемаль та його прихильники провели ряд реформ, які включали скасування султанату та халіфату, заміну шаріатських законів європейськими правовими кодексами та закриття релігійних шкіл. Вони також реалізували політику гомогенізації національного будівництва, які були застосовані в інших історичних контекстах. Наприклад, вони централізували систему освіти і впровадили нову та уніфіковану національну навчальну програму. Також було побудовано залізниці, які з'єднували різні регіони нової держави, а також встановлено нову національну мову з метою забезпечення спільного мовного спілкування серед громадян.

В рамках «турецької революції», Кемаль та його прихильники впровадили ряд заходів, спрямованих на соціальне та культурне життя турецьких громадян. Вони прийняли західний календар і час, запровадили закон про головний убір і одяг, а також нав'язали використання прізвищ згідно з європейською системою по батькові. Ці реформи спрямовувалися на радикальний розрив з багатомовною, багатоетнічною, багаторелігійною та ісламською формою Османської держави та наслідували європейську модель національної держави.

Так само, фундаментальним питанням національної мови і її реформи. Під час створення Турецької Республіки на території Туреччини проживало кілька етнічних і релігійних груп, які володіли різними діалектами, такими як турецька, арабська або курдська, кожен з яких мав свої піддіалекти та використовував різні алфавіти. Осман-

ська турецька функціонувала як адміністративна та літературна мова імперії, але вона була переважно писемною мовою, якою не володіла більшість населення, але була відома невеликій освіченій еліті. На момент створення Республіки лише близько 10% населення було грамотним у володінні османською мовою.

Мустафа Кемаль і його партія прагнули створити нову турецьку мову, яка була б легкою у вивченні та письмі, з метою підвищення рівня грамотності та поширення її в різних регіонах, серед різних релігійних та етнічних груп і соціальних класів. Ця мовна реформа, яка отримала назву «катастрофічний успіх» за оцінками істориків, була здійснена досить швидко у два етапи. Перший етап полягав у латинізації алфавіту у 1928 році. Мета першої реформи полягала в тому, щоб зробити турецьку мову більш спрощеною і відокремленою від ісламу, оскільки арабська мова вважалася мовою ісламу. Другий крок реформи, який був здійснений у 1934 році, полягав у «очищенні» османської лексики. Це означало видалення слів іншомовного походження (таких як арабські, фарсі тощо) та їх заміну словами з «чистої турецької мови» («Ozturkce»), які були або винайденими, або походили з усної турецької традиції та фольклору. Цей процес був частково реалізований зверху вниз, коли вчені та лінгвісти створювали списки слів, що використовувалися в османській мові, разом з їхніми синонімами у чистій турецькій мові.

Так, громадяни мали можливість добровільно брати участь у зусиллях зі збору слів і надсилати свої власні синоніми до центральної держави. Цей процес включав створення брошур і словників з переліком старих османських слів та їхніх синонімів у новій мові, створеній державою. Ці матеріали були розповсюджені серед громадян, що сприяло створенню вичерпного списку «чисто турецьких» слів.

Отже, впровадження «чистої» турецької мови стало не тільки знаком прогресивних поглядів кемалістів, а і сприяло консолідації турецької політичної нації, що розповсюджувало і закріпило харизматичний образ Мустафи Кемалю у суспільстві.

Для поширення кемалістських поглядів і нової національної ідентичності, держава використовувала різні пропагандистські інструменти. Введення обов'язкової освіти для дітей у навчальних закладах та використання нового національного навчального плану, розробленого партією, було спрямоване на формування нової національної свідомості серед молодого покоління.

Крім того, кемалістські еліти створили місцеві політичні клуби, відомі як «Будинки людей» (Halkevleri), у 1931 році. Ці клуби були створені для заміни колишніх османських націоналістичних об'єднань і зміцнення кемалістської ідеології. Вони слугували місцем зустрічей, обговорень і розповсюдження кемалістських ідей серед громадян.

Ці пропагандистські інструменти допомогли державі поширювати кемалістські погляди і зміцнювати нову національну ідентичність серед населення.

Кемалістські клуби, включаючи «Будинки людей», організовували різноманітні заходи, такі як зустрічі, заняття і театральні вистави. Вони також проводили святкування, спрямовані на вшанування республіканських цінностей і підтримку кемалістської ідеології. Ці клуби були важливими центрами соціалізації і поширення кемалістської культури серед населення.

Уряд також здійснював контроль над засобами масової інформації шляхом цензури. Зокрема, з 1938 року уряд націоналізував радіо з метою трансляції державної культурної пропаганди. Це дозволяло державі контролювати і формувати публічну думку та забезпечувати поширення кемалістських ідей і цінностей.

Варто зазначити, що хоча кемалістські еліти висували мету створення сучасної демократії в довгостроковій перспективі, багато з цих реформ були здійснені в авторитарний спосіб. Це включало цензуру і контроль над засобами масової інформації, а також обмеження політичних свобод та прав громадян.

У період з 1923 по 1950 рік, Кемалістська партія, відома як «Народно-республіканська партія», мала монополію на владу і придушувала будь-яку форму політичної опозиції. Цей період характеризувався однопартійним режимом, в якому влада зосереджувалася в руках партії Кемалю, а політичні противники були пригнобленими і обмежуваними.

Проте в 1950 році цей однопартійний режим завершився, коли відбулися перші напівдемократичні вибори в країні. Цей етап відкривав шлях до більшого політичного плюралізму і конкуренції між різними політичними силами, покладаючи початок демократичному розвитку в Туреччині.

Престиж Кемалю як героя війни за незалежність використовувався як значний пропагандистський інструмент для забезпечення підтримки програми реформ. В перших роках створення держави Кемаль активно відвідував різні регіони країни, і багато реформ було реалізовано з метою залучення народу до підтримки національних ідеалів. Він також гастролював під час впровадження важливих законів, таких як «закони про капелюхи та одяг» у 1925 році або мовна реформа у 1934 році. Ці заходи сприяли формуванню сприятливої атмосфери для здійснення реформ та активного включення громадян у втілення національних змін.

Варто відзначити, що ця кампанія вимагала значних зусиль та ресурсів, особливо зважаючи на той час, коли подорожі були складними та коштовними. Всього Кемаль відвідав більше чверті всіх

міст Туреччини, що дало йому прізвисько «Перший вчитель» (İlk Öğretmen) або «Дарувальник імен», оскільки він особливу увагу приділяв поширенню чистої турецької мови. Саме ці публічні візити «навчання» стали значним джерелом харизматичного імпульсу і однією з причин підтримки. Наведено два приклади типових візитів, здійснених ним:

Тарс, 17 березня 1923 року. В другу ніч свого перебування в Тарсі, Кемаль висловив бажання зустрітися з господарями будинку, в якому він зупинився разом з дружиною Латіфе Ханім. Цими господарями були доктор Алі Рефік і його дружина Німет Ханім. Кемаль запитав, чи є у них вдома діти. Алі Рефік привів до Кемалю і Латіфе Ханім своїх двох дочок. Кемаль вирішив дізнатися їхні імена, і, почувши, що дівчат зуть Гузін і Умран, він заявив: «Ці імена арабського походження, ми більше не будемо їх використовувати. Замість цього ми використовуватимемо турецькі назви. Ім'я Гузіна зміниться на Газне, а Умрана стане Тураною». Кемаль також пояснив їм причину необхідності очищення мови.

Сівас, 19 вересня 1928 року: Під час свого перебування в Сівасі Кемаль організував зустріч на громадській площі міста, де він мав намір розповісти про новий алфавіт і перевірити ступінь його прийняття. Він запросив м'ясника на ім'я Абідін з толпи до дошки. Абідін, який служив на фронті, визнав, що не вміє користуватися новим алфавітом. За десять хвилин Кемаль навчив його голосних звуків і показав, як написати своє ім'я. Коли Абідін дізнався про нову абетку, площу заповнили бурхливі оплески. Коли Абідін, нарешті, зумів написати своє ім'я, площа розірвалася радісними вигуками і звучала гаслами: «Хай живе Туреччина і великий Ататюрк!»

У контексті його лідерської поведінки, Мустафа Кемаль Ататюрк став об'єктом культу як харизматичний лідер у Туреччині. Його роль трансформаційного лідера підтверджується політикою у сфері мови і культури, а вроджені особистісні характеристики та харизматична структура грали важливу роль. Однак, незважаючи на виражені харизматичні аспекти його влади, Ататюрк свідомо прагнув інституціоналізувати свою владу в рамках раціонально-правових моделей з самого початку. Варто зауважити, що дуже небагатьом харизматичним лідерам в історії вдалося успішно втілити цей процес інституціоналізації влади. З цього погляду можна побачити, як харизматичний характер впливу на населення та дії у консолідації турецького населення допомогли готувати маси до змін, при цьому запобігаючи деструктивним громадським рухам [8].

Для більш детального розгляду впливу саме особистості Кемалю Ататюрка на нову національну ідентичність Турції доцільно навести приклад

Ісмета Інону. Він був прем'єр-міністром і «другою людиною» Кемалю. Колишній революціонер, він був одним з найважливіших радників Кемалю і ключовою політичною фігурою в епоху національного будівництва. Він став президентом після смерті Кемалю. Інону інтенсивно відвідував Туреччину між 1923 і 1938 роками, і разом з діючим президентом і наодинці. Візити обох політиків мали однакову мету: донести кемалістські ідеї на периферію турецької території і переконати громадян у перевагах націєтворення.

У своїй книзі про кар'єру і життя Інону Хепер підкреслює великий вплив Інону на турецьку політику і кидає виклик найбільш поширеній думці, згідно з якою Інону був «другою скрипкою» Кемалю. Тим не менш, він «визнає» першість Кемалю за життя, зокрема з точки зору харизми: «Протягом багатьох років життя Ататюрка його авторитет, який впливав з його харизми, був незамінним для майбутнього режиму в очах Інону». Стверджувалося, що Ататюрк знав про думки Інону з цього приводу і тому обрав його своїм прем'єр-міністром у 1923 році [2].

Незважаючи на одну й ту саму мету та той самий шлях впровадження політики, шляхом аналізу візитів та політичних виступів обох політичних лідерів можна зробити висновок, що саме дії Кемалю мали систематично більший і значущий ефект потенційно завдяки його престижу, статусу та харизмі [1].

Висновки. Кемаль Ататюрк мав виняткову харизму, престиж і статус, які стали ключовими елементами для досягнення успіху в політиці та побудові національної ідентичності Туреччини. Його здатність надихнути та мобілізувати народ була важливою складовою у формуванні єдиної національної свідомості. Ідеологічні принципи, проголошені Ататюрком, такі як секуляризм і західні цінності, вплинули на побудову національної ідентичності Туреччини та її сучасну політичну систему. Це включало проведення реформ, спрямованих на модернізацію країни та її приведення у відповідність до західних стандартів.

Порівняння з прем'єр-міністром, який не мав такого значного впливу, наголошує на важливості лідерської харизми та престижу в досягненні політичних успіхів. Це вказує на те, що успішне лідерство вимагає не тільки адміністративних та політичних навичок, а й емоційної привабливості та впливу.

Харизма та лідерські якості Кемалю Ататюрка відіграли вирішальну роль у формуванні національної ідентичності Туреччини та політичному успіху. Це вказує на важливість визнання та аналізу ролі харизматичних лідерів у політиці та суспільстві, а також на необхідність враховувати їхній внесок у формування національної ідентичності

та єдності. Розуміння цього внеску може бути корисним для розробки політичних стратегій та розвитку суспільства у контексті національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Assouad L. (2020). Charismatic Leaders and Nation Building. URL: <https://shs.hal.science/halshs-02873520v2>
2. Heper M. (2015) Ismet İnönü. Türkiye Is Bankasi Kultur Yayinlari. 250 p.
3. Ibrahim V., Wunsch M. (2017) Political Leadership, Nations and Charisma. Taylor & Francis Group, 208 p.
4. Max W. (1997) The Theory of Social and Economic Organization. Free Press. 448 p.
5. Szurek, E. (2013). To call a Turk a Turk. Patronymic nationalism in Turkey in the 1930s. 60. 18-37.
6. Szurek, E. (2017) "Penser la Revolution turque (1920-1980)", in Dakhli, Leyla (dir.), Le Moyen- Orient. Fin XIXe-XXe siecle, Paris.
7. Zürcher E. J. (2017) TURKEY: A MODERN HISTORY. 3rd ed. LONDON: I.B. TAURIS.
8. Özbay, Ç. (2020). Sosyal Bilimlerin Türkiye'ye Girişi (1908-1938) ve Atatürk Düşüncesi Üzerindeki Etkileri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 339p. URL: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/73154/649429.pdf?sequence=1> [in Turkish].

<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/73154/649429.pdf?sequence=1>

REFERENCES:

1. Assouad L. (2020). Charismatic Leaders and Nation Building. URL: <https://shs.hal.science/halshs-02873520v2> [in English].
2. Heper M. (2015) Ismet İnönü. Türkiye Is Bankasi Kultur Yayinlari, 250 p [in English].
3. Ibrahim V., Wunsch M. (2017) Political Leadership, Nations and Charisma. Taylor & Francis Group, 208 p [in English].
4. Max W. (1997) The Theory of Social and Economic Organization. Free Press. 448 p [in English].
5. Szurek, E. (2013). To call a Turk a Turk. Patronymic nationalism in Turkey in the 1930s. 60. 18-37 [in English].
6. Szurek, E. (2017) "Penser la Revolution turque (1920-1980)", in Dakhli, Leyla (dir.), Le Moyen- Orient. Fin XIXe-XXe siecle, Paris [in French].
7. Zürcher E. J. (2017) TURKEY: A MODERN HISTORY. 3rd ed. LONDON: I.B. TAURIS [in English].
8. Özbay, Ç. (2020). Sosyal Bilimlerin Türkiye'ye Girişi (1908-1938) ve Atatürk Düşüncesi Üzerindeki Etkileri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 339 p URL: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/73154/649429.pdf?sequence=1> [in Turkish].

The influence of charismatic leadership on the formation of Turkey's national identity: a historical retrospective

Haidaienko Pavlo Leontiiovich

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8256-7267

The scientific article assesses Mustafa Kemal's contribution to the construction of Turkey's national identity as a charismatic leader. The relevance of the topic for political discourse is driven by its potential to deepen the understanding of the processes involved in shaping national identity and the impact of charismatic leadership on political processes. The aim of the article is to examine the role of a specific charismatic leader, Mustafa Kemal Atatürk, the founder of modern Turkey, in the implementation of a new Turkish national identity within society. Additionally, it seeks to identify the influence of the leader's personality and charisma on legitimizing the new political order. The research employed various methods, including the personality analysis of the politician, synthesis, and comparative analysis. During the analysis of the historical context, it was revealed that Atatürk possessed undeniable charisma, which attracted wide masses of the population and inspired them towards national unity.

His ideas, such as secularism, modernization, and the promotion of Western values, played a crucial role in shaping Turkey's national identity. A comparative analysis with a prime minister lacking such influence demonstrated that the absence of charisma and status hindered the achievement of similar political successes. This underscores the role of leadership charisma and prestige in shaping national identity and strengthening political stability. The research confirms that Mustafa Kemal Atatürk's charisma, prestige, and status were crucial elements in constructing the national identity of modern Turkey. His leadership qualities and ideological principles not only initiated the formation of a political nation but also contributed to the modernization and development of the country. The obtained results confirm the importance of charismatic leadership and its influence on political processes. Understanding the role of charisma in shaping national identity can have significant implications for state strategy and political governance.

The article emphasizes the importance of recognizing and analyzing charismatic leaders in politics and society, as well as the necessity of acknowledging their contribution to shaping national identity and social cohesion. Studying the influence of a charismatic leader like Atatürk on the formation of national identity can shed light on the mechanisms and factors that contribute to successful political leadership.

Key words: national identity, leadership, charisma, political leadership, political process, political behavior, legitimization, political order, society.

Галіпчак Володимир Дмитрович

Інституційні чинники інформаційної політики євроінтеграції України: безпековий вимір

УДК 327.427

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.17>

Галіпчак Володимир Дмитрович
аспірант кафедри політичних інститутів та процесів
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0009-0006-2501-0290

В даній статті досліджується аналіз інституційних чинників інформаційної політики євроінтеграції в контексті безпекового виміру в умовах російської агресії. Зокрема, розглядаються роль інституційних структур, механізми захисту інформаційного простору та способи протидії дезінформації та пропаганді. Проаналізовано роль державних органів, ЗМІ, недержавних організацій та громадських структур у формуванні та реалізації інформаційної політики, спрямованої на захист інформаційного простору в контексті російської агресії. Стаття також надає приклади успішних практик та викликів, з якими стикаються європейські держави у протидії російській пропаганді та дезінформації. Вона акцентує на важливості міжнародного співробітництва та обміну досвідом для розвитку ефективної інформаційної політики, спрямованої на забезпечення безпеки інформаційного простору. Також розглянуто український досвід впровадження інформаційної політики з урахуванням безпекового виміру та виявлено основні досягнення та виклики, з якими стикалась Україна та виклики яким вона протидіє зараз. Основною метою даного наукового дослідження є вивчення і аналіз інституційних чинників інформаційної політики євроінтеграції в контексті безпекового виміру. Дослідження спрямоване на розкриття ролі різних інституційних структур, включаючи державні органи, ЗМІ та недержавні організації, у формуванні та реалізації ефективної інформаційної політики. Метою є виявлення ключових чинників, які впливають на інформаційну політику в контексті євроінтеграції та безпеки, а також розуміння їхнього взаємозв'язку та впливу на інформаційний простір. Основна мета полягає в розробці стратегій та рекомендацій, які сприятимуть підвищенню ефективності інформаційної політики України в контексті євроінтеграції та протидії російській агресії. Дослідження має на меті зробити внесок у розвиток наукових знань і сприяти формуванню ефективних стратегій в цій сфері

Ключові слова: інституційні чинники, інформаційна політика, інформаційний простір, євроінтеграція, безпека, російська агресія.

Вступ. Інформаційна політика має вирішальне значення для країн, що прямують до євроінтеграції, оскільки вона сприяє створенню сприятливого комунікаційного середовища, формуванню об'єктивного образу країни та забезпеченню безпеки інформаційного простору. Україна, як країна, що прагне до європейської інтеграції, також стикається з викликами та можливостями, пов'язаними з інформаційною політикою та безпекою у цьому контексті. В умовах повномасштабного російського вторгнення та агресії чималої актуальності надається питанню продовженню стійкому й незмінному європейському вектору України, зокрема й інформаційним євроінтеграційним аспектам. У сучасному світі Україна активно працює над євроінтеграцією з метою побудови стабільного політичного, економічного та соціального середовища. Цей процес передбачає внесення глибоких змін у різні сфери життя країни, включаючи інформаційну політику. Інформаційна політика має вирішальне значення для ефективного здійснення євроінтеграційного процесу, забезпечуючи широкий доступ до інформації, прозорість та взаєморозуміння між усіма зацікавленими сторонами. Процес євроінтеграції для України також супроводжується безпековими викликами та загрозами, пов'язаними з інформаційною безпекою. Розуміння інституційних чинників, що впливають на інформаційну політику з безпековим аспектом, та вивчення

українського досвіду у цій сфері має вирішальне значення для успішної реалізації євроінтеграції в Україні. У даній статті ми пропонуємо проаналізувати інституційні чинники, що впливають на інформаційну політику євроінтеграції в Україні з безпековим виміром. Ми дослідимо роль інформаційної політики у забезпеченні безпеки та ефективності євроінтеграційного процесу в контексті України. Крім того, ми розглянемо український досвід впровадження інформаційної політики з урахуванням безпекового виміру та проаналізуємо досягнення та виклики, з якими стикалась Україна та виклики яким вона протидіє зараз.

Мета статті. Стаття має на меті дослідити інституційні чинники, що впливають на інформаційну політику євроінтеграції з безпековим виміром на прикладі України. Її ціль полягає у розумінні ролі інституційних механізмів у забезпеченні безпеки та ефективності інформаційної політики під час євроінтеграції в Україні.

Завдання статті:

- Проаналізувати поняття інформаційної політики та її важливість у процесі євроінтеграції для України.
- Виявити безпекові виклики та загрози, пов'язані з інформаційною безпекою під час євроінтеграції України.
- Визначити інституційні чинники, що впливають на інформаційну політику з безпековим вимі-

ром в Україні, включаючи ролі державних органів, правових механізмів та громадського сектору.

– Дослідити досвід України у впровадженні інформаційної політики з урахуванням безпечного виміру під час процесу євроінтеграції.

– Запропонувати рекомендації для політичних та управлінських рішень в Україні з метою поліпшення інформаційної політики євроінтеграції з урахуванням безпечного виміру.

Ці завдання допоможуть розкрити інституційні аспекти інформаційної політики євроінтеграції в контексті України, а також надати рекомендації для подальших кроків та покращення інформаційної безпеки в процесі євроінтеграції для України.

Методи дослідження. Реалізації дослідницької мети сприяє застосування комплексної методології, які включають в себе аналіз українських законодавчих актів та нормативно-правових документів: дослідження юридичних норм, положень та політичних рішень, що регулюють інформаційну політику та забезпечення безпеки євроінтеграції в Україні. Емпіричні дослідження на місцевому рівні: Здійснення опитувань, інтерв'ю та фокус-груп з представниками українських владних структур, громадського сектору та академічного середовища для отримання поглядів та досвіду щодо інформаційної політики та її безпечного аспекту в контексті євроінтеграції. Кейс-студії українського досвіду: Аналіз конкретних прикладів українських інституційних механізмів, політичних рішень та заходів, спрямованих на забезпечення безпеки та ефективності інформаційної політики під час євроінтеграції в Україні. Порівняльний аналіз з іншими країнами: порівняння української інформаційної політики та інституційних чинників з іншими країнами, які пройшли євроінтеграційний процес, з метою виявлення схожих та відмінних особливостей та використання цього досвіду для вдосконалення інформаційної політики в Україні. Системний аналіз: використання системного підходу для розуміння взаємозв'язків та взаємодії між різними українськими інституціями, політичними процесами, законодавчими нормами та рішеннями у контексті інформаційної політики та безпеки євроінтеграції.

Результати. В даній галузі було зроблено велику кількість наукових публікацій, де висвітлюються різні аспекти інформаційної політики євроінтеграції з безпечним виміром. Дослідники зосереджуються на аналізі інституційних реформ, розвитку цифрових технологій, захисту інформації, боротьбі з дезінформацією та розбудові відкритого та прозорого інформаційного середовища в контексті євроінтеграції. Назвати всіх вчених, які працювали у галузі інформаційної політики в контексті, буде складно проте слід відзначити, що значних результатів у своїх дослідженнях досягли: професор політичних наук та дослідник інформаційної політики

в Європі – Карл Венерлінд, Карін Лагергрєн, Мартін Кромптон та ін. Серед вітчизняних науковців, вагомий доробок яких актуальний і по цей день, варто відзначити: В.Гайдук (професор політології та експерт з інформаційної політики в Україні), О. Гарань (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень та експерт у галузі інформаційної політики), І. Бекешкіна (Центр «Інтерпрес») та ін. Українські вчені продовжують розширювати нашу базу знань та вносити важливий внесок у цю галузь [3]. Цінність досліджень та напрацювань вчених полягає у експертному аналізі та практичній значимості. В ході дослідження були отримані наступні основні результати: визначено необхідність розвитку та вдосконалення законодавчої бази для забезпечення ефективної інформаційної політики з огляду на безпекові виклики; роль спеціалізованих державних органів, зокрема Міністерства інформаційної політики, була визнана критичною для розвитку та координації інформаційної політики в контексті євроінтеграції; наголошено на необхідності підтримки та сприяння розвитку цивільного суспільства у цій сфері; пропонуються заходи щодо розвитку цифрової інфраструктури та підвищення кібербезпеки в контексті євроінтеграції.

Роль інформаційної політики у процесі євроінтеграції є надзвичайно важливою. Вона сприяє створенню сприятливого комунікаційного середовища, де країна може ефективно взаємодіяти з європейськими партнерами, представляти свої досягнення та пропагувати європейські цінності. Інформаційна політика допомагає забезпечити прозорість та відкритість процесів євроінтеграції, а також залучити громадян до активної участі у прийнятті важливих рішень. євроінтеграції. Незважаючи на активну фазу російської агресії з лютого 2022 року, Україна надалі успішно співпрацює з західними та європейськими партнерами на інформаційному фронті тим самим, залучаючи всі як владні так і неінституційні на неформальні чинники задля покращення свого становища на світовій арені та виборюючи собі місце європейській цивілізованій спільноті. Євроінтеграція визначається як процес підключення країни до європейського інтеграційного простору, зокрема до Європейського Союзу (ЄС) або інших європейських структур. Цей процес передбачає глибокі зміни у політичній, економічній, правовій та соціокультурній сферах країни з метою досягнення високих європейських стандартів та норм. Інформаційна політика, у контексті євроінтеграції, може бути визначена як система стратегічних дій, спрямованих на створення ефективної комунікаційної інфраструктури, формування образу країни та розповсюдження інформації про євроінтеграційні процеси та досягнення країни на європейській арені. Інформаційна політика спрямована на підтримку зовнішньої та внутрішньої інтеграції, формування позитивного образу країни серед

партнерів ЄС та громадян, а також на підвищення обізнаності та активної участі громадян у процесі євроінтеграції [2]. Проте у даних процесах виникає чимало безпекових загроз, які вимагають максимального залучення всіх ресурсів держави задля захисту свого просто та отримання бажаних результатів. Описуючи дані явища, слушно буде прояснити, основний взаємозв'язок між інформаційною політикою та євроінтеграцією:

– По-перше, інформаційна політика в контексті євроінтеграції сприяє формуванню образу країни. Вона допомагає створити позитивне сприйняття України серед європейських партнерів, відображаючи досягнення, реформи та здібності країни до виконання європейських стандартів. Інформаційна політика сприяє побудові довіри та сприятливої іміджевої репутації України, що є важливим елементом успішної євроінтеграції.

– По-друге, інформаційна політика є ефективним засобом комунікації з європейськими партнерами. Вона сприяє обміну інформацією, досвідом та кращими практиками між Україною та країнами ЄС. Інформаційна політика дозволяє Україні представляти свої досягнення, просувати свої інтереси та впливати на прийняття рішень у європейських структурах. Вона створює можливості для активного взаємодії та співпраці з європейськими партнерами, що сприяє європейській інтеграції України.

– По-третє, інформаційна політика є важливим елементом забезпечення інформаційної безпеки під час процесу євроінтеграції. Вона включає заходи для захисту інформаційного простору від загроз, пов'язаних з кібербезпекою, дезінформацією та інформаційною війною. Інформаційна політика спрямована на забезпечення стійкості та безпеки інформаційних систем, захист країни від негативного впливу інформаційних загроз. Вона допомагає Україні забезпечити безпеку свого інформаційного простору та впровадити ефективні механізми протидії дезінформації [5].

Таким чином, інформаційна політика та євроінтеграція взаємопов'язані та взаємозалежні процеси. Інформаційна політика підтримує європейські цінності, сприяє комунікації з європейськими партнерами та забезпечує безпеку інформаційного простору в рамках євроінтеграційного шляху України.

Слід сказати, що за нашою думкою одним з ключових факторів того, що Україна встояла проти швидкого російського наступу в перші дні війни було саме поняття інституції влади. Саме інститути, які були до цього готові вели правильну політику в ті дні та години, що допомогло Україні перевернути ситуацію на полі бою та інформаційного простору. Саме ці всі організації здійснюють і шикоромасштабну взаємодію, спілкування та політику щодо інтеграції України в європейське співтовариство. Основні інститу-

ційні чинники інформаційної політики євроінтеграції включають:

Державні органи та структури: Державні органи є основними виконавчими органами, які забезпечують реалізацію інформаційної політики в контексті євроінтеграції. Це можуть бути спеціалізовані державні агентства, комітети, департаменти або окремі підрозділи у складі уряду. Державні органи відповідають за розроблення імплементації стратегій, планів та програм щодо інформаційної політики, співпрацю з міжнародними організаціями та партнерами, а також за забезпечення координації та моніторингу процесів євроінтеграції.

Громадські організації та активна громадськість: Громадські організації та активна громадськість відіграють важливу роль у сприянні та контролі реалізації інформаційної політики в контексті євроінтеграції. Вони виступають голосом громадськості, виражають інтереси та погляди громадян, сприяють забезпеченню прозорості та відкритості процесів євроінтеграції, проводять інформаційні кампанії та освітні заходи.

Міжнародні організації та партнери: Міжнародні організації, такі як Європейська комісія, Рада Європи, Європейська Рада та інші, є важливими партнерами в реалізації інформаційної політики в контексті євроінтеграції. Вони надають підтримку, експертизу та фінансування для розвитку та впровадження інформаційних проєктів, сприяють обміну досвідом та найкращими практиками, а також сприяють створенню міжнародних мереж співпраці та партнерства [6].

ЗМІ та медіаорганізації: Засоби масової інформації відіграють важливу роль у розповсюдженні інформації про процес євроінтеграції та формуванні громадської думки. ЗМІ та медіаорганізації забезпечують доступ до об'єктивної та достовірної інформації, проводять аналіз і коментарі, сприяють дебатах та публічному обговоренню європейських питань, а також забезпечують підтримку та взаємодію з іншими інституційними акторами.

Академічне середовище та дослідники: Академічне середовище та дослідники вносять важливий вклад у розуміння інституційних чинників інформаційної політики в контексті євроінтеграції. Вони займаються науковими дослідженнями, аналізують політичні та соціальні процеси, розробляють рекомендації та стратегії розвитку інформаційної політики, сприяють формуванню та впровадженню нових підходів та інновацій [1].

Зазначені інституційні чинники взаємодіють та співпрацюють між собою для ефективного розвитку та реалізації інформаційної політики в контексті євроінтеграції. Вони спільно працюють над створенням сприятливого інформаційного середовища, забезпеченням доступу до об'єктивної та достовірної інформації, підвищенням свідомості та освіченості громадян щодо європейських

цінностей та стандартів, а також забезпеченням безпеки інформаційного простору в рамках євроінтеграційного шляху України в умовах російсько-української війни. євроінтеграції.

Говорячи про загрози та безпековий вимір інформаційної політики євроінтеграції, то він включає заходи та стратегії, спрямовані на забезпечення стійкості, захисту та безпеки інформаційного простору під час процесу євроінтеграції. Цей вимір має на меті протидіяти загрозам, пов'язаним з кібербезпекою, дезінформацією та інформаційною війною. Безпековий вимір інформаційної політики євроінтеграції України в контексті російської агресії є особливо важливим і актуальним. Російська агресія проти України відкрила нові виклики та загрози для інформаційної безпеки країни, що вимагає ефективних заходів для їх протидії [9]. Основні аспекти безпекового виміру інформаційної політики євроінтеграції України в контексті російської агресії включають:

1. Протидія дезінформації та пропаганді: Російська агресія супроводжується активною дезінформаційною кампанією, що має на меті спотворення фактів, поширення неправдивої інформації та маніпулювання громадською думкою. Інформаційна політика повинна передбачати механізми виявлення, розпізнавання та спростування дезінформаційних повідомлень, а також активну комунікацію з громадськістю, щоб забезпечити об'єктивну та достовірну інформацію.

2. Захист інформаційного простору: Російська агресія супроводжується кібератаками та хакерськими вторгненнями, спрямованими на порушення безпеки інформаційних систем. Інформаційна політика має передбачати заходи з кібербезпеки, включаючи захист інформаційних систем, мереж та даних, розробку ефективних кіберзаходів та стратегій, а також співпрацю з міжнародними партнерами для обміну досвідом та координації дій.

3. Підтримка українських медіа та журналістів: Українські медіа та журналісти стикаються з викликами та загрозами, пов'язаними з російською агресією. Інформаційна політика повинна сприяти підтримці незалежних медіа, забезпечувати свободу слова та журналістську діяльність, а також забезпечувати захист журналістів від цензури та преслідувань.

4. Міжнародне співробітництво та партнерство: Україна має активно співпрацювати з міжнародними партнерами, такими як Європейський союз, НАТО та інші країни, для спільної боротьби з інформаційними загрозами та протидії російській пропаганді. Важливо обмінюватися досвідом, інформацією та спільно розробляти стратегії та заходи для підтримки інформаційної безпеки [4].

Враховуючи ці аспекти, безпековий вимір інформаційної політики євроінтеграції України

в контексті російської агресії має на меті забезпечити захист, стійкість та безпеку інформаційного простору країни, а також підвищити свідомість та відповідальність громадян щодо інформації, яку вони споживають.

Важливим буде розглянути та проаналізувати практику європейських країн. Досвід європейських держав, зокрема в контексті російської агресії, може надати цінні висновки та рекомендації для розвитку інформаційної політики України з орієнтацією на безпековий вимір. Деякі приклади успішних рішень та викликів, з якими стикалися деякі європейські країни, включають:

1. Литва: Литва стикнулася з активною російською пропагандою та дезінформацією, особливо в контексті конфлікту в Україні. Вона приділила особливу увагу розвитку своїх медіаорганів та журналістської етики, сприяла розвитку медійної грамотності серед громадян та впровадила систему швидкого реагування на поширення дезінформації. Також, Литва активно співпрацює з іншими країнами та міжнародними організаціями для обміну досвідом та розробки спільних стратегій протидії російській пропаганді.

2. Польща: Польща також зіткнулася з активною російською пропагандою та дезінформацією, особливо в контексті своїх історичних спільностей з Росією. Вона зосередилася на зміцненні медійної грамотності та розвитку критичного мислення серед своїх громадян. Польща також активно працює над підвищенням захищеності своїх інформаційних систем, сприяє розвитку міжнародних партнерств у галузі кібербезпеки та протидії дезінформації.

3. Фінляндія: Фінляндія розробила стратегію протидії російській пропаганді та дезінформації, зосереджуючись на розвитку медійної грамотності, сприянні дослідженням та аналізу дезінформаційних кампаній, а також розробці спільних проектів з академічними та медійними партнерами [12].

Ці приклади європейських країн демонструють важливість розвитку інформаційної політики, спрямованої на протидію російській агресії та дезінформації. Україна може взяти до уваги ці рекомендації та успішні практики для розвитку власної інформаційної політики, яка забезпечить безпеку інформаційного простору та протидію дезінформації і на просторах інтернет мережі, що є особливо актуальним та затребуваним в умовах війни в 21 столітті.

Висновки. Таким чином, інформаційна політика має велике значення для успішної євроінтеграції України, а також для забезпечення безпеки інформаційного простору. Інституційні чинники, такі як державні органи, недержавні організації, академічне середовище та ЗМІ, виконують важливу роль у розвитку та впровадженні інформаційної політики. Підсумовуючи вищесказане,

варто зазначити, що зарубіжний досвід європейських держав, зокрема Швеції, Естонії, Фінляндії та Литви, може надати цінні уроки та рекомендації для України, зокрема в контексті протидії російській агресії та дезінформації. Ефективна інформаційна політика має включати заходи з протидії дезінформації, забезпечення кібербезпеки, підтримки незалежних медіа та розвитку медійної грамотності. Міжнародне співробітництво та партнерство є важливими елементами успішної інформаційної політики, спрямованої на забезпечення безпеки інформаційного простору. Варто підсумувати також, що розвиток кібербезпеки є критичним аспектом безпекового виміру інформаційної політики. Україна повинна зосередитися на забезпеченні захисту своїх інформаційних систем, розробці ефективних кіберзаходів та співпраці з міжнародними партнерами. Загалом, Україна повинна активно розвивати інформаційну політику, спрямовану на протидію російській агресії, забезпечення інформаційної безпеки та підвищення медійної грамотності серед своїх громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боднарчук О.В. (2015). *Політичні комунікації в євроінтеграційному курсі України* : дис. ... канд. наук : 25.00.02 / Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 199 с.
2. Горбань Ю. О. (2015). *Інформаційна війна проти України та засоби її ведення* / Ю. О. Горбань // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - №1. - С. 136-141. - Бібліогр.: 17 назв. - укр.
3. Іванова Є. І. (2022). *Воєнно-інформаційна безпека України за умов ескалації конфлікту на Сході України*, с. 20-26.
4. Кочубей Л.О. (2015). *Інформаційна безпека держави: інструменти захисту українського інформаційного поля (на прикладі особливостей інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному Донбасі)*. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса. Вип. 3. 220—237.
5. Козьмініх А. В. (2020). *Інформаційні механізми євроінтеграційної політики України* / А. В. Козьмініх // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 65. – С. 41-48.
6. Ніщименко О.А. (2016). *Інформаційна безпека України на сучасному етапі розвитку держави і суспільства*. Наше право. № 1. 17—23.
7. Цимбалюк В.С., Бабінська А.В. (2014). *Правове регулювання інформаційної безпеки в Україні: проблеми теорії та практики*. Адміністративне право і

процес. № 2 (8). 22—30. URL: <http://aplaw.net/index.php/journal/issue/view/18/4-8-2014-pdf>.

8. Яценко В.А., (2022). *Інформаційна свідомість як фактор війни Росії проти України*, с. 9-17.
9. Nimmo B., Feldstein S. (2014). «*The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, a Case Study*».
10. Heras M. (2017). «*Russian Information Warfare: A Reality that Must be Faced*».
11. Rid T., Buchanan B. (2015). «*Attributing Cyber Attacks*».
12. Rasmussen M. (2015). «*Russia's Information Warfare: A Western Perspective*».

REFERENCES:

1. Bodnarchuk O.V. (2015). *Politychni komunikatsii v yevrointehratsiynomu kursі Ukrayiny: dys. ... kand. nauk: 25.00.02 / Derzhavnyy vishchyy navchalnyy zaklad «Prykarpatskyy natsionalnyy universytet imeni Vasyla Stefanyka»*. Ivano-Frankivsk, 2015. 199 s.
2. Horban' Yu. O. (2015). *Informatsiyna viyna proty Ukrayiny ta zasoby yiyi vedennya* / Yu. O. Horban' // Visn. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrayiny. - № 1. - S. 136-141. - Bibliohr.: 17 nazv. - ukp.
3. Ivanova Ye. I. (2022). *Voyenno-informatsiyna bezpeka Ukrayiny za umov eskalatsiyi konfliktu na Skhodi Ukrayiny*, s. 20-26.
4. Kochubey L.O. (2015). *Informatsiyna bezpeka derzhavy: instrumenty zakhystu ukrayinskoho informatsiynoho polya (na prykladi osoblyvostey informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy u suchasnomu Donbasi)*. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I. F. Kurasa. Vyp. 3. 220-237.
5. Koz'minykh A. V. (2020). *Informatsiyni mekhanizmy yevrointehratsiynoyi polityky Ukrayiny* / A. V. Koz'minykh // Aktual'ni problemy polityky : zb. nauk. pr. / redkol.: S. V. Kivalov (holov. redkol.), L. I. Kormich (holov. red.), I. M. Myloserdna (vidp. red.) [ta in.] ; NU «OYA», Pivdenno-Ukr. tsentr hender. problem. - Odesa : Vydavnychyy dim «Hel'vetyka», - Vyp. 65. - S. 41-48.
6. Nishchymenko O.A. (2016). *Informatsiyna bezpeka Ukrayiny na suchasnomu etapi rozvytku derzhavy i suspil'stva*. Nashe pravo. № 1. 17-23.
7. Tsybalyuk V.S., Babins'ka A.V. (2014). *Pravove rehulyuvannya informatsiynoyi bezpeky v Ukrayini: problemy teorii ta praktyky*. Administratyvne pravo i protses. № 2 (8). 22-30. URL: <http://aplaw.net/index.php/journal/issue/view/18/4-8-2014-pdf>.
8. Yashchenko V.A., (2022). *Informatsiyna svidomist' yak faktor viyny Rosiyi proty Ukrayiny*, s. 9-17.
9. Nimmo B., Feldstein S. (2014). «*The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, a Case Study*».
10. Heras M. (2017). «*Russian Information Warfare: A Reality that Must be Faced*».
11. Rid T., Buchanan B. (2015). «*Attributing Cyber Attacks*».
12. Rasmussen M. (2015). «*Russia's Information Warfare: A Western Perspective*».

Institutional factors of information policy of European integration in Ukraine: security dimension

Halipchak Volodymyr Dmytrovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Institutions and Processes
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk,
Ukraine
ORCID: 0009-0006-2501-0290

This article explores the analysis of institutional factors of information policy of European integration in the context of the security dimension under Russian aggression. Specifically, it examines the role of institutional structures, mechanisms for protecting the information space, and ways to counter disinformation and propaganda. The article analyzes the role of government bodies, media, non-governmental organizations, and civil society structures in shaping and implementing information policies aimed at safeguarding the information space amidst Russian aggression. The article also provides examples of successful practices and challenges faced by European countries in countering Russian propaganda and disinformation. It emphasizes the importance of international cooperation and knowledge exchange for the development of effective information policies aimed at ensuring the security of the information space. The Ukrainian experience in implementing information policy considering the security dimension is also discussed, highlighting the main achievements and challenges that Ukraine has faced and is currently countering. The main goal of this research is to study and analyze the institutional factors of information policy of European integration in the context of the security dimension. The research aims to uncover the role of various institutional structures, including government bodies, media, and non-governmental organizations, in shaping and implementing effective information policies. It aims to identify key factors influencing information policy in the context of European integration and security, as well as understand their interrelation and impact on the information space. The ultimate goal is to develop strategies and recommendations that will enhance the effectiveness of Ukraine's information policy in the context of European integration and countering Russian aggression. The research aims to contribute to the development of scientific knowledge and promote the formation of effective strategies in this field.

Key words: institutional factors, information policy, information space, European integration, security, Russian aggression.

Дудко Ірина Дмитрівна

Популізм Д. Трампа: контент, витоки, специфіка в політичному дискурсі США

УДК 327 (73)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.18>

Дудко Ірина Дмитрівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри парламентаризму
Навчально-наукового інституту
публічного управління та державної
служби Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
вул. Антона Цедіка, 20, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8881-8274

Сплеск популізму як механізму впливу на виборців або протидії опонентам на рівні політичних еліт як в демократичних країнах, так і країнах, що рухаються шляхом демократії (на прикладі України) в умовах найновітнього часу, перетворило феномен популізму на одну з найбільш активно досліджуваних тем сучасних гуманітарних наук. В полі дослідження авторів – як загальні аспекти популізму в сучасному політичному процесі, так і його конкретизовані прояви, що зумовлює інтерес до діяльності окремих представників даного явища. Особливо типовим прикладом популіста-демагога є експрезидент США Д. Трамп, що зумовлює науковий інтерес до цієї особи в загальному вимірі осмислення популізму і його ролі в американському політичному дискурсі. В статті проаналізовано найбільш характерні позиції риторики Д. Трампа як кандидата в президенти США і вже обраного глави держави; визначено сутнісний зміст риторики Трампа як прояву правого популізму; визначено деякі найбільш характерні прийоми впливу президента на аудиторію як політика-демагога. Серед дослідницького напрямку статті – й аналіз витоків політичної риторики Д. Трампа з урахуванням ретроспективи розвитку популізму в США; соціальної бази прихильників політика – популіста, а також специфіки популізму Д. Трампа відповідно до особливостей політичного дискурсу Сполучених Штатів.

В статті стверджується, що обрання Д. Трампа президентом стало наслідком зростаючого невдоволення значною частиною громадян політикою попередніх американських адміністрацій; вміння політика-демагога впливати на аудиторію неординарною поведінкою, харизмою, а також популістськими обіцянками, які знаходили попит в певному соціальному середовищі американців. Доводиться також зв'язок популістської риторики Д. Трампа з історичними традиціями американського популізму правого крила, в основі якого – апробований досвід маніпулювання аудиторією, схильною до радикальних або нетрадиційних позицій в умовах суперечливого розвитку суспільних проблем.

Ключові слова: США, популізм, правий популізм, політичний дискурс, політична риторика, Д. Трамп, політик-демагог.

Вступ. Феномен популізму на сьогодні – в колі найбільш актуальних проблем дослідників у сфері багатьох, у тому числі гуманітарних наук. Це зумовлюється сплеском популізму як механізму впливу на виборців або протидії опонентам на рівні політичних еліт як в демократичних країнах, так і країнах, що рухаються шляхом демократії (на прикладі України) за найновітні часи – тенденції, що вимагає наукового осмислення з урахуванням суперечливих проявів цього явища та його реальних впливів на політичний процес.

Визнаємо, що актуалізація популізму як елементу політичної боротьби посилила увагу до цього явища у вимірі визначення його сутності, варіативних проявів, численних політичних практик як специфіки застосування. Окремим напрямом стає й аналіз популізму з урахуванням діяльності конкретизованих осіб як виразників популістичного дискурсу, де Д. Трамп як експрезидент США посідає чи не найбільш помітне місце. Мовиться не тільки про незвичайність даної особи з його вмінням й своєрідністю спілкуватися із суспільством попри встановлені норми, а й контент дискурсу, який, нібито, відображав загальний мейнстрім американських політичних потреб й інтересів і в той же час однозначно визнається популістським, що набуває до того ж помітної специфіки порівняно з традиціями американських популістських рухів.

Зазначений фактор окреслює науковий інтерес до популізму Д. Трампа – як з урахуванням загальних уявлень про політичний дискурс сучасного американського політикуму, так і формування більш змістовних уявлень про політика, який продовжує претендувати на впливове місце, принаймні серед певної частини прихильників Республіканської партії США, з претензіями на переобрання на чергових президентських виборах.

Аналіз досліджень і публікацій. Зазначимо, що попри об'ємність публікацій про обрання і діяльність Д. Трампа як 45-го президента США, дані напрацювання мають переважно публіцистичний характер і стосуються головним чином загальних напрямів діяльності республіканської адміністрації, тоді як проблематика популізму Д. Трампа знаходиться на початковому етапі її наукового осмислення. Певні кроки в цьому відношенні здійснили українські дослідники-лінгвісти – Т.В. Чеботар, І. Навроцька, А. Ерліхман, К. Лупу, зупиняючись на стилістичних прийомах Д. Трампа як політика-демагога, а також представники політичної науки, зокрема, І. Кіянка, Ю.Я. Тишкун, Т. Огаркова, Ю. Курнишова, І. Яковина, інші, орієнтовані на розгляд проявів популізму Д. Трампа в загальному політичному процесі США. Втім в цілому проблематика популістичного дискурсу Д. Трампа як політичного явища потребує більш глибокого і суттєвого аналізу з урахуванням

наявного доробку в цьому відношенні західних, переважно американських дослідників. Так, різнобічні аспекти популізму Д. Трампа в політичному дискурсі США знаходять відображення в роботах таких авторів, як К. Наджел (С. Nagel), Дж. Кампані (G. Campani), С.Ф. Концепсьон (S. F. Conserción), А.Р. Солер (Angel Rodriguez Soler), Л.С. Савін (С. S. Savin), Дж.Б. Джудіс (J.B. Judis), В. Бугарік (В. Bugaric), Д.Т. Картер (D.N. Carter), Дж-Ф Дролет (J.-F. Drolet), М. Вільямс (M. Williams), Р. Світек (P. Svitek), С. Шехаді (S. Shehadi), Р. Гарвер (R. Garver), С. Андерсон (S. Anderson), Дж. Болтер (J. Bolter) Е. Ізраел (E. Israel), С. Піерс (С. Pierce), що дає змогу зробити певні узагальнення по тематиці дослідження.

Мета і завдання. Метою статті є аналіз контенту і специфіки популізму Д. Трампа в політичному дискурсі США. Реалізація зазначеної мети передбачає розгляд наступних складових завдань теми, а саме:

1) розгляд змістовного наповнення найбільш відомих стратегічних заяв як основи політичного дискурсу Д. Трампа;

2) аналіз витоків політичного дискурсу Д. Трампа з урахуванням ретроспективи розвитку популізму в США;

3) визначення специфіки популізму Д. Трампа відповідно до традицій політичного дискурсу Сполучених Штатів.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети передбачає застосування наступних методів дослідження: методу політичного аналізу заяв Д. Трампа щодо стратегії республіканської адміністрації як основи політичного дискурсу політика; метод історичної ретроспективи для аналізу витоків популізму Д. Трампа; методу політичної компаративістики для визначення специфіки дискурсу Д. Трампа з урахуванням традицій політичних течій і популізму в США.

Результати. Обрання в 2016 році на пост президента США від Республіканської партії Д. Трампа можна сприймати як подію неординарного характеру в історії країни – як з урахуванням результатів виборів (визнання Трампа президентом за голосами вибірників: 306 за Трампа проти 232 голосів за Г. Клінтон при переважній загальній кількості голосів американців за Клінтон: 64,2 млн проти 62,2 млн за Трампа), так і персональних якостей претендента на президентську посаду. Так, Трамп здобуває перемогу попри контроверсійність його особи, що не мав відповідного державно-політичного досвіду та й до того – неодноразово протягом передвиборчої кампанії опинявся в епіцентрі скандалів, зокрема, через сумнівність висловлювань щодо жінок, мусульман та мігрантів. Втім Трампа як неординарну особистість, що декларував зміни, підтримувала значна частина американців,

і саме це, поряд із новітніми політтехнологіями, забезпечило його перемогу на виборах.

Розглядаючи феномен Трампа, аналітики акцентують, зокрема, такий характерний для політика-демагога технології, як безпосередній звернення до пересічних громадян при асоціації себе з народом та проставленні народу корумпованій еліті. Так, заяви на кшталт інавгураційної промови Трампа – «Ми, громадяни Америки, в даний момент об'єднали свої спільні зусилля у великій національній справі відновлення нашої країни і здійснення своїх обіцянок перед всім американським народом...» [6] – знаходили відгук на тлі помітного відчуження американської політичної еліти від пересічних громадян та небажання останніх миритися з цим фактом.

Втім мова може йти й про анонсування змін, які реально дисонували із тенденціями внутрішньої і зовнішньополітичного курсу попередника Трампа на посту президента США – Б. Обами. Так, розглядаючи політичний дискурс Д. Трампа, дослідники, як правило, звертаються до наступних, умовно, топ-передвиборних обіцянок новообраного президента. Серед таких:

- посилення імміграційного законодавства під гаслом «Америка для американців». Зважаючи на терористичні загрози в Європі і США, Трамп виступив за заборону вільного в'їзду в країну мусульман. Крім того Трамп обіцяв депортувати зі США 11 мільйонів іммігрантів. Серед заяв – й наміри побудувати стіну на кордоні з Мексикою, щоб захистити країну від «гірших з мексиканців»;

- підтримка енергетичної галузі через зниження податків і системи регулювання енергетичної галузі. Попри можливі проблеми з екологією, Трамп заявляв про нарощування видобутку сланцевого газу і нафти як «енергетичної революції», що має слугувати інтересам країни;

- скасування реформи охорони здоров'я Барака Обами, відомої як ObamaCare, яка передбачала введення нетипового для США загального медичного страхування. «Її можна замінити на щось краще для всіх, що буде дешевше для громадян і держави», – заявляв Трамп. Втім, він підтримав збереження у повному обсязі програм медстрахування для літніх людей та інвалідів, а також для малозабезпечених родин;

- заборона абортів та пропозиції карати жінок за спроби позбавитися від небажаної вагітності, хоча, у відповідь на шквал критики, яку викликали відповідні заяви, Трамп пом'якшив свою позицію, зазначивши, що рішення про заборону абортів повинні прийматися владою окремих штатів, а не на федеральному рівні;

- суттєве (з 35% до 15%) зниження податкового навантаження на бізнес і фізособи. При цьому Трамп оголосив намір прибрати з законодавства лазівки, яка дозволяють багатим економити на податках;

- скорочення безробіття та створення мільйонів високооплачуваних робочих місць, зокрема, через повернення в США американського бізнесу. Щоб змусити компанії повернути виробництва на батьківщину, Трамп пропонував введення високих мит на товари американських виробників, виготовлені за кордоном, і пільги тим, хто захоче повернутися до США;

- перегляд невідгод, на думку Трампа, торговельних угод. В заявах – намір виходу з Транстихоокеанського партнерства як найбільшої торговельної угоди, до якої в 2016 році приєдналися 12 країн регіону, включно зі США, Японією, Австралією та Канадою. Крім того Трамп заявляв про намір повністю переглянути угоду про північноамериканську зону вільної торгівлі між США і Канадою;

- зменшення зовнішньополітичної активності, особливо на Близькому Сході. Трамп позиціонував себе як противник Іраку, миротворчих загравань з Іраном і розбіжностей з Росією у війні проти Ісламської держави;

- поліпшення відносин з Росією. Трамп заявляв про здатність домовитись з РФ та можливість скасування санкцій проти Росії за анексію Криму і війну на українському Донбасі;

- створення інноваційних озброєнь і військової техніки. Трамп заявляв, що частина витрат на бойову потужність США має бути покрита на рахунок надприбутків від збільшення видобутку нафти [2; 11].

Зазначене, звісно, не відображає абсолютної палітри заявлених орієнтирів Трампа як кандидата в президенти і вже обраного главу Білого дому, втім, виявляє показові елементи його президентської платформи. За низкою позицій – підтримка бізнесу та формування за рахунок цього нових робочих місць при згортанні соціальних програм або підтримки сталих сімейних цінностей... – наближувало риторичку Д. Трампа до класичних постулатів консервативної (на кшталт рейганоміки) внутрішньополітичної традиції, втім, при особливо жорстких (ульраправих) підходах до імміграційної політики як прояву нативізму¹. Зворотню до цього позицією ставав націоналізм (під гаслом: «Америка для американців») і навіть білий супремасизм².

Специфічні консервативні тенденції характеризували й підходи Трампа до зовнішньої політики, де – на протипагу глобальному лідерству в геополітичному й економічному відношенні –

превалювали ідеї згортання зовнішньополітичної активності. Гасло «Америка для американців» інтерпретувалось у даному відношенні у вимірі орієнтованості американської зовнішньої політики виключно на внутрішні проблеми при спроможності за рахунок військової потужності одноосібно захищати національні інтереси країни. Так, якщо наступальний глобалізм (як прояв Realpolitik) традиційно сприймався американськими теоретиками у вимірі зовнішньополітичного консерватизму, позиція Трампа у зазначеній сфері слушно набувала характеру палеоконсерватизму³ і знову ж таки американського націоналізму.

Заявлені позиції визначають й сутність трампізму як ідеології і водночас трампістського популізму, в основі якого – не тільки еклетика консервативних конструкцій щодо основних принципів внутрішньої й зовнішньої політики, а й безперспективність їх реалізації. Мовиться, зокрема, про повернення США як держави глобального рівня до зовнішньополітичного ізоляціонізму; тенденції на кардинальні зміни внутрішньої політики, принаймні у сфері затверджених соціальних й імміграційних заходів, які відповідали реаліям часу і потребам розвитку країни. До уваги слід брати й специфіку американського суспільства, де президент, попри значні повноваження, не може приймати одноосібні рішення у сфері внутрішньої і зовнішньої політики поза інших впливових акторів політичного процесу. Д. Трамп в цьому відношенні мав постійну опозицію – як з боку конгресу (представників обох – республіканської і демократичної партій), так і ЗМІ та громадськості.

Зазначене, втім, не завадило Трампу здобути і у подальшому утримувати прихильність значної частини населення (переважно білих американців середнього класу), схильних підтримати епатажного політика з нетрадиційною риторикою як передумову очікуваних змін. Як слушно стверджується з цього приводу в аналітичному джерелі, «суспільство здалося перед його популізмом, замішаним на ксенофобії і хейтерстві, але таким прямолінійним і переконливим. Американців не зупинило, що всі висловлювання Трампа будувалися не за, а проти когось (національних меншин, жінок, іммігрантів) або чогось (НАТО, транснаціональної торгівлі, системи союзів США)». І далі: «привабливість таких лідерів – в умінні стати виразниками популярних прагнень до політичного оновлення. Кожна їхня скандальна витівка, кожне порушене ними табу – підтвердження того, що вони не пошкодують існуючу систему» [1].

¹ Нативізм (від англ. native – «корінний», «уродженець») – політична позиція, що вимагає сприяння і надання привілейованого статусу корінному народу або нації відносно до приїжджених або іммігрантів. Нативізм зазвичай передбачає опозицію імміграції та підтримку зусиль щодо зниження політичного чи правового статусу конкретних етнічних та/або культурних груп, тому що ці групи вважаються ворожими чи чужими природній культурі, і не можуть асимілюватись.

² Білий супремасизм – ідеологія білого расизму, яка визначає білу людину такою, що перевершує інших людей за расовими особливостями.

³ Палеоконсерватизм – назва специфічного напрямку американської консервативної думки, в опозиції до неоконсерватизму. Палеоконсерватори критично ставляться до сучасної форми ліберальної демократії, намагаються привернути увагу до необхідності повернення до моральних принципів, заснованих на релігії. В області зовнішньої політики є прихильниками ізоляціонізму та противниками інтервенціонізму.

Популярність Трампа водночас не можна пов'язувати виключно з харизмою та вмінням впливати своїми заявами на аудиторію. Звернення до політичних джерел доводить, що дискурс Трампа став відображенням укорінених у свідомості значної частини громадян постулатів, які стверджувались упродовж доволі тривалого періоду становлення і розвитку американського популізму.

Так, інституціоналізацію популізму як течії американського політичного дискурсу, вірогідно, слід віднести до кінця XIX століття, маючи на увазі діяльність т.зв. Народної партії, яка від імені фермерів, переважно жителів півдня, включилась у виборчий процес 1892 року, вимагаючи подолання корупції, обмеження дії монополій, демократизації суспільства [4]. Такий популізм лівого формату позитивно вплинув на формування уявлень щодо системи державного регулювання соціально-економічних процесів [9] та був частково застосований в 1930-ті роки Ф.Д. Рузвельтом в процесі реалізації Нового курсу після депресії 1929 року.

Втім вже у 1930-х роках у політичному дискурсі США починають виокремлюватись позиції правого популізму, прикладом яких стала публічна діяльність Чарльза Кафліна – католицького священника канадського походження, який вдавав, що висловлює «мову обивателя» в успішному радіошоу «Золота година маленької квітки». Спочатку Кафлін виступав на підтримку Ф.Д. Рузвельта, втім, згодом став противником Нового курсу, заснувавши власну політичну групу і видаючи щотижневий журнал «Соціальна справедливість», де поширював повідомлення про ізоляціонізм, антисемітизм і антикомунізм [4].

Ч. Кафлін започаткував довгу серію лідерів правового популізму в історії Сполучених Штатів. І хоча тривалий час популізм не виявляв себе в якості самостійної лінії правлячих кіл, він одночасно став підсилювачем ідеологічних позицій правих – консерватизму, палеоконсерватизму, націоналізму, нативізму і навіть расизму.

Показовим в цьому відношенні стала діяльність у повоєнні роки губернатора-демократа штату Алабама Джорджа Уоллеса, який продемонстрував типовий приклад зміщування політика від лівих до правоконсервативних поглядів. Характерно, що початково Уоллес був прихильником Нового курсу, виступав за витрати на соціальне забезпечення, освіту та державні інвестиції, вороже ставився до великого бізнесу, Рокфеллерів, Фордів, Карнегі... Але «ліва» сторона його політичних поглядів поєднувалася з жорстким опором расовій інтеграції. Підтримка Уоллесом сегрегаційної політики щодо чорношкірих була оформлена як захист середнього (білого) американця від тиранії Вашингтонських бюрократів: «великий уряд» звинувачувався в нав'язуванні народу своєї волі. Балотуючись на пост глави держави на президентських виборах

1968 року від Американської незалежної партії, Уоллес отримав підтримку майже десяти мільйонів громадян – 13,53% голосів, поданих на національному рівні, головним чином, у південних Штатах [5].

Досліджуючи це явище у вимірі політичних поглядів та соціальних цінностей американського суспільства на початку 1970-х років, соціолог Дональд Уоррен довів за допомогою широких опитувань, що показовим елементом стратифікації громадян США стала наявність окремого соціального прошарку – переважно т.зв. «синіх комірців» (середнього класу), представники якого не мали чітких політичних поглядів – не були ні лівими, ні правими, ні лібералами, ні консерваторами, втім, були схильними сприймати різнобічні, у тому числі радикальні (популістські) погляди, які нав'язувались їм політичними діячами. Вони були переважно білими і обурювалися кольоровими меншинами, які, на їхню думку, надмірно підтримувалися системою. Їхній радикалізм водночас підживлювався тим, що середній клас, нібито, серйозно ігнорується урядом, який надає перевагу одночасно дуже багатим і бідним [8].

Загалом середній клас США другої половини XX століття – це соціально широкий і неоднорідний спектр суспільства, представлений різновимірним спектром прошарком – від висококваліфікованих робітників, до службовців, інтелігенції, представників дрібного бізнесу, фермерів, що, підпадаючи під змінювані тенденції розвитку суспільства – від соціально-економічного піднесення до криз, – висловлювали різні, часто-густо протилежні вимоги щодо реалізації своїх інтересів. Вони, наприклад, виступали за те, щоб уряд гарантував робочі місця, медичне страхування, федеральну допомогу освіті, соціальне забезпечення і водночас займали дуже консервативні позиції щодо проблем бідності і расової нерівності. Вони виступали за втручання держави в повсякденне життя, закликаючи надати поліції «важчу руку» для «контролю над злочинністю», але відкидали втручання держави у питання соціальних і національних протиріч. Вони з підозрою ставилися до великого уряду і Вашингтонських бюрократів, але виступали за сильне лідерство у Вашингтоні [8].

Періодично зазначені позиції об'єднували середньоамериканських представників, і вони, принаймні з кінця 1960-х років, ставали силою, на яку прагнули покластися окремі політики. У 1968 і 1972 роках середньостатистичні американці були в центрі президентських кампаній Джорджа Уоллеса; у 1992 та 1996 роках багато з них підтримали Х. Росса Перо⁴ або Пета Б'юкенена⁵.

⁴ Росс Перо (1930-2019) – американський бізнесмен, філантроп, консервативний політик та незалежний кандидат на посаду президента США в 1992 і 1996 роках.

⁵ Патрік Джозеф Б'юкенен – американський консервативний політичний коментатор, письменник і журналіст. Намагався стати кандидатом у президенти США у 1992 і 1996 рр. від Республіканської партії і президентом у 2000 р. від Реформістської партії.

Дослідники відзначають, зупиняючись, зокрема, на політичній платформі П. Б'юкенена, що він був першим популістським лідером, який поклав обмеження імміграції та протидію мультикультуралізму в основу своєї політичної платформи. Окрім імміграції та мультикультуралізму, Б'юкенен виступав проти абортів та прав геїв як двох тем соціального консерватизму. Він також підтримував ідеї зовнішнього ізоляціонізму (палеоконсерватизму) та відкидав аутсорсинг виробництва з вільної торгівлі. По суті Б'юкенен виступав проти процесу глобалізації, який відбувався в ті роки, зі зростаючим аутсорсингом виробничих робіт у бік Китаю та інших незахідних країн [4; 7].

Варто зазначити, що, програвши республіканську номінацію в 1992 і 1996 роках, Б'юкенен програв й президентські вибори 2000 року, коли балотувався з власною Партією реформ. Втім посилення на даного політика в ретроспективі американського популізму не є випадковим з урахуванням, що саме Б'юкенен показово формував політичну платформу на еклектичних позиціях певного соціального прошарку з метою завоювання його підтримки, що пізніше використовувалося іншими політиками, зокрема, Д. Трампом. А, крім того, Б'юкенен переніс політичний популізм з дискурсу окремих діячів в дискурс політичних партій як програму і механізм впливу на виборців.

Так, від початку ХХІ ст., з подальшим зростання поляризації суспільства, популізм у вигляді радикалізму усіх видів як праворуч, так і ліворуч стає особливо помітним в риториці учасників виборчих кампаній усіх рівнів. Більше того, невдоволення основними партіями відкрило простір для третіх осіб та рухів. Праворуч, фактично всередині Республіканської партії, найважливішим став «Рух чаювання», представлений прихильниками партії, що розчарувались у своїх лідерах. Найбільш активно представники цього напрямку діяли між 2009 і 2011 роками, виступаючи проти федеральних податків і правил, за ствердження принципів малого уряду, підтримку Другої поправки Конституції (право зберігати і носити зброю) як прояву індивідуалізму і підозрливості до уряду. Складовою представників руху стала й жорстка антиімміграційна позиція, яка активно підтримувалась губернаторами, на рівні законодавчих зборів штатів та Конгресом шляхом перерозподілу виборчих округів [10].

«Рух чаювання» визнається експертами як «популістський» або «консервативно-популістський» і порівнюється із «середньоамериканськими радикалами» 1970-х років [12]. Такий підхід заслуговує на визнання, враховуючи, що прихильники обох рухів залишались незадоволеними позицією країни з моральних і культурних питань у поєднанні з відчуттям, що політики при владі нехтують ними. При цьому саме останнє ставало,

своєю чергою, чи не головним підґрунтям сприйняття в суспільстві популізму Д. Трампа попри навіть той чинник, що його попередник – Барак Обама оцінюється в політичній практиці в якості одного з найбільш успішних американських президентів ліберального напрямку.

Показово, що Обама представляв мультикультурну, антирасистську Америку, яка виступала проти воєн, що ведуться в економічних інтересах небагатьох, спрямовується на гегемонію американських прогресивних цінностей, а не військової сили. Тим не менш, після двох мандатів Обама не зміг покласти край війні в Афганістані, заспокоїти Близький Схід або навіть закрити центр ув'язнення в Гуантанамо, де все ще перебували полонені, коли він залишив свій пост 20 січня 2017 року.

Хоча Обамі вдалося впоратися з економічною кризою, він не зміг виконати деяких обіцянок, які були б важливими для синіх комерціантів, а саме: новий податковий кредит для компаній, які привезли робочі місця в США з-за кордону; створення мільйона нових робочих місць у виробництві до кінця 2016 року; збільшення податків для мільйонерів. Що стосується міграції, Барак Обама запропонував процес регуляризації нелегальних іммігрантів, який не був успішним через протидію республіканців і Верховного суду. Водночас Обама відзначився депортаціями нелегальних іммігрантів, які протягом його президентства кількісно майже вдвічі перевищували ті показники, які характеризували Д. Трампа [3].

Висновки. Поляризація американського суспільства, та зростаюче невдоволення значної частини громадян політикою урядів, що передували Д. Трампу, сприяли, таким чином появі і підтримці на політичній арені діяча, що відзначався не тільки специфічним, не позбавленим харизми стилем спілкування з аудиторією, а й набором несистемних, по суті, популістських позицій, які знаходили своїх споживачів в середовищі доволі широких верств американського суспільства. Риторика Трампа, безсумнівно мала елементи новизни, які відображали поточні проблеми розвитку американського суспільства на етапі обрання його президентом. Втім феномен Трампа та його «популістський» спосіб ведення політики показово відображає й історичні традиції американського популізму правого крила, в основі якого – апробований досвід маніпулювання аудиторією, схильної до радикальних або нетрадиційних позицій в умовах суперечливого розвитку суспільних подій.

Якщо визнати, що популізм, не підтверджений реальною практикою, має неодмінно зазнати поразки, то програш Трампа на президентських виборах 2020 року не може не сприйматися як об'єктивне явище попри бажання експрезидента за будь-яку ціну затриматися при владі. Втім мова іде про американську політичну систему з демокра-

тичними інститутами, здатними вносити корективи у свідомість і поведінку громадян. Іншою стороною демократії має стати й нівелювання негативних тенденцій поведінки самих політиків, які, будучи зацікавленими в підтримці суспільства, вимушені діяти відповідно вимог і потреб часу, а не намірів, що будуються на засадах і принципах популізму і суб'єктивізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Курнишова Ю. Популісти на марші. Що принесло перемогу Дональду Трампу. *Європейська правда*. 2016. 9 листопада. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/11/9/7057152/> (дата звернення: 15.06.2023).
2. Топ-10 головних передвиборних обіцянок Трампа. *УНІАН*. 2016. 10 жовтня. URL: <https://www.unian.ua/world/1616092-top-10-golovnih-peredvibornih-obitsyanok-trampa.html> (дата звернення: 15.06.2023).
3. Baxter A.M., Nowrasteh A. A Brief History of U.S. Immigration Policy from the Colonial Period to the Present Day. *Policy Analysis*. 2021. № 919. URL: <https://www.cato.org/policy-analysis/brief-history-us-immigration-policy-colonial-period-present-day> (дата звернення: 15.06.2023).
4. Campani G., Concepción S.F., Soler A.R., Savín C.S. The Rise of Donald Trump Right-Wing Populism in the United States: Middle American Radicalism and Anti-Immigration Discourse. *Societies*. 2022. 12(6). URL: <https://www.mdpi.com/2075-4698/12/6/154> (дата звернення: 15.06.2023).
5. Carter D.T. The Politics of Rage: George Wallace, the Origins of the New Conservatism, and the Transformation of American Politics. New York: LSU Press, 2000. 600 p.
6. Donald J.Trump. Inaugural address. Friday, January 20, 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/>
7. Drolet J.-F., Williams M. The View from MARS: US Paleoconservatism and Ideological Challenges to the Liberal World Order. *International Journal*. 2019. № 7(1). P. 15-31. URL: <file:///C:/Users/admin/Downloads/TheViewFromMarsDroletandWilliams.pdf> (дата звернення: 15.06.2023).
8. Judis, J.B. Us vs. Them: The Birth of Populism. 2016. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2016/oct/13/birth-of-populism-donald> (дата звернення: 15.06.2023).
9. Miller W.R. Farmers and Third Party Politics in late Nineteenth Century America. *The Gilded Age: Perspectives on the Origins of Modern America* / Ed by Ch.W. Calhoun. Second Edition. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2006. URL: http://courses.missouristate.edu/bobmiller/populism/texts/farmers_and_third_party_politics.htm (дата звернення: 27.06.2023).
10. Nagel C. Populism, immigration and the Trump phenomenon in the U.S. *Environment and Planning*. 2019. № 37(1). P. 12-16. URL: https://www.researchgate.net/publication/341517608_Populism_immigration_and_the_Trump_phenomenon_in_the_US

and_the_Trump_phenomenon_in_the_US(дата звернення: 15.06.2023).

11. Qui L. Donald Trump's top 10 campaign promises. PolitiFact. The Pointer Institute. URL: <https://www.politifact.com/article/2016/jul/15/donald-trumps-top-10-campaign-promises/> (дата звернення: 15.06.2023).

12. Zernike K. Boiling Mad: Inside Tea Party America. New York: Times Books, 2010. 256 p.

REFERENCES:

1. Kurnyshova, Yu. (2016, November 9). Populisty na marshi. Shcho pryneso peremohu Donaldu Trampu. [Populists on the march. What brought victory to Donald Trump]. *Yevropeiska pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/11/9/7057152/> [in Ukrainian].
2. Top-10 holovnykh peredvibornykh obitsianok Trampa [Top 10 main election promises of Trump] (2016, October 10). *UNIAN* URL: <https://www.unian.ua/world/1616092-top-10-golovnih-peredvibornih-obitsyanok-trampa.html> [in Ukrainian].
3. Baxter, A.M., Nowrasteh, (2021). A. A Brief History of U.S. Immigration Policy from the Colonial Period to the Present Day. *Policy Analysis*, No.919. URL: <https://www.cato.org/policy-analysis/brief-history-us-immigration-policy-colonial-period-present-day>
4. Campani, G., Concepción, S.F., Soler, A.R., Savín, C.S. (2022). The Rise of Donald Trump Right-Wing Populism in the United States: Middle American Radicalism and Anti-Immigration Discourse. *Societies*, 12(6). URL: <https://www.mdpi.com/2075-4698/12/6/154>
5. Carter, D.T. (2000). The Politics of Rage: George Wallace, the Origins of the New Conservatism, and the Transformation of American Politics. New York: LSU Press.
6. Donald J.Trump. (2017). Inaugural address. Friday, January 20, 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/>
7. Drolet ,J.-F., Williams M. (2019). The View from MARS: US Paleoconservatism and Ideological Challenges to the Liberal World Order. *International Journal*, 7(1), 15-31. URL: <file:///C:/Users/admin/Downloads/TheViewFromMarsDroletandWilliams.pdf>
8. Judis, J.B. (2016). Us vs. Them: The Birth of Populism. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2016/oct/13/birth-of-populism-donald>
9. Miller, W.R. (2006). Farmers and Third Party Politics. In Calhoun Ch.W. (Ed.), *The Gilded Age: Perspectives on the Origins of Modern America*. Second Edition. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
10. Nagel, C. (2019). Populism, immigration and the Trump phenomenon in the U.S. *Environment and Planning*, 37(1), 12-16. URL: https://www.researchgate.net/publication/341517608_Populism_immigration_and_the_Trump_phenomenon_in_the_US
11. Qui, L. (2016). Donald Trump's top 10 campaign promises. PolitiFact. The Pointer Institute. URL: <https://www.politifact.com/article/2016/jul/15/donald-trumps-top-10-campaign-promises/>
12. Zernike, K. (2010). Boiling Mad: Inside Tea Party America. New York: Times Books.

Populism of D. Trump: content, origins, specifics in the US political discourse

Dudko Iryna Dmytrivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department
of Parliamentarism Educational
and Scientific Institute of Public
Administration and Public Service
Taras Shevchenko National
University of Kyiv
Anton Tsedik str., 20, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8881-8274

The surge of populism as a mechanism of influence on voters or counteraction to opponents at the level of political elites both in democratic countries and countries moving along the path of democracy (on the example of Ukraine) in modern times, has turned the phenomenon of populism into one of the most actively studied topics of modern humanities. In the field of research of the authors – both general aspects of populism in the modern political process, and its specific manifestations, which leads to interest upon the activities of individual representatives of this phenomenon. A particularly typical example of a populist demagogue is former US President D. Trump, what leads to scientific interest to this person in the general dimension of understanding populism and its role in American political discourse.

The article analyzes the most characteristic positions of D. Trump's rhetoric as a candidate for the US presidency and already elected head of state; the essential content of Trump's rhetoric as a manifestation of right-wing populism; some of the most characteristic methods of influence of the President on the audience as a demagogue politician.

Among the research directions of the article is the analysis of the origins of D. Trump's political rhetoric in respect of the retrospective of the development of populism in the United States; the social base of supporters of the populist politician, as well as the specifics of D. Trump's populism according the peculiarities of the political discourse of the United States.

It is argued in the article that the election of D. Trump as president has become the result of the growing dissatisfaction of a large part of citizens with the policies of previous American administrations; the ability of a demagogue politician to influence the audience with extraordinary behavior, charisma, as well as populist promises that found demand in a certain social environment of Americans. It is substantiated a connection between D. Trump's populist rhetoric and the historical traditions of American right-wing populism which is based on the proven experience of manipulating an audience prone to radical or unconventional positions in the context of contradictory development of social problems.

Key words: USA, populism, right-wing populism, political discourse, political rhetoric, D. Trump, demagogue politician.

Yehorova Olena Vitaliivna

Political decisions for the implementation of international justice regarding Russian aggression

UDC 341.64:327.8:(470+571):(1-651.1)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.19>

Yehorova Olena Vitaliivna
Ph.D. in Historical Sciences,
Associate Professor at the Department
of History and Political Theory
Dnipro University of Technology
D. Yavornytsky Ave., 19, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9003-6909

The article is devoted to the characteristics of influential world organizations' political decisions aiming at implementing international justice in relation to Russian aggression. Russian invasion of Ukraine on February 24, 2022, caused a strong reaction from very many countries, which was manifested by numerous political statements from the UN, the Council of Europe, the European Union, and other international unions. A review of various collective documents condemning Russia's violations of international law, the UN Charter, the Council of Europe Charter makes it possible to determine both statements whose goals are to express the political position of the world community, and documents that are procedurally necessary, logical links in the unwieldy system of international justice for ensuring accountability for those guilty of war crimes. An overview of the UN General Assembly resolutions adopted at the Eleventh Extraordinary Special Session of the UN General Assembly lets conclude that the voting mechanism outcomes at such a session laid the foundation for the creation of the accountability system in the conditions of a deadlocked Security Council. Other initiatives of the UN, as well as the Council of Europe, the EU, and other unions constitute a part of necessary procedural mechanism for launching legitimate international justice. It has been proven that the mentioned international unions are preparing a legislative and a documentary basis for considering materials by international judicial institutions and call on countries to support the creation of a special international criminal tribunal for the crime of aggression against Ukraine. It has been shown that the international democratic community has come up with political decisions that are a necessary foundation for launching the mechanism of international justice in relation to Russian aggression.

Key words: political decisions, Russian-Ukrainian war, international justice, UN General Assembly, Council of Europe, European Union.

Introduction. The Russian Federation invasion of sovereign Ukraine on February 24, 2022, caused a strong reaction from very many countries, which was manifested in numerous political statements from the UN, the Council of Europe, the European Union, and other international unions. Some of these documents go beyond the pathos of a severe condemnation of the aggressor and are characterized with the initiation of necessary procedural steps for implementing legitimate international justice. In the conditions of the global trend of strengthening authoritarian political regimes, the process of implementing the idea of the inevitability of punishment for violators of international law is an urgent issue that deserves research attention.

Purpose and tasks. The purpose of the article is to identify and characterize the most important political decisions aimed at ensuring justice in accordance with international standards when considering crimes committed by the Russian Federation. To achieve the goal, research tasks are stated: to review political decisions of influential international organizations, determine the stages of developing the idea of international accountability system formation, describe the stages and achievements of the implementation of intentions.

Research methods. The methodological basis of the research is represented by general and special scientific research approaches. The study of political decisions aimed at ensuring accountability in relation to Russian aggression was carried out,

mainly, with the help of a systemic approach, which shows the existing political initiatives in the context of the interaction of input factors and reactions-decisions at the exit, an empirical approach that allowed analyzing documents to identify actors' positions. The functional method was used to consider events from the point of view of a value system through the states interaction habits in the modern world, and comparative and historical approaches made it possible to analyze the facts in a time dimension, compare and identify changes in rhetoric depending on the stage of the period studied.

Analysis of recent research and publications. Among the large number of works by Ukrainian and foreign social scientists devoted to the Russian-Ukrainian war, one can single out the articles of famous Ukrainian scientists Valerii Smolii, Oleksii Yas, Pavlo Hai-Nizhnyk, Stepan Vidnianskii, Myroslava Lendiel, Igor Todorov, Nataliia Nikolaienko, and others, and identify the following areas of research: war in the policy of Russia to restore the dependence of the post-Soviet space, the periodization of military confrontation, the factor of war for the politics of different interstate unions or the information front of war. Instead, the issue of political initiatives of influential interstate unions to launch the mechanism of an international judicial institution has not been covered yet in scientific literature.

Results. An overview of various collective manifestations condemning Russia's violations of international law, the UN Charter, the Council

of Europe Charter, and the Geneva Conventions makes it possible to determine both statements whose goals are to express the political position of the community, demonstrate its cohesion and inform the general public, and documents that are gradual, procedurally necessary, logical links in the unwieldy system of international justice to prosecute all perpetrators for international crimes. Although it is obvious that in the complex world of modern international politics, concrete steps in such a matter are impossible without proper justification by political rhetoric and crystallization of political will.

The most notable, from the point of view of defining the global political line, were the resolutions of the General Assembly of the United Nations: «Aggression against Ukraine» dated March 2, 2022, and «Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine» dated March 24, 2022. The documents were adopted at the Eleventh Extraordinary Special Session of the UN General Assembly. The mechanism of an extraordinary session is used to make decisions in a situation threatening international peace and security in the absence of the necessary unity among the members of the UN Security Council. The tool for expressing a collective position at the world forum was used as a response to Russian aggression. After all, the Eleventh Extraordinary Session regarding Ukraine was convened due to Russia's veto on the draft resolution condemning its invasion of Ukraine within the frames of the UN Security Council.

In the resolution of the UN General Assembly of March 2, 2022, the world community condemns the military actions initiated by Russia, its violation of the norms of international law and the UN Charter [8]. The resolution was supported by 141 countries, and although the vote showed the support of the vast majority of UN member states, it also found 35 countries abstaining from defining their position. For example, in the list of states that did not vote «for» or «against» there we find China and the countries of Central Asia (Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan) – they abstained officially, or Uzbekistan and Turkmenistan, whose position, among others, is hidden under the wording «absent». At the same time, a permanent core of Russian supporters was determined, which remained indispensable (Belarus, North Korea, Eritrea, Syria) or changed due to a slight increase in other votes involving all participants of the organization.

The resolution of the UN General Assembly of March 24, 2022, already displays more specific formulations to the general condemnation of the aggressor, because it was adopted against the background of the events of March, which showed the criminal nature of Russia's waging war. The document describes the state of the humanitarian situation in Ukraine as a result of the military actions of the Russian Federation, which include «the

besiegement of and shelling and air strikes in densely populated cities of Ukraine, in particular Mariupol, as well as attacks striking civilians, including journalists, and civilian objects, in particular schools and other educational institutions, water and sanitation systems, medical facilities and their means of transport and equipment, and the abduction of local officials, as well as attacks striking diplomatic premises and cultural sites» [4, p.2].

The UN General Assembly Resolution of April 7, 2022, was a logical continuation of the two previous documents: it suspended the membership of the Russian Federation in the UN Human Rights Council [9]. Speaking generally, the mentioned initiatives determined the global attitude towards the violations of modern world interaction standards, which became, on the one hand, a political guide for the countries of the world, and on the other hand, enabled further actions of the world community aimed at stopping aggression and punishing the guilty. Thus, in the conditions of a blocked Security Council, with the help of these mechanisms, the foundation has been laid for the creation of a system of responsibility for war crimes.

At the same time, we should admit that the positions of other influential international unions in view of political condemnations of Russia's violation of state sovereignty or of the statements clarifying the nature of warfare are declared for public in parallel or even ahead of declarations from the UN. These were the first months of the war that revealed to the world the consequences of the Russian occupation with mass crimes against the civilian population of Ukraine. International unions responded with numerous resolutions, among which the innovative political rhetoric of the Council of Europe as an organization that is more flexible due to its members' commitment to the principles of democracy, human rights and freedoms is noteworthy. A landmark document was the Conclusion of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe «Consequences of the Russian Federation's aggression against Ukraine» dated March 15, 2022, which examines the actions of the Russian Federation in connection with the military aggression against the Republic of Moldova with the occupation of the Transnistrian region, against Georgia in 2008 and against of Ukraine, starting with the annexation of Crimea and the occupation of certain areas of Donetsk and Luhansk regions in 2014 [1, para. 5].

On the basis of declarations condemning the aggressor's violation of the modern world's foundations and the norms of international law, it becomes possible to move on to more specialized issues about the establishment of a proper judicial system. The Resolution of the Council of Europe «The Russian Federation's Aggression against Ukraine: ensuring accountability for serious

violations of international humanitarian law and other international crimes» dated April 28, 2022, has already announced the will of leading politicians, scientists, and human rights defenders to create a special international criminal tribunal to prosecute the crime of aggression [10]. The idea finds further development, and on May 20, 2022, 41 countries and the EU issue a « Joint statement on Ukraine's application against Russia in the International Court of Justice», where they testify their support for the Ukrainian side. Very soon the case started was continued by the initiative of the European Union, the United States and Great Britain, which on May 25, 2022, issued a «Joint statement from the European Union, the United States, and the United Kingdom on the establishment of the Atrocity Crimes Advisory Group». The next collective expression of will was the «Joint statement on supporting Ukraine in its proceeding at the International Court of Justice» (dated July 13, 2022), signed by representatives of 43 democratic countries and the EU. The document states that Russia has no legal grounds for military action in Ukraine.

«The Political Declaration of the Ministerial Ukraine Accountability Conference» of July 15, 2022, is important for establishing the judicial system expected. In addition to emphasizing the need to investigate and punish international crimes in accordance with international standards of justice, the document informs that the Office of the Prosecutor General of Ukraine works with the Office of Prosecutor of the International Criminal Court, the Commission of Inquiry of the UN Human Rights Council, the UN Human Rights Monitoring Mechanism in Ukraine, the OSCE, etc. [7, par. 7]. The document contains a list of organizations involved in the implementation of the deeds planned: «International initiatives include efforts by the European Commission, Eurojust, the Joint Investigative Team established with its assistance and in which the ICC participates, Europol, the European Union Advisory Mission to Ukraine, the Office of the Prosecutor of the ICC, the OSCE, the UN Commission of Inquiry, the UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine, the UN Office of the Special Representative of the Secretary-General on Sexual Violence in Conflict, the Council of Europe and the EU-US-UK Atrocity Crimes Advisory Group» [7, par. 22].

An extremely important emphasis is also contained in the «Memorandum on the Human Rights Consequences of the War in Ukraine» dated July 8, 2022, which characterizes the legal basis created by the international community for launching legal proceedings and draws attention to the initiative «Break the vicious cycle of impunity in Russia for its war crimes», which indicates determination in the implementation of intentions [6, p. 19]. The commissioner recognizes the difficulty in organizing

justice for serious international crimes in the context of an armed conflict, but also emphasizes that «the justice mechanisms and processes deployed in relation to the war in Ukraine should ensure that all perpetrators of international crimes that may have been committed in Ukraine (war crimes, crimes against humanity, genocide, and the crimes of aggression) are brought to justice in fair trials, regardless of their identity, affiliation, or official position» [6, p. 20].

These examples of international cooperation can be considered as the next, necessary stage initiated earlier by general political declarations from the UN, the EU, the Council of Europe, etc. in the creation of a proper system of international justice. An essential component of the stage can be found in UN General Assembly Resolution «Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine» dated November 14, 2022. It recommends creating a register of damage and recognizes the need for compensation for damages caused by Russian wrongful acts against Ukraine through the international reparation mechanism. The resolution was supported by the necessary majority of votes (94 votes in favor, which is 51.93% of the total membership of the UN). It should be noted that, the rhetoric of peacemaking in Resolution «Principles of the UN Charter underlying a comprehensive, just and sustainable peace in Ukraine» (dated February 23, 2023) won the support of 141 countries.

But even in the rather inflexible environment of the political positions of the UN countries on the issues of the Russian-Ukrainian war, there were shifts, an example of which was the vote on April 26, 2023. The UN General Assembly Resolution «Cooperation between the UN and the Council of Europe» drew attention to the «unprecedented challenges now facing Europe following the aggression by the Russian Federation against Ukraine, and against Georgia prior to that» [2, p. 2]. The position of China and other certain BRICS members – Brazil and India – as well as certain Collective Security Treaty Organization countries – Kazakhstan and Armenia, became rather sensational. The mentioned countries previously did not support documents, including resolutions of the UN General Assembly, which contained wording about Russian aggression, and voted in the category of those who abstained.

In 2023, the world community keeps working on the idea of introducing an international judicial institution. The resolution «Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine» (dated January 26, 2023) calls on as many countries as possible and the UN General Assembly to support the creation of a special international criminal tribunal for the crime of aggression against Ukraine [5]. One of the culminating activities in the activity researched is the PACE Resolution dedicated to human rights issues «Deportations and forcible

transfers of Ukrainian children and other civilians to the Russian Federation or to Ukrainian territories temporarily occupied: create conditions for their safe return, stop these crimes and punish the perpetrators» dated April 27, 2023. The document informs about the cooperation of the UN, the Council of Europe, the European Parliament and the OSCE in countering this practice, and also contains the wording: «The Assembly welcomes the International Criminal Court's decision of March 17, 2023 to issue arrest warrants against President of the Russian Federation, Vladimir Putin, and the Russian Commissioner for Children's Rights Maria Lvova-Belova, for the war crimes of unlawful deportation and transfer of populations, in particular children» [3, c. 3]. Issuing an arrest warrant for the aggressor state's leader is undoubtedly a testimony of the highest determination of democratic countries to bring criminals to justice, although a lot of efforts must be undertaken to implement the idea.

Conclusions. Thus, influential international organizations: the UN, the EU, the Council of Europe, the OSCE and other democratic unions have begun the process of ensuring the inevitability of punishments for the Russian Federation as a country that unleashed a war against Ukraine. International unions issued political statements that condemned Russia's violation of the sovereignty and territorial integrity of an independent country. This became the basis for further political initiatives that combined the aggressor's crimes against Moldova, Georgia, and Ukraine into a single canvas of Russia's imperial aspirations.

The declarations of the UN General Assembly play an important role in shaping the world political position in relation to violations of international law norms, act as a tool for declaring this line on behalf of the UN in the conditions of blocked UN Security Council, and act as a catalyst for political shifts in the attitude towards the aggressor on the part of different actors.

The Council of Europe, the EU, and democratic countries, making statements about the course of the war and drawing the world community's attention to Russia's systematic violation of the international law, are preparing the legislative basis for international law-enforcement institutions. As a part of this activity, a special coordination group was created to provide Ukraine with technical and legal advisory assistance in the investigation of war crimes.

The initiators of the idea of international justice cooperate with the International Criminal Court, the Commission of Inquiry of the UN Human Rights Council, the UN Human Rights Monitoring Mechanism in Ukraine, Eurojust, the Joint Investigative Group with the participation of the International Criminal Court, Europol, the Consultative Mission of the European

Union in Ukraine, and other institutions of legal competence. An important achievement of the joint efforts was the decision of the International Criminal Court on March 17, 2023, to issue arrest warrants for the President of the Russian Federation and the Russian Commissioner for the Rights of the Child for war crimes in the illegal deportation of Ukrainian children.

The international democratic community came up with political decisions that are the necessary basis for launching the mechanism of international justice regarding Russian aggression.

REFERENCES:

1. Consequences of the Russian Federation's aggression against Ukraine. Opinion 300 (2022, March 15). PACE. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29885/html>
2. Cooperation between the United Nations and the Council of Europe. (2023, April 26). United Nations. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/A_77_L.65-EN.pdf
3. Deportations and forcible transfers of Ukrainian children and other civilians to Russian Federation or to Ukrainian territories temporarily occupied: create conditions for their safe return, stop these crimes and punish the perpetrators (2023, April 27). PACE. URL: <https://pace.coe.int/pdf/161ef22c8175197109006f2900c7a6e9b71e4ec298710d83c8bb5a0080d5cbe1/res.%202495.pdf>
4. Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine: resolution adopted by the General Assembly (2022, March 24). United Nations. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3966630?ln=en>
5. Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine. (2023, January 26). PACE. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31620/html>
6. Memorandum on the human rights consequences of the war in Ukraine (2022, July 8). Council of Europe Commissioner for Human Rights. URL: <https://rm.coe.int/memorandum-on-the-human-rights-consequences-of-the-war-in-ukraine/1680a72bd4>
7. Political Declaration of the Ministerial Ukraine Accountability Conference (2022, July 14). Government of Netherlands. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Political+Declaration+of+the+Ministerial+Ukraine+Accountability+Conference%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Political+Declaration+of+the+Ministerial+Ukraine+Accountability+Conference%20(2).pdf)
8. Resolution adopted by the General Assembly on 2 March 2022. Aggression against Ukraine (2022, March 2). United Nations. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/A_RES_ES-11_1-EN.pdf
9. Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council: resolution / adopted by the General Assembly (2022, April 7). United Nations. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3967950?ln=en>
10. The Russian Federation's aggression against Ukraine: ensuring accountability for serious violations of international humanitarian law and other international crimes. (2022, April 28). PACE. URL: <https://pace.coe.int/en/files/30024/html>

Політичні рішення для впровадження міжнародного правосуддя щодо російської агресії

Єгорова Олена Віталіївна

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії
та політичної теорії
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»
просп. Д. Яворницького, 19,
Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0002-9003-6909

Стаття присвячена характеристиці політичних рішень впливових світових організацій, спрямованих на впровадження міжнародного правосуддя щодо російської агресії. Вторгнення Російської Федерації на територію суверенної України 24-го лютого 2022 р. викликало жорстку реакцію переважної більшості країн світу, проявом чого стали численні заяви політичного характеру від ООН, Ради Європи, Європейського Союзу та інших міжнародних союзів. Зазначено, що огляд різних колективних виступів із засудженням порушень Росією міжнародного права, Статуту ООН, Статуту Ради Європи, Женевських конвенцій дає можливість виділити як заяви, цілями яких є висловлення політичної позиції спільноти, демонстрація її згуртованості та інформування широкої громадськості, так і документи, що є поступовими, процедурно необхідними, логічними ланками в неповороткій системі міжнародного судочинства для притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах. Наданий огляд резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, прийнятих на Одинадцятій надзвичайній спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН, і показано, що механізм голосування на такій сесії заклав підґрунтя для створення системи відповідальності в умовах заблокованої Ради Безпеки.

Проаналізовані інші ініціативи ООН, а також Ради Європи, ЄС та інших союзів, які можна віднести до етапу започаткування необхідних процедурних кроків для впровадження легітимного міжнародного судочинства. В документах міститься наголос на потребі розслідування та покарання міжнародних злочинів відповідно до міжнародних стандартів правосуддя, а також інформація про взаємодію Генеральної прокуратури України з міжнародними судовими інституціями. Доведено, що згадані міжнародні союзи готують законодавче поле та документальну базу для розгляду матеріалів інституціями міжнародного судочинства і закликають країни підтримати створення спеціального міжнародного кримінального трибуналу для злочину агресії проти України. Доведено, що міжнародна демократична спільнота вийшла з політичними рішеннями, які є необхідним підґрунтям для запуску механізму міжнародного правосуддя щодо російської агресії.

Ключові слова: політичні рішення, російсько-українська війна, міжнародне правосуддя, Генеральна Асамблея ООН, Рада Європи, Європейський Союз.

Манелюк Юрій Михайлович
Чубур Наталія Володимирівна

Феномен глобалізації у трактуванні наукових шкіл: історія та сучасність

УДК 327.704
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.20>

Манелюк Юрій Михайлович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних технологій
Юридичного інституту
Київського національного економічного
університету
імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8186-7604

Чубур Наталія Володимирівна
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри політичних технологій
Юридичного інституту
Київського національного економічного
університету
імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-0735-7307

Стаття присвячена аналізу історичної ретроспективи та становленню феномену глобалізації, його впливу і значенню на сучасні світові політичні процеси. Актуальність роботи зумовлена наявністю достатньо широкого кола трактувань щодо різних аспектів феномену глобалізації. До кінця залишаються не проаналізовані сутність, механізми і наслідки цього явища. Метою статті є вивчення наукових сторін феномену глобалізації, проведення аналізу сучасних форм їх прояву та дослідження впливу процесу глобалізації на сфері життєдіяльності людства. Дослідження виконано з використанням методів системного, логічного, структурно-функціонального та соціально-політичного аналізу.

Авторами аналізується поняття глобалізація та концепції його визначення. У статті розкриваються протиріччя провідних концепцій глобалізації, що стосуються, в першу чергу, визначення впливу останньої на подальший розвиток світу. В цьому контексті розглядаються концептуальні підходи неоліберальної глобалізації та її критиків. У статті авторами аналізуються протиріччя глобалізації у зв'язку з феноменом вестернізації. Зокрема, глобалізація розкривається як процес більш широкій ніж вестернізація і у всіх практичних сенсах він дорівнює процесу модернізації. Прихильники іншого підходу розглядають глобалізацію як розширену вестернізацію, поширення західного капіталізму та західних політичних інститутів. Особлива увага приділена об'єктивності і неминучості глобалізації. В цьому контексті виділяють дві течії: «революціонерів»-гіперглобалістів та прихильників еволюційного підходу. Все більш актуальним на сучасному етапі стає питання значення і подальшої ролі національної держави у глобалізаційних процесах. Окремо розглядається політична глобалізація, що спрямована на вивчення глобальних міжнародних політичних процесів і проблем, які пов'язані із встановленням нового світового порядку.

Ключові слова: глобалізація, неоліберальна глобалізація, політична глобалізація, вестернізація, модернізація.

Вступ. Глобалізація, що виявилася основним предметом глобальних досліджень і стала кодовим знаком сучасної епохи, вже декілька десятиліть кардинально впливає і змінює всі сфери життя людства. На сьогоднішній день феномен глобалізації досить широко розглядається у роботах з політології, економіки, соціології, теорії міжнародних відносин та інших дисциплін. Глобальними називають будь-які тенденції, ідеї та процеси, що мають загальносвітове значення і спрямованість та потребують спільних зусиль для своєї реалізації і запобігання. Сутність, механізм і наслідки цього явища до кінця не проаналізовані, не змодельовані та викликають різні думки.

Мета і завдання. Метою статті є дослідження наукових сторін феномену глобалізації, аналізу сучасних форм їх прояву в суспільно-політичній сфері, вивчення перспектив глобалізаційних процесів та пов'язаних з ними векторів світового розвитку. Серед основних завдань є дослідження історичної ретроспективи поняття глобалізація, розкриття та порівняльний аналіз провідних концепцій процесу глобалізації, вивчення феномену вестернізація, створення системи глобального управління. **Методи дослідження.** Дослідження виконано з використанням методів системного, логічного, структурно-функціонального та соціально-політичного аналізу.

Результати. У науковій літературі прийнято вважати, що вперше про глобалізацію заговорили американські вчені. Сам термін приписують Т. Левітту, який у 1983 р. опублікував у «Гарвард бізнес ревію» статтю «Глобалізація ринків», в якій глобалізація визначалася як феномен поєднання ринків окремих продуктів, що виробляються великими багатонаціональними корпораціями [4, с. 56]. Інші дослідники вважають, що термін вперше вжив Р. Робертсон у 1983 р. У назві однієї із своїх статей вживається термін «globality», а пізніше детально аналізується поняття «globalization» [11, р. 44]. У 1992 р. дослідник формулює цілісну концепцію, яку викладає у спеціалізованому дослідженні [12, р. 87].

Більш широкий зміст цьому терміну надав консультант Гарвардської школи бізнесу Кенічі Омає, який опублікував у 1990 р. працю «Світ без кордонів». Дослідник зазначав, що у новій ері глобалізації всі народи і всі основні процеси стають підкореними глобальному ринковому простору, а «традиційні держави-нації втрачають свою природність, стають непридатними в якості партнера у бізнесі». В ролі основних дієвих суб'єктів на світовій економічній сцені Омає виділяв «глобальні фірми» [10, р. 38]. З такої категоричною позицією вченого погодилися не всі дослідники. Однак його визначення глобалізації стало відправним пунктом

розвитку глобалізаційної концепції в науковій літературі кінця ХХ ст.

Характерно, що майже до 1987 р. картотека бібліотеки Конгресу США не мала книг, в назві яких використовувалося поняття «глобалізація». Однак з початку 90-х рр. число статей, що були присвячені глобалізаційній проблематиці, стало збільшуватися лавиноподібно. До 1997 р. теоретики глобалізації отримали найбільш переконливі підтвердження правоти виділення ними глобалізації як пріоритетної тенденції в світовому розвитку [2, с. 89]. Дійсно, в цей час постіндустріальне суспільство, що було характерне для життя найбільш розвинутих країн світу, досягло певної внутрішньої зрілості. Західний світ продемонстрував здібність розвиватися на власній основі, що означає можливість рішучого впливу на основні загальносвітові тенденції. Американський вчений Т. Фрідман у своїх наукових статтях дав визначення глобалізації як домінуючої геополітичної характеристики нового століття та обґрунтував взаємозв'язок економічного та інформаційного компонентів цього процесу. На думку дослідника, глобалізація являє собою «...безжалісну інтеграцію ринків, національних держав і технологій, що дозволяє індивідам, корпораціям і національним державам досягати будь-якої точки світу швидше, далі, глибше і дешевше, ніж будь-коли раніше...» [9, р. 76]. Глобалізація означає поширення капіталізму вільного ринку практично на всі країни світу.

Більш ґрунтовну наукову чіткість і зміст концепція глобалізації отримала в працях тих дослідників, що пов'язували реальні глобалізаційні процеси з інформаційним етапом сучасної науково-технічної революції та її реальним впливом на розвиток світової економіки, фінансів, телекомунікаційних і транспортних систем, науки тощо. Серед дослідників цього напрямку склалися дві фракції, які з тотожних фактів і явищ зробили різні, часто діаметрально протилежні висновки. Перша з них була сформована наприкінці 70-х рр.. ХХ ст. і представлена прихильниками неоліберальних поглядів. Останніми була створена власна теорія глобалізації. Неоліберальна глобалізація – це специфічний варіант інтернаціоналізації господарського, політичного і культурного життя людства, що орієнтований на швидку економічну інтеграцію в глобальних масштабах з максимальним використанням науково-технічних досягнень, вільних ринкових механізмів та ігнорування існуючих національних утворень, багатьох соціальних і культурно-цивілізаційних імперативів [3, с. 134]. Глобалісти-неоліберали постійно підкреслювали неминучість глобалізації у запропонованій ними її моделі. Протистояння неоліберальній глобалізації проголошувалося безглуздою. Цей набір вимог отримав широку відомість під назвою Вашингтонського консенсусу та відіграв значну роль у роз-

витку світової економіки в останній чверті ХХ ст. За короткий проміжок часу в товарно-грошові відносини були залучені великі нові райони і сфери людської діяльності, відбулися зміни у пропорціях та розстановках сил між країнами, корпораціями, змінилося співвідношення між політикою та економікою, конкуренцією та науково-технічним прогресом. Значно зросли масштаби діяльності та господарська могутність транснаціональних корпорацій і банків, світових політичних і ділових центрів. Неоліберальна глобалізація в цілому була сприятлива для всіх високорозвинутих країн, однак стала катастрофічною щодо країн периферії.

Саме тому низка вчених протягом останнього десятиліття ХХ ст. піддала критиці теорію і практику неоліберальної глобалізації, залишаючись при цьому на позиціях визнання об'єктивності цього феномену. Вони не вважають неминучими та виправданими такі процеси неоліберальної глобалізації як: закріплення нерівномірності в розвитку країн; продовження збагачення та зубожіння бідних; подальшої концентрації влади і могутності на одному полюсі; існування загрози соціально-політичної та культурної уніфікації світу. Констатуючи гегемонію Заходу на планеті, ці вчені попереджали, що постіндустріальна епоха та інформаційна революція несуть в собі значні проблеми не тільки для відсталих, периферійних країн, але і для держав з так званого «золотого мільярду» [3, с. 147]. В цілому у світі накопичується все більше даних, що засвідчують серйозну кризу неоліберального глобалізму. Суперечливі явища в процесах глобалізації, збої, що засвідчують їх нерівномірний характер, створили думку про вступ світу вже у постглобалізаційну епоху. Відкритим стало питання «а була глобалізація взагалі?». На це питання професор Д. Коен з «Ecole normale» відповів наступним чином: «Минуло небагато років, а до поняття глобалізації вже стали відноситися з підозрою. Одні вважають, що воно припускає фаталіські відносини до змін, які відбуваються у сучасному світі. В той час інші закликають до захисту добутих дорогою ціною завоювань суспільно-політичного порядку від тенденції сумнівної якості» [7, р. 13].

Актуальною є робота британського економіста, професора Темплтон-коледжу Оксфордського університету Елана Рагмана під назвою «Кінець глобалізації». Зокрема, він стверджує, що «ми досягли кінцевої крапки глобалізації». В цьому аспекті Рагман підкреслює, по-перше, що «сама ідея глобалізації майже завжди трактується невірно, тому що вільної торгівлі на єдиному світовому ринку не існує та не існувало». По-друге, «реальністю минулого, сучасного і майбутнього є виробництво і розподіл, що розвивається в рамках тріади (ЄС, НАФТА, АСЕАН)», а не всього світу [3, с. 187].

Наукова література США продовжує лідирувати в світі за кількістю публікацій з глобалізаційної

тематики і кількості розроблених в цьому зв'язку точок зору, оцінок і концепцій. Проблеми глобалізації розглядаються у зв'язку з феноменом вестернізації. З цього питання існує два підходи.

Перший ґрунтується на тому, що глобалізація – це процес більш широкий ніж вестернізація і у всіх практичних сенсах дорівнює процесу модернізації. Е. Гідденс, Р. Робертсон, У. Коннолі та інші американські автори вважають, що східноазіатські країни достатньо переконливо довели реальність модернізації навіть тих спільнот, де вестернізація не торкнулася їх культурно-цивілізаційної самобутності. На думку Гідденса, виникнення ознак глобалізації та розвиток цього процесу тісно пов'язані з формуванням сучасного суспільства і моделей державнацій, які рефлексивно реагують на історичні події та зміни. Вчений розглядає глобалізацію як прямий наслідок модернізації. Вже модернізація вириває соціальні відносини з контексту та переміщує в більш широкі просторово-часові межі. Глобалізація тільки посилює цю тенденцію. В останніх роботах Гідденса глобалізація розглядається як обумовлений багатьма чинниками багатопрофільний розгалужений процес, який об'єднує в собі багато умовностей, з непередбачуваними наслідками, «процес нерівного розвитку, який одночасно розділяє і координує» [8, р. 49]. Однак Гідденс (разом з Робертсоном) не вважають глобалізацію формою вестернізації.

Прихильники другого підходу розглядають глобалізацію як розширену вестернізацію, глобальну дифузю євро-атлантичної цивілізації, поширення західного капіталізму та західних політичних інститутів. На думку американського соціолога Н. Глейзера, наприклад, глобалізація – це «поширення у всесвітньому масштабі інформації, що регулюється Заходом [2, с. 178]. Інформація надає відповідний вплив на цінності людей тих територій, куди вона проникає». Суперечка між прихильниками двох підходів зосереджена на питанні навколо вступу незахідного світу у фазу глобалізації без попереднього впливу вестернізації, до того ж не відмовляючись від власного культурного коріння заради ефективних цивілізаційних основ життєдіяльності Заходу.

Серед американських дослідників, які розділяють точку зору відносно об'єктивності і неминучості глобалізації, виділяють дві течії. «Революціонери»-гіперглобалісти представляють глобалізацію як фундаментальну реконструкцію «всієї системи людських відносин», що має у найближчому майбутньому призвести до всезагального процвітання, умиротворення і затвердження єдиних правил життя для всіх народів. Для цього мають бути ліквідовані всі перепони на шляху неоліберальної економіки з її транснаціональними мережами виробництва, торгівлі і фінансів. В подібній економіці «без кордонів» національні уряди перетворюються

у передавальні механізми тих «істинно важливих» рішень, що «будуть прийматися транснаціональними компаніями» [3, с. 234].

Прихильники еволюційного підходу вважають сучасну форму глобалізації історично безпрецедентною. Дж. Розентау та інші розглядають глобалізацію як тривалий процес, що пронизаний протиріччями, схильний до різноманітних кон'юктурних змін. Саме тому дослідники підходять з обережністю до визначення траєкторії світового розвитку та не підтримують ідей виникнення єдиної світової спільноти і формування єдиної світової держави. Глобалізація асоціюється, перш за все, із формуванням нової світової стратифікації, коли одні країни поступово увійдуть до «ока тайфуна» – в центр світового розвитку, в той час інші країни безнадійно маргіналізуються. Однак це не буде означати, що світ знову буде поділений на «багату Північ» і «бідний Південь». Дж. Розентау зазначав важливість національної держави як головного актора міжнародної політики, однак не виключав можливості «трансформації і краху системи державнацій у тому вигляді, в якому вона існувала протягом останніх чотирьох століть» [1, с. 156].

«Еволюціоністи» передбачають, що держави збережуть владу над власною територією, однак паралельно національному суверенітету буде розширюватися зона впливу міжнародних організацій. Світовий порядок вже не обертається навколо вісі національних держав, як це відбувалося за часів вестфальської системи. Останній факт змушує уряди суверенних держав розробити нову стратегію поведінки у взаємозалежному світі. На думку Р. Кохейна, суверенність сьогодні – «значно менше, ніж територіально визначений бар'єр. Це скоріше джерело і ресурс відстоювання прав і привілеїв у межах загальної політичної системи, що характеризується комплексними транснаціональними мережами» [5, с. 76]. Професор Паризького університету Б. Баді виділяє три виміри поняття глобалізація: гомогенізація світу (жити за єдиними принципами, прихильність єдиним цінностям, слідування єдиним звичаям і нормам поведінки, прагнення до універсалізації); зростаюча взаємозалежність (поява нових акторів загальнопланетарної сцени – глобальних фірм і корпорацій, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських і банківських структур, що взаємодіють не тільки між собою, але і з державами, які ще не так давно монополізували всю сферу міжнародних відносин); глобалізація як історичний процес, що розвивався протягом багатьох століть. О. Дольфус вважає, що глобалізація в світі розвивається хвильоподібно і пройшла декілька етапів від великих географічних відкриттів і створення іспанських та португальських колоніальних імперій до капіталістичної колонізації світу і до постсоціалістичного подолання наслідків холодної війни [6, р. 13].

На сучасному етапі особливо важливим стає політичний підхід у дослідженнях феномену глобалізації. Останній спрямований на вивчення глобальних міжнародних політичних процесів і проблем, що пов'язані із встановленням нового світового порядку. За цим підходом глобалізація – це одна із тенденцій розвитку сучасного світу, що пов'язана із виникненням нової системи міжнародних політичних відносин, зміною складу її суб'єктів і появою на міжнародній арені нових «наднаціональних» політичних акторів. Глобалізація абсолютно змінила основи політичного життя – відповідні трансформації відбулися у розумінні політики та сутності політичних відносин. Політична глобалізація є частиною комплексного, об'єктивного, багатовимірного процесу глобальної трансформації, яка має свої джерела, рушійні сили, обумовлена низкою причин суспільного розвитку.

Глобалізація – це і активізація зусиль держав зі створення системи глобального управління (global governance). ОЕСР, СОТ, МВФ, Всесвітній банк вже зараз займаються питаннями, які раніше були виключно справою національних держав. Однак всі ці організації є класичними зразками моноорієнтованих структур, які явно недостатньо враховують комплексні наслідки своїх дій. В цій сфері існують чотири основні концепції. Перша – це концепція світового уряду, що являє собою по суті збільшену модель національної держави. Світовий уряд у глобальному масштабі займається тим самим, чим уряди всередині окремих країн. Ця концепція на сучасному етапі є маргіальною. Жодний світовий уряд не може мати достатньої політичної легітиматії. До того ж світ потребує політики забезпечення цілісного порядку, а не здійснення владних повноважень. Друга – концепція реформування ООН, коли її Рада Безпеки перетворюється у квазіуряд, а Генеральна Асамблея – у квазіпарламент. У такого підходу немало прихильників, однак він також піддається критиці як суцільно етатистський. ООН розглядається як організація із занадто центристськими цілями, керування якої здійснюється вузьким колом обраних держав. Якщо віддати ООН центральну роль у глобальному управлінні, викличе побоювання недооцінки у подібних випадках значення приватних гравців – бізнесу та неурядових організацій. Третя – концепція політичного управління глобальним розвитком з боку або однієї держави-гегемона (США), або групи найбільших держав, об'єднаних у НАТО, ОЕСР чи «велику сімку». Подібна концепція вже активно реалізується на практиці, але неминуче буде зустрічати протидію у тих держав, що не належать до клубу великих держав. Концепція корпоративного глобального управління, що користується найбільшою популярністю у багатьох теоретиків глобалізації. Остання передбачає колективний процес пошуку і реалізації рішень.

Керівник Інституту розвитку та світу Дуйбургського університету Д. Месснер вважає, що національна держава як і раніше знаходиться у центрі світових зв'язків [1, с. 345]. Вона є осередком, до якого сходяться відносини всіх суб'єктів світової політики – ООН і її спеціалізованих організацій, регіональних союзів, субнаціональних (локальних) органів, неурядових організацій, ЗМІ, багатонаціональних концернів, різних груп інтересів, наукових центрів.

Висновки. Більшість закордонних дослідників справедливо відмічають, що глобалізація – об'єктивний процес. Його неможливо зупинити, він є наслідком глибоких і не зворотних змін в усіх сферах людства. Короткий огляд наукових праць закордонних авторів з проблем глобалізації дозволяє констатувати, що у світовій науковій літературі сформувався достатньо широке уявлення щодо різних аспектів феномену глобалізації. Зібрати в одне ціле весь набір проблем і процесів і тим більше дати їм єдине визначення – завдання достатньо складне. Воно взагалі навряд чи буде вирішено на сучасному етапі розвитку науки. Однак при всій багатоманітності уявлень щодо глобалізації, які склалися в різних країнах, вони містять у собі щось спільне. Цей факт дозволяє шукати шляхи для розробки узагальнених уявлень щодо цього феномену, форм його прояву та місці, яке займає в суспільно-політичному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глобалізація та політика національної безпеки : підручник / під ред. Петра Юхименка. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 408 с.
2. Кормич Л. І. Світовий політичний процес: глобальний та національний вимір: навч. посібник. НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2017. 240 с.
3. Кузьмін О. Є., Пирог О. В., Литвин І. В. Глобальна економіка: навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 300 с.
4. Лукашевич В. М. Глобалізація: навч. посіб. Львів : Новий Світ, 2010. 440 с.
5. Марущак О. А. Теоретико-правове дослідження поняття та сутності державного суверенітету. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3-4 (61). С. 74-79.
6. Dolfus O. La mondialisation. Paris. 1997. P. 13.
7. Cohen D. La troisieme revolution industrielle au dela de la mondialisation // Note de la Fondation Saint-Simon. 1997. 238 p.
8. Giddens, Anthony Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives. London: Profile. 1999. 104 p.
9. Friedman Th. L. The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization. N.Y., 1999. 490 p.
10. Ohmae K. The Bordless – Power and the Strategy in the Interlinked Economy. Fontana, 1990. P. 38
11. Robertson R. Interpreting Globality // Ed. by Robertson R. World Realities and International Studies. Glerside (Pa), 1983. P. 44.
12. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. London, Thousand Oaks (Ca), 1992. P. 87.

REFERENCES:

1. Yukhymenko P (Ed). (2021) Globalizatsiia ta polityka natsional'noi bezpeky. [Globalization and national security policy: textbook]. Kyiv : Center of Educational Literature, 408 p. [in Ukrainian].
2. Kormych L. I. (2017) Svitovyy politychnyy protses: hlobalnyy ta natsionalnyy vymir: navch. posibnyk [World political process: global and national dimension]. NU «OYUA». Odesa : Phoenix, 240 p. [in Ukrainian].
3. Kuzmin O. YE., Pyroh O. V., Lytvyn I. V. (2016) Hlobalna ekonomika: navchalnyy posibnyk. [Global economy]. Lviv : Publishing House of Lviv Polytechnic. 300 p. [in Ukrainian].
4. Lukashevych V. M. (2010) Hlobalizatsiya: navch. posib. [Globalization]. Lviv : Novy Svit, 440 p. [in Ukrainian].
5. Marushchak O. A. (2017) Teoretychno-pravove doslidzhenia poniattia ta sutnosti derzhavnogo suverenitetu. [Theoretical and legal study of the concept and essence of state sovereignty]. *Donbas Legal Journal*. Kryvyi Rih : Donetsk Legal Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. 2017. №. 3-4 (61). S. 74-79. [in Ukrainian].
6. Dolfus O. (1997) La mondialisation. Paris. P. 13. [French].
7. Cohen D. (1997) La troisieme revolution industrielle au-dela de la mondialisation // Note de la Fondation Saint-Simon. 238 p. [French].
8. Giddens, Anthony (1999) Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives. London: Profile. 104 p. [in English].
9. Friedman Th. L. (1999) The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization. N.Y., 490 p. [in English].
10. Ohmae K. (1990) The Bordless – Power and the Strategy in the Interlinked Economy. Fontana, P. 38. [in English].
11. Robertson R.(1983) Interpreting Globality // Ed. by Robertson R. World Realities and International Studies. Glerside (Pa), P. 44. [in English].
12. Robertson R. (1992) Globalization: Social Theory and Global Culture. London, Thousand Oaks (Ca), P. 87. [in English].

The phenomenon of globalization in the interpretation of scientific schools: history and modernity

Maneliuk Yurii Mykhailovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Technologies
of the Law Institute
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
Peremogy Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8186-7604

Chubur Nataliia Volodymyrivna

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Technologies
of the Law Institute
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
Peremogy Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0735-7307

The article is devoted to the analysis of the historical retrospective and the formation of the phenomenon of globalization, its impact and significance on modern world political processes. The relevance of the work is determined by the presence of a sufficiently wide range of interpretations regarding various aspects of the phenomenon of globalization. The essence, mechanisms and consequences of this phenomenon remain unanalyzed until the end. The purpose of the article is to study the scientific aspects of the phenomenon of globalization, to conduct an analysis of modern forms of their manifestation, and to study the impact of the globalization process on the spheres of human life. The research was carried out using the methods of systemic, logical, structural-functional and socio-political analysis. The authors analyze the concept of globalization and the concept of its definition. The article reveals the contradictions of the leading concepts of globalization, which primarily relate to determining the impact of the latter on the further development of the world. In this context, the conceptual approaches of neoliberal globalization and its critics are considered. In the article, the authors analyze the contradictions of globalization in connection with the phenomenon of Westernization. In particular, globalization is revealed as a process broader than westernization and in all practical senses it is equal to the process of modernization. Proponents of another approach see globalization as an extended Westernization, the spread of Western capitalism and Western political institutions.

Special attention is paid to the objectivity and inevitability of globalization. In this context, two currents are distinguished: hyperglobalist «revolutionaries» and supporters of the evolutionary approach. The question of the importance and further role of the national state in globalization processes is becoming more and more relevant at the present stage. Political globalization, aimed at studying global international political processes and problems related to the establishment of a new world order, is considered separately.

Key words: globalization, neoliberal globalization, political globalization, westernization, modernization.

Мироненко Вячеслав Володимирович

Особливості міжнародної регіональної політики договірної врегулювання обмеження ракетно-ядерних озброєнь

УДК 327.5 (470+571) (73)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.21>

Мироненко Вячеслав Володимирович
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони
України імені Івана Черняхівського
Повітрофлотський просп., 28,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0236-4134

У статті проведено дослідження особливостей міжнародно-правового регулювання та реалізації міжнародної регіональної політики обмеження ракетно-ядерних озброєнь. Досліджено положення міжнародних угод, їх імперативні та диспозитивні особливості та здійснено аналіз міжнародно-правового режиму протидії поширенню ракетно-ядерних озброєнь у окремих регіонах світу, зокрема у країнах Центральної і Південно-Східній Азії, країнах Океанії, у Африці. Висвітлено особливості положень Договору Раротонга, Бангкокського договору, Семіпалатинського та Пеліндабського договорів. Доведено, що забезпечення нерозповсюдження ракетно-ядерних озброєнь у даних договорах регулюється шляхом: недопущення розповсюдження ракетно-ядерних озброєнь у країнах, які не мають такі види озброєнь у своєму арсеналі; протидія безконтрольному виробництву ракетно-ядерних озброєнь серед країн, котрі мають у своєму розпорядженні подібні воєнні арсенали; правові заборони щодо недопущення застосування ракетно-ядерних озброєнь. Досліджено особливості формування та інституційні елементи виконавчих інституцій, призначенням яких був контроль і моніторинг над дотриманням положень зазначених договорів. Показано роль та значення даних договорів для формування спільної світової архітектури недопущення поширення ядерної зброї.

Залучено складний методологічний комплекс методів, який надав можливість використати компаративістський підхід у дослідженні властивість ядерної енергії у контексті її використання у мирних та воєнних цілях при забезпеченні міжнародно-правового режиму нерозповсюдження ракетно-ядерних озброєнь. Результатом досліджень представлена характеристика позитивних і негативних особливостей міжнародної регіональної політики договірної врегулювання обмеження ракетно-ядерних озброєнь та визначено перспективи удосконалення міжнародно-правового регулювання недопущення поширення ядерної зброї в умовах сучасних загроз міжнародному безпековому режиму.

Ключові слова: ракетно-ядерні озброєння, міжнародна безпека, Договір Раротонга, Бангкокський договір, Семіпалатинський договір, Пеліндабський договір.

Вступ. Формування без'ядерного статусу держави у різних регіонах планети проходило під впливом різноманітних факторів, головним з яких став фактор надзвичайної шкоди людству та навколишньому середовищу. У цьому контексті актуалізація наукової проблематики дослідження досвіду протидії розповсюдженню ракетно-ядерних озброєнь на рівні міждержавних угод є перспективним напрямом досліджень політики обмеження такого розповсюдження шляхом досягнення міжнародного консенсусу. Складність досягнення консенсусу щодо протидії розповсюдженню ракетно-ядерних озброєнь спостерігається здебільшого серед провідних країн світу, які вже мають таке озброєння у своєму арсеналі. Проте, досвід політичного врегулювання недопущення поширення ядерної зброї, що реалізований у географічній більшості регіонів планети, є актуальним напрямом вивчення успішного досвіду і формує відповідний політичний базис для поширення і удосконалення такої практики на інші країни.

Фокусизація проблематики міжнародної регіональної політики договірної врегулювання обмеження ракетно-ядерних озброєнь демонструє досвід здебільшого зарубіжних напрацювань, серед яких виділяємо роботи таких дослідни-

ків, як А. Ачарія, А. Боутін, П. Глеббек, А. Таїрея, Дж. Соїя, С. Сучаріткул, М. Хамел-Грін та інші. Серед вказаних дослідників сформовано політичні оцінки ролі та значення міжнародних договорів регіонального характеру щодо протидії поширенню ядерної зброї, проте спільною проблемою даних досліджень слід визнати недостатню комплексність характеристики договорів, відсутність узагальнення даної політико-правової практики загалом.

Мета та завдання. Метою даної статті є характеристика основних міжнародних договорів регіонального значення, положення яких спрямовані на протидію поширенню ядерної зброї. Завданням статті є виокремлення характерних регуляторних рис даних договорів та формулювання перспектив удосконалення міжнародно-договірної політики протидії поширенню ракетно-ядерних озброєнь.

Методи дослідження. Під час дослідження було використано цілий комплекс методів з таких наукових сфер, як політологія, міжнародне право та інші. За допомогою методів аналізу і синтезу було досліджено основні функціональні властивості політичних інструментів з недопущення розповсюдження ядерних озброєнь, формально-догматичний метод надав можливість здійснити

аналіз положень норм міжнародних договорів, метод аналітичної інтерпретації дозволив сформулювати основні напрями перспектив удосконалення міжнародно-договірної політики протидії поширенню ракетно-ядерних озброєнь.

Виклад основного матеріалу. Окрім спроб урегулювати безядерність таких окремих природних ареалів як океанічне і морське дно, у міжнародних відносинах набула своєї реалізації тенденція щодо ракетно-ядерної демілітаризації цілих світових регіонів, конкретним прикладом чого стало підписання Договору про без'ядерну зону Південної частини Тихого океану. Так 6 серпня 1985 року шістнадцятий Південнотихоокеанський форум, як щорічна зустріч глав урядів тринадцяти незалежних або самоврядних країн південної частини Тихого океану, погодився прийняти та відкрити для підписання Договір про без'ядерну зону південної частини Тихого океану. Дата була приурочена до 40-річчя моменту руйнування Хіросіми атомною бомбою. Ця подія мала велике значення для Форуму, оскільки стала першим офіційним зобов'язанням у сфері ракетно-ядерної безпеки, яке взяли він всі його учасники. Це мало велике значення і в ширшому масштабі, оскільки стало першою міжнародною угодою про контроль над озброєннями у даному світовому регіону. Наразі цей договір підписали десять із тринадцяти членів Форуму. Чотири члени (Острова Кука, Фіджі, Ніуе та Тувалу) ратифікували його. Нова Зеландія здійснила процедуру ратифікації і після її проходження у парламенті законопроект про без'ядерну зону, роззброєння та контроль над озброєннями, було закріплено низку положень Договору у внутрішньому законодавстві. Договір набув чинності після його ратифікації загалом вісьмома членами Форуму [1].

Даний Договір також має назву Договір Раротонга [2], що містить шістнадцять статей, три протоколи та чотири додатки, зобов'язує сторони, що підписали, забороняти зберігання, випробування та поховання ядерних відходів в юрисдикції сторін на суші та в океані. Договір також вимагає від сторін, що його підписали, відмовитися від ведення ядерної війни і забороняє надання допомоги у веденні такої війни. Але члени можуть самостійно вирішувати, чи дозволяти іноземним ядерним кораблям та військовим літакам використовувати свої гавані та аеропорти.

Договір був заснований на безпосередньому досвіді випробувань ядерної зброї в південній частині Тихого океану і став лише другою ЗСЯО, яка набула чинності в населеному регіоні після Договору Тлателолко в Латинській Америці. Географічне охоплення Договору Раротонга широке і простягається від західного узбережжя Австралії до кордону латиноамериканської ЗСЯО (NWFZ) на сході та від екватора до 60 градусів

південної широти, де він зустрічається з кордоном зони, встановленою Антарктичним договором (стаття 1(а) Додатка А до Договору Раротонга [3].

Північний район застосування, ймовірно, був заснований на політичних мотивах, а не на правових міркуваннях, оскільки великі райони відкритого моря, включені до зони, не підпадають і не можуть підпадати під дію режиму договору, оскільки вони не підпадають під національну юрисдикцію будь-якої держави. По-друге, той факт, що на півночі зона простягається за межі екватора на деяких ділянках і включає виняткові економічні зони Папуа-Нової Гвінеї, Науру та Кирибати, у той час як виняткова економічна зона біля західного узбережжя Австралії не включена, що є юридичною нестиковкою [4, с. 13]. Але з географічного погляду це зрозуміло, адже морські райони, що лежать біля західного узбережжя Австралії, є частиною Індійського океану. Окрім цього, розширення зони, вільної від ядерної зброї, у південній частині Тихого океану до зони дії Договору Тлателолко та Договору про Антарктику впливає з політичного бажання поєднатися з існуючими зонами, вільними від ядерної зброї/військових сил, тоді як юридичне значення цього заходу є незначним.

Договір Раротонга сприяє ядерному нерозповсюдженню та роззброєнню, запобігаючи розміщенню ядерних озброєнь у південній частині Тихого океану державами-членами (стаття 5). Договір Раротонга суттєво зміцнює на регіональному рівні юридично зобов'язуючі зобов'язання, які його держави-учасниці взяли на себе відповідно до практично універсального Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), не виробляти, не володіти, не купувати ядерну зброю та не контролювати її. зброю (стаття 3). Договір Раротонга також включає зобов'язання держав-учасниць щодо запобігання ядерним випробуванням на їх території (стаття 6). Ще однією відмінною рисою Договору є його наголос на запобіганні забруднення навколишнього середовища регіону радіоактивними відходами та іншими радіоактивними речовинами (стаття 7) [2].

Водночас важливим атрибутом регіональних зон, вільних від ядерної зброї, є система контролю та перевірки, що використовується в зоні дії договору. Особливості перевірки та контролю Договору Раротонга докладно описані у статтях 8, 9 та 10 Договору, а також у додатках 2 та 4 Договору. Незважаючи на заяву уряду Австралії про те, що Договір Раротонга «сильніший» за Договір Тлателолко, вивчення положень договору про контроль показує, що вони менш суворі та всеосяжні, ніж відповідні положення Договору Тлателолко [5, с. 45]. Як зазначено у статті 8, система контролю Договору Раротонга включає чотири елементи: (а) звіти та обмін інформацією, як

це передбачено у статті 9; (b) консультації, як це передбачено Статтею 10 та Додатком 4(1); с) застосування до мирної ядерної діяльності гарантій МАГАТЕ, як це передбачено у Додатку 2; та (d) процедуру розгляду скарг, як зазначено в Додатку 4. Звіти відповідно до (a) повинні надсилатися директору Південно-Тихоокеанського бюро економічного співробітництва, секретаріату Південно-Тихоокеанського форуму. У статті 9 зазначається, що сторони повинні повідомляти «якнайшвидше про будь-яку значну подію в межах їх юрисдикції, що впливає на виконання цього Договору» (пункт 1); що сторони прагнуть інформувати одна одну з питань, що виникають у зв'язку з договором (пункт 2); і що «Директор повинен щорічно звітувати перед Південно-Тихоокеанським форумом про статус цього договору та питання, що виникають у зв'язку з ним» (пункт 3).

Таким чином, Договір про без'ядерну зону Південної частини Тихого океану від 06.08.1985 р. є достатньо ефективним політико-правовим інструментом міжнародно-договірної регуляції виробництва і застосування ракетно-ядерного озброєння з урахуванням незначної чисельності колізій, що створюють можливість відходу від його положень. Водночас потрібно зазначити, що ознакою ефективності даного договору є наявність організаційно-правового механізму контролю над дотриманням всіма учасниками його положень.

Політика регіональної ядерної безпеки і недопущення розробки, поширення і використання ракетно-ядерного озброєння набула свого розповсюдження і в інших регіонах планети. Подібний міжнародно-правовий без'ядерний режим встановлено Бангкокським Договором про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії від 15.12.1995 р. [6], який апелює до положень Статуту ООН і визначає зону, яка буде, вільна від ядерної зброї, як найважливіший компонент безпекової міжнародної політики, що сприятиме зміцненню безпеки держав у зоні та зміцненню міжнародного миру та безпеки в цілому.

У положеннях Договору та Протоколу до нього «Зона, вільна від ядерної зброї, у Південно-Східній Азії» означає район, що включає території всіх держав Південно-Східної Азії, а саме Брунея-Даруссалама, Камбоджі, Індонезії, Лаосу, Філіппін, Сінгапуру, Таїланду та В'єтнаму, континентальні шельфи та виняткова економічна Малайзія, М'янма, та їх відповідні зони. Вираз «територія» означає сухопутну територію, внутрішні води, територіальне море, архіпелажні води, морське дно та його надра та повітряний простір над ними. Договір та Протокол до нього застосовуються до територій, континентальних шельфів держав-учасниць усередині Зони. Хоча норми щодо забезпечення режиму, передбачені положеннями Договору про зону, вільну від ядерної зброї, у Пів-

денно-Східній Азії, не можуть пропонувати абсолютну гарантію вжиття негайних тимчасових заходів для примусу до негайного припинення будь-якої дії, що порушує положення Договору, вони, проте, забезпечують превентивні попередні кроки, які мають бути здійснені оперативно та ефективно для забезпечення належної міжнародної пильності [7, с. 9]. Такі положення регламентують вжиття коригувальних та превентивних запобіжних заходів для пом'якшення, зменшення та стримування збитків, яких може бути завдано навколишньому середовищу зони у наслідок щонайменш ядерних випробувань.

Загалом Бангкокський договір надає імпульсу регіональним підходам до ядерного нерозповсюдження, з'явившись безпосередньо перед створенням зони, вільної від ядерної зброї, в Африці та ратифікацією Протоколу до Договору про зону, вільну від ядерної зброї, в південній частині Тихого океану всіма п'ятьма заявленими ядерними державами. Бангкокський договір демонструє тверду відданість країн Південно-Східної Азії глобальним переговорам щодо ядерного нерозповсюдження. Після підписання Договору прем'єр-міністр Таїланду Банхам Сілпа-арча зазначив, що Договір допоможе «здійснити внесок у реалізацію Договору про нерозповсюдження ядерної зброї на глобальному рівні» [8].

Канадські дослідники [8] вважають, що Бангкокський договір може допомогти стримати поширення ядерної зброї в інших частинах Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Він виявився особливо своєчасним, оскільки підписання Договору довелося на момент, коли прогнозувалося ядерне випробування Індії. АСЕАН використовувала підписання договору, щоб змусити Індію відмовитись від будь-яких випробувань. У цьому контексті Аджит Сінгх, генеральний секретар АСЕАН, заявив про незгоду групи з проведенням ядерних випробувань будь-якою державою, включаючи Індію. У той час, коли і Індія, і Пакистан підтримують Азіатсько-Тихоокеанське співробітництво в галузі безпеки (Індія вже висловила зацікавленість у цьому), кампанія АСЕАН проти поширення ядерної зброї могла б допомогти перешкодити гонці ядерних озброєнь на субконтиненті. Погоджуємося із вченими [8] у тому, що хоча перспектива залишається далекою, Бангкокський договір може також стимулювати підготовку і укладення аналогічної угоди для Північно-Східної Азії.

Продовженням даної регіональної політики недопущення розповсюдження ядерної зброї став Договір про зону, вільної від ядерної зброї, в Центральній Азії (ЦАЗСЯО), який є юридично зобов'язуючим зобов'язанням держав Центральної Азії (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан) не виробляти, не купувати і не володіти ядерною зброєю. Договір

був підписаний 8 вересня 2006 року на колишньому Семіпалатинському ядерному полігоні в Казахстані, звідси й неофіційна назва Договору Семіпалатинський договір [9]. Згодом договір був ратифікований усіма п'ятьма державами Центральної Азії та набув чинності 21 березня 2009 року. Створення зони стало результатом колективних зусиль усіх п'яти держав Центральної Азії у їхньому спільному прагненні забезпечити безпеку, стабільність та мир у регіоні, вирішити екологічні проблеми та створити необхідні умови для регіонального розвитку та стабільності. Держави-учасниці ЦАЗСЯО добровільно та недвозначно зобов'язалися заборонити виробництво, придбання та розміщення на своїй території ядерної зброї та її компонентів чи інших ядерних вибухових пристроїв. Контроль за договором здійснюється МАГАТЕ, оскільки держави-учасниці ЦАЗСЯО зобов'язані укласти з МАГАТЕ як угоду про всеосяжні гарантії, так і додатковий протокол. Договір також вимагає від держав-учасниць діяти відповідно до Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ) та «підтримувати ефективні стандарти фізичного захисту ядерних матеріалів, об'єктів та обладнання» [9].

Слід зазначити, що Семіпалатинський договір має низку особливостей. Ця зона є єдиною з існуючих зон, що повністю розташована в північній півкулі, в районі, що не має виходу до моря, що безпосередньо межує з двома державами, що володіють ядерною зброєю. ЦАЗСЯО – єдина зона, де в минулому не лише випробовувалося, а й активно розгорталася ядерна зброя. Ідея створення зони виникла у вересні 1997 року на міжнародній конференції «Центральна Азія – зона, вільна від ядерної зброї» у Ташкенті, Узбекистан. Церемонія підписання Договору про зону відбулася у 2006 році у місті Семіпалатинськ, Казахстан, де у 1991 році було закрито один із найбільших у світі ядерних полігонів. З того часу Киргизька Республіка офіційно призначена депозитарієм Договору [9]. Вважаємо цей Договір достатньо ефективним інструментом міжнародно-договірного регулювання виробництва і застосування ракетно-ядерного озброєння з урахуванням наявності механізмів контролю та безапеляційності формулювань його положень щодо гарантій безядерності.

Водночас у іншому регіоні планети – у Африці, також осмислення лідерами держав глобальності небезпеки наявності ракетно-ядерних озброєнь призвело до укладення Договору про зону, вільну від ядерної зброї, в Африці від 11.04.1996 р.

Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Африці, також відомий як Пеліндабський договір, став результатом 32-річних зусиль щодо звільнення Африки від ядерної зброї [10]. Договір та Прото-

коли відповідають усім семи міжнародним критеріям, встановленим для підтримки будь-якої пропонуваної зони, вільної від ядерної зброї. Він був обговорений і прийнятий під егідою ОАЄ та Організації Об'єднаних Націй у Пеліндабі, Південна Африка, 2 червня 1995 р. Нігерія підписала договір 11 квітня 1996 р. і ратифікувала його 18 червня 2001 р. Договір з трьома додатковими протоколами стабільності на африканському континенті за рахунок запобігання гонці ядерних озброєнь в Африці та проникнення ядерної зброї державами поза регіоном до Африки, а також є інструментом захисту навколишнього середовища, забороняючи поховання радіоактивних відходів у зоні. Договір забороняє, серед іншого, виробництво, накопичення запасів, придбання, випробування, володіння або розміщення ядерних вибухових пристроїв, а також допомогу іншим у такій діяльності або пошук чи отримання допомоги у такій діяльності, заохочення поховання радіоактивних відходів та інших радіоактивних матеріалів у межах своєї зони дії, будь-який збройний напад на ядерні установки в зоні. Він вимагає від Сторін підтримувати найвищі стандарти фізичного захисту ядерних матеріалів, установок та обладнання, сприяти, серед іншого, мирній ядерній діяльності та перевірці їх використання у мирних цілях. Договір створює Африканську комісію з ядерної енергії для контролю за дотриманням та сприяння мирному використанню ядерної енергії [11]. Даний договір є важливою складовою забезпечення міжнародної безпеки у планетарному контексті з урахуванням підвищеної конфліктності держав на африканському континенті.

Висновки. Таким чином, регіональна політика міжнародно-договірного регулювання виробництва і застосування ракетно-ядерного озброєння представлена сукупністю міжнародних угод, положень яких мпрямовані на: 1) недопущення розповсюдження ракетно-ядерних озброєнь у країнах, які не мають такі види озброєнь у своєму арсеналі; 2) недопущення безконтрольного виробництва ракетно-ядерних озброєнь серед країн, котрі мають у своєму розпорядженні подібні воєнні арсенали; 3) недопущення застосування ракетно-ядерних озброєнь, зокрема проти країн, які не мають на озброєнні подібні засоби масового ураження. З огляду на вищезазначене, слід резюмувати, що спільним недоліком комплексу міжнародно-правових актів є характерна для норм міжнародного права структурно-функціональна особливість – відсутність відповідальності держави-порушника. Формування концептуальних засад міжнародно-правового регулювання відповідальності держав за порушення регіональних міжнародних договорів щодо дотримання без'ядерного статусу є важливим перспективним напрямом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Tairea A. An assessment of the South Pacific nuclear free zone treaty. 1986. URL: <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/server/api/core/bitstreams/164ab60c-b191-4694-a44a-8ce6b735fb02/content>
2. The Treaty of Rarotonga, the South Pacific Nuclear Free Zone Treaty, opened for signature on 6 August 1985 and entered into force on 11 December 1986. United Nations Platform for Nuclear-Weapon-Free Zones. URL: <https://www.un.org/nwzf/content/treaty-rarotonga>
3. South Pacific Nuclear Free Zone Treaty (with annexes). Concluded at Rarotonga on 6 August 1985. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201445/volume-1445-I-24592-English.pdf>
4. Glebbeek P. «South Pacific nuclear free zone Treaty: a lost battle against the superpowers?» Working Papers – General Series 73. International Institute of Social Studies of Erasmus University Rotterdam. The Hague. 1990. 34 p. URL: <https://ideas.repec.org/p/ems/euriss/18836.html>
5. Hamel-Green M. The South Pacific Nuclear Free Zone Treaty. Australian National University. 1990. 205 p.
6. Treaty on the southeast asia nuclear-weapon-free zone (Bangkok Treaty). URL: <https://www.legal-tools.org/doc/b5518d/pdf/>
7. Sucharitkul S. «Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone». *SEAPOL Workshop: Ocean Governance and System Compliance in the Asia-Pacific Context*. (Rayong, Thailand, December 9-11, 1997). Thailand. 1997. 10 p. URL: <http://digitalcommons.law.ggu.edu/pubs/563>
8. Acharya A., Boutin J.D. K. The Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone Treaty. *Security Dialogue*. 1998. vol. 29. No. 2. pp. 219–230.
9. Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty. United Nations Platform for Nuclear-Weapon-Free Zones. URL: <https://www.un.org/nwzf/content/treaty-nuclear-weapon-free-zone-central-asia>
10. 2005 Review conference of the parties to the treaty on the Nonproliferation of nuclear weapons (United Nations) NPT/CONF.2005/57 (Part II). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/472/39/IMG/N0547239.pdf?OpenElement>
11. Soja R. J. African Nuclear-Weapon-Free-Zone Treaty (The Pelindaba Treaty): Nigerian Status and the Journey so far. 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/362175771_African_Nuclear_Weapon_Free_Zone_Treaty_The_Pelindaba_Treaty_Nigerian_Status_and_the_Journey_so_far

REFERENCES:

1. Tairea A. (1986) An assessment of the South Pacific nuclear free zone treaty. URL: <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/server/api/core/bitstreams/164ab60c-b191-4694-a44a-8ce6b735fb02/content> [in English].
2. The Treaty of Rarotonga, the South Pacific Nuclear Free Zone Treaty, opened for signature on 6 August 1985 and entered into force on 11 December 1986. United Nations Platform for Nuclear-Weapon-Free Zones. URL: <https://www.un.org/nwzf/content/treaty-rarotonga> [in English].
3. South Pacific Nuclear Free Zone Treaty (with annexes). Concluded at Rarotonga on 6 August 1985. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201445/volume-1445-I-24592-English.pdf> [in English].
4. Glebbeek P. (1990) «South Pacific nuclear free zone Treaty: a lost battle against the superpowers?» Working Papers – General Series 73. International Institute of Social Studies of Erasmus University Rotterdam. The Hague. 34 p. URL: <https://ideas.repec.org/p/ems/euriss/18836.html> [in English].
5. Hamel-Green M. (1990) The South Pacific Nuclear Free Zone Treaty. Australian National University. 205 p. [in English].
6. Treaty on the southeast asia nuclear-weapon-free zone (Bangkok Treaty). URL: <https://www.legal-tools.org/doc/b5518d/pdf/> [in English].
7. Sucharitkul S. (1997) «Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone». *SEAPOL Workshop: Ocean Governance and System Compliance in the Asia-Pacific Context*. Thailand. 10 p. URL: <http://digitalcommons.law.ggu.edu/pubs/563> [in English].
8. Acharya A., Boutin J.D. K. (1998) The Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone Treaty. *Security Dialogue*. vol. 29. No. 2. pp. 219–230. [in English].
9. Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty. United Nations Platform for Nuclear-Weapon-Free Zones. URL: <https://www.un.org/nwzf/content/treaty-nuclear-weapon-free-zone-central-asia> [in English].
10. 2005 Review conference of the parties to the treaty on the Nonproliferation of nuclear weapons (United Nations) NPT/CONF.2005/57 (Part II). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/472/39/IMG/N0547239.pdf?OpenElement> [in English].
11. Soja R. J. (2022) African Nuclear-Weapon-Free-Zone Treaty (The Pelindaba Treaty): Nigerian Status and the Journey so far. URL: https://www.researchgate.net/publication/362175771_African_Nuclear_Weapon_Free_Zone_Treaty_The_Pelindaba_Treaty_Nigerian_Status_and_the_Journey_so_far [in English].

Features of the international regional policy of the contractual regulation of the limitation of missile and nuclear weapons

Myronenko Vyacheslav
Volodymyrovych

Candidate of Technical Sciences,
Senior Researcher
Military and Strategic Research Centre
of National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi
Povitroflotskyi Ave., 28, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0236-4134

The article studies the features of international legal regulation and implementation of the international regional policy of limiting nuclear missile weapons. The provisions of international agreements, their imperative and dispositive features and analysis of the international legal regime of countering the proliferation of nuclear missile weapons in certain regions of the world, in particular in the countries of Central and Southeast Asia, the countries of Oceania, and Africa, are studied. The features of the provisions of the Rarotonga Treaty, the Bangkok Treaty, the Semipalatinsk and Pelindaba Treaties are reflected. It has been proved that the provision of non-proliferation of nuclear missile weapons in these treaties is regulated by: preventing the proliferation of nuclear missile weapons in countries that do not have such types of weapons in their arsenal; counteracting the uncontrolled production of nuclear missile weapons among countries that have such military arsenals; legal prohibitions to prevent the use of nuclear missile weapons. The features of the formation and institutional elements of executive institutions, the purpose of which was to control and monitor compliance with the provisions of these agreements, were studied. The role and significance of these treaties for the formation of a common world architecture to prevent the spread of nuclear weapons is shown.

A complex methodological set of methods is involved, which makes it possible to use a comparative approach in the study of the properties of nuclear energy in the context of its use for peaceful and military purposes while ensuring the international legal regime for the nonproliferation of nuclear missile weapons. The result of the research is a description of the positive and negative features of the international regional policy of the treaty settlement of the limitation of nuclear missile weapons and the prospects for improving the international legal regulation of preventing the spread of nuclear weapons in the face of modern threats to the international security regime.

Key words: nuclear missile weapons, international security, Rarotonga Treaty, Bangkok Treaty, Semipalatinsk Treaty, Pelindaba Treaty.

Половко Олена Олексіївна

Реакція Європейського Союзу на війну в Україні в контексті концептуальних засад розвитку ЄС

УДК 327.57

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.22>

Половко Олена Олексіївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1207-7174

Війна російської федерації проти України та етап повномасштабного вторгнення змінюють безпекову архітектуру Європейського Союзу. Найбільший воєнний конфлікт у Європі з часів Другої світової війни впливає і на дослідження у сфері зовнішньої політики і політики безпеки. У статті здійснена спроба охарактеризувати реакцію Європейського Союзу на війну в Україні та проаналізувати відповідні зміни у зовнішній політиці. Сучасний стан зовнішньої та безпекової політики розглядається через генезу основних концептуальних парадигм розвитку ЄС. Методологічною основою даного дослідження є історичний, системний та структурно-функціональний підходи. На сьогодні концептуально виокремлюється декілька провідних парадигм у розвитку Європейського Союзу. Історично першим був концепт «європейської цивільної сили» (Civilian Power Europe). На протизвагу йому виник концепт «європейської військової сили» (Military Power Europe). На основі концепту «європейської цивільної сили» з'явилися концепт «європейської нормативної сили» (Normative Power Europe) та «європейської ринкової сили» (Market Power Europe). Через війну в Україні як наймасштабнішого конфлікту на території Європи відбуваються подальші зміни у концептуальному баченні розвитку зовнішньої та безпекової політики ЄС. Насамперед, йдеться про актуалізацію концепту європейської військової сили. Про це свідчить інтенсифікація військово-політичного співробітництва як між країнами ЄС, так і членами Північноатлантичного альянсу, збільшення оборонних бюджетів, вступ Фінляндії до НАТО, ратифікація вступу Швеції. Водночас на сучасному етапі актуальним залишається і концепт «європейської нормативної сили». Цей концепт охоплює, насамперед, цінності та норми, що є джерелом влади Європейського Союзу. Європейські цінності як система аксіологічних максимум також є основою ідентичності ЄС. Консолідована реакція ЄС на війну в Україні ще раз доводить, що "цінності мають значення". Потенційні рішення ЄС та їх позитивний ефект для України також в значній мірі залежать цінностей та норм, що є фундаментом політичної культури.

Ключові слова: євроінтеграція, зовнішня політика, безпека, трансформація міжнародної системи.

Вступ. У 2022-2023 рр, на етапі повномасштабного вторгнення РФ в Україну відбуваються радикальні зміни у безпековій та зовнішній політиці країн Європейського Союзу. Ці пришвидшені трансформації у відносинах ЄС та України, виявили не лише безпрецедентний рівень підтримки та консолідації країн ЄС, а і конкуруючі внутрішньоєвропейські інтереси. Війна проти України виявилась питанням що стосується всього європейського континенту. І мова йде не лише про нові геополітичні безпекові орієнтири, а у певному сенсі виклики функціонуванню сучасної ліберально-демократичної системи цінностей. Водночас йдеться про переосмислення концептуальних підходів та пріоритетів щодо майбутньої оборонної та зовнішньої політики ЄС. Оскільки в історичному розвитку Європейського Союзу можливо виокремити декілька провідних парадигмальних етапів, можемо застосувати відповідні теоретичні підходи та їх генезу до дослідженні реакції країн ЄС на війну в Україні, з акцентуванням на найбільш актуальних та адекватних сучасній ситуації.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження реакції країн Європейського Союзу на війну в Україні та концептуальних змін у зовнішній і безпековій політиці ЄС. Досягненню цієї мети сприяє аналіз ключових політичних рішень у зовнішній та безпековій політиці ЄС.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є системний та структурно-функціональний підходи, а також історичний метод. Теоретичною основою є аналітичний інструментарій розгляду зовнішньої політики ЄС запропонований дослідницями Катериною Зарембо та Валентиною Романовою в рамках проекту «Європейська зовнішня політика» [1]. Іншим джерелом дослідження є експертиза Королівського інституту міжнародних відносин Chatham House «Сім способів, якими війна Росії проти України змінила світ», де проаналізовані основні зміни в геополітичних альянсах, безпекових та оборонних конфігураціях, перспективи світової енергетики та зміни в глобальних ланцюгах постачань [19].

Результати. Дослідниками виокремлюється декілька провідних концептуальних парадигм розвитку Європейського Співтовариства. Генеза концепцій проходила наступні етапи: так, у 1970-ті роки запропоновано концепт «європейської цивільної сили» (Civilian Power Europe), у 1980-ті роки – концепт «європейської військової сили» (Military Power Europe), а на початку 2000-х років – концепт «європейської нормативної сили» (Normative Power Europe), у 2012 – концепт «європейської ринкової сили» (Market Power Europe). На певних історичних етапах дані теоретичні концепти закріплювалися політичними рішеннями та відповідними діями.

Концепт «європейської цивільної сили» (Civilian Power Europe). Дослідниця Катерина Зарембо зазначає, що концепція «європейської цивільної сили» є однією з перших концепцій, що розглядали європейську зовнішню політику. Вона зародилася ще в часи Європейської економічної спільноти, що спочатку зосереджувалася переважно на економічній співпраці. Передумовою для створення цієї концепції була післявоєнна ситуація, зокрема потреба запобігти відродженню матеріальної основи для майбутніх реваншистських настроїв в Німеччині. Ця концепція акцентувала увагу на миротворчій, дипломатичній та економічній ролі Європейського Союзу як інструментів для зміцнення стабільності і сприяння мирному врегулюванню конфліктів. Вона передбачала, що ЄС буде виступати як «цивільна сила», спроможна впливати на світову політику та розв'язання конфліктів шляхом використання мирних засобів і дипломатії. Сам концепт «європейської цивільної сили» було запропоновано Франсуа Дюшеном (François Duchêne) у 1972-1973 роках. Основою цивільної сили є насамперед економічне співробітництво європейських держав через створення наднаціональних інституцій. Ф. Дюшен розумів Європейську економічну спільноту як «групу європейських країн, які представляли свої інтереси та досягали своїх цілей у зовнішній політиці за допомогою економічних та дипломатичних засобів, без застосування військової сили» [10]. Реалізацією концепта «європейської цивільної сили» можливо вважати формування ЄС у 1992 році відповідно до Маастрихтського договору, адже «Маастрихтський договір передбачав заснування більш повноважних, ніж раніше у межах Європейської економічної спільноти, наднаціональних інститутів; а спільна зовнішня та безпекова політика робила акцент на дипломатичних відносинах» [1]. Концепт «європейської цивільної сили» став базисним, подальші концепції або розвивали, або критикували його основні ідейні положення. Так, послідовники зазначають, що власне відсутність спільних збройних сил є головним індикатором реалізації саме концепції європейської цивільної сили. З іншої, критичної позиції зрозуміло, що пріоритет економічних засобів для досягнення національних цілей, не виключає наявності військової складової. Сам Дюшен писав, що «мілітаризація інституцій, можливостей ... зміцнює концепцію цивільної влади Європи» і, водночас, рекомендував надавати перевагу невійськовим методам та інструментам зовнішньої політики [1]. Війна в Україні доводить, що поки ЄС «активно використовує інструменти цивільної сили (дипломатичні та економічні), інші впливові світові гравці можуть надавати перевагу використанню своїх військових потужностей. Це може обмежувати результативність зовнішньої політики об'єднаної Європи» [1].

Наступним став концепт «європейської військової сили» (Military Power Europe). Вперше він був запропонований британським вченим Хедлі Буллом у 1982 році. Цей концепт оформився як критична позиція до концепту «європейської цивільної сили», оскільки як зауважував Х. Булл «важко чинити вплив на міжнародній арені, не маючи військової спроможності» [3]. Відповідно йшлося про заснування Європейського оборонного співробітництва з Великою Британією, Францією та Німеччиною в якості ключових гравців Західної Європи та потенційних лідерів цього проекту. Але про практичну реалізацію концепту довгий час не йшлося, передусім через «неготовність держав Західної Європи додавати оборонний вимір до європейської інтеграції» та дублювати військові функції із структурами НАТО. У 1998 році між Британією та Францією була підписана Декларація у Сен-Мало, що започаткувала спільну європейську безпекову та оборонну політику. Це мало б стати першим етапом реалізації концепту Хедлі Булла, однак оборонного союзу чи європейської армії не було створено. На сьогодні, внаслідок війни проти України військові витрати країн-членів ЄС збільшилися, реалізуються ініціативи по укріпленню промислово-технічної бази європейської обороноспроможності. Зокрема, посилюються оборонні проекти ЄС, такі як Постійна структурована співпраця (PESCO), Європейська програма розвитку оборонної промисловості (EDIDP) та План дій щодо взаємопідсилення цивільної, оборонної та космічної галузей. Можливо констатувати актуалізацію концепту «європейської військової сили» на сучасному етапі принаймні щодо «більш чіткого вираження голосу країн ЄС у структурах НАТО». Саме Північноатлантичний альянс як основна оборонна сила, а не потенційний «європейський оборонний союз» визначатиме після війни архітектуру майбутнього Європи та нові інституційні рамки. Ключовими в плані прийнятих рішень є вступ Фінляндії до НАТО у 2023 році та процес ратифікації членства Швеції.

Концепт «європейської нормативної сили» (Normative Power Europe). У 2002 році вийшла наукова стаття дослідника Іана Маннерса, де автор представив концепт «європейської нормативної сили». І. Маннерс вбачав у ЄС нормативну владу або нормативну силу, тобто здатність впливати на інших шляхом демонстрації своїм прикладом, що є нормальним, прийнятним і правильним для інших. Інакше кажучи, він назвав нормативну владу «здатністю визначати, що є нормою у міжнародних відносинах» [12]. У 1993 році було ратифіковано Маастрихтський договір, відповідно до якого держави-члени ЄС встановили конкретні норми взаємодії в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики. Принципи верховенства права, прав людини та ринкової економіки, на

яких засновується ЄС, стали невід'ємною складовою наднаціональної ідентичності Європейського Союзу [1]. Євроінтеграційні процеси наступних років довели привабливість норм та цінностей ЄС. І. Маннерс виокремив п'ять основних норм права та практик ЄС: мир, свобода, демократія, верховенство права, права людини; а також чотири додаткові норми права та практик ЄС: соціальна солідарність, антидискримінація, стійкий розвиток, належне управління [1]. Європейські цінності як система аксіологічних максим лежить в основі концепції «нормативної сили». Норми та цінності є джерелом влади ЄС, основою зовнішньої політики і базисом для забезпечення безпеки. Російська війна проти України актуалізувала дану концепцію, оскільки консолідована реакція держав-членів ЄС стала можливою на основі спільної ціннісної системи. Сучасна безпекова архітектура містить дану нормативно-ціннісну складову.

Концепт «європейської ринкової сили» (Market Power Europe). Даний концепт був запропонований Чадом Дамро (Chad Damro) у 2012 році. Можна стверджувати, що концепт «європейської ринкової сили» виник з концепту «європейської цивільної сили» і, до певної міри, перекликається з концептом «європейської нормативної сили». У рамках концепту «європейської ринкової сили» ЄС розглядається, насамперед, як єдиний ринок, який має специфічні інституційні правила та характеризується наявністю конкуруючих груп, активно бере участь у міжнародних відносинах шляхом екстерналізації своєї соціально-економічної ринкової політики та регуляторних заходів [6]. Не лише норми та цінності, але й ринкові відносини можуть бути основою ідентичності ЄС та джерелом його влади. Ч. Дамро підкреслює, що саме ринкова інтеграція є ключовим фактором у сприйнятті та позиціонуванні ЄС у світі. Відповідно, у рамках євроінтеграційного процесу Україна має максимально інтегрувати в свою економіку західний капітал.

Висновки. Дослідження динаміки формування європейської зовнішньої політики показало проходження наступних етапів: від 1970-тих років, коли був запропонований концепт «європейської цивільної сили», через 1980-ті роки з концептом «європейської військової сили» та 2000-х роки з концептом «європейської нормативної сили» і до 2012 з концептом «європейської ринкової сили». Війна в Україні 2014-2023 років впливає на формування безпекової архітектури та пріоритети зовнішньої політики Європейського Союзу. Останні мають включати як військову безпеку, так економічну та правову. Відповідно на сучасному етапі всі вище перераховані парадигми розвитку можуть бути актуалізовані. Як найбільш актуальний можна виокремити концепт «європейської військової сили». Аналіз прийнятих політичних рішень свідчить про інтенсифікацію спільних мілітарних спро-

можностей в рамках структур НАТО. Загальна безпекова і оборонна політика (Common Security and Defence Policy, CSDP) є політикою, в рамках якої питання оборони переважно належать до компетенції національних держав. Кожна країна-член Євросоюзу самостійно визначає свою політику оборони, з координацією, яка відбувається через НАТО, а не безпосередньо через ЄС. І подальший розвиток CSDP є предметом дискусій, зокрема у зв'язку з роллю НАТО. Однак на рівні не політичних рішень та дій, а заяв європейські лідери та політики стверджують, що армія ЄС стала «європейською перспективою, час якої настав». Згідно зі своїм Стратегічним порядком на 2019-2024 роки, Рада Європейського Союзу закликає ЄС більш активно дотримуватися свого стратегічного курсу та зміцнити свою здатність діяти автономно. Це означає, що ЄС повинен просувати свої інтереси та цінності, а також вміти протистояти загрозам та викликам глобальної безпеки. Це свідчить про намір ЄС зміцнити свою оборонну потужність та забезпечити більшу автономію у сфері безпеки та оборони. Це, у свою чергу, дозволить ЄС більш ефективно захищати свої цінності. Отже, крім концепту «європейської військової сили» актуальним залишається концепт «європейської нормативної сили», що лежить в основі консолідованої реакції ЄС на війну в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Європейська зовнішня політика: просто про складне. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+EUFP101+2019_T3/cours.
2. Нова Європа. Есеї українських інтелектуалів. / Уп. К. Зарембо. Львів, Видавництво Старого Лева, 2018. 176 с.
3. Bull Hedley. Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms? / Journal of Common Market Studies, 1982 <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1982.tb00866.x>.
4. Burckhardt Christian. Why is there a public debate about the idea of a 'Civilian Power Europe'? 2004. <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS%20Discussion%20Paper%20Series/eiwp2004-02.pdf>.
5. Chatham House, The Royal Institute of International Affairs. Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world. Chatham House. 20 February, 2023. <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has...>
6. Damro Chad. Market power Europe, Paper prepared for EUSA Biennial Conference Boston, Massachusetts, USA 3-5 March 2011. <https://eustudies.org/assets/files/papers/EUSA-11%20Damro%20MPE%20Paper-Submitted.pdf>.
7. Damro Chad. Market power Europe, Journal of European Public Policy, 2012. 19:5, 682-699.
8. Duchene Francois. Political thinker and analyst / Independent, 25 July 2005 <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/francois-duchene-301409.html>.

9. EU response to Russia's invasion of Ukraine <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/>

10. Manners Ian. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? Copenhagen: Copenhagen. Peace Research Institute, 2000. https://rucforsk.ruc.dk/ws/portalfiles/portal/38395695/Ian_Manners_Normative_Power_Europe_A_Contradiction_in_Terms_COPRI_38_2000.pdf.

11. Manners Ian. Normative power Europe reconsidered Beyond the crossroads *Journal of European Public Policy* 132_p. 182-199. <https://www.researchgate.net/publication/233276859>

12. Niblett Robin. Strategic Europe: Still a Civilian Power / *Carnegie Europe*, 5 October 05, 2011. <https://carnegieeurope.eu/2011/10/05/strategic-europe-still-civilian-power-pub-4566515>. Smith Karen E. Beyond the civilian power EU debate. *Politique européenne* 2005/3, pages 63-82.

13. Smith, Karen The End of Civilian Power EU: A Welcome Demise or Cause for Concern? / *The International Spectator*, 2000, Vol. XXXV, No. 2, <https://www.files.ethz.ch/isn/126120/smith.pdf>.

14. The European Parliament. What Think Tanks are Thinking. EU security, defence and foreign policies. Briefing, February, 2023. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739364/EPRS_BRI...

15. Zarembo K. The EU as a security actor: when postmodernity fails (the case of Russia-Ukraine war). *Polityka i Społeczeństwo*, 2015, 4 (13), 104-114.

16. Chatham House, The Royal Institute of International Affairs. Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world. Chatham House. 20 February, 2023. <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has...>

REFERENCES:

1. European foreign policy: simple about the complex. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+EUEFP101+2019_T3/cours.

2. New Europe. Essays of Ukrainian intellectuals. / Up. K. Zarembo. Lviv, Old Lion Publishing House, 2018. 176 p.

3. Bull Hedley. Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms? / *Journal of Common Market Studies*, 1982 <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1982.tb00866.x>.

4. Burckhardt Christian. Why is there a public debate about the idea of a 'Civilian Power Europe'? 2004. <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS%20Discussion%20Paper%20Series/eiwp2004-02.pdf>.

5. Chatham House, The Royal Institute of International Affairs. Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world. Chatham House. 20 February, 2023. <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has...>

6. Damro Chad. Market power Europe, Paper prepared for EUSA Biennial Conference Boston, Massachusetts, USA 3-5 March 2011. <https://eustudies.org/assets/files/papers/EUSA-11%20Damro%20MPE%20Paper-Submitted.pdf>.

7. Damro Chad. Market power Europe, *Journal of European Public Policy*, 2012. 19:5, 682-699.

8. Duchene Francois. Political thinker and analyst / *Independent*, 25 July 2005 <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/francois-duchene-301409.html>.

9. EU response to Russia's invasion of Ukraine <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/>

10. Manners Ian. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? Copenhagen: Copenhagen. Peace Research Institute, 2000. https://rucforsk.ruc.dk/ws/portalfiles/portal/38395695/Ian_Manners_Normative_Power_Europe_A_Contradiction_in_Terms_COPRI_38_2000.pdf.

11. Manners Ian. Normative power Europe reconsidered Beyond the crossroads *Journal of European Public Policy* 132_p. 182-199. <https://www.researchgate.net/publication/233276859>

12. Niblett Robin. Strategic Europe: Still a Civilian Power / *Carnegie Europe*, 5 October 05, 2011. <https://carnegieeurope.eu/2011/10/05/strategic-europe-still-civilian-power-pub-4566515>. Smith Karen E. Beyond the civilian power EU debate. *Politique européenne* 2005/3, pages 63-82.

13. Smith, Karen The End of Civilian Power EU: A Welcome Demise or Cause for Concern? / *The International Spectator*, 2000, Vol. XXXV, No. 2, <https://www.files.ethz.ch/isn/126120/smith.pdf>.

14. The European Parliament. What Think Tanks are Thinking. EU security, defence and foreign policies. Briefing, February, 2023. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739364/EPRS_BRI...

15. Zarembo K. The EU as a security actor: when postmodernity fails (the case of Russia-Ukraine war). *Polityka i Społeczeństwo*, 2015, 4 (13), 104-114.

16. Chatham House, The Royal Institute of International Affairs. Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world. Chatham House. 20 February, 2023. <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has...>

The reaction of the European Union to the war in Ukraine in the context of the conceptual foundations of EU development

Polovko Olena Oleksiivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Politology
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Volodymyrska str., 64, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1207-7174

The Russian Federation's war against Ukraine and the stage of a full-scale invasion are changing the security architecture of the European Union. The largest military conflict in Europe since the Second World War also affects research in the field of foreign policy and security policy. The article attempts to characterize the reaction of the European Union to the war in Ukraine and to analyze the corresponding changes in foreign policy. The current state of foreign and security policy is considered through the genesis of the main conceptual paradigms of EU development. The methodological basis of this study is historical, systemic and structural-functional approaches. Today, several leading paradigms in the development of the European Union are conceptually distinguished. Historically, the concept of "European civilian power" (Civilian Power Europe) was the first. In contrast to it, the concept of "European military power" (Military Power Europe) arose. On the basis of the concept of "European civilian power" the concept of "European normative power" (Normative Power Europe) and "European market power" (Market Power Europe) appeared. Due to the war in Ukraine as the largest conflict on the territory of Europe further changes are taking place in the conceptual vision of the development of the EU's foreign and security policy. First of all, it is about updating the concept of the European military force. This is evidenced by the intensification of military-political cooperation both between the EU countries and the members of the North Atlantic Alliance, the increase in defense budgets, the accession of Finland to NATO, and the ratification of the accession of Sweden. At the same time, the concept of "European regulatory power" remains relevant at the current stage. This concept covers, first of all, the values and norms that are the source of the power of the European Union. European values as a system of axiological maxims are the basis of EU identity. The EU's consolidated response to the war in Ukraine once again proves that "values matter." Potential decisions of the EU depend to a large extent and their positive effect for Ukraine also depends to a large extent on the values and norms that are the foundation of political culture.

Key words: European integration, foreign policy, security, transformation of international system.

Roslon Dominika Tomashivna
Kalashnyk S. T.
Kryzhov D. V.

The foreign policy strategy of Russia towards the Baltic states is the implementation of the “new doctrine of limited sovereignty”

UDC 327.8(474:470-651.1)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.23>

Roslon Dominika Tomashivna
Senior Lecturer at the Department
Political Science and International
Relations
Lviv Polytechnic National University
S. Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8805-3099

Kalashnyk S. T.
Student at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
S. Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0000-4838-008X

Kryzhov D. V.
Student at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
S. Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0003-9753-5887

Russia acts on the principle of self-interest and disregards international law, using the system of international treaties as a «restaurant menu». The propaganda of the Russian Federation in foreign policy is primarily caused by Russia's full-scale invasion of Ukraine and the escalation of the war in Donbas. The basis for the current political regime in Russia is Putin's five factors that endorse authoritarianism, corruption, the use of vast resources, propaganda dissemination, and the legitimacy of using force abroad to protect the population. NATO expansion is seen as an obstacle for Russia, and cooperation depends on the Alliance's readiness for equal partnership. Russia continues to exert pressure on the Baltic states, testing the resilience of NATO, which may threaten this region. Putin also supports separatist entities in the Baltic states and promotes Russian cultural identity abroad. Russia considers the former Soviet space as its sphere of influence and expands cooperation with other regions and countries. The problems associated with the Russian minority, energy security, terrorism, and neighboring border are also mentioned. In order to effectively counter the Russian strategy, the Baltic countries must work together at the international level, interact with their partners and actively pursue policies aimed at strengthening their independence, security and stability. A key element is the development of a united and cohesive position of the Baltic States, as well as cooperation with their partners in the European Union and NATO. The stability of the Russian power system depends on Putin, which is already a problem today. Overall, Russia's aggressive foreign policy activities, especially in the context of the Baltic states and Ukraine, pose a threat to stability and security and can impact the international order. Russia uses various means to ensure its security and protect its interests, including military force, propaganda, and influence operations. However, such actions have significant consequences for regional and international security and require careful analysis and response from the international community.

Key words: Russian Federation, political regime, pressure, danger, strategy, limitations, invasion, aggression.

Introduction. The scientific article analyzes Russia's foreign policy actions under the leadership of President Vladimir Putin in recent years. The study examines Russia's war against Georgia, the annexation of Crimea, and the invasion of Donbas, citing international law and UN resolution articles on aggression. The article also analyzes Russia's policy towards the Baltic countries, which is based on the doctrine of limited sovereignty and the goal of creating a unipolar multipolar system with the United States as the main center.

Purpose and tasks. To study Russia's political strategy towards the Baltic countries and analyze the war and unauthorized invasion.

Research methods. The following methods were used in the scientific article on the topic: comparison method, forecasting, system analysis, content analysis, information approach method, and historical, and systematic methods.

Results. The military aggression of Russia against Georgia in 2008 and Ukraine, attempts to annex the Autonomous Republic of Crimea, military intervention in Donbas, and a full-scale invasion, as well as open confrontation with the West, indicate the implementation by Russia of a new foreign policy strategy. It was presented in a series of speeches by President

Vladimir Putin in 2014 and later detailed in the main policy and security documents of the Russian Federation. According to international law, Russia's regional activities fully correspond to the definition of international political and military aggression. In particular, at the initiative of the USSR, the UN worked for a long time on preparing a resolution of the General Assembly on the definition of the concept of «aggression». This document was adopted on December 14, 1974. Article 1 of the resolution states: «Aggression is the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another State.» Article 3 further defines acts of aggression:

1. Invasion or armed attack by a state's armed forces on the territory of another state, or any military occupation resulting from such invasion or attack, or any annexation by using the force of the territory of another state or its part.

2. Bombardment by the armed forces of a state of the territory of another state, or the use of any weapon by a state against the territory of another state.

3. Blockade of ports or coasts of states by the armed forces of another state.

4. An attack by a state's armed forces on another state's land, sea, or air forces.

5. The use of armed forces by one state that is stationed on the territory of another state, with the consent of the receiving state in violation of the conditions provided for in the agreement.

6. Sending by a state or on its behalf of armed bands, groups, irregular formations, or mercenaries to carry out acts of armed force against another state [7].

The current policy of the Russian Federation towards the Baltic states is aggressive, and by analogy with the «limited sovereignty» doctrine (the Brezhnev doctrine), it implements the «new doctrine of limited sovereignty.» The new trend that is observed is the gradual formation of a new world order – the «new multipolar system,» which is better described as a «unipolar multicenter system.» The fundamental feature of such a world order is the complete real sovereignty of the only state in the world – the United States. Some states, although actively participating in the activities of the wide network of international organizations, strive to obtain real sovereignty (China, India, Russia, Brazil, Iran, and the EU). Most other countries participating in the wide network of international organizations voluntarily relinquish some of their sovereignty. Russian aggression does not correspond in any way to Russia's real economic and other capabilities. Russia, waving conventional weapons and threatening nuclear weapons, tries to intimidate its neighbors, positioning itself as a great regional power and trying to regain the status of a separate «pole» or at least a «center of power» in global politics. The main ideas and basic elements of the so-called «Putin Doctrine» were formulated in public speeches by its initiator – the President of Russia, in particular in the address to both houses of the Federal Assembly of the country in connection with the proposal of the «State Council of the Republic of Crimea on the accession of the republic to the Russian Federation» (the so-called «Crimean speech» of March 18, 2014); the «Valdai speech» of October 24, 2014; and the address to the Federal Assembly of the Russian Federation of December 4, 2014. Later, on December 26, 2014, a new Military Doctrine of the Russian Federation was adopted, which listed among the main external threats to Russia, as «the establishment of corresponding regimes in neighboring states, whose policies pose a threat to Russia's interests» [8]. With this document, the Russian Federation attempted to «legalize» its possible future expansion at the expense of its neighbors. Thus, among the main tasks of the Russian Armed Forces in peacetime is «the protection of Russian citizens outside the country from armed attacks on them». Therefore, even in distant countries, Russian-speaking citizens have the right to military protection from the Russian Federation. However, the fundamental components of «Putin's doctrine» have not been officially proclaimed by the Russian leadership, just as «Brezhnev's doctrine» was not

proclaimed in the USSR at the time [5, p. 21]. The following can be outlined as what is used in practical international activities, especially in the post-Soviet space:

– Russia does not see the collective West as a reliable partner, because despite Putin's warnings in his famous Munich speech in 2007, the US, NATO, and the EU continue to ignore the vital, historical and regional interests of Russia in the post-Soviet space, expanding their influence and «dragging» countries of the region into their structures, pursuing a policy of «containment of Russia»;

– Russia does not see itself as part of the Euro-Atlantic community; it is a country of «sovereign», «controlled» democracy, where about 80% of the population supports Putin's aggressive policies, foreign policy of «land acquisition», anti-Americanism, and confrontation with the West. It is emphasized that Russia has its own identity and belongs to a separate civilization that adheres to its system of values.

– In the current conditions of the disintegration/weakening of the unipolar world order, when the new multipolar («multicentric») world is only forming, «uncontrolled chaos» and the «absence of rules of the game» are highly desirable and accessible for Russia, which significantly expands the boundaries of acceptable behavior in the world for the Kremlin. Hence, Russia's attempts to carry out the hybrid intervention in the internal affairs, electoral processes, and referendums both in the countries of its traditional «sphere of influence» and in the West (the USA, Great Britain, Germany, Italy, Spain, Portugal, Greece, Serbia), Bosnia and Herzegovina, Montenegro, and others. The main objectives of such intervention are the imbalance and destruction of Western international integration structures (primarily the EU and NATO); erosion and destruction of the world order based on international law, universal values, and obligations; destruction of Euro-Atlantic unity; imposition of a feeling of disappointment and doubt about the viability of liberal democratic values on the broad masses of the European community and aspiring countries;

– The system of international treaties and international law as a whole is not a system of rules/coordinates of international relations for Russia; it is rather a 'restaurant menu' from which Russia can choose what is beneficial in a particular historical moment. The role of international organizations is significantly reduced, as cooperation with them loses its meaning for strong states as soon as it begins to interfere with their national interests. Russia operates on the principle of «Everything beneficial to us, and international law for our opponents».

True sovereignty is a feature of only strong states. Other countries, one way or another, cede part of their sovereignty to stronger partners/allies or international security organizations. Post-Soviet countries are

practically deprived of the right to real sovereignty, as they are only endowed with «limited sovereignty», which does not contradict the vital interests of Russia. Similar «conceptual arguments» justify the «legitimacy» of Russia's ongoing war in Ukraine and attempts to annex Crimea, the 2008 intervention in Georgia, Russia's interference in political processes in Belarus in August-November 2020, and, at the same time, its failure to assist for 30 years in the case of a sustainable settlement of the Nagorno-Karabakh conflict.

The new global and European order that Putin is trying to impose extends Russia's influence not only in the post-Soviet space but also throughout the Baltic region. An important factor here remains the completion of the Nord Stream 2 gas pipeline, which will require an expansion of Russia's military presence in the Baltic Sea under the pretext of its military defense. Since the aforementioned «new doctrine of limited sovereignty» («Putin's doctrine») belongs to the main categories of the Westphalian international system, it can be considered that in connection with the growth of these new «centers of power», this doctrine is an attempt to further change the Westphalian world order.

Although the Baltic countries are full members of NATO, Russia continues to exert provocative pressure on them, which indicates that Russia is testing the strength of the alliance's unity and still hopes to spread Putin's doctrine to the Baltic countries. According to several analysts, the Baltic countries could be the next target of Russian aggression, which could happen through a destabilization campaign – subversive activities, military infiltration, media propaganda, cyber attacks, information manipulation, and speculation related to «problems of the Russian-speaking population» [9]. The threat from Putin's foreign policy strategy is now much greater than the threat from the «Islamic State,» as defeating the latter will depend only on the number of resources allocated to it. Russia, on the other hand, has a nuclear arsenal, and its strategy is to continue its imperialist expansionist policy in the post-Soviet space through military force and powerful propaganda, as well as to try to destroy the international security system by undermining unity in NATO and the EU, for example, through open bribery of elites of certain countries or financial support for radical and marginal European parties.

Although presented as a type of soft power strategy, it reinforces all sorts of justifications for propaganda in the Baltic countries and support for pro-Russian separatist entities in the official political ideas of Russian policy and religion, which some supporters of a hardline often use. «The Russian Federation supports compatriots living abroad in realizing their rights, ensuring the protection of interests, and preserving Russian cultural identity», the statement said. It states that Russia's ties with

compatriots abroad have allowed it to «strengthen the image of a democratic country striving to create a multipolar world» on the international stage [2]. Putin has long highlighted what he sees as a tragic fate, in particular, the approximately 25 million ethnic Russians who found themselves outside of Russia in newly independent states after the collapse of the Soviet Union in 1991; he called such events nothing less than a geopolitical catastrophe. Russia still considers the former Soviet space, from the Baltic to Central Asia, as its legitimate sphere of influence – an idea that many of these countries, including the West, fiercely resist. The new policy aims to strengthen cooperation with Slavic countries, China and India, as well as strengthen its ties with the Middle East, Latin America, and Africa [2]. During a video conference discussing the long-term socio-economic development of the Petropavlovsk-Kamchatsky agglomeration, Putin hinted that places, where Russian blood had been shed have a special significance. «We have a sacred duty to ensure that the victims of past generations are justified. It is in our hands today. We must do this today, we must», Putin said, according to the Kremlin transcript [2]. In recent years, northeastern Europe has faced significant security challenges. Since the Baltic countries of Latvia, Estonia, and Lithuania joined NATO and the European Union in 2004, they have also brought significant defense upgrades to the region. However, concerns about overall sovereignty and peace in the region are serious issues that could harm European security and the state of NATO in northeastern Europe. There are several security issues in the Baltic region. Despite NATO's mostly open attitude towards Russia, the Russian regime has taken a clear and public anti-NATO position in the past few years. Additionally, Russia sees NATO as a threat to its national security [1]. This statement is prompted by the increasing military presence of the United States and NATO allies in Baltic and Eastern Europe. There is still significant tension between NATO allies, Baltic states, and the Russian Federation. For example, there is an unresolved border issue between Estonia and Russia, stemming from Russia's unilateral change to the Tartu Peace Treaty line of 1920 [4]. Another instance of exhaustion is the cyber attacks on Estonia in 2007 [3]. There are significant problems with Russian minorities in the Baltic countries who are susceptible to the anti-Western propaganda spread by the Russian Federation. Another problem that remains is the energy security of the region supplied by Russia. Finally, in addition to the aforementioned problems, the three Baltic countries also face the same terrorism threat as the rest of the NATO countries. The Russian power system is unstable and therefore requires constant personal intervention from Vladimir Putin. The current situation may well resemble the late Soviet era

when, a year or even six months before its collapse, few in the West expected such a rapid onset of revolutionary, rapid, and tumultuous political change. It should be noted that the problem of the danger of the spread of Soviet nuclear weapons was resolved fairly quickly – in just three years [6, p. 96]. So, it can be argued that Russia's aggressive international military and political activities, particularly against Ukraine and the Baltic states, and other manifestations of Russia's domestic and foreign policy, at least over the past 8 years, demonstrate compliance with the criteria for implementing the «new doctrine of limited sovereignty» – «Putin's doctrine». And the basis of the political regime in Russia and the internal basis of Putin's foreign policy «doctrine» are five internal factors, namely: the consolidation of an authoritarian regime within the country; massive corruption at all levels, including the highest; the use of vast energy and other natural resources of the country; a powerful comprehensive propaganda machine; the concept of the legitimacy of the use of Russian military force abroad «to protect Russian speakers».

Conclusions. Russia prioritizes its own interests and disregards international law, using international agreements to its advantage. The foreign policy of the Russian Federation is propagated through their full-scale invasion of Ukrainian territory and escalation of the war in Donbas. Russia views NATO expansion as an obstacle and cooperation depends on the Alliance's readiness for equal partnership.

BIBLIOGRAPHY:

- Galperovich D. New Russian Strategy Document Calls NATO a 'Threat'. VOA. URL: <https://www.voanews.com/a/new-russian-strategy-document-calls-nato-a-threat/3132196.html> (дата звернення: 12.11.2022).
- Gotev G. Putin approves new foreign policy doctrine based on 'Russian World'. Euaractiv. URL: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/putin-approves-new-foreign-policy-doctrine-based-on-russian-world/> (дата звернення: 12.11.2022).
- The Economist. A cyber-riot. The Economist. URL: <https://www.economist.com/europe/2007/05/10/a-cyber-riot> (дата звернення: 12.11.2022).
- Viktorova J. Transformation or Escalation? The Estonian-Russian Border Conflict and European Integration. University of Birmingham. URL: <https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-social-sciences/government-society/polsis/research/2006/eu-border-conflict/wp21-estonian-russian-border-conflict-and-european-integration.pdf> (дата звернення: 12.11.2022).
- Лоссовський І. Зовнішньополітична стратегія Росії щодо країн пострадянського простору як реалізація нової доктрини обмеженого суверенітету. Стратегічна панорама. 2018. № 2. С. 19–30.
- Лоссовський І. Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами: монографія. Київ: Укр. асоц. зовніш. політики, 2015. 120 с.
- Резолюція № 3314 (XXIX) генеральної асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. ООН.

- Українська правда. Нова військова доктрина РФ: підготовка до масштабної війни. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/03/9/7208764/> (дата звернення: 12.11.2022).

- У НАТО порадили підготуватися до масштабної атаки Росії на Європу. Корреспондент.net. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/3482347-u-nato-poradyly-pidhotuvatysia-do-masshtabnoi-ataky-rosii-na-yevropu> (дата звернення: 12.11.2022).

REFERENCES:

- Galperovich D. New Russian Strategy Document Calls NATO a 'Threat'. VOA. URL: <https://www.voanews.com/a/new-russian-strategy-document-calls-nato-a-threat/3132196.html> (дата звернення: 12.11.2022).
- Gotev G. Putin approves new foreign policy doctrine based on 'Russian World'. Euaractiv. URL: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/putin-approves-new-foreign-policy-doctrine-based-on-russian-world/> (дата звернення: 12.11.2022).
- The Economist. A cyber-riot. The Economist. URL: <https://www.economist.com/europe/2007/05/10/a-cyber-riot> (дата звернення: 12.11.2022).
- Viktorova J. Transformation or Escalation? The Estonian-Russian Border Conflict and European Integration. University of Birmingham. URL: <https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-social-sciences/government-society/polsis/research/2006/eu-border-conflict/wp21-estonian-russian-border-conflict-and-european-integration.pdf> (дата звернення: 12.11.2022).
- Lossovskiy I. Zovnishnopolitychna stratehiia Rosii shchodo krain postradianskoho prostoru yak realizatsiia novoi doktryny obmezhenoho suverenitetu. Stratehichna panorama. [Russia's foreign policy strategy towards the countries of the post-Soviet space as an implementation of the new doctrine of limited sovereignty. Strategic panorama.] 2018. № 2. S. 19–30.
- Lossovskiy I. Mizhnarodno-pravovyi status Budapeshetskoho memorandumu: dohovir, oboviazkovyi dlia vykonannia vsima yoho storonamy: monohrafiia. [The international legal status of the Budapest Memorandum: a treaty binding on all its parties: a monograph.] Kyiv: Ukr. asots. zovnish. polityky, 2015. 120 s.
- Rezoliutsiia № 3314 (KhKhKh) heneralnoi asamblei OON vid 14 hrudnia 1974 r. [Resolution No. 3314 (XXIX) of the UN General Assembly of December 14, 1974.] OON.
- Ukrainska pravda. Nova viiskova doktryna RF: pidhotovka do masshtabnoi viiny. Ukrainska pravda. [The new military doctrine of the Russian Federation: preparation for a large-scale war. Ukrainian Truth] URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/03/9/7208764/> (data zvernennia: 12.11.2022).
- У НАТО порадили підготуватися до масштабної атаки Росії на Європу. [NATO was advised to prepare for a large-scale Russian attack on Europe.] Корреспондент.net. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/3482347-u-nato-poradyly-pidhotuvatysia-do-masshtabnoi-ataky-rosii-na-yevropu> (data zvernennia: 12.11.2022).

Зовнішньополітична стратегія Росії щодо країн Балтії як «доктрина обмеженого суверенітету»

Рослонь Домініка Томашівна

старший викладач кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0002-8805-3099

Калашник С. Т.

студентка кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0009-0000-4838-008X

Крижов Д. В.

студент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0009-0003-9753-5887

Росія діє за принципом вигоди для себе та нехтує міжнародним правом, використовуючи систему міжнародних договорів як «ресторанне меню». Пропаганда Російської Федерації в зовнішній політиці є спричинена насамперед повномасштабним вторгненням Росії на територію України та ескалацією війни на Донбасі. Основою ж для теперішнього політичного режиму Росії є п'ять факторів Путіна, які затверджують авторитаризм, корупцію, використання величезних ресурсів, поширення пропаганди та легітимності використання сили за кордоном для захисту населення. Розширення НАТО розглядається як перешкода для Росії, а співпраця залежить від готовності Альянсу до рівноправного партнерства. Росія продовжує чинити тиск на країни Балтії, випробовуючи міцність НАТО, і може спричинити загрозу для цього регіону. Путін також підтримує сепаратистські утворення в країнах Балтії та російську культурну ідентичність за кордоном. Росія вважає колишній радянський простір своєю сферою впливу і розширює співпрацю з іншими регіонами та країнами. Зазначаються також проблеми, пов'язані з російською меншиною, енергетичною безпекою, тероризмом та кордоном сусідніх країн.

Для ефективного протидії російській стратегії, країни Балтії повинні спільно працювати на міжнародному рівні, взаємодіяти зі своїми партнерами та активно вести політику, спрямовану на зміцнення своєї незалежності, безпеки та стабільності. Ключовим елементом є розбудова об'єднаної та згуртованої позиції країн Балтії, а також співпраця зі своїми партнерами у Європейському союзі та НАТО. Стабільність російської системи влади залежить від Путіна, що вже є проблемою сьогодення. Загалом, відображається агресивна зовнішньополітична діяльність Росії, особливо в контексті країн Балтійського регіону та України, яка створює загрозу для стабільності та безпеки, а також може вплинути на міжнародний порядок. Для забезпечення своєї безпеки та відстоювання своїх національних інтересів, Україна та балтійський регіон повинні вести активну зовнішньополітичну діяльність, сприяти формуванню міжнародного об'єднання, а також розвивати ефективну стратегію взаємодії.

Ключові слова: Російська Федерація, політичний режим, тиск, небезпека, стратегія, обмеження, вторгнення, агресія.

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 3

Коректура • С. Корзун

Комп'ютерна верстка • Ю. Ковальчук

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 16,38. Ум. друк. арк. 15,81.
Підписано до друку 30.06.2023. Наклад 150 прим. Замовлення № 0923/555

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.